

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİZANS KAYNAĞI THEOPHANES CONFESSOR'UN
KRONİĞİNDE TÜRKLER: 284-813
(Açıklama, İnceleme, Değerlendirme)

Hazırlayan
Hatice AYDIN
2501100069

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Muallâ UYDU YÜCEL

Bu tez İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

Proje Nu: 27580

İstanbul 2013

Y Ü K S E K L İ S A N S

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı :Hatice AYDIN Numarası :2501100069
Anabilim/Bilim Dalı :Tarih Tez Savunma Tarihi :30.09.2013
Danışman :Prof.Dr.Mualla UYDU YÜCEL Saati :14:00
Tez Başlığı :”Bizans Kaynağı Theophanes Confessor’un Kroniği’nde Türkler:284-813
(Açıklama, İnceleme ve Değerlendirme)”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği’nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ’NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Mualla UYDU YÜCEL		KABUL
2-Doç.Dr.Birsel KÜÇÜKSİPAHIOĞLU		KABUL
3-Doç.Dr.Okan YEŞİLOT		KABUL

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Doç.Dr.İsmail MANGALTEPE		
2-Yrd.Doç.Dr.Ömer KUL		

ÖZ

BİZANS KAYNAĞI THEOPHANES CONFESSOR'UN KRONİĞİNDE TÜRKLER: 284-813 (Açıklama, İnceleme, Değerlendirme)

Hatice AYDIN

Açıklama, inceleme ve değerlendirme formunda çalıştığımız eser, Grekçe yazması Cyril Mango ve Roger Scott tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiş olan Bizans tarihçisi Theophanes Confessor'un kroniğidir. Roma İmparatoru Diocletianus'un M.S. 284 yılında tahta çıkışı ile Bizans İmparatoru Michael'in M.S. 813 yılında tahttan düşüşü arasındaki zaman diliminde cereyan eden siyasî, dinî ve kültürel hadiseleri kapsayan eser, Bizans, Arap ve İran tarihi için olduğu kadar, Türk tarihi için de son derece önemli bir ana kaynaktır.

Çalışmamızda öncelikle, kronikte geçen Türkler'in yâni, Avrupa Hunları, Ak Hunlar (Eftalitler), Sabirler, Avarlar, Bulgarlar ve Hazarlar'ın siyasî tarihleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından, eserin Türk tarihi ile ilgili kısımları Türkçe'ye tercüme edilmek sûretiyle açıklanmış ve kronikte bulunan bilgiler, literatür çalışmalarımız neticesinde elde edilen bilgiler ile karşılaştırılarak dipnotlar yoluyla değerlendirilmiştir. Yapılan incelemeler yoluyla eserde adı geçen önemli şahsiyetler, şehirler ve coğrafi konumlar hakkında yapılan açıklamaların yanında, kavim adları başta olmak üzere, bazı bulanıklıklar giderilmiş ve nedenleri belirtilmiştir. Meselâ; Avrupa Hun Devleti'nin yıkılışından yaklaşık bir asır sonra Bizans İmparatorluğu topraklarında, yakınlarında ve imparatorluğun mücadele sahalarında "Hun" adı altında anılan Türk topluluklarının aslında çeşitli Ogur boylarından oldukları gibi.

Çalışmamız, içerdiği özgün bilgiler yoluyla, konusu hakkında mevcut bulgulara mühim katkı sağlayacaktır. Bu katkının dayanak noktası ise, Theophanes'in, eserini kaleme alırken kullanmış olduğu kaynakların büyük bir kısmının günümüze ulaşamayarak yok olup gitmiş olmaları gerçeğidir. Dolayısıyla

eser, barındırdığı bilgilerin büyük bir kısmının orijinalitesini bünyesinde saklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Theophanes, Kronik, Türk, Bizans, Siyaset

ABSTRACT

TURKS IN THE CHRONICLE OF THEOPHANES CONFESSOR THAT WORK OF THE BYZANTINE SOURCE: 284-813 (Description, Analysis, Evaluation)

Hatice AYDIN

The work is that we have studied in the form of description, analysis, evaluation is the chronicle of the Byzantine historian Theophanes Confessor that it's the manuscript in Greek which have been translated into English by Cyril Mango and Roger Scott. The chronicle that covers the political, religious and cultural events that took place between the coronation of Diocletian, Emperor of the Roman in A.D. 284 and dethronement of Michael, Emperor of the Byzantine in A.D. 813 is main source of extremely important in terms of Turkish history as well as for the history of the Byzantine, Arabian and Persian.

In our study, firstly, we have informed about political history of the Turks in the chronicle, namely the European Huns, White Huns (Eftalits), Sabers, Avars, Bulgars and Khazars for. After, we explained the work by translating the relevant parts of the Turkish history and, in addition, compared the information that is contained in the chronicle with the information obtained from the other sources and evaluated by footnotes. We explained about the prominent personalities, cities and geographical locations in the chronicle by our analyses and, especially in the names of tribes, resolved some blur and the reasons of these. For example, there were Turkish communities, "Hun" called, in the territory of the Byzantine Empire, near the fields and its battlefields, nearly after a century from the collapse of the European Hun Empire. In fact, these Huns were several Ogur tribes.

The study, by means of the original information contained in, will contribute significantly to the existing evidence on the subject. That is the mainstay of this

contribution, a large part of the resources to be used when writing Theophanes's work is not to reach the present day is the fact that they are gone. Therefore, the chronicle stores the originality of a large part of the information contained within.

Keywords: Theophanes, Chronicle, Turk, Byzantium, Politics

ÖNSÖZ

Bilindiği üzere Türkistan'daki Türk boyları, Karadeniz'in kuzey güzergâhını kullanarak batıya göç etmişler ve zamanla da Doğu Avrupa Türklerini oluşturmuşlardır. Tezimiz, Doğu Avrupa Türklerinin kurdukları devletler hakkında yoğun bilgi veren ve Bizans kaynakları arasında önem itibarı ile ilk sırada yer alan Theophanes'e ait eseri tercüme ederek Türkçe'ye kazandırma gayesini gütmektedir. Bizanslı tarihçi Theophanes eserinde M.S. 284-813 yılları arasında dünya üzerinde cereyan eden olayları kaleme alırken Avrupa Hunları, Sabirler, Avarlar, Bulgarlar ve Hazarlar gibi Doğu Avrupa Türkleri'nin yanında, Türkistan sahasında hüküm sürmüş Ak Hunlar (Eftalitler)'in da siyasî tarihleri hakkında bilgi vermiş, ayrıca Hazarlar ile Bulgarlar'ın sosyal hayatlarına ve geleneklerine dair de açıklamalarda bulunmuştur. Eser, çağdaşı kroniklerle karşılaştırıldığında hem bütünü, hem de Türkler ile ilgili kısımları bakımından, içlerinde en hacimli olarak değerlendirilmektedir.

Theophanes'in, kroniğinin en özgün tarafı, eserini kaleme alırken kullanmış olduğu kaynakların neredeyse tümünün, bu döneme ait en önemli kaynaklar olması ve sadece bu kronikte kullanılmalarıdır. Zira bu kaynaklar zamanla yok olup gitmişlerdir. Theophanes'in Bizans imparatorluk yıllıklarının yanı sıra Hıristiyan Doğu'ya ait diğer kaynakları kullanmış olması da, Kroniği diğerlerinden daha üstün ve farklı bir yere koymuştur. Ayrıca içerisinde, sadece bu kronik yoluyla günümüze kadar ulaşan Bizans'ın en karanlık çağları hakkındaki bilgiler bulunmaktadır. Bu yüzden de Kroniğin, bünyesinde barındırdığı bilgiler, başka herhangi bir eserde bulunmayan orijinal bilgilerdir.

Çağdaşı kroniklerden oldukça farklı bir üslûp kullanan Theophanes'in eserinin gerek Grekçe gerekse de İngilizce metni, okuyucusunu oldukça zorlamakta, bu da eser üzerinde çalışma yapanların, olduğundan biraz daha fazla emek sarf etmelerini gerektirmektedir. Meselâ, Malalas'ın kroniğinde geçen bir cümle gayet sade ve kolay bir şekilde İngilizce'ye tercüme edilirken -İngilizce'den Türkçe'ye tercümede de

aynı şekilde-, Theophanes tarafından zorlaştırılmış olan aynı cümle daha fazla uğraş istemektedir. Bu güçlük, eserin dilden dile aktarımı esnasında zincirleme devam eden bir nitelik kazanmıştır.

Çalışmamızda, Türklerle ilgili bölümlerin tercümelerini kısmî olarak yaptığımız için, kronolojik tablodaki öğelerden sadece Roma İmparatorları'nın adlarını almayı tercih ettik. Yine tablodaki tarihlemelerde, Grekçe metinde bulunan Hilkat Takvimi ile İngilizce metnine ilâve edilen Miladî Takvim'in her ikisini de almayı uygun gördük. Bütünlük sağlaması bakımından, Türkler ile ilgili paragrafların tamamını alırken, Türklerden çok az bahsedilen birkaç uzun paragrafın çok ilgili olmayan kısımlarını dipnotlarda özetledik. Ayrıca imparatorlara ait şahıs isimlerini Latince metinde geçtiği şekilde vermeye çalıştık. Meselâ; İngilizce metinde geçen *Diocletian*'ı “Diocletianus”, *Justin*'i “Iustinus”, *Justinian*'ı “Iustinianus”, *Leo*'yu “Leon”, *Zeno*'yu “Zenon” yaptığımız gibi. Şehir ve yer isimlerinin Türkçe veya bugünkü karşılıklarını ise ilk geçtikleri yerde dipnotta belirtmeyi uygun bulduk; ayrıca Ekler'de bulunan Açıklamalı Sözlük'e de ekledik.

Köşeli parantezleri, hem anlamın kolaylaşması ve akıcılığın sağlanması, hem de, özellikle İngilizce kişi zamirlerinin (*he, she*) Türkçe'deki karşılığında cinsiyet belirtmenin mümkün olmayışından dolayı anlam bulanıklığına ve karışıklığa sebebiyet vermesinden dolayı kullandık. Normal parantezler ise; İngilizce metindeki köşeli parantezler olduğundan bunları da normal parantez ile ifade ettik. Kroniğin Grekçe yazmasının sayfa numarasını §; İngilizce metnindekini ise, S. sembolleri ile gösterdik.

Bugüne kadar Doğu Avrupa Türk tarihi sahasında çalışma yapanların öncelikle müracaat ettikleri başvuru mahiyetindeki bu eseri Türk ilim âleminin hizmetine sunmak çalışmamızın yegâne sebebidir. Bu yüzden de öncelikle bana güvenerek beni tercüme ağırlıklı bir çalışmaya yönlendiren ve bu yönde gelişmemi sağlayan Danışman Hocam Prof. Dr. Muallâ UYDU YÜCEL'e çok teşekkür ederim. Yine kıymetli Hocalarım Prof. Dr. Abdülkadir DONUK'a, Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU'na, Doç. Dr. İsmail MANGALTEPE'ye ve Yrd. Doç. Dr.

Dinçer KOÇ'a da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimizi okuyarak, sadece Bizans tarihi ile ilgili değil, diğer konularda da önemli katkılarını bizden esirgemeyen Hocam Doç. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU'na da çok teşekkür ederim.

Hatice AYDIN

İstanbul, 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	X
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

THEOPHANES'İN KRONİĞİNDE KULLANDIĞI KAYNAKLAR VE KRONİĞİN ÖZELLİKLERİ

I. Kaynakların Ele Alınışı ve Kroniğin Güvenilirliği.....	7
II. Kroniğin Kaynakları.....	9
III. Theophanes'in Kronolojisi ve Kullandığı Takvimler.....	15
IV. Kroniğin Dili ve Yapısı.....	17
V. Kronik Üzerinde Yapılan Çalışmalar.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

THEOPHANES'İN KRONİĞİNDE GEÇEN TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

I. Avrupa Hunları.....	20
II. Ak Hunlar (Eftalitler).....	39
III. Sabirler (Sabarlar).....	44
IV. Avarlar.....	48
V. Bulgarlar.....	51
VI. Hazarlar.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

THEOPHANES'İN KRONİĞİNDE TÜRKLER.....	70
SONUÇ.....	191
KAYNAKÇA.....	193
EKLER.....	210
AÇIKLAMALI SÖZLÜK.....	210

KISALTMALAR

A.e.	Aynı Eser
A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
A.M.	Anno Mundi (Hilka Takvimi)
A.y.	Yazara Ait Son Zikredilen Yer
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz./bkz.:	Bakınız
Bs.	Baskı
C.	Cilt
Çev./çev.	Çeviren
Ç.N.	Çevirenin Notu
ÇSHD	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi
DAKTAV	Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı
Dp	Dipnot
Ed.	Edit
Ed. Fak.	Edebiyat Fakültesi
Ens.	Enstitüsü
GAAD	Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
İA	İslam Ansiklopedisi
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İED	İstanbul Enstitüsü Dergisi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
p.	Page/Sayfa
Pub.	Publisher/Yayımlayan
S.	Sayı
s.	Sayfa
SAÜ	Sakarya Üniversitesi
SBED	Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Sos. Bil.	Sosyal Bilimler
TAED	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TDAV	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDİD	Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi
TİD	Tarih İncelemeleri Dergisi
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Transl.	Translator/Çeviren
TTK	Türk Tarih Kurumu
USAD	Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Üni.	Üniversite/Üniversitesi
Vd.	Ve devamı
Vol.	Volume/Cilt
Yay.	Yayını/Yayınları
YLS	Yüksek Lisans
ZfWT	Zeitschrift für die Welt der Türken/Türk Dünyası Dergisi

GİRİŞ

Theophanes Confessor, kendi adını taşıyan khronografyasını, yakın dostu *George Synkellos*¹'un teşvik ve isteği üzerine kaleme almıştır. Eser, George Synkellos'un, dünyanın yaratılışından Roma İmparatoru *Diocletianus*²'un tahta

¹ Çoğul hali "Synkelloi" şeklinde olan Latince "Synkellos" kelimesi, bir patriğin danışmanlığını yapan kişilere verilen isimdir. Theophanes, **a.g.e.**, s.694; Patrik danışmanlığı görevini icra eden Synkellos'ların belirlenmiş görevleri yoktu, fakat Synkellos'lar dinî kurumlarda çok yüksek bir mevkiye sahiptiler. Bu görevdekiler imparator tarafından görevlendirilmekle beraber, bir çok vesile ile patriklik makamına yükselme imkânına da sahiptiler. George Synkellos kendisi arzu etmemiştir, ancak üzerinde en fazla yerleşen ismi Synkellos adı olmuştur. Sahip olduğu mevkiyi İmparatoriçe Irene (780-802)'ye borçlu olan George Synkellos, İstanbul'da hatırı sayılır öneme sahip bir şahsiyet olarak tanınmıştır. Hayatına dâir bilgilerin oldukça sınırlı olduğu George Synkellos hakkında bilinenlerin tümü, kendisinin bir keşiş olduğu, bir süre Filistin'de, kuvvetle muhtemel *Tekoa* (Souka olarak da bilinir) yakınlarındaki Eski St. Chariton Lavrası'nda bulunduğu, İstanbul Patriği Tarasios (784-806)'un emri altında görev aldığı ve 810 yılına gelindiğinde de hâlen yazarlık yapmakta olduğudur. İkonoklazm'a karşı cesurca mücadele etmiş, bu yüzden de tasvir kırıci imparatorlar tarafından pek çok kez cezaya maruz bırakılmıştır. Bununla beraber George, kutsal sembollerin korunmasına dâir çıkarılan kanunların Theophanes tarafından da bizzat imzalanmış olduğu konsilde, yâni 787 yılında gerçekleştirilen Yedinci Nicaea (İznik) Ekümenik Konsili'nde övülmüştür. **A.g.e.**, s.XLIII-XLIV, 632; Ali Ahmetbeyoğlu, "Tarihçi Theophanes Confessor ve Eserinin Türk Tarihi Açısından Ehemmiyeti", **Sosyoloji Dergisi**, C.III, S.19, 2009, s.286; İkonoklazm/Tasvir kırıci imparatorlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Jung Hye Lee, "Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıci (İkonoklazma) Hareketinin Başlangıç Dönemi", **İ.Ü. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, İstanbul, 2004.

² 284-305 yılları arasında 21 yıl saltanat sürmüş olan Roma İmparatoru Diocletianus (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus; asıl adı Diocles), tahta çıktığı zaman imparatorluğun batı yakasını, yönetimi paylaştığı Maximianus'a bırakmış, kendisi de, doğu yakasını almıştır. Diocletianus genellikle, kendi bölgesi olan Nikomedia (İzmit) merkezli hüküm sürmüştür. Turhan Kaçar, "Üsküdar Savaşı ve Bizans'ın Temelleri", **Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (23-25 Mayıs 2003)**, C.I, İstanbul, Ocak/2004, s.21; Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Ankara, TTK. Yay., 1981, s.41; Diocletianus Roma tahtını ele geçirdiği zaman imparatorluk, 235-284 yılları arasında yaşadığı ekonomik, askerî ve siyasî bunalımın, yâni III. yüzyıl krizi de denilen zor bir dönemin içerisinde bulunmakta idi. Bu durum, onu büyük reformlar yapmaya sevk etmiştir. Önceki ve yeni gelişmeleri karşılaştırmak suretiyle yola çıkarak ve imparatorluğun devasa yapısını da göz önünde bulundurarak *Tetrarkhia* (dörtler erki) sistemini geliştiren Diocletianus, devlet yönetimini köklü bir şekilde yeniden yapılandırmıştır. Bu yeni dörtlü yönetim sistemine göre imparatorluğun doğusunda ve batısında birer Augustus, bunların da altında birer Sezar bulunacaktı ve Augustus'lar 20 yıl görevde kaldıktan sonra iktidardan çekilecekler ve yerlerini Sezarlara bırakacaklardı. Diocletianus'un reformu Büyük Constantinus tarafından da geliştirilerek tamamlanmıştır. Böylece Bizans yönetim usulü şekillenmiştir. Bu düzenin asıl temelleri ise, otokrasi, devletin merkezileştirilmesi ve bürokratlaştırılması olarak kendini göstermiş, bu durum Bizans İmparatorluğu yaşadığı sürece de devam etmiştir. **A.g.e.**, s.30; Kaçar, **Üsküdar Savaşı**, s.21 vd; Turhan Kaçar, "Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, M.S. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz", **Tarih Dergisi**, S.47 (2008), İstanbul, 2009, s.1-2 vd; Gregory, **a.g.e.**, s.42-43, 45; Diocletianus'un reformları arasında, dolaylı veya doğrudan, tüm alanları etkilemesi bakımından belki de en önemli ekonomik reformlar olmuştur. Zorunlu bir adım olan bu girişim düşünülmeseydi, muhtemelen devlet ayakta kalamazdı. Planlı bir şekilde hazırlanan ekonomi sisteminin işlemesi neticesinde, daha önce var olmayan bir şey, devlet bütçesi ortaya çıkmıştı. Muazzam boyutlara ulaşan ordu giderlerinin de başka türlü karşılanamayacağı düşünülürse, hemen arkasından, bütçeyi besleyecek olan makul bir vergilendirme sistemi gelecekti. Bu ise, nüfus sayımını gerektirmesi bakımından, genişletilmiş bir bürokrasi ağını ortaya çıkaracaktı. Böylece

çıkışına kadar geçen dönemi kapsayan eserinin devamı niteliğindedir³. Nitekim Theophanes, kroniğinin Önsöz'ünde, kendisinin Synkellos'un takipçisi, eserinin de Synkellos'un eserinin bir devamı olduğunu ifade etmektedir. Eserin yazılmasında kendine herhangi bir pay biçmeyen Theophanes, çalışmasını meydana getirmesi için gerekli malzemenin kendisine Synkellos tarafından sağlandığını da açıkça dile getirmiştir⁴.

Theophanes'in, hem dünyevî hem de dinî tarih bilgilerini bir araya getirmek suretiyle 810-814 yılları arasında oluşturduğu kroniği, M.S. 284-813 yılları arasında kapsamaktadır. Roma İmparatoru Diocletianus'un tahta çıktığı 284 yılından başlayan ve Bizans İmparatoru I. Mikhail Rangabe (811-813)'nin tahttan indirilmesi ve V. Leon (Ermeni, 813-820)'un imparator oluşu ile son bulan eser, bir Dünya Tarihi niteliği taşımaktadır. Theophanes'in eserinin en çarpıcı özelliği, sadece Bizans İmparatorluğu yıllıklarını değil, aynı zamanda Hıristiyan Doğu'ya ait kaynakları da ihtiva etmesidir. Diğer Bizans kronikçilerine bakıldığında, hiçbirinin doğu kaynaklarına (Suriye-Filistin) karşı bu tür bir ilgiye veya böylesine geniş bir bakış açısına sahip olmadıkları görülmektedir. Eseri asıl mühim kılan ise, Theophanes'in kullandığı kaynakların neredeyse tamamının, o döneme ait en önemli tarihî literatür olarak onun kroniğinde yer alarak yok olmuş olmalarıdır. Bu yüzden eser, kaybolmuş kaynakların kullanılması ve çok eski kaynaklara ulaşması bakımından oldukça önem taşımaktadır. Ayrıca, "Bizans'ın karanlık çağları" olarak adlandırılan VII. ve VIII.

Diocletianus'un reformlarının bir sonucu olarak, Roma dünyası memurlarla dolacak, henüz IV. yüzyılda bile, devletten maaş alanların sayısı, vergi ödeyenleri aşacaktı. Cyril Mango, **Bizans, Yeni Roma İmparatorluğu**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2011², s.52; Roma İmparatorluğunu zor durumda bırakan krizler devresine bir göz atılacak olursa, bu sürecin ağırlıklı olarak, daha önceki Roma İmparatorlarından Severus Alexander'in ölüm tarihi M.S. 235 ile Diocletianus'un tahta çıktığı tarih, yâni 284 yılı arasında geçen elli yıllık zaman dilimini kapsadığı görülür. Bu süreçte, devlet idâresinden askerî yapıya, ekonomiden, o döneme dek dünyaya yön veren düşünce sistemine kadar, Roma yaşam biçiminin neredeyse tamamının çöküşü gözlenmiştir. Hiçbir imparatorun can güvenliğinin olmadığı, neredeyse tamamının isyancıların elinde feci bir şekilde can verdiği bu dönem, Diocletianus'un idâreyi ele almasıyla sona ermiştir. Timothy E. Gregory, **Bizans Tarihi**, çev. Esra Ermert, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2008, s.30.

³ Theophanes, **a.g.e.**, s.XLIII; Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.286; George Synkellos'un Kroniğinin İngilizce'ye tercüme edilerek notlandırılmış çalışması için bkz. George Synkellos, **The Chronography of George Synkellos: a Byzantine Chronicle of Universal History from the Creation**, transl. William Adler & Paul Tuffin, Oxford, Oxford University Press, 2002, p.I-LXXXVI, 1-611.

⁴ Theophanes, **a.g.e.**, s.LV.

yüzyılları kapsayan bu iki yüzyıldan geride kalan en önemli aydınlatıcı kaynak olarak varlığını korumaktadır⁵.

Theophanes'in Kroniği, daha eski kaynaklardan elde edilmiş alıntılarının bir belgesi, aynı zamanda da bir kaynak çalışması olarak, yazıldığı çağın şartları göz önüne alındığında, mümkün olanın en iyisi olarak kabul edilmektedir. İlâveten Theophanes, kendisinden önce hiçbir kronik yazarında görülmeyen, olayları yıllara göre düzenleyerek kronolojik bir cetvel geliştirmiştir. Bu sistem daha sonraki Bizanslı ve Batılı tarihçi ve araştırmacılar için ilham kaynağı olmuştur. Denilebilir ki, Theophanes'in kronolojisi, kendisinden sonrakiler tarafından bir bilgi kaynağı olduğu kadar, bir üslup örneği olarak da kullanılmıştır⁶.

Theophanes'in Hayatı

759/760 yılında zengin ve soylu bir âilenin çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya gelen Theophanes Confessor'un annesinin adı Theodote, babasınınki ise Isaakios'dur⁷. Theophanes onun vaftiz adıdır, bununla beraber genellikle, Ege Denizi'nin komuta yetkisini elinde tuttuğu bir sırada ölmüş olan (Theophanes 3 yaşında iken) babasının adı ile anılmıştır⁸. Babasının ölümü üzerine İmparator V. Constantinus (741-775) tarafından sarayda himaye altına alınarak kendisine iyi bir eğitim alma imkânı sağlanan Theophanes, aynı zamanda annesi tarafından yetiştirilmiştir. 10 yaşında iken (770), zengin ve soylu bir âilenin kızı olan Megalo⁹

⁵ **A.g.e.**, s.XLIII, LII; Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.285, 287; <http://www.upenn.edu/pennpress/book/1938.html> (13. 09. 2011)

⁶ Theophanes, **a.g.e.**, s.LXXIV; Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.287; <http://www.upenn.edu/pennpress/book/1938.html> (13. 09. 2011)

⁷ Theophanes, **a.g.e.**, s.XLIV-XLV, L; Kaynaklarda Theophanes'in annesi ve babası dışında bir de kız kardeşi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Manastırdaki görevlerini, muhtemelen dinî vecibelerini yerine getirmediği gerekçesiyle kız kardeşi hakkında endişelenen Theophanes, ona uyarı niteliğinde mektuplar yazmıştır. Bununla beraber Theophanes, kız kardeşi ile görüşmek istememiştir. **A.g.e.**, s.XLV.

⁸ **A.g.e.**, s.XLVII; Theophanes'in, babasının adı ile anılması, babası ile Bizans İmparatoru V. Constantinus arasındaki dostluğa bağlı olarak gelişen bir olaydır. **A.y.**

⁹ Theophanes'in nişanlısı Megalo, kuvvetle muhtemel Bizans sarayına yakın bir âilenin kızı olsa gerekir, zira Theophanes annesini kaybettiğinde, İmparator IV. Leon, teselli etmek amacıyla ona imparatorluk damadı unvanı olan *Strator* rütbesini vermiştir. Annesinin ölümüne tuttuğu matem süresi

ile nişanlanmış, 18 yaşına geldiğinde annesi düğünün bir an önce yapılması konusunda acele edilmesinde ısrar etmiş ve tam hazırlıklar yapılırken de vefat etmiştir¹⁰. Bunun üzerine kayınpederinin gayret ve ısrarıyla tamamlanan düğün hazırlıkları neticesinde Theophanes nişanlısı Megalo ile evlenmiştir. Ancak onun asıl istediği şey, eşi ile birlikte dünya işlerini terk ederek, farklı manastırlarda münzevi bir hayat yaşamak olmuştur. Bu fikrini eşine kabul ettiren Theophanes, kayınpederinden aynı olumlu tepkiyi almamıştır. Nitekim İmparator IV. Leon (Hazar Leon, 775-780), Megalo'nun babası tarafından kışkırtılmış ve Theophanes, keşiş olmayı tercih ettiği takdirde kör edilmekle tehdit edilmiştir. İmparator ve kayınpederi tarafından kendisine karşı yöneltilen bu muhalif hareketlere karşılık vermeyi düşünen Theophanes bu fikrinden, Kyzikos (Gemlik) Kalesi inşaatını denetleme görevine giderken yol üzerinde bulunan *Sigriane Dağı*¹¹'nda tanışmış olduğu keşiş George'nin telkinleri sayesinde vazgeçmiştir. Zira George, hem kayınpederinin hem de imparatorun yakında öleceklerini söyleyerek, şiddetli bir harekete kalkışmaması gerektiği konusunda Theophanes'i ikna etmiştir. Gerçekten de bu kehanet, Theophanes 21 yaşında iken (780) gerçekleşmiştir¹².

Theophanes ve artık Irene adını taşıyan eşi, tercih ettikleri bu hayat tarzına oldukça şaşırın ve aynı zamanda kendilerini destekleyen İmparatoriçe Irene¹³ zamanında mülklerini satmaya ve kölelerini azat etmeye başlamışlardır. Theophanes eşini *Prinkipos Adası*¹⁴'ndaki manastırına yerleştirmiş, kendisi de, *Sigriane Dağı*'nda şahsî mülkü olan Polichnion Manastırının keşişi olmuştur. Birbirleri ile artık görüşmemeye karar veren çift, Theophanes'in kayınpederinin sağlığında

(?) sona erdiği zaman Theophanes'in müstakbel kayınpederi, alışlagelmiş kutlamalarla gerçekleşecek olan bir düğün merasiminin hazırlıklarına devam etmesi için ona baskı yapmıştır. **A.g.e.**, s.XLVII, 693.

¹⁰ **A.g.e.**, s.XLVIII; Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.286.

¹¹ Karadağ: Balıkesir'in önemli dağlarındandır.

¹² Theophanes, **a.g.e.**, s.XLVII-XLVIII.

¹³ IV. (Hazar) Leon'un 780 yılında, 30 yaşında iken aniden ölmesi üzerine eşi Atinalı Irene, babasının yerine geçmiş olan henüz 9 yaşındaki oğlu İmparator VI. Constantinus (780-797)'un vekilliğini üzerine almış, 790 yılına kadar oğlu ile müştereken hüküm sürmüştür. Bu tarihte 19 yaşında iken tek başına saltanat sürmeye başlayan VI. Constantinus, zaman içerisinde fikir anlaşmazlığı içerisinde düşüğü annesi Irene ve taraftarları tarafından tahttan indirilerek gözleri kör edilmiş ve sonra da hayatını kaybetmiştir (797). Irene böylece, oğlu VI. Constantinus'un ardından bütün yetkileri üzerinde toplayarak 797-802 yılları arasında Bizans tahtının sahibi olmuştur. Gregory, **a.g.e.**, s.195,197.

¹⁴ Bugünkü Büyük Ada.

gerçekleştiremedikleri münzevi hayata böylece kavuşmuşlardır¹⁵. Theophanes bundan sonra, kendi mülkü üzerine bizzat inşa ettirdiği manastırın bulunduğu yer olan *Kalonymos Adası*¹⁶,na taşınmıştır. Buradaki başrahibin ölümü üzerine, kendisinin onun yerine geçmesine dâir yapılan çağrılarını kabul etmemiş, adada kaldığı 6 yıl boyunca kendisini keşişlik ilmine vermiş, ayrıca kitap istinsahı ve güzel yazı sanatı ile meşgul olarak geçimini sağlamıştır¹⁷. Buradan tekrar *Sigriane*'a dönen Theophanes, bölgede bulunan Agros adlı yerden satın aldığı araziye yerleşmiştir. Bu arada 787 yılında yapılan Yedinci Nicaea (İznik) Ekümenik Konsili'ne katılmış, kutsal sembollerin korunması için çıkarılan kanunları imzalamıştır. *Sigriane*'daki manastırını genişletme imkânı bulan Theophanes, çeşitli yerlerden keşişler toplamış ve burada bir kilise inşa ettirmiştir¹⁸.

İmparator I. Nikhephoros (802-811), İmparator Staurakios (811) ve İmparator I. Michael Rangabe (811-813), Theophanes hakkında övgü dolu sözler söylemişlerdir¹⁹. Ancak ikon taraftarı Theophanes, 813 yılında Bizans tahtına geçecek olan V. Leon (Ermeni, 813-820) ile fikir ayrılığına düşecek ve onun muhalifi olarak İkonoklastik kavgaya katılacaktır. Bu sebeple zindanlara atılacak ve hayatının son 10 yılını tutuklu olarak geçirecektir²⁰.

50 yaşına geldiğinde (810) böbrek taşı rahatsızlığından dolayı yatağa düşen Theophanes, hayatının sonuna kadar yatalak olarak yaşayacaktır. V. Leon'un Bizans tahtını ele geçirdiği zaman 53 yaşında olan Theophanes, sancılı hastalığına rağmen başkente çağrılmış²¹; imparatorun dinî politikasını, daha doğrusu ikon düşmanlığı

¹⁵ Theophanes, **a.g.e.**, s.XLVIII, XLV; Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.286.

¹⁶ Bugünkü İmralı Adası.

¹⁷ Burada kaldığı süre içerisinde, meşgul olduğu işlerden dolayı hareketsiz kalmış olsa gerek, hayli kilo almıştır, ancak daha sonra yaşayacağı uzunca bir hastalık sürecinin ardından (50-60 yaşları arasında), bir iskelet kadar zayıf hâle gelecektir. Theophanes, **a.g.e.**, s.XLV, XLIX.

¹⁸ Theophanes, **a.g.e.**, s.XLVIII-XLIX.

¹⁹ **A.g.e.**, s.XLIX.

²⁰ Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.286; Bizans İmparatorluğu'nda cereyan eden İkonoklazm mücadeleleri hakkında detaylı bilgi için bkz. İdil Öncü, "Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklast Dönem (726/730-843), İstanbul ve Yakın Çevresindeki Etkileri", **Hacettepe Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2010.

²¹ Theophanes bu sırada o kadar ağır hasta idi ki, başkente çağrıldığı zaman, kendi manastırından sahile kadar olan kısa mesafeyi bile yürüyememiş ve gemiye bir at arabası ile taşınmak zorunda kalmıştı. Theophanes, **a.g.e.**, s.LXI.

fikrini tâkip etmesi şartı ile kendisine çeşitli ihsanlar teklif edilmiş, fakat o kararlı bir şekilde direnmiştir. Eski patrik John (gramerci)'a teslim edilen Theophanes²² bir süre Hormisdas Manastırı'nda tutulmuş, daha sonra, iki yıl boyunca gözetim altında kalacağı yer olan Eleutherios Sarayı'ndaki küçük bir hücreye nakledilmiştir. İmparator Leon, inatçılığını kırmak için onu Samothrace'a sürgüne göndermiştir. Ancak Theophanes, oraya varışından 23 gün sonra, 12 Mart tarihinde (818) hayata veda etmiştir. Yaklaşık olarak 60 yıllık hayatının 40 yılını keşiş olarak geçiren Theophanes'in ölümünden sonra birçok mucizenin gerçekleştiğine inanılmıştır. Bu yüzden kendisi, Doğu Kilisesi tarafından Aziz ilân edilmiş, ölüm tarihi olan 12 Mart günü de anma günü olarak kutlanmaya başlanmıştır²³. Theophanes'in cenazesi, II. Michael (820-829)'in tahta çıkışından (25 Aralık) sonra Agros Manastırı'ndan *Hiereia*²⁴ya getirilmiş, bir yıl burada kaldıktan sonra, bölge halkının muhalefeti yüzünden tekrar Agros'a nakledilerek manastırın sağ tarafına gömülmüştür²⁵.

Gençliğinde spora -özellikle de binicilik ve avcılık- meraklı, yakışıklı ve hattâ görünüm olarak da iri yapılı, ayrıca yumuşak huylu ve cömert biri olan Theophanes, genç bir adamın meşgul olacağı normal uğraşlarla vaktini geçirmiştir. Büyük bir senyör olarak gösterilen Theophanes, pek çok çağdaşı keşişlerin aksine, oldukça geniş çapta seyahat etmiştir, ancak İstanbul ve Bitinya çevrelerinin ötesine gidip-gitmediği bilinmemektedir²⁶.

²² Theophanes ile yüz yüze görüşmek istemeyen İmparator V. Leon, ilahiyat konularında kendisini sorguya çekecek olan John'ın gözetimine teslim etmiştir. John'ın Theophanes'e sorduğu sorulardan bir tanesi de şu şekilde olmuştur: "Hz. İsa'nın vücudu mezarda iken Tanrısallığı nerede idi?". Theophanes ise: "Tanrısallık her yeredir, ey Tanrı düşmanı, senin kalbinin haricinde her yerde" cevabını vermiştir. **A.g.e.**, s.XLVI.

²³ **A.g.e.**, s.XLVII, XLIX; Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.286.

²⁴ Kadıköy'ün banliyösüdür.

²⁵ Theophanes, **a.g.e.**, XLIX.

²⁶ **A.g.e.**, s.XLVII, LI.

BİRİNCİ BÖLÜM

THEOPHANES'İN KRONİĞİNDE KULLANDIĞI KAYNAKLAR VE KRONİĞİN ÖZELLİKLERİ

I. Kaynakların Ele Alınışı ve Kroniğin Güvenilirliği

Theophanes, elindeki kaynakları kullanırken çoğunlukla orijinal ifadelerine özenle sadık kalmış ve onları tam olarak yansıtmıştır. Ancak sık olmamakla birlikte, kaynaklardaki bazı ifadeleri de kasten değiştirmiştir. Theophanes'in bu müdahalesi, değiştirdiği ifadelerin kendi fikirleri ile bütünleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Zira kendisi, Kutsal Üçleme (Tetris) inancına sahip koyu bir Ortodoks olan Theophanes'in, her kim olursa olsun, Aryanizm taraftarı olanları “dinsiz” veya “sapkın” olarak nitelendirmesi, eserinin bütününde görülmektedir. Theophanes'in, özellikle de bu açıdan sergilediği taraflı yaklaşımını gözler önüne seren birkaç örnek verilmek istendiğinde, Kutsal Üçleme inancını tasdik eden Ortodoksluğu terk ederek, sonradan Aryanizm'i benimseyen İmparator I. Iustinianus için, “vaktiyle Tanrı ile birlikte hareket eden”, ifadesini kullandığı; Ariusçu İmparator Valens'i anlatırken, “dinsiz”, “yasadışı”, “dine aykırı”, gibi sözcükleri ilave ederek, Theodore Lector'un yansız açıklamasını değişime uğrattığı; Ostrogotlar, Vizigotlar, Gepidler ve Vandallar için, “bunların hepsi Aryanizm sapkınlığına bağlıdırlar”, ifadesini kullandığı görülecektir. Yine Theophanes, Ariusçu olmalarından dolayı, “bu lanetli çift”, dediği İmparator Valens ve eşi Domnica'nın, Ortodokslar'a karşı tarif edilemez bir zulüm başlattıklarını dile getirmektedir. Theophanes'in subjektif tutumunun Türkler'e karşı da yansıdığı görülmektedir. Kroniğin son kısmında, IX. yüzyılın başlarında, oldukça anlaşılır bir şekilde Bulgar karşıtı bir önyargı, Nikephoros'un anlatısının benzerliği ile karşılaştırıldığında defalarca görülmektedir. Theophanes

ayrıca, Bulgarlar'ın başarı kazandıkları veya imparatorluk için faydalı olacak şekilde hareket ettikleri olayları bazen atlamıştır¹.

Özetlemek gerekirse Theophanes, uygunsuz bir anlam çıkmasına neden olduğunda bile, elindeki kaynakların üslûbunu çok yakından tâkip etmiştir. Edebî eserleri genellikle sadeleştirmiş, fakat diğer kronikleri kelimesi kelimesine tâkip etme eğilimi göstermiştir. Bununla beraber ara sıra, bir anahtar kelimenin yerini değiştirerek veya duygusal elemelerle ve bazen de daha ciddi bir değişiklikle elindeki kaynağın gidişatını değiştirdiği de olmuştur. Onun tarihlemeleri, destekleyici kanıt olmaksızın yüzde yüz güvenilir değildir ve kendi yorumuna uyum sağlaması için materyali ya ayıklamış ya da atlamıştır. Ayrıca bu durum temel olarak, Theophanes tarafından, başarı ile Ortodoksluğun ve başarısızlık ile sapkınlığın basit bir şekilde örtüştürülmesi olarak görülmüştür².

Diğer Bizanslı kronikçilerin de yapmış olduğu gibi, Theophanes'in kalemini sübjektif bir şekilde oynatmasının sebebi, görüldüğü gibi, dinî ve siyasî görüşleri ile ilgilidir. Bizans tarihçilerinin siyasî tutumlarına bakıldığında, bir tarihçi eğer imparator veya imparatoriçe ile aynı dinî görüşü paylaşıyorsa, örneğin her ikisi de ikonoklast veya Ariusçu ise, saray bu tarihçiyi desteklemiş, o da, hükümdarın faaliyetlerini değerlendirirken hiçbir şekilde olumsuz eleştiride bulunmamıştır. Benzer şekilde, Teslis inancına inanmayıp, sadece Tanrı'nın tek olduğu inancına sahip Hıristiyanları ifade eden Aryanizm (Ariusçuluk) taraftarı olanların, akımın öncüsü Arius ve diğer din adamları da dâhil, Theophanes tarafından “dinsiz” olarak nitelendirilmeleri de, onun Kutsal Üçleme'ye itikat etmiş olmasına bağlıdır. Theophanes, kendi inancı ile aynı olanları, “dini bütün” olarak anmaktadır ki, bunlardan bir tanesi de Büyük Constantinus (306-337)'dur. Bu yüzden Bizans kroniklerinde bulunan bilgilerin taraflı kısımları ayıklanırken, öncelikle yazarın dinî ve siyasî görüşü göz önüne alınarak hareket edilmelidir³.

¹ Theophanes, a.g.e., s.XCI-XCVI, 89, 146.

² A.g.e., s.XCV.

³ A.g.e., s.LV-LVI, 35.

Ayrıca neredeyse tüm eski yazmalar hakkında olduğu gibi Theophanes'in kroniğinin de, gerçekten Theophanes'in kroniğinin aslı olup olmadığı hakkında şüpheler ortaya atılmış, ancak aslı olduğu inancı ağırlık kazanmıştır⁴.

II. Kroniğin Kaynakları

Theophanes'in kullanmış olduğu kaynaklar şu şekilde sıralanabilir:

1. Hükümdarların ve beş büyük patrikliğin piskoposları ile birlikte kısa bir kronolojik özet içeren doğu kökenli belgeler⁵.

2. VI. yüzyılın ilk yarısında *Theodore Lector* tarafından çalışılan, *Historia Tripartita* (Sokrates, Sozomen ve Theodoret'in bir uyarlaması) ve onun devamı olan *Historia Ecclesiastica* (518'e kadar inen). Theophanes'in zamanına tek parça halinde kalan bu iki eserin birincisi, I. Constantinus (306-337)'dan 430 yılı civarına kadar olan süreci kapsayan dinî tarihin bir özettir. Theophanes, I. Constantinus'dan Anastasios'un ölümüne kadarki dönem için eserine Theodore Lector'u temel kaynak yapmıştır⁶.

3. *Eutropios'un Breviarium*. İki Grekçe tercümesi günümüze kadar ulaşan ve M.Ö. 753'den M.S. 364'e kadarki olayları Latince anlatan kısa bir tarihtir. Theophanes bu eserden, 293 ile 339 yılları arası olayları anlatırken kısa alıntılar yaparak faydalanmıştır⁷.

4. *Keşiş Alexander*'ın, "Gerçek Haç'ın Keşfi Üzerine" adlı küçük yapıtı. VI. yüzyılın sonuna tarihlenmiş olan bu eser muhtemelen Kıbrıs veya Kudüs'te

⁴ A.g.e., s.XCVIII.

⁵ A.g.e., s.LXXXIV.

⁶ A.g.e., s.LXXXV-LXXXVII.

⁷ A.g.e., s.LXXXVI.

yazılmıştır, zira Alexander her iki yere de aşınadır. Theophanes'in, 301-325 yılları arasında kullanmış olduğu iki ana kaynağının birisidir⁸.

5. İskenderiye hakkında yoğun bilgi barındıran, İskenderiye kökenli yerel bir kronik. 23 adet belgeden meydana gelen bu kroniğin pasajlarının on yedi adedi 397 ve 468 yılları arasına yoğunlaşmaktadır. İskenderiye'deki kamu binalarını (hamamlar, tiyatrolar, bazilikalar), depremleri, popüler gösterileri ve azizlerden kalan eserlerin ortaya çıkarılmasına dâir bilgiler içermektedir. Kronikte yer alan *Alexandrian* hakkındaki malûmat, 275 ve 516 yılları arasını kaplamaktadır. Eserin bazı pasajları *Alexandrian* dışındaki konularda da görüş bildirmektedir, özellikle de Libya'daki mücadeleler hakkında. Meselâ Theophanes, İmparator I. Iustinianus (527-565)'un Afrika seferleri (533) hakkındaki bir arasözünü Prokopios veya Malalas'dan değil de, bu eserden istifade ederek yazmıştır⁹.

6. *Chronicon Paschale* (Paskal Kroniği). Theophanes tarafından doğrudan kullanılıp kullanılmadığı hakkında bazı şüpheler bulunmakla beraber, kuvvetle muhtemel doğrudan kullanılmıştır, ancak bu, kroniğin orijinalitesini bozmuştur. Şöyle ki, ara sıra Aryanizm yanlısı bir tavır takınan bu ana kaynak, Theophanes tarafından müdahaleye uğramıştır, zira o, Aryan tarihi ağırlıklı bilgi içeren bu esere Aryan olmayan sıfatlar eklemiştir¹⁰. VII. yüzyıldaki Bizanslı Hıristiyan kronikleri arasında bulunan ve “*Chronicon Alexandrinum* (İskenderiye Kroniği)” ve “*Chronicon Constantinopolitanum* (Konstantinopolis Kroniği)” isimleri ile de bilinen bu kroniğin yazarı bilinmemekle beraber, eserin İmparator Herakleios (610-641) döneminde yaşamış olan bir rahip tarafından kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Eser, Hz. Âdem'den başlayarak, 629 yılına kadar gerçekleşen olayları anlatmaktadır¹¹.

⁸ A.y.

⁹ A.g.e., s.LXXXVIII-LXXX.

¹⁰ A.g.e., s.LXXXI-LXXXII.

¹¹ İsmail Mangaltepe, **Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes)**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yay., 2009, s.14.

7. *John Malalas*'ın *Antiochene*¹² Kroniği. Theophanes tarafından aşağı yukarı 150 pasajı kullanılmıştır¹³. 491-578 yılları arasında yaşadığı bilinen Malalas'ın Kroniği, on sekiz kitaptan meydana gelmektedir¹⁴.

8. *Prokopios*'un Kroniği. Aslen *Kaisareia*¹⁵'lı olan Prokopios, İmparator Iustinianus'un kumandanı Belisarios'un tavsiyesi üzerine eserini kaleme almış ve sekiz kitaplık "Historiai" adlı külliyyatı meydana getirmiştir¹⁶.

9. *Theophylact Smocatta* (Theophylaktos Simokattes). Theophanes bu eseri II. Iustinus (565-578)'un İran savaşı ile Tiberios (578-582) ve Maurikios (582-602)'un saltanatları için kullanmıştır¹⁷. Kahire'nin tanınmış âilelerinden birine mensûp olan yazar, eserini İmparator Herakleios (610-641)'un saltanat döneminde kaleme almıştır¹⁸.

10. Antakyalı John'un Kroniği veya daha doğrusu, *Constantine Porphyrogenitus* (İmparator VII. Constantinus "913-959")'un eseri *Excerpta*'nın arasında hayatta kalan eşsiz parçaların devamı. Pasajların, I. Anastasios'un ölümüne (518) kadar uzayan birinci kısmı klasik Grekçe ile yazılmış, 610 yılına kadar da Grekçe'nin günlük konuşma dili ile devam edilmiştir. Daha da ileriye, 641'e kadar devam ettiği tartışılmaktadır. Theophanes, Antakyalı John'un Kroniğini, Maurikios (582-602)'un saltanatının son 2 yıllık kısmında, İmparator Phokas (602-610)'ın döneminde ve Herakleios (610-641)'un tahta geçtiği sıralarda, yâni 600-610 yılları arasında en önemli kaynak olarak kullanmıştır¹⁹.

¹² Antakya.

¹³ Theophanes, **a.g.e.**, s.LXXXI.

¹⁴ Mangaltepe, **a.g.e.**, s.11.

¹⁵ Filistin.

¹⁶ Theophanes, **a.g.e.**, s.LXXXI; Mangaltepe, **a.g.e.**, s.10.

¹⁷ Theophanes, **a.g.e.**, s.LXXXI.

¹⁸ Mangaltepe, **a.g.e.**, s.99, 101.

¹⁹ Theophanes, **a.g.e.**, LXXXI.

11. *Pisidia*²⁰lı George'un şiirleri, özellikle de *Expeditio Persica* ve fragmentleri dışında günümüze ulaşamayan, 624-628 yıllarındaki savaşlarla ilgili diğer tarihî şiir (veya şiirler) Theophanes ve *Souda (Suda) Lexion*²¹ tarafından korunmuştur²².

12. İmparator Herakleios (610-641)'un İran savaşları ile ilgili bilgi veren fazladan bir kaynak²³.

13. İmparatorluk doğumları, evlilikleri, taç giyme törenleri ve benzerlerini kaydeden bir dizi "saray kayıtları". Bu belgeler muhtemelen 641 yılından geriye doğru gitmektedir²⁴.

14. Doğulu (Süryânice) bir kronik. 750-780 yılları arasında tamamlanmış olan bu kaynak, içerisinde birden fazla belge içermektedir. Yazarının kim olduğu ve Grekçe'ye tercüme edilip edilmediği -tercüme edilmişse bu, doğuda yapılmıştır-konuları tartışmalı olan bu kroniğin menşei tam olarak neresidir? Diye sorulduğunda eserin, Urfa, Antakya, Humus ve Filistin ağırlıklı olmak üzere, *Melkite*²⁵ çevrelerinin bir ürünü olduğu cevabı verilmektedir. *Melkite* geleneğine bağlı bir kaynak olmakla birlikte eser, *Süryânî Mikâil*²⁶ ve ayrıca *1234 Kroniği* tarafından temsil edildiği için *Süryânî Jacobite*²⁷ geleneğine de başarılı bir ana kaynak kazandırmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, eser Theophanes'ten sonra Tel-Mahre'li Dionysios (ö. 845)

²⁰ Toros Dağları'nın yükselteleri arasında yer alan dağlık bir bölge olan, Roma İmparatorluğu'na bağlı Pisidia Eyaleti, bugünkü Isparta ve Burdur illerinin büyük bir kısmını, Antalya'nın ise kuzeyinde kalan dağlık alanlarını kapsamakta idi. Mustafa Arslan, "Antik Eserler Işığında Pisidia'nın Doğal Kaynakları ve Ekonomik Durumu", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.V, No:2, 2013, s.313.

²¹ X. Yüzyılda Souda tarafından yazılmış, 30.000 madde içeren sözlüktür. Doğu, siyasî, dinî ve edebiyat tarihi üzerine çalışma yapanlar için değerli bir başvuru eseridir.

²² Theophanes, **a.g.e.**, s.LXXXI.

²³ **A.g.e.**, LXXXII.

²⁴ **A.y.**

²⁵ Orta Doğu kökenli Katolik Hıristiyanlar olan Melkiteler, Roma Katolik Kilisesi'ne bağlıdır. <http://www.melkite.org/Melkite.html> (03.11.2011).

²⁶ 1166-1199 yılları arasında Antakya'da Yakubî patriği olarak görev yapmış olan Süryânî Mikâil (d.1125-ö.1200)'in kroniği, *Süryânî Keşiş Mihail'in Vekayinâmesi* adı ile Hrant Andreasyan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir ve TTK. Kütüphanesi'nde basılmamış nüsha olarak bulunmaktadır. Bkz. Birsal Küçükspahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2007, s.XXVIII, dp.XXVIII-XXIX.

²⁷ Yakubî. Süryânî Ortodoks Kilisesi'ne bağlı, VI. yüzyılda yaşamış olan Piskopos Jacob Baradaeus tarafından ortaya atılmış bir inanç akımı. Bugün dahi dünyanın çeşitli yerlerinde Yakubî Hıristiyanlar yaşamaktadır. Burada bahsedilen Yakubîler, Doğu Akdeniz merkezli Süryânî Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Hıristiyanlardır. <http://en.wikipedia.org/wiki/Jacobite> (01.08.2013).

tarafından kullanılmıştır. Yâni, 1234 Kroniği ve Süryânî Mikâil'in 1195 yılında tamamladığı kroniği, Dionysios'un kine dayanmaktadır. VII. ve VIII. yüzyıllarda cereyan eden olayların büyük bir kısmını bünyesinde barındıran bu eseri, yabancı bir kaynak olarak doğrudan, yâni orijinalini kullanan Bizans kronikçileri arasında Theophanes eşsizdir. Bu gerçek, özellikle de 1234 Kroniği, *Membidj* [Halep'te bir yer]'li *Agopios* ve E. W. Brooks'un ifadeleri ile kanıtlanmaktadır²⁸.

15. *Anastasios Sinaites* Kroniği²⁹.

16. 668'den 720 civarına kadar olan bir İstanbul kroniği. Bu kaynağı kaleme alan kişi, III. Leon'un taraftarı gibi görünmektedir. İlâveten eser, Patrik Nikephoros³⁰'un *Short History*'sinde, Theophanes'e göre esere daha az sadık kalınarak yeniden oluşturulmuştur³¹.

17. İmparator III. Leon (717-741) hakkında, biyografi niteliği taşıyan, aynı zamanda onunla çağdaş bir kaynak³².

18. 750 yılı civarından kalan, ikonoklast karşıtı eğilimli bir İstanbul kroniği³³.

19. Muhtemelen Roma'daki Grek çevrelerce yazılmış Batılı eserlerin bazı bölük pörçük parçaları³⁴.

20. Bazı arşiv malzemesi parçaları. Barındırdığı kayıtlara bakıldığında, bu parçaların büyük bir kısmının Patriklik arşivlerinden alınmış olması kuvvetle muhtemeldir. Zira 787 Konsilinin Kanunları da bu materyallerin içerisinde bulunmaktadır³⁵.

²⁸ Theophanes, **a.g.e.**, s.LXXXII-LXXXV.

²⁹ Theophanes, **a.g.e.**, LXXXVII.

³⁰ 806'dan 815 yılına kadar İstanbul Patriklik makamında bulunan Nikephoros'un doğum ve ölüm tarihleri 758-828'dir.

³¹ **A.y.**

³² **A.y.**

³³ **A.g.e.**, s.LXXXVIII.

³⁴ **A.y.**

³⁵ **A.y.**

Patrici (soylu) Trajan ve Megas Chronographos dışındaki kaynaklardan meydana gelmiş olan yukarıdaki numaralandırmaların, gerek kapsam gerekse de kesinlik bakımından üzerinde durmak çok da gerekli değildir. Zira Ortaçağ kronikleri, günümüzde basılmış kitapların son durumuna sahip değildiler. O yıllara ait bir yazma çoğu zaman, birbirini izleyen sahipleri veya okuyucuları tarafından yazılmış olan haşiye, dipnot ve çeşitli ilâveler içermektedir. Nitekim Theophanes'te bulunan herhangi bir materyalin çeşitli parçalarının farklı kaynaklardan gelmiş olması elbette mümkün değildir, buna karşılık belli ki, onun kullandığı kitaplardaki konu dışı bilgiler haşiyelerle sağlanmıştır. Ayrıca Theophanes'in kullanmış olduğu kaynaklar asla bu kadarla sınırlı değildir, zira kendisi, istifâde ettiği eserlerin ve yazarlarının isimlerini metin içerisinde, diğer kronikçilere nazaran pek az anmıştır³⁶.

*Herakleios Hanedanı*³⁷ sonrası süreç için, Theophanes'in özellikle öne çıkan iki kaynağı bulunmaktadır. Bunlar: *Patrici Trajan ve Megas Chronographos*'dur.

(I) *Patrici Trajan*. Bu esrarengiz şahsiyet, *Souda (Suda) Lexion* tarafından hakkında verilen aşağıdaki bilgiden dolayı tanınmaktadır: “*Patrici Trajan*, burnu kesilmiş olan II. Iustinianus (685-695; 705-711)'un himayesi altında yetişmiştir. Son derece mükemmel bir kronik yazmıştır. Kendisi samimi bir Hıristiyan ve koyu bir Ortodoks'dur”. Bunun yanında, Theophanes onu, I. Theodosios'un Gotik savaşına ilişkin bir örnek ile tırnak içine almıştır: “*Patrici Trajan* kendi Tarihinde [yâni kroniğinde] İskitlerin, kendi millî dillerinde Gotlar olarak adlandırıldıklarını söyler”. *Patrici Trajan*'ın kroniği oldukça önemli bir eserdir, ancak devrinde ihmal edildiğinden dolayı günümüze ulaşamamıştır. *Trajan*'ın, kroniğini yazmaya başladığı tarihin, en erken 668 yılı olabileceği tahmin edilmektedir³⁸.

³⁶ A.y.

³⁷ Bizans hanedanlarının ilki olan *Herakleios Hanedanı*, 610-711 yılları arasında hüküm sürmüştür. Sonrasında saltanat sürmüş olan diğer 8 hanedan ise şu şekilde sıralanabilir: *Suriye Hanedanı* (717-802), *Amorion Hanedanı* (820-867), *Makedonya Hanedanı* (867-1056), *Dukas Hanedanı* (1059-1078), *Kommenos Hanedanı* (1081-1185), *Angelos Hanedanı* (1185-1204), *Laskaris Hanedanı* (1204-1261), *Palaiologoslar Hanedanı* (1261-1453). Ostrogorsky, a.g.e., s.529-533.

³⁸ Theophanes, a.g.e., s.LXXXVIII, LXXXIX, XC, 100.

(II) Megas Chronographos. Bir VIII. yüzyıl (en geç kaydı bu yüzyılın ortasına aittir) derleme eseri olan ve XI. yüzyılda ilave edilen on beş adet özet parçası ile birlikte yeniden meydana getirilen bu çalışma, İmparator Zenon (474-475; 476-491)'un saltanatından V. Constantinus (741-775)'unkine kadar geçen süre içerisinde farklı tarihlerde gerçekleşen çeşitli afetler (depremler, salgın hastalıklar, isyanlar vb.) ile ilgilidir. Eserin kronolojik düzeni uyum içinde oluşturulmamıştır³⁹.

III. Theophanes'in Kronolojisi ve Kullandığı Takvimler

Bilindiği üzere Theophanes, eserinden önce kaleme alınmış olan kroniklerin hiçbirinde görülmeyen kronoloji sistemini geliştirmiş ve bunu, yıllık bilgiyi aktardığı her bölüm başlığında vermiştir. Sık aralıklarla tam olarak verilen kronolojinin konu başlıklarının birinci ögesi Kutsal Enkarnasyon (Yaradılış)⁴⁰ yılıdır. Ardından da, belli başlı iki hükümdardan sonra, Doğu ve Batıya ait beş patrik sıralanmaktadır. Senkronize edilmiş olan kronolojide hükümdarlar ve piskoposların isimleri, makamlarında kaç yıl kaldıkları ve kaçınıcı yıllarında bulduklarına dâir bilgi sunulmuştur. Hükümdarların ilki Roma İmparatorları, ikincisi ise Sâsânî Hükümdarlarıdır. Ancak Sâsânî Devleti yıkıldıktan sonra, kronolojideki İran Hükümdarlarının yerini İslâm Halifeleri almaktadır. Piskoposlara gelince, kroniğin ilk 36 yılında, listede sadece *Rome*⁴¹, *Jerusalem*, *Alexandrian* ve *Antioch* piskoposları bulunurken, listeye 320 ve 325 yılları arasında *Byzantium*⁴² Piskoposu Alexander da eklenmiştir. İstanbul'un yapımına başlandıktan sonra, yâni 325 yılından itibaren ise, toplamda 23 yıl piskoposluk makamında kalan Byzantium Piskoposu Alexander'ın makam yeri, Byzantium yerine İstanbul olarak anılmaya başlamıştır. Kısaltılmış bölüm başlıklarında ise, sadece hükümdar ve piskoposların,

³⁹ A.g.e., s.XC.

⁴⁰ Hristiyanlıkta, Tanrı'nın Hz. İsa'da vücut bulması anlamını taşımaktadır. Anno Mundi Takviminden 5500 yıl çıkartıldığında elde edilmektedir. A.g.e., s.LXVII.

⁴¹ Roma Şehri.

⁴² İstanbul'un ilk adıdır. Byzantium antik kenti ve İstanbul şehrinin kuruluşları hakkında ileride detaylı bilgi verilecektir.

isimleri ile birlikte makamlarında kaçınıcı yıllarında bulduklarına dâir bilgiler bulunmaktadır⁴³.

Theophanes'in kullanmış olduğu takvimlere bakıldığında, kronolojide Anno Mundi⁴⁴, metin içerisinde ise -her yıl olmamakla beraber- İndüksiyon⁴⁵, un varlığı görülmektedir. Theophanes'in zamanında, Bizans dünyasında genel olarak kabul gören mutlak bir tarihleme şekli mevcut olmamakla birlikte, halk tarafından en çok kullanılan ve anlaşılabilir sistem İndüksiyon idi. Buna karşılık Anno Mundi'nin kullanım alanına bakıldığında, dönemin el yazma ketebelerinde⁴⁶ ve kitabelerinde seyrek olarak görülmesinin yanında, mahkeme kayıtlarında da nadiren kullanıldığı görülmektedir. Theophanes'in, metin içerisinde İndüksiyon sistemine yer vermesi, onun tâkip ettiği kaynak çeşidi için bir gösterge olarak kabul edilebilir. Zira Theophylact Simocatta gibi klasikleşmiş bir kaynak dahi, herhangi bir İndüksiyon tarihlemesine yer vermez. Görüldüğü gibi, çok yaygın olmamasına rağmen Theophanes, sırf George Synkellos tarafından benimsenmiş bir takvim olmasından dolayı Anno Mundi'yi tercih etmiştir⁴⁷. Kroniğin İngilizce metninde ise, Anno Mundi tarihinin yanına Miladî karşılığı da eklenmiştir.

Elinin altındaki kaynakların sadece bazılarının Anno Mundi tarihlemesine sahip olmasına bağlı olarak, bir alternatif tarihleme sistemleri kargaşası ile karşı karşıya kalan Theophanes, kaynaklarının içinde bulunan farklı kronolojik ölçümleri elemiş ve ayrıca metin içerisinde Anno Mundi ile uyum içinde olmayan çeşitli tarihleme usullerini çoğu kez terkederek karışıklığı önlemeye çalışmıştır. Netice

⁴³ A.g.e., s.29, 41, LXIII-LXIV, LXVII.

⁴⁴ "Annus Mundi" adı ile de bilinen, "Dünya Yılı", "Yaratılış Yılı" anlamlarını ifade eden bu takvim, Hilkat Takvimi'dir. İncil'deki bilgilerden yola çıkılarak dünyanın yaratılışına dayandırılmaktadır. Theophanes'in, kroniğinde esas aldığı bu takvim, dünyanın yaradılışından Hz. İsa'nın doğumuna kadar 5492 yıl geçtiğini kabul etmektedir. Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.287; Yıllık bölüm başlıklarında verilen Anno Mundi tarihinin yanına, İngilizce'ye tercüme esnasında Cyril Mango ve Roger Scott tarafından Miladî karşılığı da eklenmiştir.

⁴⁵ Bizans'ta, 15'er yıllık süreçlere dayanan tarihleme usûlüdür. 1 Eylül 312 tarihini başlangıç noktası olarak kabul eden bu sistem, on beş yılda bir tekrarlanan döngülerden oluşturulmuştur. Theophanes, **a.g.e.**, LXIV.

⁴⁶ Daha çok eski zamanlarda uygulanan yayınevi amblemi.

⁴⁷ A.g.e., s.LXIV-LXV.

itibariyle okuyucuya her bakımdan kolaylık sağlama gayreti ile hareket eden Theophanes, çerçevesini seçtiği takvime göre belirlemiştir⁴⁸.

Theophanes'in kroniğinde, Anno Mundi ile İndüksiyon arasında görülen birkaç tutarsızlık bilimsel tartışmalara yol açmış ve konu hakkında sunulan çeşitli çözüm önerilerinin yanında, bu hataların Theophanes tarafından iki defa farkedilerek düzeltildiği, ancak tekrar hata yaptığı anlaşılmıştır. Netice itibariyle var olan tutarsızlığın karışıklıktan dolayı gerçekleştiği kabul edilmiştir⁴⁹. Ayrıca kronikte, materyalin hatalı düzenlenmesine bağlı olarak İndüksiyon sayısı bir sene ileride gitmektedir (6207-714/715 ile 6218-725-726 yılları hariç). Bu yüzden Hilkat yıllarına 1 yıl eklemek gerekmektedir⁵⁰. Kronikte İran hükümdarlarının saltanat yılları hakkında da hatalar mevcuttur ve bunlar, Synkellos'un listesindeki saltanat sürelerini tamamen aldığı için, Kroniğin tamamında yanlış olarak kalmıştır. Kronikte, piskoposların görev tarihleri ile ilgili bulunan bazı yanlışlıklar ise, genellikle kâtipler tarafından yapılmış hatalar olarak açıklanmaktadır⁵¹.

IV. Kroniğin Dili ve Yapısı

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Cyril Mango ve Roger Scott'un Grekçe'den İngilizce'ye tercüme etmiş oldukları kaynak, Carl de Boor'un *Leipzig* 1883 tarihli baskısına dayanmaktadır. Bu yazma, Theophanes'in kroniğinin parçalarını derleyen editörlerin yazmaları arasından en mükemmeli olarak kabul edilmektedir. Eser, de Boor tarafından çeşitli yazmaların⁵² bir araya getirilmesi suretiyle derlenmiştir. Mango ve Scott, fikir olarak çok az hadisede Theophanes'ten ayrıldıklarında, konuya ilişkin bir not eklemişlerdir⁵³.

⁴⁸ A.g.e., s.LXIV-LXVI.

⁴⁹ A.g.e., s.LXV-LXVII.

⁵⁰ Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.287.

⁵¹ Theophanes, a.g.e., s.LXX, LXXII.

⁵² Carl de Boor'un derlediği Theophanes yazmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. a.g.e., s.XCV-XCVII.

⁵³ A.g.e., s.XCV; Christopher Kelly, **Attila: Hunlar ve Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü**, çev. Turhan Kaçar, İstanbul, Turkuvaz Yay., 2011, s.335; Carl de Boor'un derlediği Theophanes'e ait 14 adet yazma hakkında detaylı bilgi için bkz. Theophanes, a.g.e., s.XCV-XCIX.

Theophanes'in dili, geç antik ve erken Ortaçağ dönemlerinde, hem başkent İstanbul'da hem de imparatorluğun doğudaki topraklarında aynı derecede yazılan ve konuşulan Grekçe'den ibarettir. Theophanes'in, özellikle de dildeki üslûbuna bağlı olarak, yorumlamadaki aşırı hassasiyetinden dolayı eser, üzerinde çalışma yapanları hayli zorlamaktadır. Kronikte ayrıca kişisel zamir ve sıfatların gelişigüzel kullanılması, ifadeleri çapraşık bir hale getirmektedir. Bu yüzden dilbilgisi bakımından, kimin kiminle ne yaptığını söylemek çoğu zaman neredeyse imkânsızdır. Bu durumda genellikle sözün gelişi yardım eder; etmezse de anlam, aynı olayların diğer açıklamaları dikkate alınarak belirlenebilmektedir⁵⁴. Theophanes'in kroniğinin yapısı ise, dünyevî ve dinî tarih ile ilgili bilginin bir araya getirilerek, olayların hikâyesinin yıllara göre düzenlenmesi yoluyla oluşturulmuş, kronolojik bir cilt olarak tanımlanabilir⁵⁵.

V. Kronik Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Theophanes'in Kroniğinin iki defa Rusça tercümesi yapılmıştır. Bunları şu şekilde görebiliriz:

- İ. S. Çigurov, Vizantiyskiye İstoriçeskie Soçineniya: “Hronologiya” Feofana, “Breviariy” Nikifora, Tekstı Prevodı, Komentarii, Moskva, 1980.
- Feofan İspovednik, Letopis Vizantiytısa Feofana, Polnaya Versiya, Sank-Peterburg, 1884⁵⁶.

Kroniğin farklı bir İngilizce baskısı daha bulunmaktadır. Ancak, Harry Turtledove adlı bir edebiyatçı tarafından Grekçe'den tercüme edilmiş olan bu eser, kroniğin sadece son 211 yılını, yâni 602-813 yılları arasını kapsayan bölümünü

⁵⁴ A.g.e., s.XCVIII-XCIX, C.

⁵⁵ A.g.e., s.LII; Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.287.

⁵⁶ <http://krotov.info/> (04.08.2013).

içermektedir. Pennsylvania Üniversitesi tarafından 1982 yılında yayımlanan bu eser, 226 sayfaya sahiptir⁵⁷.

İlâveten şunu da belirtmek gerekir ki, Immanuel Bekkeri tarafından yazmaları derlenen ve 1838 yılında Bonn'da basılan *Theophanes Continuatus* adlı kronik, bazen karıştırılmakta ve Theophanes'in Kroniği zannedilmektedir. Ancak bu kronik, adından da anlaşılacağı üzere, Theophanes'in Kroniği'nin devamı niteliğindedir ve 813-961 yılları arasını kapsamaktadır.

⁵⁷ <http://www.upenn.edu/pennpress/book/1938.html> (13.09.2011).

İKİNCİ BÖLÜM

THEOPHANES'İN KRONİĞİNDE GEÇEN TÜRK DEVLETLERİNİN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

I. Avrupa Hunları

Avrupa Hunları'nın menşei konusu klasik ve modern zaman tarihçilerini uzun süre meşgul etmiştir. Klasik Bizans, Latin ve Ermeni tarihçiler onları İskit, Kimmer, Massaget adları altında anarlarken; Suriye kaynakları ise bazen Ostrogot olarak anmışlardır. Son 200 yıldan beri yapılan çeşitli değerlendirmeler sırasında da bazı ilim adamları tarafından Moğol, Türk-Moğol karışımı, Türk-Moğol-Mançu karışımı oldukları ya da Slavlar'dan geldikleri veya Germen soyuna bağlı yahut Kafkas kavimlerinden bir kol oldukları da iddia edilmiştir. Avrupa Hunları'nın Asya Hunları'nın torunları oldukları son zamanlarda gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde ortaya konulan kuvvetli delillerle daha da berrak hale gelmiştir¹. Bu delillerden bir tanesi burada anılacak olursa; 355-365 yıllarında Avrupa Hunları'nın Alan topraklarını istilâ etmeleri hadisesinin, coğrafi olarak birbirlerinden çok uzak olmalarına rağmen, Çin kaynaklarının bu ülkenin Hiung-nular² tarafından ele geçirildiğini kaydetmelerine karşılık, Latin yazar Ammianus Marcellinus (IV. yüzyılın sonları)'un da bu hâkimiyet olayını gerçekleştirenlerin Hunlar olduğunu ifade etmiş olması gerçeğidir³.

¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul, Ötüken Yay., 2006²⁷, s.70; Ali Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun İmparatorluğu**, Ankara, TTK. Yay., 2001, s.9; Ali Ahmetbeyoğlu, **Grekl Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları**, İstanbul, TDAV Yay., 1995, s.7.

² Asya Hunları Çin kaynaklarında Hiung-hu adı ile ifade edilmiştir. Meselâ; I. yüzyılın sonlarına ve M.Ö. 160-170 tarihlerine ait Çin haritalarında Asya Hunları'nın sahip olduğu topraklar, Hiung-nular'ın toprakları olarak bildirilmiştir. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.70.

³ **A.g.e.**, s.70-71; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.14; Ali Ahmetbeyoğlu, "Roma Tarihçisi Ammianus Marcellinus ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler", **TİD.**, C.XVIII, S.1, Temmuz/2003, s.4.

Asya Hunları'nın Türkistan⁴'da hâkimiyetlerini kaybetmelerinden sonra Hun boylarından meydana gelen büyük bir kütle, IV. yüzyılın ikinci yarısının başlarında "Kuzey Göç Yolu" 'nu tâkip ederek, Hazar Denizi'nin kuzeyinde bulunan "Kavimler Kapısı" adı ile bilinen geçitten geçmek suretiyle Doğu Avrupa'da belirmiştir⁵. Bu şekilde başlayan ve Batı Avrupa'da nihayete erecek olan Hunlar'ın batıya göç hareketlerinin hemen öncesinde Türkistan'daki durumlarına kısaca bir göz atıldığında, onların Asya Hunları'nın bir devamı oldukları zaten gözler önüne serilmektedir. Şöyle ki, Asya Hunları'nın en zor ve karışık dönem hükümdarlarından Çi-çi Tanhu⁶'nun ölümünden sonra, ona bağlı Hun kütleleri Kırgız bozkırlarında toplanmışlar, başlarında boy beyleri olduğu halde yaşamaya başlamışlardır. Kuzey Hun Devleti⁷'nin Orhun bölgesindeki yerlerini terketmek zorunda kalarak batıya doğru yola çıkan diğer bazı Hun kütleleri de Kırgız bozkırlarına gelmişlerdir. 155 yılı civarında, bu iki Hun kütlesi birleşerek kuvvetlerini artırmışlardır. İşte Avrupa Hunları'nın ataları olan bu Hun kütleleri, 350 yıllarında teşkilâtlanmalarını,

⁴ Türkistan, diğer bir deyişle Orta Asya; Moğolistan ve Sibirya'nın güneyini, günümüzdeki Kazakistan ve Özbekistan'ı, Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan topraklarının büyük bir kısmını, Afganistan'ın kuzeyini, hem Merv'e hem de Herat'a bağlı olan İran Horasanı'nı, Tibet, Doğu Türkistan ve Kansu'yu içine alan bölgenin adıdır. Bkz. Ali Ahmetbeyoğlu, "Hun Dış Politikasında Balkanların Önemi", **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Zeynep İskefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Sakarya, SAÜ Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2013, dp.107.

⁵ Ali Ahmetbeyoğlu, "Hun Devletlerinin Kuruluş ve Çöküş Süreçleri", **Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri**, Sakarya, 2008, s.7.

⁶ M.Ö. 54 yılında Hun Hakanı olmuş ve devleti, atası Mo-tun zamanında olduğu gibi eski gücüne kavuşturmuştur. M.Ö. 36 yılında, M.Ö. 53 yılında Çinlilere sığınan kardeşi Ho-han-yeh Tanhu (M.Ö. 58-31) tarafından hunharca katledilen Çi-çi Tanhu, halkına hitaben sarfettiği "Atalarımızdan yadigâr olarak yalnızca geniş ülkeler değil, hürriyet ve istiklâl de kalmıştır, bu kıymetli emanetlerin hafife alınması millî ihânet sayılacaktır" sözleriyle, devlet anlayışını doğrudan millî duygulara dayandırarak, tarihte milliyetçiliği devlet siyâsetinde temel yapan ilk devlet adamı olma özelliğine sahip olmuştur. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.20; Alaattin Uca, "Türk Toplumunda Milliyet ve Milliyetçilik Fikrinin Tarihi Gelişimi", **Atatürk Üni. TAED**, S.6, Erzurum, 1996, s.127; Bahaeddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi**, C.II, Ankara Kültür Bakanlığı Yay., 1981, s.149-152; Ho-han-yeh Tanhu, hükümdarlığı zamanında ağabeyi şad Çi-çi ile giriştiği mücadeleyi kaybederek hükümdarlığı ona kaptırdıktan sonra, etrafındaki bazı devlet adamlarının da öğütlerine uyarak Çin'e sığınmış, sonra da Çin'den aldığı askerî desteği yanına alarak, Batı Türkistan bölgesine ilerlemiş olan Çi-çi'yi, âilesi ve askerleriyle birlikte katletmiştir. Bkz. Ögel, **a.g.e.**, s.152-175; Lev Nikolayeviç Gumilëv, **Hunlar**, İstanbul, Selenge Yay., 2005⁴, s.218.

⁷ Asya Hunları'nın M.S. 48 yılında bir daha asla birleşmemek üzere Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılması üzerine, Kuzey Moğolistan'da kurulmuş olan Hun Devleti. Güney Hun Devleti ise, Güney Moğolistan'da kurulmuştur. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.66-67; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.20; Gumilëv, **a.g.e.**, s.216-220; Richard Rafe de Crespigny, "Hun Konfederasyonu'nun Bölünmesi ve Yıkılması", çev. Bülent Keneş, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.749-757.

hazırlıklarını tamamlamışlar ve batı istikâmetinde ilerlemek üzere harekete geçmişlerdir⁸.

Hunlar'ın batıya doğru ilerlemelerinin başlangıç noktası Balkaş Gölü'nün güneyi olmuştur. Hunlar oradan Sogdiana bölgesine, buradan da Kafkasya önlerine doğru akacak, ardından da, Don-İdil nehirlerinin aşağı kıyılarına doğru ilerleyeceklerdir⁹.

Hunlar, Sogdiana topraklarını ele geçirdikten sonra 355-365 yıllarında Alania topraklarını istilâ etmişler, ardından da 370 yılının kış mevsiminde, Balamir komutası altında İdil Nehri'ni geçerek, İdil, Don ve Kafkasya arasındaki sahada yaşamakta olan ve savaşçılıklarıyla bilinen Alanlar'a saldırmışlardır. Aynı yıl Alanları ağır bir mağlubiyete uğrattıktan sonra hâkimiyetleri altına almışlar ve krallıklarına son vermişlerdir. Hunlar'ın bundan sonraki hedefleri ise Gotlar'ın, daha doğrusu Doğu Gotları olan Ostrogotlar'ın toprakları olacaktır¹⁰.

Hunlar'ın Gotlar'a karşı yaptıkları ilk saldırılarının seyrine bakıldığında bunun, yine Hun Başbuğu Balamir zamanında ve 374-375 yıllarında gerçekleştiği görülmektedir. Bu saldırılar sırasında Alanlar da Hunlar'ın yanında mücadele etmişlerdir. Böylece Hunlar, Balamir idâresinde, hâkimiyetleri altındaki Alanlar'la

⁸ Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.19-21; Salim Koca, "Büyük Hun Devleti", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.706; Tanhu Mo-tun devrinde (M.Ö. 209-174) sınırları doğuda Kore'ye, batıda Aral Gölü'ne, güneyde ise Çin sınırlarına kadar uzanarak büyük bir devlet kurmuş olan Hunlar, zaman içerisinde, özellikle de iç huzursuzluklar ve Çin propagandalarının etkisiyle güç kaybetmeye başlamışlar, akınların duraklaması ile de ekonomik sıkıntı içerisine düşmüşlerdir. Bu olumsuz gelişmelerin cereyan ettiği bir zamanda Hun tahtına oturan Tanhu Ho-han-yeh (M.Ö. 58-31)'in malî açıdan nefes almak amacıyla Çin himayesine girme teklifi, Sol Bilge Eligi olan Çi-çi'yi harekete geçirmiş ve iki kardeş arasında amansız bir mücadele başlamış, ardından da Hun Devleti ikiye bölünmüştür. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.19; Ahmetbeyoğlu, **Hun Devletlerinin**, s.2.

⁹ Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.115.

¹⁰ **A.g.e.**, s.21, 25; Ahmetbeyoğlu, **Roma Tarihçisi Ammianus**, s.4; Hunlar'dan kaçarak Balkanlar'a gelecek olan bazı Alan grupları burada önce Gotlar'a, daha sonraları ise Vandallar'a katılacak, ileride de Kartaca'ya kaçarak orada Vandal-Alan İmparatorluğu'nu kuracaklardır. Bkz. Ahmetbeyoğlu, **Roma Tarihçisi Ammianus**, s.25; Hunlar Alanlar'ı 350-370 yılları arasında cereyan eden uzun ve yıpratıcı savaşların sonucunda kesin olarak mağlup etmişler ve krallıklarını ortadan kaldırmışlardır. 370 yılı, Hunlar ile Alanların ilk karşılaştıkları yıl olmasa gerektir. Bkz. Savaş Eğilmez, "Hun-Alan Mücadelesi ve Yeni Bir Çağın Başlangıcı", **Atatürk Üni. Sos. Bil. Dergisi**, C.II, S.28, Haziran-Aralık/2002, s.195.

birlikte Don Nehri'ni geçmişler ve Ostrogot İmparatorluğu topraklarına girmişlerdir. Bu sırada kendilerine 17 kavmin itaat ettiği büyük bir imparatorluk olan Ostrogotlar'ın hükümdarı *Ermanarik* idi. Fakat bu muazzam güç, Hun kuvvetleri karşısında âdeta kâğıttan bir ev gibi yıkılıp gitmiş, netice itibariyle de ordusunun düştüğü duruma dayanamayan Ermanarik intihar etmiştir. Bu yenilginin ardından, iç işlerde serbest, dış işlerde Hunlar'a bağlı olan Ostrogotlar, hükümdar âilesinden gelen Vithimer'i kendilerine kral olarak seçmişlerdir. Fakat Vithimer'in, Hunlar karşısında tam bağımsızlık arzusuyla bir takım girişimlerde bulunduğu haberini alan Balamir, askerî kuvvetleriyle birlikte harekete geçmiş, Vithimer'in hem akrabası, hem de silah arkadaşı olan Gensimund'un da desteğini alarak Vithimer'e saldırmıştır. Güney Ukrayna'da bulunan Erak Nehri kıyısında cereyan eden savaşta mızrağını Vithimer'in alnına saplayan Balamir, böylece onu öldürmüştür. Artık bütünüyle Hun hâkimiyeti altına giren Ostrogotlar, boşalan tahtlarına Hunlar'ın talimatı ile Ermanarik'in oğlu Hunimund'u getirmişlerdir. Hunlar'ın zamanında son Ostrogot hükümdarı ise, Hunimund'dan sonra gelen Thorismund olmuştur. Onun ölümü ile birlikte Ostrogotlar'ın Amal hükümdar âilesi kurumuş ve onlar, kendilerine hükümdar seçecek kuvveti bir daha bulamamışlardır¹¹.

Avrupa Hunları'nın, Batı Gotları, yâni Vizigotlar ile olan mücadeleleri ise şu şekilde gelişmiştir: Balamir idâresindeki Hunlar'dan aldıkları ağır darbelerin ve hükümdarları Vithimer'in öldürülmesinin ardından Ostrogotlar'ın bir kısmı batıya doğru kaçmışlar, kendilerine lider olarak da Vithimer'in çocuk denilebilecek yaştaki oğlu Viderik'i seçmişlerdir. İşte batıya kaçan ve Vizigotlar'ın yanına sığınan bu Ostrogot savaşçıları tâkibe başlayan Balamir ve kendisine bağlı Hunlar böylece Vizigotlar ile karşılaşmışlar, dolayısıyla da Vizigotlar Hun tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Hunlar'ın kendilerine doğru ilerlemeleri karşısında savunma tedbirleri almaya karar veren Vizigot lideri Athanarik, askerî kuvvetleriyle birlikte ülkesinin, yâni bugünkü Romanya'nın bulunduğu bölgenin doğu sınırlarına, Dinyester

¹¹ Ahmetbeyoğlu, **Roma Tarihçisi Ammianus**, s.25,28-29; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.72; Laszló Rásonyi, **Doğu Avrupada Türklük**, Ed. Yusuf Gedikli, İstanbul, Selenge Yay., 2006, s.45; István Vásary, **Eski İç Asya'nın Tarihi**, çev. İsmail Doğan, İstanbul, Ötüken Yay., 2007³, s.84; A. Osman Demiral, "Bulgarların Menşei Tartışmalarında Orta Asya İhtimali", **Gazi Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2006, s.32.

Nehri'nin dik kıyılarına çekilmiş ve burada ordugâhını kurmuştur. Araba ve çukurlarla tahkim ettirdiği bu savunma bölgesinde emniyette olduğunu düşünen Athanarik, nehrin önündeki 30 km'lik alanı da öncü kuvvetleriyle doldurmuştur. Böylece tüm hazırlıklarını yapmış bir vaziyette düşmanını beklemeye başlayan Athanarik, olası hiçbir kötü sürprizden de korkmamıştır. Ancak geçen günlerin ardından bir sabah, çok erken vakitte aniden Vizigotların üzerine yağmaya başlayan oklar karargâhı iyice sarsmış, güneş doğduğunda ise, ordugâhta sadece ölüer kalmıştı. Çözülerek sağa sola dağılmış olan sağ kalanların bir kısmı doğu yönüne, Athanarik ve maiyeti de batıya, Karpatlara kaçmıştır. Bu olaylar gelişirken tarihler 376 yılını göstermekteydi. Hunlar Vizigotlar'a karşı saldırılarını bu kadarla bırakmayacaklardı. Zira Hun savaş stratejisinde, yenilen düşman bütünüyle mahvedilene kadar tâkip edilmeliydi. Nitekim Hun tâkibi karşısında çaresiz kalan Vizigotlar'ın bir kısmı kurtulmanın tek yolu olarak Bizans topraklarına sığınmayı görmüşler, Bizans sınırı konumundaki Tuna Nehri üzerinden olmak üzere, kaçak olarak geçtikleri Bizans topraklarında İmparator Valens (364-378)'ten yardım istemişlerdir¹².

Avrupa coğrafyasında beliren ilk Türkistan boy birliği olma özelliğini taşıyan¹³ ve Tarihî Kavimler Göçü'nde lokomotif rol oynayan, ilâveten günümüz Avrupasının etnik ve coğrafi bakımdan şekillenmesinde etkili olan unsurların en önemlisi olarak görülen Avrupa Hunları¹⁴, Avrupa topraklarına ayak basar basmaz, bu şekillenmelere neden olacak faaliyetlerini başlatmışlardır. Biraz önce bahsedildiği gibi, 376 yılı

¹² Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.30-32; Ali Ahmetbeyoğlu, "Hun Akınları Çağında Balkanlar", **Balkanlar El Kitabı**, Ed. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, C.I, Ankara, Vadi Yay., 2006, s.69; Ahmetbeyoğlu, **Roma Tarihçisi**, s.4-5.

¹³ Türk oldukları henüz kesinlik kazanmayan Sakalar (İskit) ile; menşeleri konusundaki tartışmaların halen devam ettiği Kimmerler'in Milattan Önceki yüzyıllara dayanan göçleri göz önünde bulundurulmazsa, Doğu Avrupa'ya gerçekleştirilen ilk Türk göçü Hunlar ile başlamıştır. Ali Ahmetbeyoğlu, "Türkistan'dan (Orta Asya) Doğu Avrupa'ya Yapılan Türk Göçleri", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.II, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.522.

¹⁴ Hun askerî gücünün Avrupa'da uyandırdığı dehşetle çeşitli kavimler birbirlerini yurtlarından çıkarmışlardır. Roma İmparatorluğu'nun kuzey eyaletlerini yakıp yıkarak İspanya'ya kadar uzanan Hunlar, böylece Avrupa'nın etnik görüntüsünü değiştirmeye başlamış oluyordular. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.72; Netice itibariyle, Hunlar'ın âdeta sel baskını gibi Avrupa topraklarına akmasıyla bölgede yeni halklar ve yeni etnik kitleler oluşmuş, dolayısıyla da, ana hatları günümüze kadar değişmeyen, evvelce olduğundan bütünüyle farklı yeni bir Avrupa etnografya haritası ortaya çıkmıştır. Bkz. Mihail İllarionoviç Artamonov, **Hazar Tarihi (Türkler, Yahudiler, Ruslar)**, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yay., 2004², s.59.

dolaylarında, Tuna Nehri'nin kuzey tarafında aniden ortaya çıkan Avrupa Hunları, Gotlar'a yardımcı destek olarak bizzat katılacakları 8 Ağustos 378 tarihinde cereyan edecek olan Edirne Savaşı'nın da asıl nedeni olarak gösterilebilirler. Şöyle ki, beklenmedik bir şekilde bölgede beliren Hunlar'dan korkan Vizigotlar, sınırı, yâni Tuna Nehri'ni güç şartlar altında geçerek Bizans İmparatorluğu'na ait topraklarda güvenli bir yer aramaya başlamışlardır. Yardım talebinde buldukları İmparator Valens'in, İmparatorluk Konseyindeki müzakerelerden sonra ikâmetgâh izni verdiği ve İmparatorluk ordusunda görev almaları önerisinde bulunduğu Gotlar'dan yaklaşık 200.000 kişi İmparatorluk topraklarına yerleşmiştir (İmparator Valens'ten yardım isteyen Gotlar *Fritigern* liderliğindeki Batı Gotları idi, diğer Batı Got kütlesinin lideri *Armanarik* ise gururundan dolayı, yardım talebinde bulunmak yerine, kendisine bağlı Gotlar ile birlikte bir süre Balkan Dağlarında ve ormanlarında dolaşmış ve böylece Transilvanya¹⁵ bölgesinde kalmayı tercih etmiştir). Fakat kendilerine verilen vaadler konusunda, özellikle de yiyecek konusunda, hayal kırıklığına uğrayan ve hattâ kötü muameleye maruz kalan Gotlar, 377 yılında ayaklanmışlar ve Trakya'daki İmparatorluk topraklarını yağmalamışlardır. Bunun üzerine Doğu Roma İmparatoru Valens doğudan, Batı Roma'daki *Augustus*¹⁶ Gratian da batıdan, ordularıyla birlikte yola çıkarak Gotlar'a karşı savaşmışlar, fakat Gotlar tarafından bozguna uğratılmışlardır. İmparator Valens, ordusunun üçte ikisi ile birlikte savaş meydanında can vermiş, bunun üzerine de Bizans İmparatorluğu kriz ortamına girmiştir. Fakat şehir kuşatması konusunda deneyimsiz olan Gotlar bu durumdan istifade edememişler, sadece Trakya'yı yağmalamakla yetinmişlerdir. Görüldüğü gibi, Hunlar'ın Avrupa topraklarına gelmesiyle birlikte, kısa süre önce anlaşarak barış ortamına girmiş olan Bizans ve Gotlar yeniden savaşa girişmişler, bunun neticesinde de Doğu Romalılar, sadece ordularının büyük bir kısmını değil, aynı zamanda imparatorlarını da kaybetmişlerdir¹⁷.

¹⁵ Bugünkü Romanya'nın orta kısmını kaplayan tarihî bir bölge olan Transilvanya'nın, doğu ve güney tarafı Karpat dağ silsilesi ile çevrili olup, batı sınırları da, yine bugünkü Romanya toprakları içerisinde kalan Apuseni Dağları'na kadar uzanmaktadır.

¹⁶ İmparatorluk unvanı.

¹⁷ Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.69-70; Kelly, **a.g.e.**, s.33; Gregory, **a.g.e.**, s.91; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.25, 32; Vászary, **a.g.e.**, s.83; Ahmetbeyoğlu, **Grekl Seyyahı**, s.8; Charles Diehl, **Bizans İmparatorluğunun Tarihi**, çev. Cevdet R. Yularkıran, İstanbul, İlgî Kültür Sanat Yay., 2010², s.22-23; Brian Swain, "Jordanes Redeemed: A Reconsideration of the Purpose and Literary Merit of the *Getica*", **The Ohio State University, Master's Thesis**, 2009, s.38; Gotlar, Bizans İmparatorluğu ile

Hun kuvvetlerinin Tuna Nehri'ni geçişleri 378 yılı baharında gerçekleşmiştir. Romalılardan herhangi bir direnişle karşılaşmayarak Bizans toprakları olan Trakya'ya kadar ulaşan bu kuvvetler aslında keşif harekâtı gâyesi ile bu bölgeye gelen öncülerdi. Hunlar aynı tarihlerde, günümüzdeki Macaristan ovalarına kadar akınlar gerçekleştirmişler, bunun üzerine etrafta bulunan bazı kavimler Hunlar'dan korkarak farklı yerlere göçmek için harekete geçmişlerdir¹⁸. IV. yüzyılın sonlarında Avrupa coğrafyasına bakıldığında, güney kesimini Büyük Roma İmparatorluğu, kuzey kısmını ise çok sayıda küçük kavimler işgal etmiş bulunmaktaydı¹⁹.

Hunlar, 375 ile 400 yılları arasında Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarına karşı aktif bir askerî harekâta bulunmasalar da, imparatorlukta gelişen olayları tâkip etmeyi ihmal etmemişlerdir. Bu zaman aralığında bilinçli olarak sessizliğe bürünmüş olan Hunlar, ne zaman ki Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları birbirleri ile savaşa tutuşmuşlar, o zaman derhal harekete geçmişlerdir. Zira Bizans İmparatoru I. Theodosios (379–395), doğudan çağırdığı askerî birliklerine Tuna Nehri'nin güneyinde yaşayan ve Bizans sınırlarını korumakla görevli Vizigotlar'ı da katmış, kendisine karşı gelen Eugenius ile mücadele etmek üzere Alpler'e çekilmiştir. Bu gelişmeler 394 yılında cereyan ederken, imparatorluğun Tuna ve doğu sınırlarının savunmasız kalmış olmasını fırsat bilen Hunlar, 395 yılında saldırıya geçerek Romalılar'a kendilerini hatırlatmışlardır²⁰.

Aynı yıl, yâni 395 yılında, Hunlar'ın diğer bir kolu da Kafkasya'dan Anadolu topraklarına ilerlemiştir. Trakya'ya nispetle daha kalabalık bir kuvvetle gerçekleştirilen bu sefer, Hun Devleti'nin Don Nehri civarında bulunan doğu kanadı

yakın zamanda, yâni 366-369 yılları arasında da savaşmışlar ve 370 yılında yapılan antlaşmaya göre de Doğu Roma İmparatorluğu'na bağımsızlıklarını kabul ettirmişlerdir. Ahmetbeyoğlu, **Hun Devletlerinin**, s.10; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.23. Detaylı bilgi için bkz. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.23-24; Ayrıca Gotlar'ın Romalılar ile ilk mücadelesine bir göz atıldığında bunun, III. yüzyılda gerçekleştiği görülmektedir. Asya bozkırlarında göçebe olarak yaşayan Alanlar tarafından Roma'ya doğru itilen Gotlar, bu yüzyılın tam ortalarında Balkanlar'ı Trakya'nın güneyine kadar tahrif etmişlerdir. Bunun üzerine harekete geçen Roma İmparatoru *Decius* (249-251), Dobruçalı *Chiva* adlı liderlerine bağlı olan Gotlar'a karşı iki kez yenilmiş, ikinci savaşta da öldürülmüştür (251). Bu savaşlarda Roma İmparatorluğu'nun yenik düşmesi, kumandanların sadakatsizliğine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Gregory, **a.g.e.**, s.34.

¹⁸ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.72-73.

¹⁹ Ahmetbeyoğlu, **Hun Devletlerinin**, s.8.

²⁰ Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.71.

tarafından düzenlenmiş olup, ordunun idâresi de Basık ve Kursık adlı iki başbuğun komutası altında idi. Erzurum bölgesinden başlamak üzere, güney istikâmetinde Kudüs'e kadar ilerleyen bu Hun akını, hem Bizanslıları hem de Sâsânîler'i telaşa düşürmüştür. Ancak Hun kuvvetleri, aynı zamanda Bizans İmparatoru I. Theodosios'un da ölüm yılı olan aynı yılın sonbaharında (395) kuzey yönüne dönmüşler ve orta Anadolu yoluyla ilerleyerek Azerbaycan toprakları üzerinden yurtlarına geri dönmüşlerdir (396). Keşif harekâtı gibi görünen bu akın Türkler'in Anadolu coğrafyasında, tarihî kaynaklarla teyit edilen ilk görünmeleri olsa gerektir. Hunlar'ın bu akınları planlı bir şekilde gerçekleşmiş ve kendilerine, yerleşebilecekleri en uygun toprakları bulma amacı gütmüştür²¹.

Hunlar, Tuna bölgesinden ve Kafkasya'dan olmak üzere iki koldan başlattıkları bu akınlar sırasında, merkezlerini Don bölgesinden Avrupa içlerine henüz kaydırmamışlardı. Anadolu seferi Hun Doğu Kanadı tarafından düzenlenirken, donmuş Tuna'yı geçerek güneydoğu Avrupa'daki Mösia düzlüklerini ele geçiren ve ardından Alpler'e kadar ilerleyen Hun akıncı kütlesini ise Hun Batı Kanadı tertip etmiştir ki, bu grup Balkanlar, İlirya ve Trakya'ya kadar ilerleyerek bu sahaları tahrip etmiştir²².

Hunlar, yerleşebilecekleri en uygun yeri bulmak düşüncesi ile giriştikleri bu iki keşif seferinden sonra, hayat tarzlarına en elverişli coğrafya olarak Avrupa'yı seçmişlerdir²³.

374-400 yılları arasında geçen 25 yıllık bir aradan sonra daha da güçlenen ve çok sayıda kavmi yerinden oynatmak suretiyle Güney Rusya bozkırlarının tek sahibi konumunda olan Hunlar, Avrupa'da yeniden fırtına gibi esmeye başlamışlardır. Bunun üzerine, I. Theodosios (379–395)'un İtalya seferine katılan Vizigot askerî

²¹ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.73; Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.71; Vasary, **a.g.e.**, s.85; Hunlar'ın, gerçekleştirdikleri bu Anadolu keşif harekâtından dönerken 396 yılında Sâsânîler'in merkezine yakın yerlerde belirmeleri üzerine halk dehşete düşmüş, Sâsânî Hükümdarı IV. Behram harekete geçerek, Hunlar ile mücadeleye girişmiştir. Behram'ın saldırısı öncesinde etrafı yağmalamakta olan Hunlar, bunun üzerine az bir ganimetle geri çekilmek zorunda kalmışlar ve Hazar Denizi kıyısından Bakü yoluyla kendi topraklarına dönmüşlerdir. Bkz. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.44.

²² Ahmetbeyoğlu, **Hun Devletlerinin**, s.11.

²³ **A.g.m.**, s.11-12.

birlikleri derhal Tuna havalisine gelmişlerdir. Bu sırada ayrıca Got saldırıları ile de sıkıntılı günler yaşayan Bizans savunması, bu akınlara karşı neredeyse çaresiz kalmıştır. Hattâ Got paralı askerlerinin kumandanı olan Gainas adlı eşkıya, İstanbul'a kadar ilerleyerek başkenti âdeta talan etmiştir. Ancak halkın harekete geçmesi üzerine ordusunun yarısını kaybeden Gainas, Tuna'nın kuzeyindeki yurduna geri dönmüştür. Ancak burada da Hunlar'ın Batı Kanadı Eligi Uldız ile karşı karşıya gelmiştir. Ani Hun saldırısı ile şaşkına dönen Gotlar ağır bir yenilgiye uğramışlardır. Hattâ Uldız, Gainas'ın kafasını yeni yıl hediyesi olarak Bizans başkentine göndermiş (3 Ocak 401), bu vaka ile son derece keyiflenen İmparator Arkadius da, Uldız'a teşekkür niteliğinde pek çok hediye göndermiştir²⁴.

Bizans İmparatorluğu ile Hunlar arasında kendini gösteren bu barış havası aslında çok da uzun sürmeyecektir. Nitekim Arkadius'un ölümü (1 Mayıs 408) üzerine 7 yaşındaki oğlu II. Theodosios (408-450)'un Bizans tahtına oturduğu haberini alan Uldız, aynı yıl Bizans İmparatorluğu'na karşı saldırıya geçmiştir. Önce Olt Nehri'nin ağzından Demir Kapı'ya kadar olan sahayı ele geçiren Uldız, ardından da Tuna'nın kuzey kıyılarında bulunan köprübaşı mevzilerini yakıp yıkmıştır. Hızını asla kesmeyen Uldızın, nehri geçerek *Kula* (Castra-Martis) mevzisini de zaptetmesi üzerine, Bizans kumandanı barış ve ittifakı sağlama yolları aramaya başlamıştır. Uldız ise barışın sağlanması ve kalenin temizlenmesi karşılığında yıllık altın talebinde bulunmuş, ayrıca güneşi göstererek, "*Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her yeri hâkimiyetim altına alabilirim*", sözleriyle âdeta Bizanslı kumandana meydan okumuştur, ancak talepleri kabul edilmemiştir. Bizanslılar, Hunlar'ın müttefik kuvvetlerine ağır kayıplar verdirdikten sonra, Uldız'ı da Tuna'nın kuzeyine püskürtmüşlerdir²⁵.

Bu gelişmelerin ardından imparatorluk topraklarının savunması konusunda ciddi kararlar alınması gerektiğini anlayan Bizanslılar, derhal harekete geçmişler ve öncelikle Tuna'nın güneyinde bulunan mevzileri sağlamlaştırmışlardır. Ardından 412 yılının bahar aylarında Tuna için yeni bir donanma filosu hazırlanırken, eski gemiler

²⁴ Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.71-72.

²⁵ Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.46; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.74; Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.72.

de onarılmış, böylece Tuna sınırlarının güvenliği sağlanmıştır. Başkentini korunması için ise, İmparator II. Theodosios (408-450) tarafından yeni bir sur yaptırılmıştır. Yapımı 413 yılında tamamlanmış olan bu surlar, Bizans İmparatorluğu'nu bin yıldan daha fazla bir süre boyunca koruyacaktır²⁶.

Uldız'ın 410 yılı civarında ölümünden sonra, Hun tahtında Karaton adlı hükümdar görülmektedir. Karaton hakkında tek bilinen, 412 yılında Bizans elçisi Olympiodoros'un onun yanına gittiği ve kendisinden barış talep ettiği bilgisidir. Hunlar 422 yılında tekrar Tuna'da belirdiklerinde ise, Hun Devleti'nin idâresi, Hun hükümdarlık âilesinden gelen dört kardeşten biri olan Rua'nın elindedir. Diğer kardeşlerden Muncuk (Attila'nın babası)'un erken ölümünden dolayı, diğer iki kardeş Aybars ve Oktar²⁷ ise, Kanat Eligleri konumuna sahiplerdi²⁸.

Uldız'ın uyguladığı devlet siyâsetini tâkip eden Rua, Bizans İmparatorluğu'nda baş gösteren iç karışıklıklardan yararlanarak Bizans topraklarına saldırı hazırlıklarına başlamıştır. Hun topraklarında ve Hunlar'ın bünyesinde bulunan halkların birliğini tehdit eder nitelikte faaliyette bulunan, Bizans'a bağlı casusluk şebekesini sebep göstererek 422 yılında bir Balkan seferi düzenlemiş olan Rua, Hun kuvvetleri karşısında direnç gösteremeyen Bizans'ı 350 *Libre*²⁹ altın değerinde yıllık vergiye bağlamıştır. Ardından 423 yılında, Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar Batı Romalıları Hunlar'a yaklaştırmıştır. İmparator II. Theodosios (408-450)'a karşı destek sağlamak gâyesi ile Hunlar'a başvuran Batı Romalıları, İtalyan asilzâdesi F. Aetius'u Rua'nın yanına göndermişler, Rua da bunu yüklü bir savaş tazminatı karşılığında kabul etmiştir³⁰.

²⁶ Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.73; Ahmetbeyoğlu, **Grek Seyyahı**, s.10.

²⁷ Avrupa Hun Devleti'nin Batı Kanadı Kumandanı olan Oktar, 429-430 yıllarında Ren Nehri'nin sağ tarafından bulunan Burgundlar'a saldırmış ve bu saldırıda çok sayıda askeri ile birlikte hayatını kaybetmiştir. Ali Ahmetbeyoğlu, "İstenilmeyen ve Vazgeçilemeyen Bir Roma Generali: Flavius Aetius", **Prof. Dr. Özkan İzgi'ye Armağan**, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 2011, s.37.

²⁸ Ahmetbeyoğlu, **Grek Seyyahı**, s.10-11; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.74-75; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.53.

²⁹ Yaklaşık olarak 453,5 gr. karşılığında olan ağırlık ölçü birimidir. Bahsedilen 350 Libre ise, 158 kilogramın üzerinde bulunmaktadır.

³⁰ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.75; İmparator Büyük I. Theodosios (379-395)'un oğlu Batı Roma İmparatoru Honorius (395-423)'un 14 Ağustos 423 tarihinde ölmesi üzerine, Roma Senatosu ve ileri gelenleri Batı Roma üzerindeki Bizans baskısının sona erdirilmesine karar vererek Roma'da bir İtalyan soylusu

Hun Devleti, Rua'nın idarî ve askerî dehası sayesinde her iki Roma İmparatorluğu'nun da iç ve dış siyâsetine yön vermiştir. Roma'ya güvenerek Hun topraklarına her hangi bir saldırıya girişme cesaretine sahip artık hiçbir komşu barbar kavim kalmamıştır. Zira Hunlar'ın karşısında II. Theodosios da, bir yıllık barış karşılığında Rua'ya 350 Libre altın ödemeyi kabul edecek kadar aciz kalmıştır. Bununla beraber Hun topraklarında yaşayan yabancı kavimleri gizlice kışkırtmaktan geri durmayan Theodosios'un bu hareketine karşılık Rua, daha önce alışlagelmiş olan, Bizanslıların Hunlara bağlı yabancılardan ücretli asker toplama faaliyetlerini ve Bizanslı tüccarların Hun topraklarında ticaret yapmalarına yasak getirmiş, buna ilâveten bir süre önce Bizans'a sığınmış olan Hun ileri gelenlerinden Mama ve Atakam'ın oğullarından başka, diğer Hun kaçaklarının da iâdesini talep etmiştir. Rua bu isteklerini, Romalılar ve Hunlar arasındaki diplomatik faaliyetlerde deneyimli olan elçisi Esla aracılığı ile iletmiştir. Bunun üzerine derhal harekete geçen II. Theodosios, bir anlaşma yolu bulmayı ümit ederek Hun başkentine bir elçilik heyeti göndermeye karar vermiştir. Ancak tam bu sırada, 434 yılı baharında Rua hayata veda etmiştir³¹.

Rua'nın ölümü üzerine Hun idâresini Attila³² ve Bleda devralmışlardır. Bu tarihlerde 39-40 yaşlarında olan Attila, büyük kardeşi Bleda ile birlikte Hun tahtına

olan Senatör Johannes'i 20 Kasım 423'de Roma İmparatoru ilan ettiler. Bu gelişmeler üzerine I. Theodosios'un kızı Galla Placidia, Roma tahtında hak iddia ederek, 424 yılında Bizans İmparatoru II. Theodosios'un desteğini alarak Doğu Roma ordusuyla Johannes'e karşı hücumla geçti. Bunun üzerine Aetius, Bizanslıları İtalya'dan çıkartmak için yardım istemek üzere Hunlara müracaat etti. Hun Hükümdarı Rua oldukça yüklü miktarda altın karşılığında Aetius'a istediği askerî desteği temin etti. Ancak Aetius'un gecikmesi yüzünden Johannes Bizanslılara yenik düştü ve esir alındı. Aetius *Ravenna*'ya ulaşmasından üç gün önce de Bizanslı kumandan Aspar tarafından kafası kesildi. Bu gelişmelerin ardından, Büyük Theodosios'un torunu ve Batı Roma'da Theodosios Hanedanının devamını sağlayabilecek tek erkek çocuk olan beş yaşındaki III. Valentinianus İmparator ilan edildi (425-455). Ahmetbeyoğlu, **İstenilmeyen ve Vazgeçilemeyen**, s.37; Adı geçen soylu Aetius, 408-423 yılları arasında, iki defa olmak üzere, rehin ve sürgün olarak Hun gözetiminde kalmıştır. Hun topraklarında bulunduğu bu zamanlarda Hun dilinin yanında, at binme, ok atma ve Hun savaş sanatını da öğrenmiş, daha sonraki yıllarda üstün askerî başarılar elde etmiştir. Ayrıca Hun Hükümdarı Rua ile kurmuş olduğu şahsî dostluğu sayesinde Hun ordusunun desteğini alan kumandan Aetius, böylece Batı Roma sarayında oldukça etkili olmuştur. Ahmetbeyoğlu, **İstenilmeyen ve Vazgeçilemeyen**, s.35-36.

³¹ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.75-76; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.60.

³² Doğum tarihi, yeri, gençlik yılları ve yetiştirilmesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Attila'nın, isminden yola çıkılarak Hunlar'ın İdil Nehri kıyılarında buldukları tarihlerde (390-395 yılları) dünyaya gelmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.61;

geçtikten sonra, Bleda'nın basiretsiz bir kişiliğe sahip olması hasebiyle devletin esas işlerini bizzat yürütmüştür ki, Bleda'nın 10 yıllık hükümdarlık süresinin, tarihi kaynaklarda neredeyse hiçbir iz bırakmadan silinip gitmesi de bunu doğrular niteliktedir. Amcaları Aybars (Doğu Kanadı Eligi) ve Oktar (Batı Kanadı Eligi)'ın Rua zamanındaki yerlerini muhafaza ettikleri bu dönemde, Avrupa Hun Devleti Batı Kanadının Tuna çevresinde, Doğu Kanadının ise Dinyeper havalisinde olduğu görülmektedir³³.

434-445 yılları arasında kardeşi Bleda ile birlikte, 445-453 yılları arasında da tek başına Avrupa Hun Devleti tahtında oturmuş olan Attila, babası Muncuk erken öldüğü için amcası Rua'nın yanında yetişmiştir. Böylece amcası ile birlikte seferlere katılarak çeşitli kavimleri tanıma imkânı bulmuş, devlet yönetiminin yanında, Hun iç ve dış siyâsetinin esaslarını da öğrenmiştir. Rua'nın ölümü üzerine güçlü bir düşmandan kurtulduklarını düşünerek sevinen Bizanslılar, tam aksine, Rua'yı gölgede bırakan Attila ile karşılaşacaklardır. Zira bu durum, Bizans elçilerinin Hun sınırlarına geldikleri zaman anlaşılacaktır³⁴.

Hun-Bizans ilişkilerinde, Rua'nın son zamanlarına kadar yaklaşık 10 yıl boyunca sükûnet hâkim olmuştur. Ancak son iki yılını Bizans ile mücadele ederek geçiren Rua, Balkan Seferi (422) sırasında olduğu gibi, bu süre zarfında da Bizans'a karşı taviz vermez tavırlarını sergilemiştir. Rua'nın 434 yılında ölümünden önce başlamış olan Hun-Bizans barış müzakereleri, aynı yıl Attila tarafından neticeye bağlanmıştır. Rua'nın ölümü ile rahat bir nefes alacaklarını düşünen Bizanslılar, Attila'nın kuvvet ve cesaretini gördüklerinde hayal kırıklığına uğramışlardır. Müzakereler için derhal harekete geçen Attila, *Margus* (Günümüzde Orasje-Dobruca) Şehrinde, *Plinthas* başkanlığındaki Bizans elçilik heyetine barış koşullarını kabul ettirmiştir. Görüşmede Attila atından inmemiş, Bizanslılar da, protokol gereği Hunlar'ın karşısında küçük düşmemek için at üzerinde kalmışlardır, zira müzakereler

Kafesoğlu, a.g.e., s.79; Ali Ahmetbeyoğlu, "Büyük Hun Hükümdarı Attila", **Manas Sosyal Bilimler Dergisi**, C.IV, S.7, 2003, s.1.

³³ Kafesoğlu, a.g.e., s.76; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.60, 66; Ahmetbeyoğlu, **Hun Devletlerinin**, dp.11-12; Ahmetbeyoğlu, **Büyük Hun**, s.3.

³⁴ Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, 66; Kafesoğlu, a.g.e., s.76-77; Ahmetbeyoğlu, **Büyük Hun**, s.3.

ve “Margus Barışı” adı ile anılacak olan bu antlaşma, halkın gözleri önünde gerçekleşmiştir (434)³⁵.

Margus Barışı'nın maddeleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1- Esir edilmiş Romalılarla ve daha önce Roma'ya kaçmış olan bir çokları ile birlikte, Hunlar'dan kaçacaklar da Roma sınırlarına kabul edilmeyeceklerdir.

2- Romalı mülteciler ve esir alınmış olanların her biri için 8 altın kurtarma ücreti ödenecek, ancak bu fidyeyi verdikten sonra esirler geri dönebileceklerdir.

3- Romalılar, Hunlar'ın hâkimiyeti altında bulunan kabilelerle ortaklık yapmaya-caklardır.

4- Ticaret yapmak için eşit şartlar içinde bir araya gelinecektir.

5- Romalılar ve Hunlar emniyet içerisinde olacaklardır.

6- Yapılan antlaşma devamlı olacak ve bu antlaşmaya riayet edilecektir.

7- Romalılar tarafından Hun kralına daha önce 300 Libre altın [136 kilogram civarı] olarak ödenen vergi yerine 700 Libre altın [yaklaşık 318 kilogram] ödenecektir³⁶.

Attila, gerçekleştirilen antlaşma gereği, Bizans topraklarına kaçan Hunlar'ın iâde edilmesi üzerine, bu kaçakların içerisinde bulunan Mama ve Atakan'ı, Trakya'da bulunan bir kalede halkın gözleri önünde astırmıştır³⁷.

Uldız'ın, “Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı almak” fikrine dayalı olan dünya hâkimiyeti hedefi, Attila dönemi Hun dış politikasının odak noktasını teşkil etmiştir. Hun Devleti'nin Bizans İmparatorluğu'na uyguladığı siyâsette, temellerinin yine Uldız döneminde atıldığı, her fırsattan yararlanmak suretiyle, Bizans'ın baskı altında tutulması politikasını devam ettirecek olan Atilla, buna giden yollardan birinin Bizans olduğunun farkındaydı. Bu yüzden öncelikle Bizans'ı hâkimiyet altına almayı düşünen Attila Bizans'a, içinde bulunduğu zor dönemden faydalanarak 440 yılında baskısını artırmış, *Margus* Şehrinin ele

³⁵ Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.74.

³⁶ Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.74; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.62.

³⁷ Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.62; Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.74.

geçirilmesi ile başlayan harekâtına, Balkanlar'a doğru ilerleyerek devam etmiştir. Tuna'nın güney kesiminde batı yönüne doğru ilerleyen Attila ve ordusu *Singidunum*³⁸, *Sermium*³⁹ ve *Naissos*⁴⁰ gibi yerleri ele geçirdikten sonra, tam da İstanbul'u tehdit edecek kadar ilerlemişlerdi ki, Hunlar ile dostâne bir ilişkiye sahip olan Batı Romalı *Aetius*'un araya girmesi ile anlaşma sağlanmış ve *Aetius*, Bizans'ın Hunlar'a yıllık vergi ödemesinin yanında, Bizans topraklarında bulunan tüm kaçakları iade etme sözü de vermiştir. Bu sözüne teminat olarak da oğlu *Carpilio*'yu Hun sarayına esir olarak göndermiştir. Hunlar'ın, I. Balkan Seferi olarak anılacak olan bu galibiyetlerinin ardından, Balkanlar'da Hunlar'a karşı direnç gösterebilecek hiçbir kuvvet kalmamıştır (441-442)⁴¹.

I. Balkan Seferi'nin neticesinde oluşan barış ortamı sadece 5 yıl kadar sürmüştür. İmparator II. Theodosios (408-450)'un, bu barış sürecinde Balkanlar'da Hunlar'a karşı bir savunma hattı oluşturma girişiminde bulunması üzerine Attila, 447 yılına doğru Bizans politikasını daha da sertleştirmiştir. Diğer taraftan Bizans'ın halen ekonomik ve askerî açıdan sıkıntı içerisinde bulunması ve 446 yılındaki salgın hastalık ve 447'de meydana gelen büyük depremden dolayı da oldukça zor günler geçirmesi Attila'da, Bizans'ı bütünüyle ele geçirerek Batı Roma'ya yönelme düşüncesini gerçekleştirmek için uygun zamanın geldiği fikri oluşmuştur. Ayrıca 445 yılında ağabeyi Bleda'nın ölümü ile tek başına Hun Hükümdarı olan Attila, gücünün doruk noktasına yükselme yönünde ilerlemekteydi⁴².

Attila, kaçakların iadesi ve yıllık vergi konusunda Bizans'ın olumsuz tavrını ileri sürerek II. Balkan Seferi (447)'ni düzenlemiştir. Attila'nın kumandası altında bulunan Hun ordusu Tuna'yı geçtikten sonra bazı kaleleri almış, Tuna çevresinin anahtar noktası olan *Ratiaria*⁴³ Şehrini de ele geçirmiştir. Ostrogot ve Gepid

³⁸ Günümüzde Belgrad Şehri. Theophanes, **a.g.e.**, s.375, 393.

³⁹ Sermiska Mitrovica.

⁴⁰ Niş.

⁴¹ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.78; Ahmetbeyoğlu, **Hun Dış Politikasında**, s.113-115; Ali Ahmetbeyoğlu, "1550. Yıldönümünde 'Anatolius Barışı' Hakkında Düşünceler", **Tarih Dergisi**, S.36, İstanbul, 2000, s.1; Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.75-76.

⁴² Ahmetbeyoğlu, **1550. Yıldönümünde**, s.1-2.

⁴³ Tuna boyunda, Yukarı *Misya* (Mysia/Moesia)'da bulunmaktadır ve genellikle Arzar-Palanca ile bir tutulmaktadır. Theophanes, **a.g.e.**, s.160.

krallıklarının askerî kuvvetleri ile takviye edilmiş olan Hun ordusu, günümüzde Bulgaristan'ın bulunduğu bölgeye girdikten sonra *Utus Irmağı*⁴⁴'ni geçmiş ve burada bulunan Bizans kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu galibiyetin ardından, ordusunun bir kolunu *Nikopolis*⁴⁵ yakınında bulunan *Asemus Kalesi*'ni muhasara görevi ile burada bırakan Attila, Hun ordusunun ana kütesini yanına alarak güneye doğru ilerlemiş, *Serdica*⁴⁶ ve *Philippoupolis*⁴⁷'i zaptederek *Adrianopolis*⁴⁸'i kuşatmıştır. Kuvvetlerinin bir kısmını da Edirne muhasarası için burada bıraktıktan sonra ilerleyişini sürdüren Attila, güzergâhı üzerinde pek çok yeri ele geçirdikten sonra, asıl hedefi olan İstanbul'u kuşatmak üzere *Athyras*⁴⁹'a kadar ulaşmış, burada ordugâhını kurmuştur. Bunun üzerine derhal harekete geçen imparator, doğu ordu kumandanı Senatör Anatolius'u derhal Attila'nın yanına göndermiş ve barışı âdeta dilenmek zorunda kalmıştır. Böylece Hunlar ve Bizanslılar arasında yapılan görüşmeler neticesinde, tarihte "Anatolius Barışı" adı ile anılacak olan antlaşma imzalanmıştır (447)⁵⁰.

Anatolius Barışı'nın maddeleri şu şekildedir:

- 1- Kaçaklar derhal Hunlar'a iade edilecektir.
- 2- Geçmiş vergiler karşılığında 6000 Libre altın [yaklaşık 2 ton 722 kilogram] Hunlar'a ödenecektir.
- 3- Hunlar'a ödenen yıllık vergi 2100 Libre altına [yaklaşık 953 kilogram] çıkarılacaktır.
- 4- Parasını ödemediği Romalılar'ın ülkesine kaçmış olan her Romalı esir başına 12 altın ceza ödenecek ve bu ödenmediği takdirde esir sahibine iade edilecektir.
- 5- Romalılar, Hun ülkesinden kendi tarafına kaçanları bir daha kabul etmeyecektir⁵¹.

⁴⁴ Vidin Çayı.

⁴⁵ Niğbolu.

⁴⁶ Sofya.

⁴⁷ Filibe.

⁴⁸ Edirne.

⁴⁹ Büyük Çekmece.

⁵⁰ Ahmetbeyoğlu, **1550. Yıldönümünde**, s.3; Ahmetbeyoğlu, **Hun Akınları**, s.77; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.79; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.71-72.

⁵¹ Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.72.

Bizanslılar, oldukça ağır şartlar içermesine rağmen, Hun dehşeti karşısında bu antlaşmayı kabul etmek zorunda kalmışlardır. Zira ekonomik kriz içerisinde olan imparatorluk Hunlar'a ödenmesi gereken bu paraların temini için halktan haksız olarak zorla vergi toplamıştır. Böylece Bizans İmparatorluğu hazinesinin tamamen boşaltılmasıyla Hunlar için denkleştirilen para, kaçaklarla birlikte, bu sırada bu iş ile görevli olarak İstanbul'da bulunan Hun elçisi Scotta vasıtasıyla Hunlar'a gönderilmiştir⁵².

Görüldüğü gibi, Bizans'ın Hunlar'a ödemek zorunda olduğu yıllık vergi, Anadolius Barışı ile 3 katına çıkarılmıştır. Bizans İmparatorluğu için anlaşmanın en zor şartı, gücünü zorlayan yıllık vergiler olmuştur. Bu yüzden de imparator tek çare olarak, Attila'yı öldürtme yolları aramıştır⁵³.

II. Balkan Seferi neticesinde Bizans İmparatorluğu'nun Tuna boyundaki savunma mekanizmasını yerle bir eden Attila, imparatorluğu Hunlar'a bağımlı bir hâle getirmenin yanında, Hun hazinesini doldurmuş, Balkanlar'daki sınırlarını da hayli genişletmiştir. Bu gelişmelerin ardından, dünya hâkimiyeti kurma yolunda önemli bir mesafeyi kat etmiş olan Attila, artık Batı Roma İmparatorluğu ile ilişkilerinde değişiklikler yapma zamanının geldiğine karar vermiştir. Bu arada, Hun Devleti'nin iç istikrarının hayatî önemini dikkate alarak, güçlü bir devlet yapısı meydana getirmiştir⁵⁴.

Hunlar, 439 yılından sonra Batı Roma'ya ciddi bir askerî destek vermemişler, bu tarihten sonra da git gide azaltarak desteklerini kesmişlerdir. Batı Roma İmparatorluğu, Hun Devleti'ne yıllık vergisini aksatmadan ödemekle beraber, yeni atmosferin de farkına varmıştır. Bu yüzden de başkumandan Aetius, muhtemel bir Hun-Roma çatışması için hazırlık yapmıştır⁵⁵.

⁵² Ahmetbeyoğlu, 1550. Yıldönümünde, s.3-4.

⁵³ Kafesoğlu, a.g.e., s.79.

⁵⁴ Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun, s.73-74.

⁵⁵ Kafesoğlu, a.g.e., s.80.

Attila'ya gelince, 448 yılından beri 2 yıl geçmiş, bu süre zarfında Hun siyâsi ve askerî hazırlığını tamamlayarak ilk diplomatik hamlesini Batı Roma'ya yöneltmiştir. Şöyle ki, Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un kız kardeşi Honoria, 450 yılı başlarında Attila'ya evlenme teklifinde bulunarak bir altın yüzük göndermiştir. Teklifi kabul eden Attila, bu hadiseyi Batı Roma'ya karşı politik koz olarak kullanmış ve Valentinianus'tan, nişanlısının payına düşen Galya bölgesini çeyiz (drahoma) olarak istemiştir. Attila karşısında oldukça zor durumda olan kuzeni II. Theodosios (408-450)'un, Attila'ya hayır diyemeyeceğinden endişe eden Valentinianus, Honoria'yı 450 yılı baharında derhal Roma'ya çağırarak, ardından da göstermelik bir evlilikle kız kardeşini gelin etmiştir⁵⁶.

Bu gelişmelerin ardından Attila bir taraftan Batı Roma'yı savaşla tehdit ederken, diğer taraftan da hedef şaşırtmak ve Batı Roma'yı gafil avlamak niyetiyle, Hun topraklarının kuzeyinde bulunan Germenler'in isyanını bastırmak gâyesi ile harekete geçtiğini söylemiştir. Ayrıca Romalılar'ın dostu olduğunu ve ihtiyaç duydukları takdirde kendilerine ordusu ile birlikte yardım etmeye hazır olduğunu Batı Roma İmparatorluğu'na bildirmeyi de ihmal etmemiştir. Attila, bu arada Franklar'ı yenilgiye uğratarak Frank Devleti'nin dağılmasına neden olmuştur. Asıl hedefi Germenler ile Vizigotlar'ın desteğini sağlamak olan Attila, Frank kralının ölmesi üzerine büyük oğlunun kendisinden yardım talebinde bulunmuş olmasını da hareket sebepleri arasında göstermiştir. Bu sırada Bizans İmparatoru II. Theodosios'un ani ölümünün ardından (26 Temmuz 450), yeni İmparator Markianos (450-457) da Attila'nın isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece Attila Bizans'ı yeniden Hunlar'a bağlamış ve bu cepheyi sağlama almıştır⁵⁷.

⁵⁶ A.y; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.85; Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus, Roma tahtında hak iddia edilmesini engelleme fikriyle kız kardeşi Honoria'yı bekâr kalmaya zorlamıştır. Ancak 449 yılında Roma sarayında ortaya çıkan bir skandal üzerine İstanbul'a gönderilerek sarayda göz hapsinde tutulan Honoria, bu şekilde gururu incinmiş, 450 yılı başlarında bir mektup ve bir altın yüzük göndererek Attila'dan yardım istemiştir. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.85.

⁵⁷ Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.85-86.

Önce oyalama taktiği ile zaman kazanmaya çalışan Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus ile kumandanı Aetius'un, Attila'nın taleplerini açıkça reddetmeleri, büyük Hun seferini kaçınılmaz kılmıştır⁵⁸.

451 yılı başlarında Orta Macaristan'dan hareketle batıya yönelen Hun kuvvetleri, Mart ayı ortalarına doğru *Ren* Nehri'ni üç noktadan aşarak Galya'ya girmişlerdir. Bu sırada İtalya'dan hareket eden Batı Roma ordusu da Galya'da hızla kuzey yönünde ilerlemiştir. Hun kuvvetleri *Mettis*⁵⁹'i (7 Nisan) ve *Durocortorum*⁶⁰'u ele geçirerek Paris'in hemen güneyinde bulunan *Aurelianum*⁶¹'a ulaştıkları zaman, Aetius kumandasındaki Batı Roma ordusu da buraya gelmiştir. Fakat karşılaşma burada değil de, Attila'nın kendi savaş taktiğine daha uygun gördüğü *Katalaunum* (Campus Mauriacus) / Katalonya sahasında gerçekleşmiştir (Katalonya Savaşı, 20 Haziran 451). Her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği bu kanlı mücadelede hangi tarafın galip geldiği halen tartışılmakla beraber, Attila'nın ordusunun kazanan taraf olduğu gerçeği ağır basmaktadır. Nitekim savaşın gerçekleştiği akşam Roma ordusu dağılmış, birlikler arasında bağlantılar kesilmiş ve hattâ Romalı kumandan Aetius dahi kendini kaybederek girdiği Hun birlikleri arasından canını zor kurtarmıştır. Attila ise, ordusu ile birlikte 20 gün kadar kısa bir sürede Hun başkentine gelebilmiştir. Keza henüz bir yıl bile geçmeden Attila İtalya seferine çıktığı zaman, karşısında Hunlar'a karşı durabilecek bir Roma kuvveti kalmamıştı⁶².

452 yılı baharı sonlarında, *Pannonia*⁶³'dan hareketle Batı Roma'ya karşı askerî harekâta geçen Attila, 100 bin kişilik ordusu ile birlikte, *Julia Alpleri*'nden geçerek günümüzdeki Venedik düzlüğüne inmiş, burada bulunan ünlü *Aquileia*⁶⁴ Kalesi'ni zaptetmiştir. Hemen ardından da *Po* Ovasına girmiş ve *Aemilia* bölgesini işgale başlayarak, Batı Roma'nın o zamanki başkenti *Ravenna*⁶⁵'yi tehdit etmiştir. İşte

⁵⁸ Kafesoğlu, a.g.e., s.80-81.

⁵⁹ Metz.

⁶⁰ Rheims.

⁶¹ Orléans.

⁶² Kafesoğlu, a.g.e., s.81-82; Katalonya Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. Kelly, a.g.e., s.240-246 vd.

⁶³ Batı Macaristan. Pannonia hakkında detaylı bilgi II. Bölüm'de görülebilir.

⁶⁴ Bugünkü İtalya'nın kuzeydoğusunda bulunan kıyı kenti.

⁶⁵ Kuzeydoğu İtalya'da bulunan bir kıyı kenti.

bundan sonra Roma sarayı ve senatosu, ne olursa olsun barış yapılmalı, kararı ile harekete geçmişlerdir. Kilisenin de desteği ile derhal bir heyet hazırlanmıştır. Papa I. Leon başkanlığındaki bu heyet, *Po* ve *Mincio* nehirlerinin birleştiği yerde kurmuş olduğu ordugâhında bulunan Attila tarafından kabul edilmiştir (452 Temmuz ortaları). Papa, İmparator ve bütün Hıristiyan âlemi adına Attila'ya yalvarmış, Roma'ya zarar vermemesini rica etmiştir. Papayı nezaketle karşılayan Attila, bizzat papanın ağzından Roma'nın teslim olduğunu işittikten sonra, Batı Roma'nın bu isteğini kabul etmiş ve Roma gibi bir eski medeniyet merkezini tahrip etmekten kaçınmıştır. Romalı elçilik heyeti yanlarında getirdikleri esirleri Hunlar'a teslim etmişlerdir. Ayrıca Attila'nın hâkimiyetinin ifadesi olarak Hunlar'a bol miktarda altın vermişlerdir⁶⁶.

Attila, muzafferane bir şekilde ordusu ile birlikte Roma seferinden dönerken, tıpkı Bizans gibi, Batı Roma İmparatorluğu'nu da hâkimiyeti altına aldığına inanmıştır. Attila'nın bundan sonraki hedefi, Sâsânîler'i Hun irâdesine bağlamak olmuştur. Zira “dünya hâkimiyeti” fikrinin gerçekleşmesi için verilecek mücadele bu tarihten sonra İranlılar'a karşı olacaktır. Fakat Attila'nın ömrü buna kâfi gelmemiş ve Roma seferi dönüşünde, evlendiği gün ağzından, burnundan kan boşalmak suretiyle, 60 yaşında iken hayata vedâ etmiştir (453 baharı)⁶⁷.

Siyasî ve askerî deha, büyük Türk hükümdarı Attila'nın ölümünün ardından, oğulları İlek, Dengizik ve İrnek onun yerini asla tutamamışlar ve bu muazzam devlet parçalanma sürecine girmiştir. Attila'nın yerine geçen İlek, isyancı Germen kavimleri ile giriştiği mücadelede can vermiş (454), Dengizik ise, siyasî zekâ bakımından yetersiz olduğundan, neticesiz mücadeleler peşinde koşmuş ve en sonunda Bizanslılar tarafından öldürülmüştür (469). En küçük oğul İrnek de, kardeşlerinin ölümünün ardından, Orta Avrupa'da tutunmanın neredeyse imkânsız

⁶⁶ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.82; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.102-104.

⁶⁷ Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.104; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.82.

olduğunu anlayarak, savaşlarda bitkin düşen Hunlar'ın büyük bir bölümünü de yanına alarak Karadeniz'in batı kıyılarına gitmiştir⁶⁸.

Avrupa Hun Devleti'ne bağlı Hun toplulukları, Avrupa topraklarında kaldıkları süre içerisinde dil ve hayat tarzı bakımından herhangi bir değişikliğe uğramamışlar, siyasî güç sona erdiğinde Türk çevrelerine dönmeyi tercih etmişlerdir. Bununla beraber Hunlar, Avrupa'yı her bakımdan derinden etkilemişlerdir⁶⁹.

II. Ak Hunlar (Eftalitler)

*Eftalit*⁷⁰ adı ile de bilinen Ak Hunlar (*Xiyôn, Hyaona, Hyon, Chionitae*)'ın tarih sahnesine çıkışlarına bakıldığında, öncelikle Asya Hunları'nın bakiyelerinden biri oldukları görülmektedir. Asya Hunları'nın Türk ana yurdunda siyasî hâkimiyetlerini kaybetmelerinin ardından (M.S. 191), batı yönüne doğru akan Hun gruplarının bir kısmı İdil Nehri üzerinden Avrupa topraklarına ilerlerken, bir kısmı da Türkistan'ın güneybatısına doğru inerek İran, Afganistan ve Hindistan sınırlarına dayanmıştır. 350 yılı civarında, Altay Dağları etrafındaki yurtlarından ve bir Moğol kabilesi olan Juan-Juanlar'dan ayrılan bir grup Hun, Güney Kazakistan Bozkırlarına gelerek buraya yerleşmiştir. Ak Hun adıyla anılan bu Hun kütlesi burada fazla kalmayarak Afganistan'ın Toharistan bölgesine inmiştir. Bilinmeyen bir nedenden dolayı yine yer değiştiren Ak Hunlar, Maveraünnehir ve Semerkand bölgesine gelmişler ve kendi devletlerini kurmuşlardır (356)⁷¹.

⁶⁸ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.83; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.115; Attila'nın oğulları ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.114-127; Ahmetbeyoğlu, **Hun Dış Politikasında**, s.117-121.

⁶⁹ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.84.

⁷⁰ Ak Hunlar "Eftalit" adını, Sâsânî Hükümdarı I. Firuz (459-484)'u bozguna uğratan hükümdarları *Ephtalanos*'un adından almışlardır. Ak Hunlar, "Heftal" adlı hükümdar ailesine ise, V. yüzyılın ortalarında sahip olmuşlardır. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.85; Faris Çerçi, "Hunlar'da Sosyal-Siyasî Hayat ve Devlet-Halk İlişkileri", **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.V, S.1, 2003, s.84.

⁷¹ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.85; Koca, **Büyük Hun**, s.706; Dursun Ali Akbulut, "Akhunlar (Kionit/Hyon) ve Eftalitler Çağında Maveraünnehir ve Horasan'da Türkler", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.831-832; Ahmet Altungök, "IV. ve VIII. Yüzyıllar Arası Sâsânîler Dönemi Türk-Fars İlişkileri", **Fırat Üni. Sos. Bil. Ens., YLS Tezi**, Elazığ, 2007, s.94.

Ak Hunlar, siyasî bir varlık olarak ortaya çıkar çıkmaz, bu tarihlerde hükümdarları olan *Grumbat*'ın önderliğinde Sâsânî Devleti'nin başında bulunan II. Şahpur arasında gerçekleşen bir anlaşma ile İpek Yolu güzergâhında bulunan ve bu yüzden oldukça önemli bir yer olan Soğdiyana üzerindeki Sâsânî baskısını kaldırmayı başarmışlardır⁷². Bundan sonra verdikleri ilk mücadele de, aynı bölgenin hâkimiyeti uğruna yine İranlılar ile olmuştur. Giriştikleri mücadele sonunda, 370-375 tarihlerinde Soğdiyana bölgesini elde eden Ak Hunlar, böylece Sâsânî Devleti'nin kuzeydoğu komşuları olmuşlardır. V. yüzyılın başlarında Ceyhun Nehri'ni geçerek Sâsânî topraklarına karşı ilk büyük saldırılarını gerçekleştiren Ak Hunlar, bu akınları neticesinde Horasan'ın tamamına hâkim olmuşlardır. 420-438 yılları arasında Sâsânî tahtında hüküm süren V. Behram (Gur) zamanına denk gelen, 430 yılı civarındaki bu askerî başarılarından sonra Sâsânî iç işlerine karışmaya başlayan Ak Hunlar'ın İranlılar karşısında bu şekilde baskın taraf oluşları I. Hüsrev Anuşirvan (531-579) zamanına kadar devam etmiştir⁷³. 440 yılında Horasan topraklarına doğru inen Ak Hunlar, burada verdikleri mücadele sonucunda Sâsânîler üzerindeki nüfûzlarını artırdıktan sonra dikkatlerini Afganistan ve Hindistan'a çevirmişlerdir. Yine bir Türk topluluğu olan Kuşanlar'ın elinde bulunan Peşaver ve Kâbil'in hâkimiyetini ele geçirmişler, 470 yılında tekrar harekete geçerek daha güneye inmişler ve burada gösterdikleri askerî başarılar ile de Gupta Devleti'ni dağılma tehlikesi ile karşı karşıya getirmişlerdir. Ak Hunlar bu faaliyetleriyle, İpek Yolu'nun güney taraflarını da elde etmiş oluyorlardı. 500 yılı başlarına gelindiğinde ise, Ak Hun Hükümdarı Toraman, güney yönünde biraz daha ilerleyerek buralarda bulunan bir çok Hint hükümdarını vergiye bağlamıştır. Bu şekilde Kuzey Hindistan'ı ele geçiren Ak

⁷² Bu dönemde Ak Hunlar Sâsânîler ile kısa da olsa bir barış süreci yaşamışlardır. Hattâ Ak Hun Hükümdarı Gurumbad/Grumbates, 359 yılında Roma topraklarına gerçekleştirdikleri seferde Sâsânîlere katılmış, Amid/Amida (Diyarbakır) kuşatmasında ordusu ve oğlu ile birlikte II. Şahpur'un yanında yer almıştır. Bu kuşatma sırasında oğlunu kaybeden Ak Hun Hükümdarı Grumbad, oğlunun cesedinin yabancı bir ülkede kalmasını istememiş ve onu yaktırarak, kendi ülkesine götürmek üzere küllerini gümüş bir kaba koydurmuştur. Mehmet Tezcan, "V. Yüzyılda Ermeni-Sâsânî Savaşları ve Ermenilere Hun Desteği", **Atatürk Üni. TAED**, S.32, Erzurum, 2007, s.184; Altungök, **a.g.e.**, s.95; Mehmet Tezcan, "359 Amida Kuşatmasındaki Örneğe Göre Hunlarda Defin Merasimi", **Atatürk Üni. SBED**, C.VIII, S.2, 2006, s.84-85; Ayrıca bkz. Ercüment Yıldırım, "II. Şapur'un 356 Yılındaki Amida Kuşatmasında Roma ve Parth Ordularının Kullandıkları Silahlar", **USAD**, C.V, S.23, Güz/2012, s.460.

⁷³ Ak Hunlar, Behram Gur (420-438) döneminin sonlarına doğru Sâsânîler karşısında bir yenilgi almışlar, ancak kaybettikleri üstünlüğü II. Yazdigerd (438-457)'i mağlup ederek geri kazanmışlardır. Altungök, **a.g.e.**, s.96.

Hunlar, varlıklarını kuzeydoğuya kaydırarak Doğu Türkistan bölgesini de elde etmek suretiyle Orta İpek Yolunu da hâkimiyetleri altına almışlardır. Görüldüğü gibi Ak Hunlar, elde edilmesi son derece güç olan İpek Yolu'nun önemli kısımlarına sahip olmuşlardır. İlk hâkimiyet kurdukları bölge başta olmak üzere, İran, Afganistan, Hindistan ve hattâ Anadolu'ya kadar uzanan önemli askerî akınlar gerçekleştiren Ak Hunlar, Gök-Türk Devletinin yeni kurulduğu zamanlarda da (552) onların güneybatı komşusu olmuşlardır. Bu yüzden Gök-Türkler batıya doğru genişlerken önce Ak Hunlar ile karşı karşıya gelmişlerdir⁷⁴.

Ak Hunlar, hâkimiyetleri süresince en yoğun münasebeti, sınır komşusu olduktan sonra baş düşmanları oldukları Sâsânîler ile yaşamışlardır. Amansız bir mücadele vererek baskın taraf olduktan sonra onların hâkimiyet kavgalarına karışmakla kalmamışlar, İran'daki siyasî gelişmelere de yön vermişlerdir. O kadar ki, bazı dönemlerde, himaye ettikleri Sâsânî veliahtlarını kendi arzularına göre İran tahtına çıkartmışlardır. Ak Hun-Sâsânî mücadelesinin en büyük sebebi ise, İpek Yolu güzergâhında bulunan Buhara ve Soğd şehirlerine sahip olmak olmuştur. Oldukça önemli ticarî gelir kaynağı olan bu şehirler Ak Hunlar'ın elinde bulunuyor ve Sâsânîler bu bölgeleri elde etmek için büyük gayret sarfediyorlardı. Bu yüzden taraflar pek çok defa kendilerini savaşın içerisinde bulmuşlardır. Nihayet 430 yılında büyük bir zafer kazanan Ak Hunlar, bundan sonra Sâsânîler'in iç işlerine karışmaya başlamışlar, ertesini yıl da, ellerinde tuttıkları veliaht Firuz'u Sâsânî Hükümdarı yapmışlardır (431). Bunun karşılığında toprak kaybetmenin yanında ağır vergilere de bağlanan Firuz, özellikle de malî açıdan oldukça zor durumda kalmıştır. Âdeta Ak Hunlar'ın oyuncağı haline gelen Sâsânî Hükümdarı bu duruma ancak 459 yılına kadar tahammül edebilmiştir. Nitekim Firuz büyük bir ordu ile Ak Hunlar'a karşı sefere çıkmış, fakat Turan Taktiği'ni uygulayan Ak Hun ordusunun hezimetine uğramıştır. Canını zor kurtaran Firuz, 484 yılına kadar Ak Hunlar'a savaş açacak gücü kendinde bulamamıştır. Nihayet 484'te ordusuyla birlikte Ak Hunlar'a karşı

⁷⁴ Ahmet Taşağıl, **Gök-Türkler**, C.I, Ankara, TTK. Yay., 2003², s.14; Elbrus İsayev-Mustafa Özdemir, "Büyük İpek Yolu ve Türk Dünyası", **ZFWT**, C.III, S.1, 2011, s.116; Akbulut, **a.g.m.**, s.832; Salim Koca, "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.658; Osman Karatay, "*Ziezi Ex Quo Vulgares*: Orta Asya'da Bulgar Aramak", **OAKA**, C.III, S.5, 2008, s.56; Altungök, **a.g.e.**, s.94-95.

yine yollara düşmüş, ancak bu savaşta da Ak Hunlar'a yenilerek feci bir şekilde can vermiştir⁷⁵.

Sâsânî Hükümdarı I. Firuz'u ve ordusunu bertaraf eden Ak Hunlar, Firuz'un ardından 4 yıl kadar Sâsânî tahtında kalan Balaş'ın da, onun ölümü üzerine yerine geçen Kavard'ın da tahta çıkışlarında baş rol oynamışlardır. Şöyle ki, I. Firuz'un ölümünün ardından Sâsânî ordusu Kavard'ı tahta çıkarmış, ancak saray muhalefeti ile karşı karşıya kalan Kavard, hanedanın diğer üyeleri tarafından tahttan indirilince Ak Hunlar araya girmişler ve böylece Balaş Sâsânî hükümdarı olmuştur. Ak Hunlar aynı zamanda, kendilerine sığınan Kavard'a çok güvenmemekle beraber onu topraklarında kalmaya zorlayarak Balaş'ın tahtta kalmasını sağlamışlardır. Balaş'ın dört yıllık bir saltanatın ardından ölmesi üzerine Ak Hunlar, ellerinde bulundurdukları Kavard'ı Sâsânî tahtına oturtmuşlardır. Yine hükümdarlığı zamanında, 496 yılında halkı tarafından zindana konulan Kavard'ın zindandan kaçmasına yardım eden ve 2 yıl kadar himaye ettikten sonra onu tekrar tahtına kavuşturanlar da Ak Hunlar olmuştur. Bununla beraber, ikinci defa tahtına oturabilmesi Kavard'a çok pahalıya mal olmuş, Ak Hunlar Sâsânîler'i ağır vergiler ödemek zorunda bırakmışlardır⁷⁶.

Görüldüğü gibi, 100 yıl kadar Sâsânî Devleti'ni baskı altında tutarak vergiye bağlayan Ak Hunlar, İranlılar karşısındaki bu üstünlüklerini, anne tarafından bir Ak Hun olan Sâsânî Hükümdarı I. Hüsrev Anuşirvan döneminde kaybetmişlerdir. Tahta

⁷⁵ Altungök, **a.g.e.**, s.89; İsayev- Özdemir, **a.g.m.**, s.116-117.

⁷⁶ Altungök, **a.g.e.**, s.61, 89, 99, 101; Sâsânî Hükümdarı Kavard'ın dönemi İran tarihinin en çalkantılı dönemlerinden biridir. I. Firuz'un 484 yılında Ak Hunlar'ın karşısında aldığı büyük mağlubiyette hayatını da kaybetmesi İran'ı sosyal kargaşaya sürüklemiş, böylece Mazdek isyanı patlak vermiştir. İsyanın mimarı Mazdek'e inandığı gerekçesiyle halkı tarafından zindana atılan Kavard 496-498 yılları arasında sığındığı Ak Hun ülkesinde kalmıştır. Gelişmeleri yakından tâkip eden Ak Hunlar, insanlığın istifade edebileceği herhangi bir şey göremedikleri Mazdek hareketini bertaraf etmesi için 30.000 kişilik Hun süvari birliğini Kavard'ın yanına katarak İran'a göndermişlerdir. Bu sayede Kavard Mazdek isyanını bastırmıştır, ancak gerçek anlamda sükûnet oğlu Hüsrev zamanında yaşanmıştır. Kavard Hunlar'ın yanında kaldığı sırada bir Ak Hun kumandanının kızı ile evlenmiş, sonra da, 531 yılında yerine geçecek olan oğlu Hüsrev Anuşirvan dünyaya gelmiştir. Hüsrev büyüyünce, babasını Mazdek incancından bütünüyle vazgeçirmiş, Kavard da bu meseleyi halletmesi konusunda oğlu Hüsrev'i tembihlemiştir. Böylece Hüsrev, hükümdarlık döneminde bu meseleyi ortadan kaldırmıştır. 531-579 yılları arasındaki saltanatı süresince İran'da hak ve adâletin hüküm sürdüğü I. Hüsrev'in lakâbı olan Anuşirvan adı da, "âdil" anlamını taşımaktadır. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.87-88; Çerçi, **a.g.m.**, s.85; Altungök, **a.g.e.**, s.101.

geçer geçmez ilk iş olarak Mazdek meselesini hallederek Sâsânî Devleti'nin iç yapısını kuvvetlendirerek sosyal ve siyasî kargaşaya son veren Hüsrev, böylece devleti eski şaşalı günlerine kavuşturmuştur. Ak Hunlar, bir taraftan I. Hüsrev idâresindeki Sâsânî Devleti karşısında yavaş yavaş güç kaybederlerken, diğer taraftan da, 552 yılında kurulan Gök-Türkler'in sınır komşusu olmaları sebebi ile onların batıya yayılma hareketlerinde ilk hedefleri olmuşlardır. Batıya açılan yolları üzerinde bulunan Ak Hunlar'ı ortadan kaldırmak için müttefik bulmak Gök-Türkler için çok kolay olmuştur. Zira I. Hüsrev Anuşirvan da, Ak Hunlar'dan atalarının intikâmını almak için fırsat kollamaktaydı. Böylece Ak Hunlar'a karşı Gök-Türk—Sâsânî ittifakı meydana gelmiş, hattâ bu dostluğun pekiştirilmesi için İstemi Yabgu'nun kızı Fakim⁷⁷ ile Hüsrev Anuşirvan arasında bir evlilik dahi gerçekleşmiştir. Gök-Türkler ve Sâsânîler arasında sıkışıp kalan Ak Hunlar zor bir sürece girmişler, çok geçmeden de, harekete geçen müttefik kuvvetler Ak Hunlar'a iki koldan saldırarak topraklarını ele geçirmişlerdir⁷⁸.

Netice itibariyle İstemi Kağan ile I. Hüsrev Anuşirvan, yâni Gök-Türkler ve Sâsânîler arasında gerçekleşen antlaşma sonucunda, 557 yılında Ak Hunlar'ın siyasî hâkimiyetlerine son verilmiştir. Ak Hunlar'ın sahip oldukları topraklar da, Gök-Türkler ve Sâsânîler arasında, Ceyhun Nehri sınır olmak üzere paylaşılmıştır.

Orta Çağ'ın hatırı sayılır devletlerinden biri olan Ak Hunlar, nüfus bakımından çok kalabalık olmamalarına rağmen, savaşçı bir millet olmalarından dolayı, güçlü bir siyasî varlık ortaya koyarak dikkatleri çekmişlerdir. Ak Hunlar, V. ve VI. yüzyıllarda geliştirdikleri siyasî ve askerî faaliyetleri ile Sâsânîler'i kolaylıkla baskı altında tutabilmişler, ancak Gök-Türklerin tarih sahnesine çıkmaları ile durum değişmiş,

⁷⁷ Hüsrev ve Fakim'in bu evlilikleri münasebetiyle dünyaya gelen oğulları Hürmüz, daha sonra Sâsânî tahtına oturmuştur. 579-590 yılları arasında Sâsânî Hükümdarlığı yapmış olan IV. Hürmüz, fizikî görüntü bakımından Türklere benzetmesinden dolayı Türk oğlu anlamına gelen "Türkzâde" lâkabı ile meşhur olmuştur. Taşağıl, **Gök-Türk**, s.87-88; Altungök, **a.g.e.**, s.103.

⁷⁸ Çerçi, **a.g.m.**, s.85; Yılmaz Karadeniz, "I. Hüsrev Döneminde İpek Yolu Üzerinde Sâsânî-Göktürk Mücadelesi (531-579)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.IV, S.16, Kış/2011, s.209; Altungök, **a.g.e.**, s.102-103.

kendilerine karşı güç birliği yapan Sâsânî ve Gök-Türkler karşısında hiçbir şey yapamamışlardır⁷⁹.

Böylece Afganistan bölgesinde hâkimiyetlerini kaybeden Ak Hunlar, kısa bir süre sonra Hindistan'da da yıkılma sürecine girmişler ve VII. yüzyılın başlarında Hindu racalar tarafından varlıklarına son verilmiştir. Geriye kalan Ak Hun grupları Afganistan'ın en dağlık bölgelerine çekilmişler ve burada varlıklarını korumuşlardır. İşte bu Ak Hun bakiyeleri, Gazneli Mahmut'un Hint seferinde önemli görevler üstlenmekle kalmamışlar, bugünkü Pakistan'ın ortaya çıkmasını da sağlamışlardır⁸⁰.

III. Sabirler (Sabarlar)

Bir Türk boyu oldukları konusunda artık şüphe kalmamış gibi görünen Sabirler'in erken tarihleri hakkındaki bilgiler oldukça yetersizdir. Hattâ 461 yılına kadar haklarında neredeyse hiçbir bilgi yoktur. Bununla beraber Sabirler'in, sadece Türkçe ile açıklanabilen isimlerinin de gösterdiği gibi, herhangi bir ana kütleden kopmuş olmaları ve Asya Hunları'na bağlı topluluklardan biri oldukları kuvvetle muhtemeldir⁸¹.

⁷⁹ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.88-89; Gumilëv, **a.g.e.**, s.564; Enver Konukçu, "Akhunların Kalıntısı Olarak Kalaçlar (Halaçlar)", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.845; Koca, **Büyük Hun**, s.706; Sâsânî Hükümdarı I. Hüsrev, Gök-Türkler ile gerçekleştirdiği Ak Hunları ortadan kaldıracak nitelikli antlaşma ile evvelce Ak Hunlar tarafından öldürülen büyük babası Firuz'un intikâmını almayı ve ayrıca, ticarî açıdan oldukça önemli bir bölge olan Soğd topraklarını elde etmeyi tasarlamıştır. Netice itibariyle amacına ulaşan Hüsrev hızını alamamış ve çok geçmeden Horasan üzerine büyük bir sefer düzenlemiştir. Ancak burada karşılaştığı Gök-Türkler tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Bundan sonra Sâsânî-Gök-Türk ittifakı bütünüyle bozulacak, bölgede başlayan İpek Yolu üzerindeki hâkimiyet mücadelesi ise, Sâsânîler'in elinde bulunan kuzey ticaret yollarının Gök-Türkler'in hâkimiyetine geçmesiyle neticelenecektir. Dolayısıyla da Soğd bölgesini kaybeden Sâsânîler büyük bir gelir kaynağından mahrum kalacaklardır. Karadeniz, **a.g.m.**, s.210-211; Adnan Toprak, "Doğu-Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu (Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)", **Gazi Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2008, s.127, 151.

⁸⁰ Salim Cönce, "Hindistan'da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.818.

⁸¹ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.157; Sabir yada Sabar kelimesi, *sab+ar* (=sap-ar=sapmak) şeklinde olup, *sapan*, *yol değiştiren*, *serbest*, *başiboş kalan* anlamlarını taşımaktadır. Sabar kelimesi hakkında detaylı bilgi için bkz. **A.y**; Osman Karatay, "Suvarlar: Doğu Avrupa'nın Esrarengiz Kavmi", **TDİD**, C.X, S.1, İzmir, 2010, s.100-103; Zekiye Tunç, "Malazgirt Öncesi Kafkasya'da Türk Varlığı", **Fırat Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi**, Elazığ, 2012, s.18-19, 65-66; Sabirler, bilinen en eski yerleşim

Sabirler hakkındaki ilk kesin bilgilerden yola çıkıldığında görülmektedir ki, İli Nehri havzasındaki yurtlarında iken, doğudan gelen Avar baskılarına maruz kalmışlar ve yerlerini terk ederek V. yüzyılın ikinci yarısına doğru batı yönüne hareket etmişlerdir. Böylece bugünkü Kazakistan bozkırlarının güney kısımlarına (Ural/Yayık-Altay dağları arasındaki düzlükler) gelen Sabirler, burada bulunan Ogur Türkleri'ni yerlerinden oynatarak batıya sürüp⁸², topraklarına da kendileri yerleşmişlerdir. Bu bölgede yarım asır kaldıktan sonra yeniden harekete geçen Sabirler, bu defa da, On-Ogurlar'ı ve Macarlar'ı batıya itmek suretiyle Kafkaslar'ın kuzeyinde bulunan İdil ve Don nehirleri arasındaki sahayı ele geçirmişlerdir. Sabirler'in Avarlar'dan gördükleri baskıyı, çok geçmeden Avarlar da Gök-Türkler'den görmüşlerdir ki, 552 ve 555 yıllarında olmak üzere, üst üste yedikleri iki ölümcül darbe ile Türkistan'daki varlıklarına son verilmiştir⁸³.

503 yılında hâkimiyetlerini Doğu Avrupa'ya doğru uzatan Sabirler'den kalabalık bir grup 515 yılı sonlarında İdil ve Don nehirleri arasındaki bölgeye ve Kafkasların kuzeyindeki Kuban Nehri boyuna yerleşmiştir. Bu gelişme Sabirler'in, Bizans ve Sâsânî devletleriyle doğrudan bağlantı kurmalarını kaçınılmaz kılmıştır. Dolayısıyla da Sabirler, Doğu Avrupa tarihine damga vuran önemli güçlerden biri olmuşlardır⁸⁴.

Sabirler, siyasî ve askerî açıdan pek çok aktif faaliyet gösterecekleri Kafkasya'nın kuzeyindeki bu bölgelere geldiklerinde, Bizans-İran savaşları cereyan

yerleri olan Batı Sibirya'dan batıya göç ederken, göç etmeyen bazı Sabirler yerlerinde kalmışlar ve böylece Sibirya adının bölgeye verilmesi bu Sabirler'den dolayı gerçekleşmiştir. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.158; Zeki Velidî Togan, **Umumi Türk Tarihi'ne Giriş**, İstanbul, Enderun Yay., 1981³, s.171; Karatay, **Suvarlar: Doğu Avrupa'nın**, s.99.

⁸² Batı Sibirya'daki yurtlarından bu şekilde batıya yönelerek ağır ağır ilerleyen Ogur Türkleri'nin büyük bir kısmı Karadeniz'in kuzeyindeki düzlüklere gelmişler ve çok geçmeden, Basarabya ve kuzeyinde yaşamakta olan Hunlar ile karışmaya başlamışlardır. Doğu Avrupa tarihinde Bulgar olarak bilinecek olan dönemin temelleri işte bu şekilde atılmıştır. Ali Ahmetbeyoğlu, "Attila'nın Oğlu Dengizik'in Devleti İhya Mücadelesi", **TİD**, C.XXVII, S.2, Aralık/2012, s.311.

⁸³ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.157-158; Ahmetbeyoğlu, **Türkistan'dan**, s.524; Artamonov, **a.g.e.**, s.95; Ahmet Taşağıl, **Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları (M.Ö. III - M.S. X. Asır)**, Ankara, TTK. Yay., 2004, s.15-16; Koca, **Türklerin Göçleri**, s.655; Altay Tayfun Özcan, "Hazar Hakanlığı Bizans İmparatorluğu İlişkileri", **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, İstanbul, 2005, s.6; Hakkı Murat Tüzel, "Yurt Tutuş Öncesi Macar Tarihi", **Ankara Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2003, s.49.

⁸⁴ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.158.

etmekte idi. Bu sırada Balak idâresi altında bulunan Sabirler, derhal Kafkasya'ya seferler düzenlemişler, hemen ardından da, Bizans hâkimiyetinde bulunan Ermenia ve Anadolu topraklarına saldırmışlardır. Sâsânîler'in müttefiki olarak 516 yılında gerçekleştirdikleri bu akınlarla, bugünkü Kayseri, Ankara ve Konya civarlarına kadar ilerleyen Sabirler, o zamana kadar ne Bizanslılar, ne de İranlılar tarafından tasarlanamamış olan üstün nitelikli askerî teçhizatları ile dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir ki, o tarihlerde savaş aletlerinin icat ve kullanımında en çok deneyim sahibi devletler olarak Bizans ve İran öne çıkmış idiler⁸⁵.

Sabirler, Bizanslılar ve Sâsânîler arasında gerçekleşen savaşlarda, onlardan gelen teklif ve kıymetli hediyeler üzerine bu iki devletten birinin yanında yardımcı kuvvet olarak yer almışlardır. Hattâ bir defasında, 520-521 tarihlerinde patlak veren Bizans-Sâsânî savaşı sırasında Sabir Hükümdarı *Zilgbi* her iki tarafı da idâre ederek, yâni çift taraflı oynayarak hem Bizans İmparatoru Iustinus (518-527)'un, hem de Sâsânî Hükümdarı Kavard (488-531)'ın teklif ve hediyelerini kabul etmiştir. Bunu öğrenen Iustinus derhal Kavard'a haber göndermiş ve "Gerekirse savaşmayız, dost oluruz ve bu köpeklerin maskarası olmayız" diyerek onu uyandırmıştır. Bunun üzerine Kavard gerçeği öğrenmek için bizzat *Zilgbi*'ye, "Bizanslılardan hediyeleri aldıktan sonra İranlılar'ın karşısında mı olacaksın?" diye sormuş, ondan "Evet" cevabını aldıktan sonra da onu öldürmüştür. *Zilgbi*'nin, Sabir yurduna kaçabilen askerlerinin dışındakilerin hepsi İranlılar tarafından öldürülmüştür⁸⁶.

Sabirler'in Hükümdarı Balak'ın 520'li tarihlerden sonra hayata veda etmesiyle eşi Boarık, Sabir idâresini eline almıştır (527). Savaşta ve idâredeki maharetlerinin yanında güzelliği ile de meşhur bir Türk Hatunu olan Boarık, 100.000 kişilik bir

⁸⁵ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.158-159; Abdülkadir Donuk, "Kuruluşunun 2200. Yıldönümünde Türk Ordusu", **Türk Kültürü**, S.360, 1991, s.537; Artamonov, **a.g.e.**, s.96-97, 101; Karatay, **Suvarlar: Doğu Avrupa'nın**, s.107; Tunç, **a.g.e.**, s.66; Sabirler, savaş aletleri konusunda sahip oldukları bu bilgileri Bizanslılar'ın yanında Sâsânîler'e karşı savaşırken Bizanslılar'a öğretmişler ve bu teknikle İranlılar mağlup olmuşlardır. Ancak aynı şeyi, Bizans'a karşı savaşırken İranlılar'ın tarafında iken de İranlılar'a öğretmişlerdir. Ancak Sâsânîler Bizans karşısında aynı başarıyı gösterememişlerdir (552). Artamonov, **a.g.e.**, s.99-101.

⁸⁶ Theophanes, **a.g.e.**, s.254.

Sabir ordusunu kumanda etmiştir⁸⁷. Bizans İmparatoru I. Iustinianus (527-565), hem kendisinin hem de Sabir Hatunu Boarık'ın hükümdarlıklarının ikinci yılı olan 528'de, uzun yıllardan beri devam eden Sâsânî-Bizans savaşlarında kendi taraflarında yer almaları için Sabirler ile ittifak kurmaya karar vermiş ve bu yüzden de Boarık'a pek çok çeşit kıymetli hediye göndermiştir. Boarık ve Iustinianus arasında bu şekilde başlayan dostluk yaşanırken, diğer taraftan bazı Sabir grupları da Bizans'a karşı birlikte savaşmak için Sâsânî Hükümdarı Kavard ile anlaşmışlardır. Nitekim *Styrax* (Turak) ve *Glones* (Glon) adlarındaki iki Sabir beyi, yanlarına aldıkları 20.000 asker ile birlikte, Boarık'ın kontrolü altında bulunan Hazar sahili boyunca uzanan geçitlerde ilerledikleri sırada Boarık tarafından yolları kesilmiştir. *Styrax*'ı zincire vurmak suretiyle Bizans başkentine, imparatora gönderen Boarık, *Glones*'i de yaptığı savaşta öldürmüştür. Bu iki beye bağlı Sabir grupları ise, ülkenin iç kısımlarına dağılmışlardır⁸⁸.

530 yılında yine bir Bizans-Sâsânî savaşında 3000 kişilik bir Sabir ordusu İranlılar'ın yanında savaşmıştır. 531 yılında, 20 yıl sürecek olan Bizans-Sâsânî barışının gerçekleşmesiyle, kaynaklarda bu tarihlerden sonraki yıllarda Sabirler'e dâir net bilgiler bulunmamakta ancak; Sâsânîler'in, hükümdarları I. Hüsrev Anuşirvan (531-579) zamanında Kafkaslar'da verdikleri savaşlarda, özellikle de 545'te, Sabirler'e büyük kayıplar verdirdikleri bilinmektedir. 550 yılına gelindiğinde, Bizans-Sâsânî savaşları yeniden başlamış, böylece Sabirler kendilerine her iki tarafta da iş bulmuşlardır. Ancak eski güçlerine ise asla kavuşamamışlardır. Aslında Sabirler 545'te Kafkasya'da İranlılar'dan aldıkları hezimetlerden sonra yavaş yavaş bir askerî güç olmaktan çıkmışlar, geriye kalanları da, 557 yılına doğru Avarlar'dan ağır bir darbe yemiştir. Çok geçmeden de Sabir toprakları Gök-Türk hâkimiyeti altına girmiştir. Nihayet Güney Kafkasya'daki hâkimiyetlerine de Bizanslılar tarafından son verilmiştir⁸⁹.

⁸⁷ Kafesoğlu, a.g.e., s.159; Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.289; Karatay, **Suvarlar: Doğu Avrupa'nın**, s.107; Artamonov, a.g.e., s.97.

⁸⁸ Kafesoğlu, a.g.e., s.159; Theophanes Confessor, **The Chronicle of Theophanes Confessor (Byzantine and Near Eastern History AD 284-813)**, transl. Cyril Mango & Roger Scott, New York, Oxford University Press., 1997, s.266; Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.289; Karatay, **Suvarlar: Doğu Avrupa'nın**, s.107; Artamonov, a.g.e., s.97-98.

⁸⁹ Kafesoğlu, a.g.e., s.159; Karatay, **Suvarlar: Doğu Avrupa'nın**, s.107.

IV. Avarlar

Orta Avrupa sahasında, Frank Krallığı ile Bizans İmparatorluğu arasında güçlü bir devlet kurarak, çeşitli Germen kabilelerini ve özellikle de kalabalık Slav kabilelerinden oluşan kütleleri hâkimiyetleri altına alıp yaklaşık 250 yıl boyunca (558-805) Avrupa siyâseti üzerinde etkili olan Avarlar'ın menşeleri konusunda ilim adamları arasında bir fikir birliği sağlanmış olmasa da, araştırmalar neticesinde Avrupa Avar Hakanlığı'nın kurucularının Türk oldukları kesinlik kazanmıştır⁹⁰. Yine son dönemlerde yapılan ilmî araştırmalar ve arkeolojik buluntular sayesinde Avarlar'ın etnik kimlikleri hakkındaki bulanıklık giderilmiş, netice itibariyle, Moğol değil de Türk oldukları görüşü ilim âlemince kabul edilmiştir⁹¹. Ancak bu aşamaya gelene kadar Avarlar'ın menşei meselesi tarihçileri hayli uğraştırmıştır. Konu ile ilgili kaynakların yetersizliğinden dolayı yaşanan büyük zorluklara ilâveten, Bizans tarihçisi Theophilaktos Simokattes'in ortaya atmış olduğu, Avrupa'ya gelenlerin aslında "Sahte Avarlar" olduğu iddiası, durumu iyice içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir ki, buna göre, Gök-Türklerin mağlup ettiği esas Avarlar Çin ve Kore taraflarına kaçmış olup, Avrupa'ya gelenlerin esas Avarlar ile ilgisi bulunmamaktadır. Bunlar sadece Avar isminin Türkistan bozkırlarında saldıgı korkuyu kullanmak suretiyle batı ülkelerini kandırarak siyasî nüfûz elde etmişlerdir. İşte bütün bu karışıklıklara rağmen, yukarıda da bahsedildiği gibi, Avarlar'ın Türk menşeli oldukları gerçeği kabul görmüştür⁹².

Avarlar'ın, VI. yüzyılın ortalarında ana yurtları Batı Türkistan'dan göç hareketleri, Gök-Türkler'in baskısı neticesinde gerçekleşmiştir. Şöyle ki, Gök-Türk

⁹⁰ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.160.

⁹¹ İsmail Mangaltepe, "Avar Hakanı: Bayan ve Dönemi", **İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarhoğlu'na Armağan**, Ed: H. Alan-A. Kara-O. Yorulmaz, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2008, s.168; Avarlar'ın kökeni konusundaki tartışmaların odak noktası, halen tartışılmakla beraber onların, Avar veya Moğol olduklarından ziyade, bir Moğol kabilesi oldukları görüşü ağır basan Juan-Juanlar'ın bir parçası olup olmadıkları meselesidir. 350 yılından sonra "Uar/Var" ve "Hun" adlı iki Türk boyu, Türkistan'da güçlü bir devlet kuran Juan-Juanlar'dan ayrılarak batıya doğru göç etmişler ve bu bölgede de Apar (Abar, Avar) adı ile anılmışlardır. 552 yılına gelindiğinde ise, bu sırada Batı Türkistan'da bulunan Avarlar, Juan-Juanlar'ı yıkarak kendi devletlerini kurmuş olan Gök-Türkler'in baskısıyla daha da batıya ilerleyerek Orta Avrupa'ya kadar gelmişlerdir. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.160-162; Mangaltepe, **Avar Hakanı: Bayan**, s.167.

⁹² Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.161: Osman Karatay, "Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması", **Balkanlar El Kitabı**, Ed. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, C.I, Ankara, Vadi Yay., 2006, s.86.

Hakan İstemi'nin baskınlığı karşısında direnç gösteremeyen Avar Hakanı Bayan⁹³, etrafındaki topluluklarla birlikte batı istikâmetine doğru yola çıkmış ve Orta Avrupa'ya göç etmiştir. Bu sürgünün ardından 552-557 yıllarında Avrupa'da kendilerine yer edinme gayreti içerisinde giren Avarlar, bu tarihten itibaren 250 yıl kadar Orta Avrupa'nın tek hâkimi konumunda olmuşlardır⁹⁴.

Avarlar'ın ilk siyasî ve askerî faaliyetleri Orta Avrupa'ya göç hareketleri ile başlamıştır. Böylece ilk Avar hükümdarı olarak Bayan Hakan tarih sahnesinde belirmiştir⁹⁵. Devletin kurucusu olan Avar Hakanı Bayan ve dönemiyle ilgili araştırmalar oldukça ihtilafli olmakla beraber, 558-565 tarihleri arasında Bayan'ın kesinlikle Avar hükümdarı olduğu görülmektedir⁹⁶.

558 tarihinde Sabir hâkimiyetini yıkarak Kafkaslara doğru ilerleyen Avarlar, Alanları ve Ogur boylarını da bünyelerine kattıktan sonra Bizans'a bir elçilik heyeti göndermişler, yıllık verginin yanında, yerleşebilecekleri bir arazi talebinde de bulunmuşlardır. O sırada bir taraftan Balkanlar ve *Dalmatia*⁹⁷ bölgesinde geniş çaplı bir yayılma politikası uygularken, diğer taraftan da, Trakya'ya karşı istilâ hareketine girişen Ogurlar ile mücadele halinde olan İmparator Iustinianus, Avarlar'ın vergi talebini reddetmiş, olası Avar akınlarını durdurmak gayesiyle de, kalabalık Slav kütlelerini kullanmak suretiyle, Aşağı Tuna havzasında bir set kurmuştur. Fakat tarihler 562'yi gösterirken bu engeli kolayca aşan Avarlar, Bizans ile sınır komşusu olmuşlar ve akınlarını Avrupa içlerine kadar yaymışlardır. 565 yılında Bizans'ı baskı altına alan Avarlar Orta Karpatlar'a girmişler, Tuna'nın batısında bulunan Longobard'larla anlaşarak Doğu Macaristan'da bulunan Gepidler'i içlerine kattıktan sonra, 568 tarihinde Longobard'ların Kuzey İtalya'ya göç etmeleriyle birlikte bugünkü Macaristan'ı bütünüyle işgal etmişlerdir. Avarlar böylece Orta Avrupa'da büyük bir devlet kurmuşlardır. Bu gelişmelerin ardından Avarlar, batıda Franklar'ı mağlûp ederlerken, güneydeki Bizans sınırında bulunan bazı önemli kaleleri de ele

⁹³ Türkçe bir kelime olan Bayan, Türkçe'de "bay" yani "zengin" kökünden türemiş bir şahıs ismidir. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.162; Detaylı bilgi için bkz. Mangaltepe, **Avar Hakanı: Bayan**, s.169.

⁹⁴ Mangaltepe, **Avar Hakanı: Bayan**, s.167-168.

⁹⁵ **A.g.m.**, s.168.

⁹⁶ **A.g.m.**, s.170-172.

⁹⁷ Dalmaçya.

geçirmişlerdir⁹⁸. Bölgedeki varlıklarını gün geçtikçe daha da fazla hissettiren Avarlar, 579 yılına gelindiğinde *Dalmatia* bölgesinde bulunan ve son derece stratejik bir bölge olan *Sermium* Şehrini kuşatmışlar ve şehri üç yıl boyunca (579-582) başarılı bir şekilde kuşatma altında tuttuktan sonra Bizanslılardan almaya muvaffak olmuşlardır. *Sermium* coğrafi özelliklerinden dolayı korunaklı bir bölge olduğu için özellikle de Avarlar'ın güvenliklerini sağlamaları bakımından oldukça önemli bir yer olmuştur⁹⁹. Bu başarılı girişimlerin sahibi Bayan Hakan, 592 yılında da İstanbul'a doğru yürüyüşe çıkmış, Çorlu'ya kadar gelerek Bizans başkentine korku salmıştır. Bu tarihlerde, Don Nehri'nden Galya'ya, kuzey Slav topraklarından İtalya'ya kadar her taraf Avar askerî faaliyet sahası olmuştur¹⁰⁰.

Avar Hakanlığı'nın Avrupa'daki hâkimiyeti süresince en önemli askerî girişimleri hiç şüphesiz İstanbul kuşatmalarıdır ki, bu tarihlerde Avarlar'ın idâresi Bayan'ın küçük oğlunda idi¹⁰¹. Bunların en önemlisi, hattâ Avar tarihinin en önemli savaşı 626 İstanbul Muhasarası'dır. İlk kuşatma ise bunun öncesinde 617 yılında gerçekleşmiştir. Avarlar her iki kuşatmayı da İranlılar ile müttefik olarak gerçekleştirmişlerdir. Bizans İmparatorluğu, her ikisi de başarısız olan bu kuşatmalardan Grek ateşi sayesinde kurtulmuştur. Bu tarihlerde de Bizans için iki büyük tehlike bulunmaktaydı; biri doğuda İranlılar, diğeri ise, Trakya'da Avarlar. Bizans imparatorları, İranlılar'ı daha büyük bir tehdit olarak gördükleri için genelde Avarlar ile barış akdederek batı sınırlarını güvence altına aldıktan sonra doğuda savaşmayı uygun bulmuşlardır. Ancak Avarlar yapılan antlaşmaları bozarak Bizans topraklarına saldırmaktan geri durmamışlardır. Keza 626 İstanbul Muhasarası da barış ortamında gerçekleştirilmiştir. Avarlar, özellikle de donanma konusundaki yetersizlik-lerinden dolayı başarısız oldukları bu muhasaradan önce, İmparator Herakleios ile barış antlaşması gerçekleştirmiş bulunmakta idiler¹⁰².

⁹⁸ Kafesoğlu, a.g.e., s.163.

⁹⁹ İsmail Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar-Bizans Münasebetleri", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, Globus Dünya Yay., İstanbul, 2008, s.185.

¹⁰⁰ Kafesoğlu, a.g.e., s.163.

¹⁰¹ Bayan Kâğan'ın küçük oğlu 610 yılında Avarlar'ın idâresini eline almıştır. Tahttan ne zaman çekildiği bilinmemekle birlikte 631 yılında artık Avar tahtında olmadığı görülmektedir. Bkz. Mangaltepe, **Avar Hakani**, s.176.

¹⁰² Işın Demirkent, "1071 Malazgirt Savaşı'na Kadar Bizans'ın Askerî ve Siyasî Durumu", **Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)**, İstanbul, Dünya Yay., 2005², s.3; İbrahim

Avarlar'ın, 626 İstanbul Muhasarasından hiçbir sonuç alamadan zor şartlar altında geri çekilmek zorunda kalmaları, hakanlığın güç ve itibar kaybetmesine yol açmıştır. Ardından yardımcı kuvvetler dağılmış ve özellikle de hâkanın 630 yılında ölümünden sonra çözülmeye başlayan tâbi küteler Bizans'ın da kışkırtması ile isyan etmişlerdir. Uzun mücadeleler sonucunda Balkanlar'da üstünlük Bulgarlar'a geçmek suretiyle elden çıkmıştır. Bundan sonra devam eden toprak kayıplarıyla âdetâ düşman devletler tarafından çember içine alınan Avar Devleti, ekonomik imkânlarını da yitirerek VIII. yüzyıl boyunca sürekli kuvvet kaybetmiş ve bir süredir mücadele ettiği Frank İmparatorluğu tarafından bütünüyle ortadan kaldırılmıştır (805). Böylece askerî bir kuvvet ve teşkilâtli bir zümre olarak varlıklarına son verilen Avarlar parçalanarak Doğu Macaristan ve Balkanlar'a dağılmışlar, kısa süre içerisinde de Hıristiyanlaşarak yerli halk arasında erimişlerdir¹⁰³.

250 yıllık siyasî hayatlarında, özellikle VI. yüzyılın ikinci yarısını kapsayan 50 yıllık döneme damgalarını vuran Avarlar, münasebette buldukları, mücadele ettikleri veya müttefik oldukları tüm kavimlere gerek idarî, gerekse de askerî alanda örnek teşkil etmişlerdir¹⁰⁴.

V. Bulgarlar

200 yılı aşkın bir süredir yapılan ilmî araştırmalar sonucunda artık Türk oldukları kesinleşmiş olan Bulgarlar'ın adı, V. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. İlk defa Bizans İmparatoru Zenon (474-491) tarafından, Ostrogotlar'a karşı askerî destek sağlamak ümidiyle 482 yılında yardımlarına müracaat ettiği Karadeniz'in kuzeybatı kıyılarında yaşamakta olan bir topluluğu ifade etmek üzere kullanılmış olan "Bulgar" kelimesi, Türkçe'den başka hiçbir dilde karşılığını

Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", **İED**, C.III, 1957, s.7-8; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.164; Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı: 626 İstanbul Muhasarası", **Karadeniz Araştırmaları**, S.10, Yaz/2006, s.3; Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara, TTK. Yay., 1972, s.29; Mangaltepe, **Avar Hakanı**, s.176.

¹⁰³ Kafesoğlu, **XII. Asra Kadar**, s.10; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.164; Kurat, **a.g.e.**, s.29.

¹⁰⁴ Mangaltepe, **VI. Yüzyılın İkinci Yarısında**, s.187.

bulamamıştır. “Karışmak”, “karıştırılmak”, “karışmış olmak” gibi anlamları taşıyan Bulgar kelimesi, 470-480 yılları arasında Doğu Avrupa’da cereyan eden gelişmelere tanıklık etmektedir. Şöyle ki, Avar baskısı ile İli Nehri havzasındaki yurtlarından batı istikâmetine doğru yola çıkan Sabirler, Ogurların bulunduğu yere, Sibiry’a gelerek onları sıkıştırmışlardır. Bunun üzerine Batı Sibirya’daki yurtlarından ayrılarak batıya yönelen Ogur Türkleri’nin büyük bir bölümü Karadeniz’in kuzeyindeki düzlüklere gelmişler ve bu sahayı baştan başa kaplamışlardır. Çok geçmeden de, bu tarihlerde Basarabya civarında, Karadeniz’in kuzeybatı kıyılarında yaşamakta olan Avrupa Hunları¹⁰⁵ ile karışmaya başlamışlardır. Böylece Ogurlar ile Avrupa Hun bakiyelerinin karışmasından yeni bir Türk boyu olan Bulgarlar ortaya çıkmışlardır¹⁰⁶.

630 yılında I. Gök-Türk Devletinin, birliğini kaybederek kargaşaya sürüklenmesiyle, Hazarlar gibi Bulgarlar da kendi devletlerini kurmuşlardır. Böylece ilk Bulgar Devleti, yâni Büyük Bulgarya (635-665), çoğunluğunu On-Ogurların meydana getirdiği Türk topluluklarını bir bayrak altında toplayan Kubrat¹⁰⁷ (Kurt)

¹⁰⁵ Attila’nın ve yerine geçen büyük oğlu İlek’in ölümünden sonra en küçük oğul İrnek (İrnik) ve ağabeyi Dengizik, topraklarını kaybetmiş olan Hun grupları ile birlikte Dobruca ve Basarabya’ya, Karadeniz’in kuzeydoğu kıyılarına gelmişlerdir. Ancak kısa süre sonra, Bizans’a karşı savaşma konusunda ihtilafa düşmüşler ve yollarını ayırmışlardır. Topladığı ordusu ile birlikte 467-469 yılları arasında tek başına Bizans’a karşı mücadele eden Dengizik, en sonunda yenik düşmüş ve kellesi Bizans başkentinde teşhir edilmiş, böylece Avrupa Hun Devleti de tamamen ortadan kalkmıştır. İşte İrnek’e bağlı kalan Hun bakiyeleri de bundan sonra Ogurlar ile karışmışlar (muhtemelen 470-480 arasında) ve Bulgarlar’ı meydana getirmişlerdir. Keza İrnek, Bulgar hükümdar âilesinin atası olarak görülmektedir. Bununla beraber İrnek, hâlihazırda Bulgarlar’a ait en eski tarihli kaynak niteliği taşıyan kitabedeki Bulgar Hakanlar Listesi’nde ikinci sırada yer almakta, birinci sırada ise, *Avitokhol* adlı hükümdar bulunmaktadır. Tarihi kişiliği tam olarak bilinmeyen Avitokhol’un, 153-154 yıllarında batıya doğru göç hareketine girişen Kuzey Hunları’nın hükümdarı olduğu tahmin edilmektedir. Ali Ahmetbeyoğlu, “Bulgar Hakanlar Listesi”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.14, 1994, s.2-3, dp.2-3; Birsal Küçüksipahioğlu, “Ankhialos Savaşı’nın Sonuna Kadar Bizans-Bulgar İlişkileri”, **GAAD**, S.14, 2008, s.212; Ahmetbeyoğlu, **Attila’nın Oğlu**, s.301, 307-309; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.197.

¹⁰⁶ İbrahim Kafesoğlu, “Türk-Bulgar’ların Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış”, **GAAD**, S.11, İstanbul, 1983, s.91-93, 96-97; Géza Fehér, **Bulgar Türkleri Tarihi**, Ankara, TTK. Yay., 1999², s.15-16; Kafesoğlu, **XII. Asra Kadar**, s.10; Ahmetbeyoğlu, **Attila’nın Oğlu**, s.311; Küçüksipahioğlu, **Ankhialos Savaşı’nın**, s.210; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.197; Osman Karatay, “Tuna Bulgar Devleti’nin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681-803)”, **TDİD**, C.X, S.2, Kış/2010, s.2; Mithat Aydın, “Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)”, **Pamukkale Üni. Eğitim Fak. Dergisi**, S.11, 2002, s.116.

¹⁰⁷ Kubrat kelimesi, halkı, ili, devleti bir araya getirmek, toparlamak anlamını taşımaktadır. Ali Ahmetbeyoğlu, “Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti’nin Kuruluşu”, **Karadeniz Araştırmaları**, S.13, Bahar/2007, s.36; Osman Karatay, “Balkanların Etnik Teşekkülünde Ogur Katkısı”, **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Zeynep İskefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Sakarya, SAÜ Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2013, s.126; Kubrat adı hakkında detaylı bilgi için II. Bölüm’e bakılabilir.

tarafından kurulmuştur¹⁰⁸. Kubrat Han, devleti kurduktan hemen sonra Bizans başkentine elçi göndermiş, İmparator Herakleios (610-641) ile bir antlaşma imzalamıştır. Avarlar'a ve Avar-Sâsânî ittifakına karşı yeni bir müttefik bulduğu için son derece memnun olan Herakleios, Kubrat'a hediyeler göndermenin yanında, ona Patrik unvanı da vermiştir. Bu anlaşmaya sonuna kadar sadık kalan Kubrat'ın, diğer faaliyetleri ile ilgili bilgiler oldukça sınırlı olmakla beraber, 641 yılında Hazarlar ile mücadele ettiği bilinmektedir. 635 yılında Kafkasların kuzeyinde Kuban ve Don nehirleri ve Azak Denizi civarında kurulmuş olan Büyük Bulgar Devleti'nin ömrü, kurucusunun ömrü kadar sürmüştür ve Kubrat'ın ölümünden sonra çok geçmeden devlet yıkılmıştır (665)¹⁰⁹.

Kubrat Han ölümüne yakın oğullarına, bir arada yaşamalarını ve yaşam tarzlarına ve topraklarına sahip çıkmalarını vasiyet etmiştir, ancak babalarının ölümünden hemen sonra fikir ayrılığına düşen beş oğulun sadece en büyük olanı, yâni aynı zamanda babasının yerine geçmiş olan Batbayan babasının nasihatini dinlemiş ve topraklarını terketmemiştir. Fakat iç mücadeleler neticesinde devletin dağılmasına mâni olamamış, geriye kalan halkı ile birlikte Hazarlar'a boyun eğmek

¹⁰⁸ İstiklal mücadelesi için Kubrat tarafından bir araya toplanan Bulgarlar, VII. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz ve Kuzey Kafkasya arasında dağınık bir halde bulunuyorlardı. Bu Bulgar toplulukların bir kısmı, sınırları Karadeniz'e kadar uzanan Gök-Türkler'e; bir kısmı ise bugünkü Macaristan'ın batı bölgesini kaplayan *Pannonia* merkezli devlet kuran ve hâkimiyetlerini Kafkaslar'a kadar genişleten Avarlar'a bağlı olarak yaşamakta idiler. I. Gök-Türk Devleti'nin iç karışıklıklar neticesinde zayıflayarak yıkılması, diğer taraftan da Avarlar'ın 626 yılında giriştikleri başarısız İstanbul kuşatmasının ardından güç kaybetmeleri üzerine, Bulgar'ı meydana getiren boylar, beyleri idâresinde bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Bu gelişmeler yaşanırken gençlik çağlarında olan Kubrat'ın, bu sırada Hun-Ogur-Bulgar beyi olan dayısı (veya amcası) *Organa*'nın yanında bulunduğu ve yetiştiği tahmin edilmektedir. Keza Kubrat, Bulgarlar'ın başına geçerken, dayısı Organa'nın yerine geçmiş bulunmakta idi. Ahmetbeyoğlu, **Kubrat Han**, s.36-37; Dinçer Koç, "Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti", **İ.Ü. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2010, s.37-41; Kubrat'ın dayısı Organa'nın Bizans İmparatorluğu ile ilişkisine bakıldığında, bunun oldukça samimi olduğu görülmektedir. 619 yılında On Ogur Bulgarları'nın beyi olan Organa (Orkhan veya Orhan), bu sırada Bizans İmparatorluğu tahtında oturan Herakleios (610-641)'un yanına, başkente gelmiştir. İmparator tarafından memnuniyetle karşılanan Organa, bu ziyareti sırasında vaftiz edilmiş ve vaftiz babası da imparator olmuştur. Bu gelişmelerden oldukça memnun kalan İmparator Herakleios, Organa ve maiyetini kıymetli hediyeler ve unvanlarla ödüllendirmiş, Organa'nın bizzat kendisine de "Patrikios" unvanını vermiştir. Küçükspahioğlu, **Ankhalos Savaşı'nın**, s. 215-216; Ayrıca bkz. Steven Runciman, **A History of the First Bulgarian Empire**, London, 1930, s.14.

¹⁰⁹ Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.98; Ahmetbeyoğlu, **Kubrat Han**, s.39-40.

zorunda kalmıştır¹¹⁰. Diğer oğullara gelince, Batbayan'ın küçüğü olan Kotragos, Don Nehri'ni geçerek bu bölgeye yerleşmiş, Kuber (Kuver) adlı dördüncü oğul, Tuna'yı geçerek *Pannonia*'ya göç etmiş ve Avarlar'ın hâkimiyeti altına girmiş, en küçük oğul da İtalya'nın kuzeydoğusundaki kıyı kenti olan *Ravenna* yakınlarında bulunan Pentapolis'e yerleşmiş ve buradaki Hıristiyan hâkimiyetini kabul etmiştir. Üçüncü oğul Asparuh/Esperüh¹¹¹ (679-702) ise, Dinyeper ve Dinyester nehirlerini geçtikten sonra, Tuna Nehri'nin denize dökülen kısmına, diğer bir deyişle deltasına yerleşmiş ve burada Tuna Bulgar Devleti'ni kurmuştur¹¹².

Bilindiği üzere, Büyük Bulgar Devleti (Büyük Bulgarya)'nden başka, Bulgarlar tarafından kurulmuş olan iki Bulgar devleti daha bulunmaktadır. Yâni, isimlerini kurdukları coğrafyalardaki nehirlerden alan Tuna ve İdil Bulgar devletleri.

Tuna Bulgar Devleti, bahsedildiği gibi, Kubrat Han'ın üçüncü oğlu Asparuh tarafından Dobruca'da, Tuna deltasında kurulmuştur (679). Babasının ölümünün ardından kısa bir süre ağabeyi Batbayan'a bağlı kalan Asparuh, kardeşler arasında başlayan çekişmeler ve Hazar saldırıları karşısında bölgeden ayrılmaya karar vermiş ve kendisine bağlı gruplarla birlikte Dinyeper ve Dinyester nehirlerini geçerek Tuna'ya doğru ilerlemiştir. Asparuh böylece Güney Basarabya'ya gelmiş (660 yılı sonları) ve Bizans ile komşu olmuştur. Bu durum üzerine telaşa kapılan Bizans İmparatoru IV. Constantinus (668-685) derhal harekete geçmiş ve hem karadan hem de denizden olmak üzere, Asparuh ve ordusuna saldırmıştır. Başlangıçta geri çekilmek zorunda kalan Bulgarlar, imparatorun rahatsızlanarak geri döndüğü haberini alır almaz cesaretle Bizans ordusunu tâkibe başlamışlar ve Tuna'nın güney kıyılarında Bizanslılar'ı hezimete uğratmışlardır. Böylece Tuna'yı geçerek

¹¹⁰ Başbuğları Batbayan ile birlikte Hazarlar'ın hâkimiyeti altına girmiş olan bu Bulgarlar'ın varlığı, uzun vadede İdil Bulgar Devleti'nin kurulmasına zemin oluşturacaktır. Şöyle ki, Büyük Bulgarya topraklarını terketmeyerek Hazarlar'a tabi olan Bulgarlar çok geçmeden kuzeye doğru ilerleyecekler ve İdil Bulgar Devleti'nin temellerini atmaya başlayacaklardır. Dinçer Koç, "Bulgar Boylarının Orta İdil Bölgesine Göçü ve Novinkovsk Kurganları", **Karadeniz Araştırmaları**, S.27, Güz/2010, s.40.

¹¹¹ Delice doğan, doğancık, şahincik anlamını taşımaktadır. Ali Ahmetbeyoğlu, "Yurt Tutan Hükümdar Asparuh ve Tuna Bulgar Devleti'nin Kuruluşu", **Omeljan Pritsak Armağanı**, Sakarya, 2007, dp.396; Ali Ahmetbeyoğlu, "Omurtag Han (814-831)", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.34, 1989, dp.42.

¹¹² Kafesoğlu, **XII. Asra Kadar**, s.10-11; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.203; Ahmetbeyoğlu, **Kubrat Han**, s.40-41; Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.99, 102; Theophanes, **a.g.e.**, s.498.

Varna'ya doğru ilerleyen Bulgar kuvvetleri, hâkimiyetlerini kesinleştirmişlerdir. İki yıllık bir mücadelenin ardından Bizans İmparatorluğu'na üstün gelen Bulgarlar, bölgede bulunan Slavlar'ı kendilerine bağlamışlar ve bir kısmını Bizans, bir kısmını da Avar sınırlarının gözetimi ile görevlendirmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Bulgarlar ile anlaşmaktan başka çaresi kalmayan Bizans İmparatoru IV. Constantinus, 681 yılında gerçekleşen antlaşma ile Tuna Bulgar Devleti'ni resmen tanımış ve vergi ödemeyi de kabul etmiştir¹¹³. Tuna Bulgar Devleti siyasî ve ekonomik açıdan en yoğun ilişkileri bundan sonra da Bizans İmparatorluğu ile yaşamıştır¹¹⁴.

Babası Asparuh'un 702 yılında ölümü üzerine onun yerine geçerek aynı siyâseti devam ettiren Tervel (702-718) Han, 705 yılına kadar devleti içte kuvvetlendirmiş, dıştaki gelişmeleri de, uygun zamanda müdahale etmek için tâkip etmiştir. Bu tarihten itibaren ise, özellikle de Bizans'a karşı son derece aktif bir siyâset ortaya koymuş, o kadar ki, Bizans tahtına kimin çıkıp, kimin ineceğini doğrudan belirleyen unsur haline gelmiştir. Tervel bu etkinliğini elbette stratejik dehası ve kuvvetli ordusu sayesinde elde etmiştir¹¹⁵.

695 yılında tahttan indirilerek, Bizans'ın elinde bulunan Kırım Yarımadasındaki Kerson'a sürgüne gönderilen Bizans İmparatoru II. Iustinianus (685-695; 705-711), bölge halkı tarafından ya öldürüleceğini, ya da başkente gönderileceğini öğrenir öğrenmez kaçarak Hazarlar'a sığınmış, ayrıca yardımını talep ettiği Hazar Hakanı'nın kız kardeşi ile evlenmiştir. Eşi ile birlikte Hazarlar'a bağlı Kerç Boğazı'na gelen Iustinianus, tahtını kaptırdığı İmparator II. Tiberius'un, kendisini teslim etme konusunda Hazar Hakanı ile anlaşacağını, Hazarlı eşi sayesinde duyduğu zaman, hiç vakit kaybetmeden Karadeniz'in batı tarafına kaçarak Tuna

¹¹³ Bizans İmparatoru IV. Constantinus, Bulgarlar tarafından hezimete uğratıldıktan sonra kendisine yöneltilen eleştiriler karşısında, Bulgarlar'a karşı daha iyi savunma yapabilmek için Trakya Teması'nı oluşturmuştur. Bkz. Küçükspahioğlu, **Ankhalos Savaşı'nın**, s.220.

¹¹⁴ Ahmetbeyoğlu, **Yurt Tutan Hükümdar**, s.395, 400-401; Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.102; Muallâ Uydu Yücel, **İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler**, Ankara, TTK. Yay., 2007, s.70; Ahmetbeyoğlu, **Bulgar Hakanlar**, s.1; Karatay, **Tuna Bulgar**, s.6.

¹¹⁵ Ali Ahmetbeyoğlu, "Tervel Han (702-718)", **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul, 1991, s.563-567.

Bulgar Devleti Hanı Tervel'e sığınmış ve ondan yardım istemiştir. Bu arada eşini de Hazar ülkesine, babasının yanına göndermiştir¹¹⁶.

Kaçık imparator II. Iustinianus'un bu isteğini kabul eden Tervel, onu da yanına alarak, ordusu ile birlikte Bizans başkenti üzerine yürümüştür. Bunun üzerine İmparator II. Tiberius tacını tahtını bırakıp kaçmış, böylece II. Iustinianus 705 tarihinde, 10 yıllık bir sürgünden sonra ikinci defa Tervel sayesinde tahtına kavuşmuştur¹¹⁷.

İmparator II. Iustinianus tahtını iyice sağlamlaştırınca Tervel'e verdiği tavizlerden dolayı pişmanlık duymuş ve 708 yılında Bulgarlar'a saldırmıştır. Vaktiyle babası Asparuh'tan da bir yenilgi acısını tatmış olan II. Iustinianus, bu defa da Tervel'e mağlup olmuştur. Fakat çok geçmeden tahtı sallanmaya başlayan Iustinianus yine Tervel'in yardımına başvurmuştur, ancak Iustinianus'ın kısa süre içerisinde isyancılar tarafından öldürülmesi üzerine Tervel'in desteği de amacına ulaşamamıştır. Bundan sonra içte kargaşaya sürüklenen Bizans Devleti'nin tahtına kısa bir süre zarfında üç imparator oturmuştur. Bizans'ta bu gelişmeler yaşanırken Tervel'in kuvvetleri de sık sık Bizans başkenti surlarının önünde görünür olmuştur. Bizans Devleti iç karışıklıklarını halletmek üzere iken 716 yılında, İmparator III. Theodosios (715-717) ile Tervel Han arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bizans, ticarî niteliği ile dikkat çeken bu antlaşmadan istifade ederek, 717-718 yılları arasında başkentinin uğradığı Arap saldırılarını Tervel'in gönderdiği Bulgar desteği ile bertaraf edebilmiştir¹¹⁸.

Tervel Han'ın Bizans'ın iç işlerine son müdahalesi ise, İmparator III. Leon (717-741)'a karşı Anastasios'un yanında başkente yürümesidir, ancak oradaki

¹¹⁶ **A.g.m.**, s.564-565; Karatay, **Tuna Bulgar**, s.9; Theophanes, **a.g.e.**, s.520-521.

¹¹⁷ Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.102; Ahmetbeyoğlu, **Tervel Han**, s.565; Fehér, **a.g.e.**, s.48-49; Ali Ahmetbeyoğlu, "Tuna Bulgar Devleti-Bizans Münasebetleri", **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Zeynep İskefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Sakarya, SAÜ Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2013, s.138.

¹¹⁸ Ahmetbeyoğlu, **Tuna Bulgar Devleti-Bizans**, s.139; Fehér, **a.g.e.**, s.49; Ahmetbeyoğlu, **Tervel Han**, s.565-566.

işbirlikçiler ortaya çıkarıldıkları için, Bulgarlar Anastasios'u yeni imparatora teslim ederek mükâfatlarını almışlar ve ülkelerine dönmüşlerdir¹¹⁹.

16 yıllık hükümdarlığı boyunca başarılarla dolu bir hâkimiyet sürmüş olan Tervel Han ardında, sınırları Tuna'dan Trakya'ya uzanan güçlü bir devlet bırakarak 718 yılının Eylül ayında hayata veda etmiştir. Bunun üzerine Tuna Bulgar Devleti tahtına Tvirem Han (718-721) geçmiştir¹²⁰. Tâkiben Sever/Sevar Han (721-736) ve Kormış/Kormisoş Han (737-754) Tuna Devleti hükümdarı olmuşlardır. Bizans'a yenilmenin cezasını beyleri tarafından öldürülerek canıyla ödeyen Kormış Han'dan sonra Bulgar tahtına geçen Binekh/Vinek (754-760) ve Teleş/Telessios/Teletzes (760-763) hanlar da aynı sebepten dolayı aynı akıbete uğramışlardır. 765 yılına kadar iç kargaşaya maruz kalan Tuna Bulgar Devleti tahtı Umar adlı bir hükümdara nasip olmuş, ancak o da, hâkimiyetinin 40. gününde öldürülmüştür (765). Nihayet Teling (768-777) ve Kardam (777-803) hanların dönemlerinde Bulgar Devletinde yaşanan iç kargaşalar bertaraf edilmiş, gittikçe kuvvetlenen devlet, dış siyâsette de gücünü göstermeye başlamıştır. Hâkimiyeti süresince Tuna Bulgar Devleti'ni yıkmak gâyesi ile hiç ara vermeksizin Bulgarlar'a saldıran Bizans İmparatoru V. Constantinus (741-775), Bulgarlar'ın maruz kaldıkları bütün bu karışıklıklara rağmen Tuna Bulgar Devleti'ni yıkamamıştır. Nihayet VI. Constantinus (780-802) ve iktidarın asıl sahibi annesi Irene (Atinalı Irene) zamanında, yâni Kardam Han tahtta iken, Bizans Devleti Bulgarlar'a vergi vermek mecburiyetinde kalmıştır. Çok geçmeden de, Krum ve oğlu Omurtag¹²¹ hanlar güneş gibi parlamışlar ve Tuna'da parlak bir Türk devri daha başlatmışlardır¹²².

803 yılına gelindiğinde Bizans, İslâm orduları ve Anadolu'daki isyanlar ile uğraşırken, Franklar da Avar Hakanlığı'nı mağlup ederek hâkimiyetleri altına almışlar ve böylece Bulgarlar ile komşu olmuşlardır. Tam bu sırada Tuna Bulgar Devleti hükümdarlığına gelen Krum Han (803-814), ülke topraklarını genişletmek ve

¹¹⁹ Theophanes, **a.g.e.**, s.552; Karatay, **Tuna Bulgar**, s.10.

¹²⁰ Ahmetbeyoğlu, **Tervel Han**, s.568.

¹²¹ Omurtag adı, "Kartal", "Kartalçık" anlamını taşımaktadır. Ahmetbeyoğlu, **Omurtag Han**, dp.42.

¹²² Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.103; Küçüksipahioğlu, **Ankhalos Savaşı'nın**, s.224; Fehér, **a.g.e.**, s.50; Karatay, **Tuna Bulgar**, s.11-13, 16.

halkının ekonomik refahını artırmak gâyesi ile Bizans topraklarına akınlar yapmaya başlamıştır. Krum Han'ın sürekli gücünü artırması ve topraklarını genişletmesi Bizans'ı harekete geçirmiş, İmparator I. Nikephoros (802-811)'un Anadolu birliklerinden bazılarını Trakya sınır boylarına naklettirmesine sebep olmuştur. Ancak Krum'un kuvvetleri karşısında hiçbir varlık gösteremeyen Bizans ordusu darmadağın olmuş, üstelik Bizans'ın Trakya başkumandanı da öldürülmüştür (809 yılı Mart ayı başları). Bu galibiyet ile pek çok ganimet elde eden Krum, sınırların boşalmasını fırsat bilerek Bizans topraklarına girmiş ve Sardica (Sofya)'yı ele geçirerek burada bulunan 10.000 kişilik garnizonu imha etmiştir (8 Nisan 809)¹²³.

Tuna Bulgar Devleti'nin gücüne güç katan Krum Han, Bizans'a ait pek çok ticarî merkezleri ele geçirerek hem hazinesini doldurmuş, hem de devletini küçük bir Balkan devleti olmaktan çıkararak, Avrupa'da önemli bir güç haline getirmiştir. Artık en büyük hedefi, Bizans başkentini almak ya da hiç olmazsa baskı altında tutmak olan Krum Han'ın bu niyetlerini gayet iyi bilen Nikephoros, büyük bir ordu ile birlikte Bulgarlar'ı durdurmak üzere sefere çıkmıştır. Fakat Edirne'ye geldiğinde, ağır vergilerden mustarip olan halkı ve ordusunun ayaklanmaya başlaması üzerine geri dönmek zorunda kalmış (811 yılı başları), bu gelişmeleri öğrenen Krum ise, tâkip ettiği Bizans ordusuna saldırarak pek çok esir ve ganimet elde etmiştir. Bulgarlar'a öldürücü bir darbe vurma kararından vazgeçmeyen İmparator Nikephoros 811 yılı yazında yine sefere çıkmış, Tuna Bulgar Devleti başkenti Preslav'a girmiştir. Önüne ne çıktıysa yakıp yıkararak ilerleyen imparator, Krum'un sarayını da ateşe vermiştir. Durumun vahametini anlayan Krum Han askerlerini rahat savaşılabilecekleri düzlük bir yere çekerek, ovanın tüm giriş çıkışlarını kapattırmıştır. Krum'u ele geçirmek düşüncesiyle Tuna Bulgar ordusunu tâkip eden İmparator Nikephoros giriş ve çıkışların tutulduğunu anlamışsa da, ordusu Krum'un âni bir

¹²³ Ali Ahmetbeyoğlu, "Tuna-Bulgar Hanı Krum (803-814) Kanunlarının Eski Türk Töresi Açısından Değerlendirilmesi", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri Bildirileri (29-31 Mayıs 1995)**, İstanbul, İ.Ü. Ed. Fak. Yay., 1996, s.15-16; Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.104.

hücumu ile darmadağın olmuş Nikephoros da hayatını kaybetmiştir (25-26 Temmuz 811)¹²⁴.

Nikephoros'tan sonra Bizans tahtına geçen İmparator Mikail (811-813) de Krum Han'ın hücumlarını durdurabilmek için seferlere çıkmış; ancak olaylar her defasında Krum'un lehine gelişmiştir. Bizans ordusunun 22 Temmuz 813 günü Edirne yakınlarında gerçekleşen Bizans-Bulgar savaşında uğradığı hezimetten hemen sonra Mikail tahttan indirilmiş, yerine V. Leon (813-820) geçirilmiştir. Bu arada kardeşi Kışın'ı Edirne muhasarasında bırakarak İstanbul surları önüne gelen Krum Han, Bizans başkentini muhasara etmeye başlamış, Marmara'dan Haliç'e kadar hendekler kazdırarak tahkimat yaptırmıştır. Krum, İstanbul surlarına yaptığı birkaç taarruzdan sonra yıllık vergi ve kumaş talebi ile İmparator Leon'a anlaşma teklifinde bulunmuştur. Bunun üzerine barış şartlarının görüşülmesi için her iki taraftan da beşer kişilik heyetlerin silahsız olarak toplanmaları kararlaştırılmıştır. Fakat Krum Han'ı öldürmek için haince bir plan hazırlayan Leon, etrafa silahlı kişiler yerleştirmiştir. Toplantı esnasında, yanındaki iki kişinin öldürülmesine karşılık Krum, atı ve çevikliği sayesinde hafif yaralı olarak kurtulmuştur. Ancak yapılan hainliği yanlarına bırakmamış, Gelibolu Yarımadasını yağmalayarak tahrip ettikten sonra, Edirne halkını da diğer esirlerle birlikte Tuna'nın kuzeyine götürmüştür¹²⁵.

Bu gelişmelerin ardından âdeta Bizans'ı ortadan kaldırmaya ant içen Krum Han, İstanbul'u elde etmek için büyük bir hazırlığa girişmiştir. Sadece Tuna Bulgarları'nı değil, Slavlar ve Avarlar'ı da silahlandırmış, Bizans'ın servetini ülkesine taşımak için 5 bin araba yaptırmıştır. Nihayet İstanbul surları dibinde mevzi alan Krum, sağlam bir tahkimatla şehri kuşatmıştır. Artık İmparator Leon ve senatonun yanında, İstanbul halkı da şehrin kurtulması için bir mucizeden başka çıkar yol olmadığını düşünürken, çok geçmeden bu mucize gerçekleşmiş, ağzından burnundan kan boşalan Krum Han âniden hayata veda etmiştir (13 Nisan 814)¹²⁶.

¹²⁴ Ahmetbeyoğlu, **Tuna-Bulgar Hanı**, s.16-17; Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.104; Ali Ahmetbeyoğlu, "Madara Kaya Kabartması ve Kitabeleri", **Tarih Dergisi**, S.35, 1994, s.35-54.

¹²⁵ Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.105; Ahmetbeyoğlu, **Tuna Bulgar Devleti-Bizans**, s.141; Ahmetbeyoğlu, **Tuna-Bulgar Hanı**, s.17-18.

¹²⁶ Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.106; Ahmetbeyoğlu, **Tuna Bulgar Hanı**, s.18-19.

Bunun üzerine oğlu Omurtag, Tuna Bulgar ordusunu İstanbul surları önünden geri çekmiş ve Trakya'da Bizans'a karşı harekâta devam etmek istemiştir. Ancak İmparator V. Leon'un kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır¹²⁷.

Krum Han'ın elem verici ölümünün ardından yerine geçen oğlu Omurtag Han (814-831), Bizans Devleti ile derhal bir barış antlaşması imzalamıştır. 30 yıl süreli bu ticarî anlaşmayla, son İstanbul seferinden dolayı Tuna Bulgar Devletinin maruz kaldığı ekonomik sıkıntı ve manevî yorgunluğu gidermeyi düşünen Omurtag, bu hareketi ile son derece gerçekçi ve makul bir siyâset tâkip edeceğini göstermiştir. Omurtag Han, atalarından farklı bir siyâset tâkip ederek, elde edilen geniş toprakları hâkimiyet altında tutarak, bu bölgeleri iskân ettirmek suretiyle şenlendirmek, teşkilâtlanmak, ticarî yollardan elde edilen gelirlerin devamını sağlamak, komşularla ilişkilerde sorunları askerî girişimlerle değil de, diplomatik faaliyetlerle halletmek, içte ise huzuru temin ederek yeni müesseseler, şehirler kurmak ve kültürel faaliyetlere önem vermek gibi gâyelerle icraatlarına başlamıştır. Bütün bunları gerçekleştirmek için komşularıyla barış ve sükûn içerisinde yaşaması gerektiğinin önemini bilen Omurtag Han, hükümdarlığı boyunca bu doğrultuda hareket etmiştir¹²⁸.

Omurtag Han'ın barış yönündeki tüm gayretlerine rağmen savaşa arzusunda olan sınır komşusu Franklar, Bulgarlar ile anlaşmaya yanaşmadıkları gibi, Bulgar Devleti tebaası olan kavimleri kışkırtmaktan da geri kalmamışlardır. Böylece savaşmak için sürekli bahaneler arayan Franklar'a karşı askerî harekâta geçmek Omurtag için kaçınılmaz olmuştur. Yaptığı savaşla Franklar'ı mağlup eden Omurtag, onları antlaşma yapmaya mecbur bırakmıştır. Zaferle birlikte toprak da kazanan Omurtag Han, ayrıca Roma zamanında kullanıldıktan sonra terkedilmiş olan Maroş Nehri Vadisindeki, Avrupa'nın en büyük tuzlalarını da ele geçirmiş ve bu tuzlaları hizmete açarak Tuna Bulgar Devletine oldukça büyük bir gelir kaynağı sağlamıştır¹²⁹.

¹²⁷ Ahmetbeyoğlu, **Omurtag Han**, s.42-43.

¹²⁸ Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.106-107; Ahmetbeyoğlu, **Omurtag Han**, s.42-43.

¹²⁹ Ahmetbeyoğlu, **Omurtag Han**, s.44.

Tıpkı 718 yılında İslâm ordularının İstanbul'u muhasara etmeleri üzerine Bizans İmparatoru III. Theodosios'un Tuna Bulgarları'ndan yardım istemesi üzerine Tervel Han'ın gönderdiği ordu sayesinde kaldırılan kuşatmada olduğu gibi, bu sefer de Bizans, tam bir asır sonra benzer nitelikte bir tehlikeden bu defa da Omurtag Han'ın askerî desteği ile kurtulmuştur. Zira 820 yılında İmparator V. Leon'u öldürerek Bizans tahtına oturan II. Mikail (820-829)'in hükümdarlığının ilk yıllarında, İslâm Devleti Halifesi Memun (813-833)'un da kışkırtmasıyla başkaldırarak halkı isyana sürükleyen Bizans ordusundan Thomas, en sonunda başkenti kuşatmayı başarmıştır (821 Aralık). Yıllarca Bizans'ı uğraştıran isyancı Thomas, denizden Bizans kuvvetlerinin baskısının yanında, karadan da Omurtag Han'ın ordusundan aldığı mağlubiyet ile teslim olmuştur (832). Netice itibariyle Bizans İmparatorluğu, büyük bir tehlikeden yine Türklerin desteği sayesinde kurtulmuştur¹³⁰.

Omurtag Han'ın 831 yılında hayata veda etmesi üzerine, yerine en küçük oğlu Malamir/Balamir/Melemir (831-836) Tuna Bulgar Hanı olmuştur¹³¹. Malamir'in, 5 yıl gibi kısa süren hükümdarlığı hakkında çok şey bilinmemekle beraber, meşgul olduğu en önemli konu Bulgarlar arasında yayılmakta olan Hıristiyanlık meselesi olmuştur. Özellikle de Krum Hanın Trakya ve Makedonya'dan getirdiği Hıristiyan esirlerin arasında bulunan piskopos ve papazlar tarafından yürütülen, Bulgarlar arasında Hıristiyanlığı yayma faaliyetleri neticesinde Hıristiyanlık Bulgarlar arasında taraftar bulmaya başlamış, bu duruma engel olmak için ilk tedbirler ise Omurtag Han

¹³⁰ **A.g.m.**, s.44-45.

¹³¹ Omurtag Han'ın Enravotas ve Zvenitzes (Sivinik) adlarında iki oğlu daha bulunmaktadır, ancak en büyük oğlu Enravotas'ın, Edirne'deki Grek esirlerden etkilenerek vaftiz olması ve eski Türk inancını terk ederek Hıristiyanlığa geçmesi babası Omurtag tarafından öldürülmesine sebep olmuştur. Keza Omurtag Han, Hıristiyanlığın Tuna Bulgarları arasında yayılmasını önlemek için türlü politikalar izlemekte idi. Ortanca oğul Sivenek ise, babasının sağlığında, muhtemelen hastalıktan dolayı ölmüştür. Zira Omurtag Han onun ölümü üzerine çok ağlamıştır. Bu şekilde iki ağabeyinin de ölümüyle tek varis olarak hayatta kalan Malamir, babası tarafından veliht ilân edilmiş ve iyi bir eğitimle Bulgar tahtı için yetiştirilmiştir. Ali Ahmetbeyoğlu, "Tuna Bulgar Hükümdarı Malamir Han (831-836)", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir, 1999, s.217; Ahmetbeyoğlu, **Madara Kaya**, s.50; Fehér, **a.g.e.**, s.54; Sevcan Emin, "Bulgarlar'ın Hıristiyanlaşma Süreci", **Ankara Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2008, s.70; Ahmetbeyoğlu, **Omurtag Han**, s.46.

tarafından alınmaya başlanmıştır. Aynı politikayı Malamir Han da devam ettirmiştir, ancak tüm tedbirlere rağmen Hıristiyanlığın yayılması engellenememiştir¹³².

Malamir Han, aradaki barış antlaşmasına rağmen Bulgar topraklarına saldıran Bizans'a ve yine Bizans tarafından kışkırtılan Slavlar'a karşı koymak için Makedonya üzerine bir sefer düzenlemiştir. Selanik'e kadar ilerleyen Bulgar ordusuna karşı koyamayan Makedonya Slavları ve Yunan Yarımadası teslim olmuştur. Böylece pek çok şehir Bulgarlar'ın eline geçmiştir. Bu arada, Omurtag Han zamanında imzalanan Bulgar-Bizans barış antlaşması da, Bizans'ın sınır ihlalleri yüzünden yürürlükten kaldırılmıştır¹³³.

Malamir Han'ın ardından Tuna Bulgar Hanlığı tahtına Persiyan (836-852) geçmiştir. Bazı araştırmacılar onun Malamir ile aynı kişi olduklarını iddia etseler de, aslında Persiyan, Omurtag'ın genç yaşta ölen oğlu Sivirik'in oğludur. Erkek çocuğu bulunmadığından dolayı ve sağlığının da iyice bozulması üzerine Malamir, 836 yılında yeğeni Persiyan'ı kendisinin yerine tahta oturtmuş, Persiyan da böylece 852 yılına kadar Tuna Bulgar tahtında hüküm sürmüştür. Malamir gibi, Persiyan da Omurtag Han'ın teşkilâtçı ve ekonomiye önem veren politikasını sürdürmüşler, ancak Bizans'ın saldırıları ve Makedonya topraklarındaki Slavları kışkırtması üzerine seferler düzenlemişlerdir. Persiyan Kavala'ya kadar inmiş ise de, Makedonya'nın tamamı Boris Han tarafından ele geçirilmiştir¹³⁴.

Tuna Bulgar Devleti Hükümdarlığı, Persiyan'ın ardından Boris¹³⁵ Han (852-889)'ın eline geçmiştir. Boris, Bulgarlar arasında yayılmasını engellemek için atalarının son derece sıkı tedbirler aldığı Hıristiyanlığı devlet dini yapacak kadar benimsemiş, 864 yılında da Bulgar Devleti, dolayısıyla da Tuna Bulgar halkı resmen Hıristiyan olmuştur. Boris, dönemine damga vuran bu kararı, siyasî ve sosyal sebeplerden dolayı almış, Tuna Bulgarları'nı içte ve dışta sarmalayan Hristiyan

¹³² Ahmetbeyoğlu, **Tuna Bulgar Hükümdarı**, s.218-219.

¹³³ **A.g.m.**, s.218.

¹³⁴ Ahmetbeyoğlu, **Omurtag Han**, s.46; Kafesoğlu, **Türk-Bulgar'ların**, s.107; Uydu Yücel, **a.g.e.**, s.71-72; Fehér, **a.g.e.**, s.54; Ahmetbeyoğlu, **Tuna Bulgar Hanı**, s.218.

¹³⁵ Türkçe asıllı Boris adı, pars veya böri-börü, yâni kurt anlamını taşımaktadır. Hıristiyan olduktan sonra adını da değiştiren Boris Han, böylece Michael adını almıştır. Kafesoğlu, **a.g.e.**, dp.206.

dünyasıyla bütünleşmenin pek çok bakımdan faydalı olacağını düşünmüştür. Bu tarihten sonra eski Gök Tanrı dinini ve kültürünü bir kenara bırakan Tuna Bulgarları, Türklüklerini bütünüyle kaybetmişler ve Bizans-Slav kültürü çerçevesinde bir Slav unsuru haline gelmişlerdir. Türkçe “Han” unvanı da, Boris’in haleflerinden Symeon/Simon (893-917) tarafından, Slav tâbiri olan “Çar”a çevrilmiştir. Böylece Tuna Bulgar Devleti’nde çarlık dönemi başlamıştır¹³⁶. Tuna Bulgar Devleti’nin, Hıristiyanlığı kabul etmesinden sonraki hükümdarları ise şu şekilde sıralanabilir: Boris Han (852-889), Vladimir Rasate (888-893), Çar Simon (893-927), Çar Petro (927-969), Çar II. Boris (969-971) ve Çar Samuel (976-1014)¹³⁷.

Bilindiği gibi Büyük Bulgarya ve Tuna Bulgar Devleti’nden başka bir Bulgar devleti daha bulunmaktadır, yâni İdil Bulgar Devleti (IX. yüzyıl sonu-1236). Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Büyük Bulgarya’nın kurucusu Kubrat Han’ın ölümünden sonra oğulları arasında baş gösteren anlaşmazlıklar neticesinde devletin yıkılması üzerine, durumu fırsat bilen Hazarlar Bulgarlar’a saldırmışlardır. Kubrat’ın beş oğlundan üçüncüsü olan Asparuh, kendisine bağlı Bulgarlar’ı yanına alarak Hazar baskısından kaçmış ve batıya doğru yönelerek Tuna’nın kuzey taraflarına gelmiştir. Asparuh burada Tuna Bulgar Devleti’ni kurarken (679), Kubrat’ın en büyük oğlu Batbayan ise, babasının vasiyetini dinleyerek Bulgarya topraklarında, yâni Kafkasya’da kalmıştır, ancak Hazar hâkimiyetini tanımak onun için kaçınılmaz olmuştur. İşte tam bu sırada, Hazarlar’a bağlanmak zorunda kalan Bulgar boyları Orta İdil boylarına doğru kütleli bir göç hareketine başlamışlardır. X. yüzyılın başlangıcına kadar devam eden bu göç dalgası, 4 yıl kadar sürmüştür. Bu şekilde Orta İdil’e yerleşen Bulgarlar, bölgede nüfus yoğunluğu bakımından üstünlük sağlamışlar ve devletlerini kurmuşlardır. Tarihler X. yüzyılın başlarını gösterirken İdil Bulgarları, ekonomik ve askerî açıdan güçlenmişler ve aynı zamanda büyük ölçüde Müslüman olmuşlardır. 922 yılında ise, Bulgar İlteber’i Almış’ın teşebbüsleri ile Müslümanlığı resmen devlet dini olarak kabul eden İdil Bulgar Devleti, ilk Müslüman Türk devleti olma özelliğine sahip olmuştur. 965 tarihine kadar Hazar

¹³⁶ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.206-207, dp.207; Runciman, **a.g.e.**, s.104-110; Ahmetbeyoğlu, **Omurtag Han**, s.46; Fehér, **a.g.e.**, s.54-55; Kafesoğlu, **Türk-Bulgar’ların**, s.107-108; Emin, **a.g.e.**, s.37.

¹³⁷ Ayşe Kayapınar, “Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, **Balkanlar El Kitabı**, Ed. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, C.I, Ankara, Vadi Yay., 2006, s.107.

Devleti'ne bağılı kalan İdil Bulgar Devleti, bu tarihten sonra tam bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmüş ve Moğol istilâsına kadar da hâkimiyetini devam ettirmiştir¹³⁸.

VI. Hazarlar

Uzun yıllar süren ilmî araştırmalar neticesinde artık Türk olduklarına karar verilen Hazarlar'ın, ana vatanlarının da Türkistan olduğu kabul edilmiştir. 630 yılında I. Gök-Türk Devleti (552-630)'nin, birliğini kaybederek duraklama dönemine girmesi ile birlikte, Bulgarlar gibi Hazarlar da kendi devletlerini kurmuşlardır. VII. ve X. yüzyıllar arasında, İdil ve Don nehirleri havzalarının aşağı kısımlarında kurdukları devleti zaman içerisinde kuzey, doğu ve güney yönlerine doğru genişleterek büyük bir devlet haline getirmişler, özellikle de komşularıyla geliştirdikleri çok yönlü ilişkiler sonucunda dönemin tarihî seyrine yön vermişlerdir. Bununla beraber devletin nihayete ermesi de doğduğu yerde gerçekleşmiş, İdil-Kafkaslar-Don arasındaki sahayı kaplayan ana toprakları Hazar Devleti'nin hem beşiği hem de mezarı olmuştur. Hazarlar, teşkilâtlanmaları, ticarî faaliyetleri, halka gösterdikleri dinî hoşgörü ve sağladıkları ekonomik refah ile Doğu Avrupa tarihinde kilit rol oynayan en önemli Türk devleti olarak kendilerine yer edinmişlerdir¹³⁹.

Aslında Sabirler'in devamı olan Hazarlar'ın¹⁴⁰ yaşadığı topraklar, hâkimiyetini 576'da Karadeniz'e kadar ulaştıran Gök-Türk Devleti'nin sahasına dâhil edilmiştir.

¹³⁸ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.202-203, 207; Koç, **a.g.e.**, s.III, 3, 41, 44-46, 48, 64, 66; Koç, **a.g.m.**, s.38-40; 921-922 yılları arasında İdil Bulgarları ve Abbasi Halifeliği arasında karşılıklı elçiler gidip gelmiştir. Bunun neticesinde İslâm dünyasının en kuzey coğrafyasında yeni bir Müslüman devlet olarak İdil Bulgar Devleti resmen tanınmış oluyordu. Bu tarihten sonra gelişen olaylara bakıldığında aslında İdil Bulgarları'nın idârecileri Hazar Hakanlığı'ndan bağımsızlıklarını elde etmişler, ancak usûl gereği Hazar iktidarının etki alanında bulunmuşlar ve onlara vergi ödemeye devam etmişlerdir, tâki Hazarlar, Rus Knezi Svyatoslav tarafından bozguna uğratılana kadar. Koç, **a.g.e.**, s.68, 95.

¹³⁹ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.167; Artamonov, **a.g.e.**, s.155, 230; Vásary, **a.g.e.**, s.213; Uydu Yücel, **a.g.e.**, s.20; Muallâ Uydu Yücel, "Hazar Hakanlığı", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.II, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.445; İsmail Berkok, **Tarihte Kafkasya**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958, s.195; Fatma Koçak, "Türk Tarihi Açısından De Administrando İmperio'nun Değerlendirilmesi", **SAÜ. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Sakarya, 2011, s.65-66.

¹⁴⁰ Hakanlığa ismini vermiş olan "Hazar" kelimesi, "gez" anlamını taşıyan "kaz" kökünden türemiş ve Hazar~Kazar = Kaz+ar (Anadolu Türkçesi'nde: gez+er) = gezen, serbest dolaşan, bir yere bağılı

Hazarlar bu tarihten 630 yılına kadar Gök-Türkler'in batıdaki en uç kanadını meydana getirmişler ve askerî bir kuvvet olarak Gök-Türk Kağanı'nın emrinde hizmet etmişlerdir¹⁴¹. 586 tarihine geldiğinde Bizans'ta Hazar adı ile iyice tanınmış olan Hazarlar, hâkimiyetlerini kurdukları 630 yılından önce, denilebilir ki 558-629 yılları arasında, Bizans'ın talebi üzerine dönem dönem Sâsânîler'e karşı Bizans'ın yanında savaşmışlardır. Hattâ 626 yılında Avar-Sâsânî işbirliği ile Bizans başkentinin muhasara altına alınması üzerine İmparator Herakleios Tiflis önlerine gelerek Hazarlar (-ki Hazarlar bu sırada Tiflis'i kuşatarak, o sırada Sâsânîler'e bağlı olan Azerbaycan'a akınlar gerçekleştirmekte idiler)'dan sağladığı 40.000 kişilik süvari birliği sayesinde İran içlerine ilerleyebilmiştir. Böylece Bizans, Anadolu'yu Sâsânî istilâsından kurtarmış, aynı zamanda Hazarlar da zaptettikleri Tiflis'te bazı Ermeni gruplarını kendilerine bağlamışlardır (629)¹⁴². Sâsânî Devleti, Hazarlar'ın askerî gücüne dayalı olarak Bizans'tan aldığı yenilgilerle iyice zayıflamış, 632-634 yıllarında maruz kaldığı İslâm ordularının saldırıları karşısında hiçbir varlık gösterememiş ve netice itibariyle yıkılmıştır¹⁴³. Bizans Devleti ile Hazarlar arasında 626 yılında gerçekleşmiş olan bu işbirliği, zaman içerisinde gelişecek ve Bizans'ın doğu siyâsetinin temel direklerinden birini teşkil edecektir¹⁴⁴.

olmayan, anlamına gelmektedir. Hazar adının kelime anlamı, Sabar kelimesi ile neredeyse aynıdır. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.167, dp.167; Uydu Yücel, **Hazar Hakan**, s.445.

¹⁴¹ Hazarlar, Gök-Türkler'den evvel, V. yüzyılda bir süre Avrupa Hunları'na, bir süre de Avarlar'a bağlı olarak yaşamışlardır. Attila'nın 434 yılında hükümdar olması ile birlikte Hunlar'a tabi olan Hazarlar, aynı zamanda Bizans İmparatoru II. Theodosios'un (408-450), Hunlar'a karşı birlik olma teklifini kabul etmişlerdir. Ancak bunu işiten Attila Hazar beylerinin tümünü öldürmüş ve Hazarlar'ı bütünüyle Hun idâresi altına almıştır. Bkz. Muallâ Uydu Yücel, "Hazar-Bizans İttifakları ve Sonuçları", **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Zeynep İskefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Sakarya, SAÜ Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2013, s.147.

¹⁴² Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.168; Zeki Velidî Togan, "Hazarlar", **MEB İA**, C.V/1, 1997, s.398; Artamonov, **a.g.e.**, s.194-195; Uydu Yücel, **Hazar Hakan**, s.446; Kurat, **a.g.e.**, s.32; Uydu Yücel, **a.g.e.**, s.23-24; Mangaltepe, **Avar Tarihinin**, s.7; Uydu Yücel, **Hazar-Bizans**, s.146; Bizans İmparatoru Herakleios'un Tiflis'te bulunduğu Hazarlı kumandan, Kağan'dan sonra gelen Yabgu unvanlı Ziebel'dir. Burada bahsedilen Kağan ise, Gök-Türk Kağanı olsa gerektir. Zira bu tarihlerde Hazarlar henüz kendi devletlerini kurmamışlardı ve Gök-Türkler'e bağlı olarak hareket etmekte idiler. Theophanes, **a.g.e.**, s.447.

¹⁴³ Demirkent, **a.g.m.**, s.5-6; Taşağıl, **Gök-Türk**, s.93; Altungök, **a.g.e.**, s.210; Sâsânî Hükümdarı II. Hüsrev Perviz (590-628)'in, 626 yılında Sâsânîler'e karşı gerçekleşen Hazar-Bizans ittifakına bağlı kuvvetlerin karşısındaki mücadelesi için bkz. Kalankatlı Moses, **Alban Tarihi (Son Hunlar, Hazarlar, Ermeniler, Terekemeler)**, çev. Yusuf Gedikli, İstanbul, Selenge Yay., 2006., s.143-154.

¹⁴⁴ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.96.

Batı Gök-Türk Devleti'nin de Çin hâkimiyeti altına girmesi üzerine, 630 yılında bağımsızlıklarını ilân ederek siyasî bir varlık olarak ortaya çıkan Hazarlar'ın, İranlılar'ın karşısında Bizans ile kurdukları ittifaklar, Sâsânî topraklarının Müslümanlar'ın eline geçmesiyle Kafkaslar'a ve Anadolu içlerine doğru ilerleyen İslâm harekâtı karşısında da devam etmiştir¹⁴⁵. Tarih sahnesine çıkar çıkmaz siyasî ve askerî nüfûzlarını hızla genişletmeye başlayan Hazarlar, 665 yılını tâkiben, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Büyük Bulgarya Devleti üzerindeki baskılarını artırmışlar ve böylece Hazar saldırıları karşısında tutunamayan Bulgarlar'ın toprakları, yâni Dinyeper'e kadar uzanan düzlükler Hazarlar'ın eline geçmiştir. Karadeniz'in kuzeyinin yanında, Kafkaslar'ın Karadeniz kıyıları, Kuban Nehri'nin aşağı akımları ve Kırım'ı da ele geçiren Hazarlar'ın Bizans ile ilişkileri bu gelişmelerden sonra iyice sıklaşmış ve aynı siyasî çıkarlar doğrultusunda gelişerek sağlam ilişkilere doğru yol almıştır. VII. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere iyice kuvvetlenen Hazar-Bizans ittifakı ve ilişkileri VIII. yüzyıl boyunca da devam etmiş, her iki tarafın hükümdar âileleri arasında gerçekleşen evlilikler ile de pekiştirilmiştir. Zira Bizans İmparatoru II. Iustinianus (685-695 ve 705-711) ve V. Constantinus (741-775), Hazar prensesleri ile evlenmişlerdir. Constantinus'un Hazarlı eşi Çiçek'ten doğan ve 775-780 yılları arasında Bizans tahtında bulunan IV. Leon da, annesinin Hazarlı olmasından dolayı "Hazar Leon" şeklinde anılmıştır¹⁴⁶.

Bizans İmparatorları, Hazarlar ile kurdukları çok yönlü ilişkiler sayesinde, kendi iç meselelerinin hallinde dahi onların gücünden ve yardımlarından istifâde etmişler, Hazarlar da, özellikle de II. Iustinianus'ın Hazarlı prensesle evlenmesinden sonra, Bizans siyasî hayatının içinde yer almışlardır¹⁴⁷. Bizans İmparatoru II. Iustinianus (685-695 ve 705-711), 695 yılında tahttan indirilerek, Bizans'a bağlı bulunan Kırım Yarımadasındaki Kerson'a sürgüne gönderildiği zaman, tahtını elinden alan İmparator II. Tiberius (Apsimar)'un, kendisinin ölü ya da diri teslim edilmesi karşılığında cömertçe ödülleri vadetmesine bağlı olarak bölge halkı

¹⁴⁵ Kafesoğlu, a.g.e., s.168-169; Semra Doğruer, "Karay (Karaim) Türklerinin Sözlü Edebiyatı", **Gazi Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2007, s.13-14.

¹⁴⁶ Kafesoğlu, a.g.e., s.169; Kurat, a.g.e., s.32; Uydu Yücel, a.g.e., s.24-25; İmparator V. Constantinus ile vaftiz olduktan sonra Irene adını alan Hazarlı prenses Çiçek'in evliliği hakkında detaylı bilgi için bkz. Özcan, a.g.e., s.62-64.

¹⁴⁷ Kafesoğlu, a.g.e., s.169; Uydu Yücel, **Hazar-Bizans**, s.154 vd; Gregory, a.g.e., s.184.

tarafından ya öldürüleceğini, ya da başkente gönderileceğini öğrendiğinde kaçarak Hazar Devleti'ne bağlı Doros Kalesi'ne sığınmış, buradan da kendisini huzuruna kabul etmesi ve yardımında bulunması dileğini Hazar Hakanı'na iletmiştir. Görüşme talebine karşı olumlu cevap vererek Iustinianus'ı hoş karşılayan Hazar Hakanı, onun yardım talebini kabul etmiş, ayrıca kız kardeşi (bir rivayete göre kızı) ile de evlendirmiştir. Hazar ülkesinden eşi ile birlikte Hazarlar'ın hâkimiyeti altında bulunan Kerç Boğazı'na gelen Iustinianus, tahtını kaptırdığı İmparator II. Tiberius'un, kendisini teslim etme konusunda Hazar Hakanı ile anlaşacağını, Hazarlı eşinin uyanıklığı sayesinde işittiği zaman, İmparator II. Tiberius ve Hazar Hakanı'nın işbirliği ile kendisine karşı planlanan komployu etkisiz hale getirmiş ve hemen akabinde, hiç vakit kaybetmeden eşini Hazar ülkesine, babasının yanına gönderirken, kendisi de Karadeniz'in batı tarafına kaçarak Tuna Bulgar Devleti Hanı Tervel'e sığınarak ondan yardım istemiştir. Tervel'in desteği ile Bizans başkentini ele geçirerek yeniden tahtına kavuşan (705) II. Iustinianus hiç vakit kaybetmeden eşini ve oğlunu Bizans başkentine getirtmiş¹⁴⁸ ve her ikisini de tahtına ortak ilân ederek taçlandırmış, böylece üçü birlikte, Bizans tahtında 6 yıl boyunca müşterek olarak hüküm sürmüşlerdir¹⁴⁹.

Hazar Hakanlığı'nın kurulmasından sonra, Hazarlar'ın en önemli askerî mücadeleleri Müslüman Araplar ile olmuştur. Taraflar, Hazar Devleti'nin ilk devirlerine denk düşen yılları Kafkasya'da mücadele halinde geçirmişlerdir. Hazarlar ve Araplar ilk olarak Halife Hz. Ömer döneminde karşı karşıya gelmişler, ancak ilk büyük taarruzlarını Halife Hz. Osman zamanında, 651 (Hicri 31) tarihinde gerçekleştirmişlerdir. Derbend'i aşarak Hazar başkenti Belencer'e kadar giren Arap kuvvetlerini geri püskürten, hattâ 4.000 askerî ile birlikte Arap kumandanı da öldüren

¹⁴⁸ İmparator II. Iustinianus, eşini aldirmek için Hazar ülkesine önce bir donanma filosunu göndermiştir, ancak bu filo mürettebatı ile birlikte Karadeniz'de batmıştır. Bunun üzerine Kağan, damadı Juntinianus'a: "Ey ahmak, eşini iki ya da üç gemiyle, bu kadar büyük sayıda ölüme sebebiyet vermeden aldırılmaz mıydın? Sen onu, savaşla mı alacağını düşündün? İşte, bir de oğlun dünyaya gelmiştir. Adamlarını gönder de, onları alıp götürsünler", diye bir mesaj göndermiştir. Böylece Iustinianus, saray görevlilerinin ileri gelenlerinden Theophylaktos'u Hazar ülkesine göndermiş, eşi Theodora'yı ve oğlu Tiberius'u Bizans sarayına getirtmiştir. Theophanes, **a.g.e.**, s.523; Kağan'ın kız kardeşi Theodora ismini, Iustinianus ile evlenmesi üzerine almış olsa gerektir. **A.e.**, s.521.

¹⁴⁹ Artamonov, **a.g.e.**, s.260-262; Ahmetbeyoğlu, **Tervel Han**, s.564-565; Karatay, **Tuna Bulgar**, s.9; Theophanes, **a.g.e.**, s.520-521, 523.

Hazarlar, güneye doğru ilerlemişler ve Ermenistan'a girmişlerdir. İşte bundan sonra Hazar-Arap mücadelesi iyice hararetlenmiş ve 80 yıl boyunca devam etmiştir. Emevîler dönemine de denk gelen bu süre zarfında her iki tarafta da hem zaferler hem de yenilgiler yaşanmıştır. Bununla beraber, Hazarlar'a karşı her seferinde büyük çapta harekâta girişen Müslüman Araplar'ın en büyük galibiyetleri ise, Halife Hişam zamanında, Azerbaycan ve Ermenistan valisi Mervan kumandası altındaki Arap kuvvetlerinin 737 yılında giriştikleri hareket ile elde edilmiştir. Hazar Hakanı bu mağlubiyet karşısında barış istemek zorunda kalmış, hattâ Arapların zorlaması ile Müslüman olmuştur. Ancak Arapların geri çekilmesiyle birlikte baskı sona erdiğinde tekrar eski dinine dönmüştür. Halifeliğin Abbasiler'e geçmesi ile birlikte Hazar-Arap mücadelesi eski hızını kaybetmekle beraber, VIII. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. 764 yılındaki mücadelede Hazarlar Tiflis'i ele geçirmişlerdir. Tarafların son çatışması olan 799 tarihindeki savaşta ise, Hazarlar Ermenistan'a girmişler, ancak sadece 70 gün kalabilmişlerdir, zira Arap kumandan Yezid, Hazar kuvvetlerini Ermenistan topraklarından geri püskürtmeye muvaffak olmuştur. Bu tarihten sonra herhangi bir askerî mücadeleye girişmeyen Hazarlar ve Müslüman Araplar arasında dostluk süreci ile birlikte ticarî ilişkiler başlamış ve Hazar Devleti'nin yıkılışına kadar da bu şekilde devam etmiştir¹⁵⁰. Müslüman Arapların bir çok vesileyle Hazar topraklarına yönelttikleri hücumları karşısında Hazarlar, ortak çıkarlar uğruna Bizanslılar ile aynı safta yer almışlardır. Netice itibariyle İslâm'ın bu bölgede yayılmasını Kafkas Dağlarının yanında, elbette Hazar savunma savaşları engellemiştir¹⁵¹.

VII. yüzyılın ikinci yarısından IX. yüzyıla kadar, siyasi ve askerî açıdan Doğu Avrupa sahasında en büyük güç olan Hazarlar, bu kudretlerini coğrafi konumları sayesinde sahip oldukları Ortaçağ'ın en canlı ticarî kavşak noktalarını ellerinde buldurmalarına borçlu olmuşlardır. Bu bölgede IX. yüzyıla kadar Hazar

¹⁵⁰ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.169-170; Togan, **a.g.m.**, s.398-400; Kurat, **a.g.e.**, s.38-40; Artamonov, **a.g.e.**, s.269-295; Uydu Yücel, **Hazar Hakan**, s.447; Vásary, **a.g.e.**, s.215; Uydu Yücel, **a.g.e.**, s.25-26; Berkok, **a.g.e.**, s.197-198; Tunç, **a.g.e.**, s.97-99; Mehmet Çog, "Emeviler ve Abbasiler Dönemi Hazar-Arap İlişkileri", **Türkoloji Araştırmaları**, C.II/2, Bahar/2007, s.151-159; Muallâ Uydu Yücel, "Kafkaslarda Arap-Hazar Mücadelesi ve Bu Mücadelenin Hazar Tarihinde Yeri", **Aktualniye Problemi Razviyiya Pedagogičeskoj Nauki**, C.I, Sterlimak-Ankara, 2010, s.150-161.

¹⁵¹ Vásary, **a.g.e.**, s.215.

hâkimiyetini tehdit edecek herhangi bir halk ve askerî güç bulunmazken, bu tarihten itibaren Dinyeper yoluyla İskandinavya'dan güneye inen Vareg-Rusların yavaş yavaş Hazar topraklarına sokulmasıyla birlikte hakanlık iç karışıklıklar yaşamaya başlamıştır. Hazarlar, bu iç huzursuzluklar neticesinde X. yüzyılın ortalarından itibaren güç kaybetmeye başlamışlar ve karışıklıkların asıl nedenini Ruslar ile beraber, Macar etkisi oluşturmuştur. Hazarlar için en büyük tehlikeyi teşkil eden Ruslar, 862 yılında Hazarlar'a ait Orta Dinyeper sahasına gelmişler ve kurdukları küçük yerleşim yerlerinde Hazarlar'a bağlı olarak, başta Bizans olmak üzere, bölgedeki ülkelerle siyasî ve ticarî faaliyetlere başlamışlardır. Rurik adlı Rus prensinin ardından yerine geçen Oleg'in Hazarlar'a bağlı Kiev Şehrini ele geçirmesi, Hazar gücünü sarsmış, diğer taraftan Peçenek ve Uzlar'ın kuzeyden gelen göç dalgalarıyla akan kuvvetler de Hazarlar'ı zayıflatmıştır. Ancak 965 yılında Kiev Rus prensi Svyatoslav'ın Hazar başkenti İdil'i zapt etmesi ve diğer bazı şehirleri de tahrip etmesi Hazar Devleti için bir dönüm noktası olmuştur. Rusların Kiev merkezli devletlerini kurdukları bu tarihlerden sonra Hazar Devleti gücünü kaybetmiş, Hazarlar da dağılmaya başlamışlardır. Netice itibariyle X. yüzyılda maruz kaldığı siyasî, askerî ve ekonomik bunalımlar ile başa çıkamayan Hazar Devleti, Rus-Bizans işbirliği ile ortadan kaldırılmıştır. Zira Bizans, Museviliği kabul etmelerini (865'ten önce) bahane ederek Hazarlar ile dostluğunu bitirmiş ve Hazar Devleti'ni yıkmak için Rusları kullanmıştır. Bütün bu gelişmelerin yanında Hazar Devleti'nin yıkılmasında etkili olan iç sorunlar da bulunmakta idi. Şöyle ki, askerî sistemin yanında, hakanlık müessesesinin bozulması, ülke topraklarında din, dil, kültür ve menfaat birliğinin yok olması, ayrıca ülkede zevk ve sefahatin artması devletin çöküşünde önemli etkenler olmuşlardır. XI. yüzyılın ortasından itibaren Hazar sahasını Kuman-Kıpçaklar kaplamışlardır, ancak Hazarlar kadar birlik arz eden güçlü bir siyasî varlık meydana getirememişlerdir¹⁵².

¹⁵² Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.177-178; Artamonov, **a.g.e.**, s.547; Uydu Yücel, **a.g.e.**, s.2, 29; Muallâ Uydu Yücel, "İlk Rus Yıllığı 'Povesti Vremennih Let'e Göre X. Yüzyılda Rus-Bizans-Türk Münasebetleri", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul, Globus Dünya Yay., 2008, s.209; Vásary, **a.g.e.**, s.218; Uydu Yücel, **Hazar Hakan**, s.453; Özcan, **a.g.e.**, s.65-66, 72.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

THEOPHANES'İN KRONİĞİ'DE TÜRKLER

§¹ 28

S². 45

A.M³. 5820, M.S. 327/328

*Constantinus*⁴, 24. Yıl

Bu yıl içerisinde, dini bütün Constantinus, Tuna Nehri'ni geçtikten sonra onun üzerine bir taş köprü inşa ettirdi ve *İskit'ler*⁵'i baskı altına aldı.

¹ Kroniğin Grekçe yazmasının sayfa numarasını göstermektedir.

² Kroniğin İngilizce metninin sayfa numarasını göstermektedir.

³ “Dünya Yılı”, “Yaratılış Yılı” anlamlarını ifade eden bu takvim, “Anno Mundi” veya “Annus Mundi” adları ile bilinen Hilkat Takvimi’dir. İncil’deki bilgilerden yola çıkılarak dünyanın yaratılışına dayandırılmaktadır. Theophanes’in, Kroniğinde esas aldığı bu takvim, dünyanın yaratılışından Hz. İsa’nın doğumuna kadar 5492 yıl geçtiğini kabul etmektedir. Bizans İmparatorlarının saltanat yıllarının yanısıra Sâsânî Hükümdarları, İslâm Halifeleri, İstanbul, Kudüs, İskenderiye ve Antakya Piskoposları ve Roma Papalarının hâkimiyet dönemlerini de ifade ettiği kronoloji kısmında Hilkat Takvimi’ni kullanmış olan Theophanes, metin içerisinde ise, ileride de görüleceği üzere, *İndüksiyon* tarihleme usûlünü kullanmıştır. Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.287.

⁴ Roma İmparatorluğu’nun idâresini 306-337 yılları arasında 32 yıl boyunca elinde tutan İmparator Büyük Constantinus (Flavius Valerius Constantinus). Kaçar, **Üsküdar Savaşı**, s.21; Ayrıca bkz. Theophanes, **a.g.e.**, s.19.

⁵ İskitler hakkında bilgi vermeden önce, burada bahsedilen İskitler ile kimlerin kastedildiği sorusuna cevap aranırken, bu konuda ilk akla gelen iki ihtimal görünmektedir. Birincisi, Tuna bölgesinin İskitler’in batıda son durakları olmasına bağlı olarak -ki, 7 asır kadar hâkim oldukları Karadeniz’in kuzeyindeki yurtlarından I. yüzyılda Sarmatlar tarafından bu bölgeye itilmişlerdi-, bunların İskit bakiyeleri olmaları ihtimali; ikinci ihtimal ise, Grek ve Latinlerin, kendileri dışındakilere barbar dedikleri ve bunu da İskit adı altında birleştirdikleri gerçeğinden yola çıkılarak, bu İskitlerin, Tuna çevresinde yaşayan çeşitli kavimlerden herhangi birinin olabileceği düşüncesidir. Ayrıca Bizans tarihçileri, özellikle Balkanlar’daki Türk boylarının neredeyse hepsini “Hun” tabirinin yanında “*Scythai*=İskitler” adı altında da anmışlar; yine klasik Bizans, Latin ve Ermeni tarihçilerinin bir çoğu Hunlar’ı İskit adı ile ifade etmişlerdir. Ancak kronik metninde bahsedilen tarih 327-328 dolaylarıdır, Hunlar’ın bu bölgede ilk görünmeleri ise 376 yılına denk düşmektedir ve ilâveten Hunlar’ın Alanlar ile ilk karşılaşmalarının bilinen en erken tarihi dahi 350 yılıdır. Bu yüzden bu İskitlerin Hun olma ihtimalleri yok denecek kadar zayıftır. Bu varsayımlarla beraber, kronik metninde bahsedilen bu İskitler, Gotlar’dan başkası değildirler. Küçüksipahioğlu, **Ankhalos Savaşı’nın**, s.211; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.9-10, 21, 31; Boris Nikolayeviç Grakov, **İskitler**, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yay., 2006, s.33, 68-69; Eğilmez, **a.g.m.**, s.195; Şimdi İskit tarihine kısaca bir göz atacak olursak, İskitler’in Tuna bölgesindeki varlıkları, M.Ö. I. bin yıla kadar gitmektedir, zira bu bin yıl içerisinde yayılmış oldukları coğrafya Tuna Nehri’nden Çin’in batı sınırlarına kadar uzanmaktadır. İlhami Durmuş, **İskitler (Sakalar)**, Ankara, TKAE Yay., 1993, s.31; M.Ö. 800’lü tarihlerde, bugünkü Türkistan ve Moğolistan sahasında yaşanan uzun süreli ve şiddetli kuraklıktan dolayı, İskitler başta

olmak üzere, pek çok kavim yurtlarını terkederek zincirleme bir göç hareketi başlatmışlardır. Batı yönünde gerçekleşen bu ilerleyişle İskitler çok geçmeden Kimmerler'in ülkesine gelmişlerdir. Bu sırada Hazar Denizi'nden Tuna Nehri'ne kadar, Karadeniz'in kuzeyindeki bölgede yaşayan Kimmerler İskit tehlikesi karşısında, savaşmak ya da yurtlarını terketmek fikri arasında kararsız kalarak ikiye ayrılmışlar, en sonunda da birbirleriyle savaşmışlardır. Bu mücadelenin ardından sağ kalanlar ise yurtlarını terketmişlerdir. M.Ö. 8. yüzyılın son on yılı içerisinde göç hareketine başlayan Kimmerler, İskitler'in önünden kaçarak Kafkaslar üzerinden güneye inmişler ve merkezi bugünkü Van olan Urartu topraklarına gelerek Anadolu'yu istilâ etmeye başlamışlardır. Kimmerler Urartular'a saldırırlarken (M.Ö. 714), onları tâkiben Anadolu'ya giren İskitler de Kür Nehri'nin sağ yakasına yerleşmeye başlamışlardır (M.Ö. 665) ki, daha sonra Trabzon'dan Sinop'a kadar uzanan Karadeniz sahil şeridini ele geçirmişlerdir. M.Ö. VI. yüzyılın başlarına gelindiğinde, İskitlerin Urartular ile savaşmaları görülmektedir. Bu muazzam güç karşısında varlık gösteremeyen Urartu Devleti, M.Ö. 585 yılında tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Urartular'ı ortadan kaldıran İskitler, daha güneye inerek bundan sonraki hedefleri olan Asurlular'ı da aynı şekilde bertaraf ettikten sonra, İranlılar ile yakınlaşmışlardır. İskitler, Asur Krallığı hâkimiyetini sona erdirdikten sonra Suriye'ye girmişler, buradan hareketle de Filistin topraklarına kadar ilerlemişlerdir. Durmuş, **a.g.e.**, s.61-69; Taner Tarhan, "Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi", **Tarih Dergisi**, S.24, İstanbul, 1970, s.25; İbrahim Tellioglu, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", **Türkoloji Araştırmaları**, C.II/2, Bahar/2007, s.655; Oğuz Erten, "Türklerde Mezarlara At Gömme Geleneği (Sanat Tarihi Açısından Bir Bakış)", **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, İstanbul, 2006, s.14; Osman Hemiş, "İskit, Frig ve Urartu Kültürlerinin Mukayesesi", **Gazi Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2009, s.2; Asur Krallığı bir rivayete göre de *Medler* tarafından yıkılmıştır. İranî kökenli Med İmparatorluğu, İskitler'in Batı Asya'daki 28 yıllık hâkimiyetleri süresi içerisinde İskitler'e boyun eğmek zorunda kalmıştır, ancak Med Kralı, onların Filistin bölgesinden dönüşlerinde tertiplemediği bir şölende İskitler'i sarhoş ederek öldürmüş, bunun üzerine hükümdarları ölen İskitler yurtlarına, yâni Karadeniz'in kuzeyine dönmüşlerdir. Bkz. Tarhan, **Bozkır Medeniyetlerinin**, s.26; Hemiş, **a.g.e.**, s.2; Erten, **a.g.e.**, s.14-15; Kimmerler'in Anadolu topraklarına akmaları ile İskitlerin onları tâkip etmeleri sonucunda Doğu Anadolu'da yaşanan hareketlenmeler ve Asurların Anadolu içlerine doğru kaymaları neticesinde, Anadolu'daki siyasi dengeler alt üst olmuş, bunu fırsat bilen İranlılar Anadolu'ya sokulmayı başarmışlar ve kısa süre içerisinde Anadolu'nun batısına kadar ulaşmışlardır. Buradan İstanbul boğazını geçerek Trakya'nın içlerine girmişler ve Tuna Nehri'ni geçmişlerdir. Pers Kralı Darius, M.Ö. 513 yılında, Karadeniz'in kuzeyindeki İskitler'e karşı harekete geçmiştir. Bunu öğrenen İskitler de savaş hazırlıklarına başlayarak komşu millerlerden yardım istemişlerdir. Bu yardım talebini, özellikle de ticarî çıkarlarının korunması amacıyla, sadece Gedon, Budin ve Sarmat kralları kabul etmiştir. Diğer taraftan ilerleyişini sürdüren Darius, Don Nehri'ni geçerek İdil'e yönelmiş, önlerine çıkan İskitler'i kovalamıştır, daha doğrusu İskitler Persleri sınırlarına çekmişlerdir. Darius, doğuya doğru çekilmeye devam eden İskitler ile savaşmak için kralları İdanthyrso's'a, savaşması ya da teslim olması gerektiğine dâir bir haber göndermişse de istediği cevabı alamamıştır ve İskitler ile savaşma imkânı bulamamıştır. İskitler'in oyalama taktiği karşısında daha fazla dayanamayan Pers kralı geri dönmek zorunda kalmış ve askerleri ile birlikte Tuna'yı yeniden geçerek ülkesine doğru ilerlemiştir. Pers Kralının, sürekli İran'ı tehdit eden bozkırlıları yerinde yok etmek için çıkmış olduğu bu büyük sefer, Perslerin bölge coğrafyası hakkındaki bilgilerinin yetersizliğini ve İskitler'in askerî bakımdan gücünü gözler önüne sermektedir. Durmuş, **a.g.e.**, s.70-71; Grakov, **a.g.e.**, s.61-62; Tarhan, **Bozkır Medeniyetlerinin**, s.24-25; İskitler'in bundan sonraki en önemli râkipleri, doğu sınırlarında bulunan, yine bir bozkır kavmi olan Sarmatlar olacaktır. İskit toprakları artık doğudan Sarmat, batıdan da Kelt saldırılarına maruz kalmıştır. M.Ö. III. yüzyıl boyunca sürekli batıya doğru kayan Sarmatlar, bu yüzyılın sonunda Don Nehri'nin batı yakasına geçmeyi başarmışlardır. Bu şekilde sürekli sıkıştırılan İskitler, M.Ö. II. yüzyılın başlarına kadar topraklarının sadece orta kısmını muhafaza edebilmişlerdir. İskitler için, aynı yüzyılın sonlarına doğru yeniden bir güçlenme durumu söz konusu olmuş ise de, bu fazla uzun sürmemiştir. Zira Sarmatların batıya doğru devam eden ısrarlı ilerleyişleri karşısında sürekli güç kaybetmekle beraber, modern teçhizatlı Sarmat ordularına karşı da varlık gösterememişlerdir. Yedi asır boyunca topraklarını korumayı başaran İskitler, kuzeydoğudan gelen bu yeni güce karşı koyamamışlardır. Sarmatlar'a yenildikten sonra M.S. II. yüzyıla kadar varlıklarını koruyabilen İskitler, aynı asırda güney Avrupa'ya doğru ilerlemekte olan Gotlar tarafından ortadan kaldırılmışlardır. İskitler, birbirinden farklı coğrafyalarda üç ayrı hükümdarlığa bölünmüş bir şekilde

§ 64

S. 98

A.M. 5869, M.S. 376/377

*Valens*⁶, 2. Yıl

S. 99

*Got'lar*⁷, Hunlar tarafından saldırıya uğradıktan sonra, evvelce *Constantius*⁸ zamanında, her ikisi de *Arian*⁹ görüşüne sahip olan Akakios ve Eudoxios ile dostâne

hüküm sürmüşlerdir; ancak bununla beraber İskit hükümdarları herhangi bir tehdit unsuru karşısında bir araya gelmişler, durum değerlendirmesi yapmışlar ve ortak kararlar almışlardır. İmparatorluğun çöküş sürecine kadar devam eden bu durum, aralarında bir birlik bilincinin var olduğunu göstermektedir. İskit İmparatorluğu'nun yıkılış sürecinde, stratejik açıdan önemli merkezî noktalarının elden çıkmasıyla coğrafi bütünlüğünün kaybolması önemli rol oynamıştır. Tarhan, **Bozkır Medeniyetlerinin**, s.69; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.21; Durmuş, **a.g.e.**, s.72-73, 77; İlhami Durmuş, "İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış Nedenleri", **Akademik Bakış**, C.I, S.3, Ankara, Yaz/2008, s.204, 208-209; İskitler'in Grekler ile de ilişkileri olmuştur. M.Ö. 750 tarihlerinde, Karadeniz kıyılarında, özellikle de Azak bölgesinde kurulan Grek kolonileri vasıtasıyla başlayan bu ilişki, mücadeleden daha ziyade ticarî amaçlı olmuş, M.Ö. III. yüzyılın sonuna kadar da son derece dostâne bir şekilde devam etmiştir. Bu tarihten sonra İskitler Grek koloni şehirlerini hâkimiyet altına almaya başlamışlardır. Taner Tarhan, "İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri", **İ.Ü. Ed. Fak. Dergisi**, S.23, İstanbul, 1969, s.146; Grakov, **a.g.e.**, s.60; Menşe bakımından, özellikle de Türkler, Ruslar ve İranlılar arasında âdeta paylaşılabilen İskitler'in, ölü gömme geleneklerinin eski Türkler ile birebir örtüşmesi sebebiyle, Türk kökenli oldukları daha gerçekçi görünmektedir (Ç.N).

⁶ Bizans İmparatoru Valens, 364-378 yılları arasında hüküm sürmüştür, fakat Theophanes'in Kroniğinde saltanat süresi olarak sadece 3 yıl, yani tek başına imparator olduğu süre verilmiştir. Şöyle ki, 364 yılında tahta çıkan I. Valentinian (364-375), saltanatının altıncı ayında ordunun, kendisine bir yardımcı hükümdar seçmesi yönündeki tavsiyesi üzerine kardeşi Valens'i imparator ilân etmiştir. Bu sırada 43 yaşında olan Flavius Valentinianus, İmparatorluğun batı tarafının yönetimini kendisi üstlenirken, 36 yaşında olan küçük kardeşi Valens'i de doğu bölgelerine tayin ederek, onu kendisinin imparatorluk ortağı olarak ilân etmiştir. Onun 375 yılındaki ölümünün ardından da, Valens tek başına imparator olmuş ve bundan sonra 3 yıl süre ile tek başına hüküm sürmüştür. Gregory, **a.g.e.**, s.85; Theophanes, **a.g.e.**, s.85. Ortodokslar'a yaptığı zulümle de tanınan İmparator Valens'in Aryanizm'i benimsemesinin, ateşli bir Aryanist olan eşi Domnica'nın ısrarlarına bağlı olduğu söylenmektedir. Günümüzde İstanbul ilinin Fatih ilçesinde bulunan "Bozdoğan Kemer" adı ile bilinen "Valens Kemer", Valens tarafından yaptırılmıştır. İmparator Valens'in, kızları Anastasia ve Carossa'un onuruna yaptırdığı bu kemer, "Valentinian" adı ile de bilinmektedir. Theophanes, **a.g.e.**, s.88; Valens Kemer'i'nin yapımını Büyük Konstantinos başlatmış, ancak bitimini görememiştir. Zira kemerin yapımı, İmparator Valens döneminde tamamlanmıştır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, cümlede görülen Valens düşmanı ifadeler bütünüyle Theophanes'in Aryanizm karşıtı fikirleri ile alakalıdır ve yazar bu tutumunu her fırsatta gözler önüne sermektedir (Ç.N). Theophanes'in kaleminin tarafsızlığı hakkında Giriş kısmına bakılabilir.

⁷ Burada bahsedilen Gotlar, Vizigot yâni Batı Gotları'dır (Ç.N); Gotlar'ın tarihine kısaca bir göz atılacak olursa, aslen bir Germen kavmi olan Gotlar, kralları *Berig* liderliğinde, eski zamanlarda âdeta ırkların kovani olan Kuzey Avrupa'daki *Scandia* (İskandinavya) adı ile bilinen adalardan ayrılmışlardır. Geldikleri, Baltık Denizi'nin güneydoğu köşesinde karaya ayak basar basmaz bu bölgeye *Gothiscandia* diyerek kendi isimlerini veren Gotlar, buradan *Vistula Nehri* (Bugünkü Polonya topraklarında bulunan ve Baltık Denizi'ne akan Vistül Nehri)'nin ağzındaki adalara göçmüşler, daha sonra ise daha da batıya kayarak Okyanus kıyılarına gelmişlerdir. Özellikle de komşuları olan Vandallar'ı mağlup ederek hâkimiyetleri altına aldıktan sonra nüfus bakımından hayli çoğalan Gotlar,

ilişkisi olan Aryanist Piskoposları *Euphilas*¹⁰ aracılığı ile Valens'ten yardım talep ettiler. O [Ulfilas], Gotlar'a Aryanist olmayı öğreten kişi idi. Gotlar iki parçaya

yeni yurtlar aramaya başlamışlardır. Bu arada, God Kralı *Berig*'den itibaren aşağı yukarı ellinci kralları olan *Gadaricus*'un oğlu *Filimer* hüküm sürmekteydi. Filimer, halkıyla birlikte bu coğrafyadan ayrılma kararı almıştır. Böylece Gotlar, kendilerine uygun yurt ararken, *Oium* adını verdikleri İskitya'ya, yâni Karadeniz'in kuzeyine ulaşmışlardır. Bu yerleri çok beğenen Gotlar, burada Don havalesinde yaşayan *Spaller* (*Venethler*) ile karşılaşmışlar ve savaşarak onları mağlup ettikten sonra aynı kral liderliğinde, Azak Denizi etrafı daha yoğun olmak üzere, bu sahaya yayılmışlardır. Gotlar'ın ikinci göçleri Moesia, Trakya ve Dacia bölgesine olmuşsa da, tekrar Karadenizin kuzeyindeki yurtları İskitya'ya dönmüşlerdir. Gotlar'ın Doğu (Ostrogot) ve Batı (Vizigot) olarak ikiye ayrılmaları da bu dönüşlerinden sonra gerçekleşmiştir. Hükümdar âilesi yönetimi dâhilinde bölünen Gotlar'dan Ostrogotlar, *Amal* âilesi idâresinde, Vizigotlar ise, *Balth* âilesi idâresinde kalmıştır. Abdullah Üstün, "Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De Origine Actibusque Getarum", **Balikesir Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Balikesir, 2007, s.45-46, 50-51, dp.45-46; Gotlar'ın ikiye ayrılmaları IV. yüzyılın ortalarından önce olsa gerekir. Zira Hunlar 374 yılında İdil Nehri kıyılarında göründükleri zaman, Karadeniz'in kuzeyindeki düzlükler Gotlar'ın elinde bulunuyordu ve bu sırada Ostrogotlar Don ve Dinyeper nehirleri arasındaki bölgede yaşarlarken, bu sahanın batısında da Vizigotlar yaşıyorlardı. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.72; Her iki Got grubunun da Hunlar ile oldukça yakın ilişkileri olmuştur. Ostrogotlar, 374-375 yıllarında Hunlar tarafından ortadan kaldırılırlarken, bu tarihlerde Tuna Nehri'nin kuzey bölgelerinde bulunan Vizigotlar da, 376 yılında Hunlar'dan aldıkları ağır yenilginin ardından Bizans İmparatorluğuna sığınarak canlarını zor kurtarmışlardır (İmparator Valens döneminde). Detaylı bilgi için bkz. I. Bölüm; Avrupa'daki pek çok kavmin köken bakımından bağlı oldukları Germenler'in toprakları olan Germenya, Romalılar'a göre Ren'den Vistül Nehri'ne, kuzeyde ise Tuna'dan Baltık Denizi'ne kadar olan bölgeyi kaplamaktaydı. Germen kavimlerin güneye ve güneydoğuya akmaları M.S. 200 yılına kadar gerçekleşmiştir. Evvelce Sarmatlar'ın hâkimiyeti altında bulunan Avrupa topraklarını yavaş yavaş işgal eden Germen kavimleri, Türkistan'dan ard arda gelen Hun hücumları ile birlikte Sarmatlar'ın ülkesini terketmek zorunda kalmışlardır. Germenler'in bu hareketleri dünya tarihi üzerinde derin izler bırakmıştır. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.22.

⁸ Büyük Konstantinos'un oğludur. 336-360 yılları arasında, 24 yıl boyunca Roma İmparatorluğu tahtında hüküm sürmüştür. Theophanes, **a.g.e.**, s.55.

⁹ Aryan/Aryanist; "Aryanizm" veya "Ariusçuluk" denilen fikir akımının taraftarına denilir. İlk Hıristiyan İmparator Constantinus döneminde (306-337) Mısır'da, Hz. İsa'nın tabiatı, yâni Tanrısallığı ve beşerliği üzerine ortaya atılan iddialar neticesinde ortaya çıkan ve etkileri sadece IV. yüzyılda değil, daha sonraki yüzyıllarda da devam eden, geç antik çağ Hristiyanlığının yaşadığı en ciddi bölünme olan Aryanizm akımını başlatan kişi ise, Hıristiyanlıktaki "Kutsal Üçleme" inancına bağlı olan Baba ile Oğul'un, yâni Tanrı ile Hz. İsa'nın özde aynı oldukları düşüncesini ifade eden "Özde Birlik" kuramını reddederek, Hıristiyanlıkta tek Tanrı inancı kuramını ortaya atan ve bu yüzden de büyük tartışmalara sebep olan, Arius adında, 260'lı yılların başında Libya'da dünyaya gelen İskenderiyeli bir din adamıdır. 325 yılında toplanan İznik Konsili'nde aforoz edilen Arius, 381 yılında toplanan II. Genel Constantinopolis Konsili'nde de "sapkın" olarak damgalanmıştır. Aynı konsil Ariusçuluk meselesini kapatmıştır, ancak Aryanizm daha sonraki yüzyıllarda taraftar bulmaya devam edecektir. Turhan Kaçar, "Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları", **AÜİFD**, C.XLVI, S.2, 2003, s.188; Kaçar, **a.g.e.**, s.52-53; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.44; Detaylı bilgi için bkz. Turhan Kaçar, "IV. Yüzyıl Constantinopolis Kilisesi'nde Aryanizm'in Yükselişi ve Düşüşü", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul, Globus Dünya Yay., 2008, s.145-159; Gregory, **a.g.e.**, s.62-64; Diehl, **a.g.e.**, s.21, dp.21; Üstün, **a.g.e.**, dp.83-84; Arius ve Aryanizm hakkında detaylı bilgi için bkz. Turhan Kaçar, **Geç Antikçağ'da Hristiyanlık (Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi)**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2009, s.52-68.

¹⁰ Ulfilas veya Ulfila. Daha çok *Ufilas* veya *Ulphilas* isimleri ile bilinen Got asıllı Piskopos Ulfilas, İncil'i Got diline ilk tercüme eden kişidir. Theophanes, **a.g.e.**, s.99; Turhan Kaçar, "Avrupa Hunları ve Hıristiyanlık", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.III, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.386; Ariusçu piskoposlardan meydana gelen bir konsil tarafından Gotların yaşadığı bölgeye atanan Ulfilas hakkında ve Aryanizm'in Gotlar arasında yayılma süreci ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Kaçar, **a.g.e.**, s.119; Ulfilas'ın kökeni hakkında ayrıca bkz. Kaçar, **a.g.e.**, s.119.

bölünmüşlerdi¹¹. *Athararich*¹² bir gruba öncülük etmekte idi, diğerine de *Fritigern*¹³; ikincisi [Fritigern] yenildi, fakat Valens'ten yardım aldıktan sonra Athararik'in taraftarlarını yendi. O [Ulfilas], Valens'i memnun etmek amacıyla Gotlar'ı daha da fazla Aryanist olmaları yönünde eğitti.

A.M. 5870, M.S. 377/378

Bizans İmparatoru Valens (3 yıl), 3. Yıl

§ 65

S. 100

Augustus *Gratianus*, meselelerin hayli çıkmaza girdiğini öğrendiği zaman, bir şekilde destek sağlamak gâyesiyle *Pannonia*¹⁴'nın aşağısına doğru yürüyüşe geçti ve *Theodosius*¹⁵'u Augustus tayin ederek Valens'in yerine imparator ilân etti ve onu,

¹¹ Burada bahsedilen Got bölünmesi onların, Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesi hadisesi olmayıp, Batı Gotları (Vizigotlar)'nın kendi aralarında ikiye ayrılmaları olayıdır. Bunu belirgin bir şekilde ortaya koyan en önemli delil ise, kronik metninde bahsedilen Got liderler Athararik ve Fritigern'in, her ikisinin de Batı Gotları'nın idârecileri olmaları gerçeğidir. Hunlar, Athararik komutasındaki Vizigotlar'ı yenilgiye uğratarak başka bölgelere sürünce, Athararik ile birlikte gitmek istemeyen Vizigotlar Fritigern komutasında hareket etmişlerdir. Bkz. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.23, 30-32, 34, 37, vd; Theophanes, **a.g.e.**, s.99.

¹² Athararik. Batı Got, yâni Vizigot beylerinin en meşhurdur. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.23, 30-32; Ahmetbeyoğlu, **Grek Seyyahı**, s.7.

¹³ Batı Got, yâni Vizigot liderlerinden. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.32-34, 40; Swain, **a.g.e.**, s.17, 37-39, 41.

¹⁴ Macar toprakları. Gregory, **a.g.e.**, s.85; Daha doğrusu Batı Macaristan. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.73; Bugünkü Macaristan'ın Roma İmparatorluğu dönemindeki ismi olan *Pannonia*, adını, *İllirler* ile akraba oldukları tahmin edilen *Pannonlar*'dan almıştır. Romalıların bu topraklara girişi, M.Ö. 35 yılında gerçekleşmiştir. M.S. IV. yüzyıla gelindiğinde Gotlar, Vandallar ve Gepidler gibi çeşitli Germen asıllı kavimlerin eline geçen Macaristan toprakları, VI. yüzyılın başlarında Hunlar tarafından elde edilmiş, Avarların 567 yılında Karpat Havzasına girişlerine kadar da Hunlar'ın idâresi altında kalmıştır. Bölgedeki Avar hâkimiyeti ise, Frank Kralı Şarlman tarafından 803 yılında sona erdirilmiştir. İsmail Doğan, "Macaristan Neresidir?", **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Zeynep İskefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Sakarya, SAÜ Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2013, s.179; M.Ö. I. ve M.S. III. yüzyıllar arasındaki Pannonia hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Güveloğlu, "MÖ. I.–MS. III. Yüzyıllar Arasında Roma–Pannonia–Trakya Siyasal İlişkilerinde Pannonia'nın Yeri ve Önemi", **Ankara Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2006.

¹⁵ Theodosius'un imparator olması 19 Ocak 379 tarihinde gerçekleşmiştir. Theophanes, **a.g.e.**, s.101; Adı geçen bu imparator, 379-395 yılları arasında Roma tahtında hüküm sürmüş olan I. Theodosius'dur, yâni Büyük Theodosius. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.535; Gregory, **a.g.e.**, s.348; İmparatorluk, Edirne Savaşı (8 Ağustos 378)'nda Gotlar tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmasının yanında, İmparator Valens'i de savaş meydanında kaybetmiş, ardından da zor bir sürece girmiştir. Ülkenin tek imparatoru olarak ortaya çıkan Gratianus ise, genç ve tecrübesiz oluşundan dolayı askerî ve siyasî durumu tek başına idâre edecek durumda olmamıştır. Dolayısıyla da sorumluluklarını paylaşacağı birine ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple imparatorluk, deneyimli bir kumandan olan İspanya

Gotlar'a karşı savaşması için gönderdi. § 66 *Patrici Trajan*¹⁶, Kroniğinde, İskitlerin, yerel dilde Gotlar olarak adlandırıldıklarını ifade etmektedir.

kökenli Theodosius'a yönelmiş ve kendisi, Gratianus tarafından imparator ilân edilmiştir. Gregory, **a.g.e.**, s.91-92; Romalılar ve Batı Gotları, yâni Vizigotlar arasında cereyan eden Edirne Savaşı'na şöyle bir bakıldığında, gerek sebep ve sonuç, gerekse de savaş esnasında olsun, savaşın neredeyse her aşamasında Hunlar'ın etkisi göze çarpmaktadır. Edirne Savaşı'nın sebeplerinin en önemlisi aslında Hunlardır ki, zaten Hun kuvvetleri Gotlar'a destek olmak amacı ile bizzat savaşa da iştirak etmişlerdir. Savaşta, Hun destekli Gotlar'ın galip taraf olması ile birlikte zor durumda kalan Bizans Devleti, Tuna bölgesine yeni gelmiş olan Hunlar'a karşı hemen müdahale edememiş, dolayısıyla da Hunlar kendilerini toparlama, bölgeyi daha iyi tanıma ve savaş için gerekli olan, başta at olmak üzere, hayvan ve askerlerini çoğaltma fırsatı bulmuşlardır. Zira Hunlar, daha önce de değinildiği gibi, 376 yılı civarında Tuna Nehri'nin kuzeyinde aniden ortaya çıkmışlardır. Hunlar'ın bu bölgeye gelişleri de, 374-375 yıllarında hâkimiyetlerine son verdikleri Doğu Gotları Ostrogotlar'dan batıya doğru kaçanları tâkip etmeleri sonucunda gerçekleşmiştir. Bu tâkip sonrasında, bugünkü Romanya bölgesinde karşılaştıkları Vizigotlar ile hemen mücadeleye girişen Hunlar, savaşta galip gelerek bölgeyi onlara dar etmişlerdir (376). Böylece kaçacak yer arayan Vizigotlar, Roma İmparatorluğu sınırı konumundaki Tuna Nehri'ni kaçak olarak geçmişler, daha sonra da İmparator Valens'e sığınma talebinde bulunmuşlardır. Vizigotlar'dan özellikle de askerî açıdan istifade edebileceğini düşünen Valens, onların taleplerini kabul etmiş; ancak verdiği sözleri yerine getirmemesi üzerine Vizigotlar 377 yılında isyan ederek Trakya bölgesini yağmalamışlar, çok geçmeden de taraflar arasında Edirne Savaşı meydana gelmiştir. Edirne'nin kenar bölgelerinde, sıcak bir ovada gerçekleşen Edirne Savaşı'nda, İmparator Valens'in elinde 40.000 piyade ve 20.000 süvariden meydana gelen 60.000 kişilik bir ordu bulunmaktaydı ki, Roma atlıları Afrika ve Avrupa'dan gelen hafif atlılardan ibaretti. Taktik bakımından manevra ve düşmanı taciz etme üzerine kurulmuş olan bu hafif süvari birlikleri hücumda yetersiz kalıyorlardı. Diğer tarafta Gotlar'ın lideri Fritigern'in kumanda ettiği ordu 100.000 kişilik olup, bunun yarısını piyadeler, diğer yarısı olan 50.000'ini de ağır zırhlı süvari birlikleri (Hunlar'ın da içinde bulunduğu) meydana getirmekteydi. Gotlar, içlerine âilelerini yerleştirdikleri yük arabalarını çember halinde sıralamışlar, bu çemberin her iki tarafına da süvari birliklerini yerleştirmişlerdi. Got süvari birlikleri, çembere saldıran Roma ordusunu derhal iki taraftan sıkıştırmış, ardından da tamamen kuşatmıştır. Böylece savaşamayacak duruma gelen Roma ordusunda durumu ilk farkedenden süvariler kaçmayı başarmışlar, ancak ağır zırhlı piyade birlikleri silahlarını dahi kullanamaz duruma gelmişlerdir. Bu kanlı savaş sona erdiğinde Roma ordusu yok olmuş, İmparator Valens de dâhil, 40.000 Romalı ölmüştür. Bizanslıları pek çok bakımdan zor bir durumda bırakan bu savaş, ağır piyadelere karşı, ağır süvarilerin galibiyeti ile sonuçlanmış ve Roma İmparatorluğu'nun eğitimli askerlerinin bir Germen ordusu tarafından yenilebileceği anlaşılmıştır. Bu tarihten itibaren de Roma ordusunun savunma üstünlüğü devri sona ermiştir. Ahmetbeyoğlu, **GreK Seyyahı**, s.8; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.30; Gregory, **a.g.e.**, s.91; Ahmetbeyoğlu, **Roma Tarihçisi**, s.4-5; Burak Çınar, "Savaş Tarihinde Saldırı-Savunma İlişkisi", **STRADİGMA e-Dergisi**, S.9, Ekim/2003, s.2-3; Romalıların daha önce pek çok defa Gotlar da dâhil, çeşitli Germen kavimleri ile savaşmış oldukları dikkate alındığında, Romalıların askerî üstünlüğü çağının sona ermesinin en kuvvetli sebebi olarak yine Hunlar karşımıza çıkmaktadır (Ç.N).

¹⁶ 685-695 ile 705-711 yıllarında saltanat sürmüş olan Bizans İmparatoru II. Iustinianus'un himayesi altında yetişmiş, Bizanslı bir tarihçidir. Koyu bir Ortodoks Hıristiyan olan Patrici Trajan'ın kroniği, Theophanes'in, kroniğini hazırlarken kullanmış olduğu eserlerin arasında bulunmaktadır. Ancak bu önemli kronik, devrinde ihmal edildiğinden dolayı günümüze ulaşamamıştır. Trajan'ın, kroniğini yazmaya başladığı tarihin, en erken 668 yılı olabileceği tahmin edilmektedir. Theophanes, **a.g.e.**, s.LXXXVIII, LXXXIX, XC.

§ 94

S. 146

A.M. 5931, M.S. 438/439

Bizans İmparatoru *Theodosius*¹⁷ (43 yıl), 31. Yıl

Bu dönemde, kuzey tarafındaki uzak bölgelerde, Tuna'nın ötesinde yaşayan, sayılamayacak derecede kalabalık, çok büyük Got kabileleri bulunmakta idi. Bunların arasında özellikle dört tanesi bahsedilmeye değerdir, yâni sadece isim olarak farklı olan ve aynı dili konuşan *Got'lar*¹⁸, *Vizigot'lar*¹⁹, *Gepid'ler*²⁰ ve *Vandal'lar*²¹. Bunların hepsi Aryanist sapkınlığına bağlıdır. Onlar, *Arkadios*²² ve *Honorius*²³ zamanında Tuna'yı geçtikten sonra, Roma topraklarına

¹⁷ II. Theodosius (408-450). Gregory, **a.g.e.**, s.349; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.535.

¹⁸ Vizigotlar'ın, yâni Batı Gotları'nın hemen öncesinde adı geçen bu Gotlar'la, kuvvetle muhtemel Doğu Gotları, yâni Ostrogotlar ifade edilmek istenmiştir (Ç.N).

¹⁹ Batı Gotları.

²⁰ İskandinavya Adaları'ndan güneye, kıta Avrupasına akan Germen kavimlerden biri olan Gepidler'in buradaki ilk yerleşim yerleri, bugünkü Polonya'nın, topraklarındaki en uzun akarsuyu olan Vistül Nehri etrafı olmuş ve Gepidler, daha güneye inmeden önce uzun bir süre burada yaşamışlardır. Tunç, **a.g.e.**, s.72; Göç maceraları hemen hemen Gotlar ve Vandallar ile aynı olan Gepidler, Hunlar'ın 375 yılında Karadeniz'in kuzeyindeki Got topraklarına gelmeleri ve buralara yerleşmeleri üzerine, tıpkı buradaki diğer Germen kavimleri gibi batı yönüne göç etmek zorunda kalmışlardır. Kerem Kınık, "Göç, Sürgün ve İltica", **Hayat Sağlık**, S.2, İstanbul, 2010, s.37; Gepidler'in, yaşadıkları bölgelerde pek çok milletle, özellikle de Hunlar ile de yakın ilişkileri olmuştur. Attila'nın en sadık tebaası olan Gepidler, maalesef Attila'nın ölümü üzerine Hunlar'a ilk başkaldıran Germen kavmi olmuştur. Attila'nın ölümünün ardından merkezi otoritenin zayıflaması üzerine Hunlar ile savaşa tutuşan Gepidler, Attila'nın yerine geçen (453) büyük oğlu İlek'i savaşta öldürmüşlerdir. Hunlar'ın doğuya doğru çekilmelerinin ardından Hun Devleti'nin boşalan merkezleri de yine Gepidler tarafından istilâ edilmiştir. Ahmetbeyoğlu, **Attila'nın Oğlu**, s.301, 304, 306.

²¹ Vandallar da, Gotlar ve Gepidler gibi, İskandinavya Adaları'ndan güneye inerek İdil Nehri'nden İspanya'ya, Tuna'dan Vistül'e kadar olan Avrupa topraklarında varlıklarını sürdüren, pek çok devlet ve milletle, elbette Türkler ile de münasebette bulunan ve Romalılarca barbar olarak nitelenen Germen kavimlerinden biridirler. Karadeniz'in kuzeyindeki İskityanın Gotlar'ın elinde bulunduğu zamanlarda, 375 yılında Hunlar'ın bu bölgeye gelişleri üzerine batıya yönelerek, önlerine çıkan kavimleri yurtlarından atarak İspanya'ya kadar ilerleyen bu Germen kavimler daha sonra Kuzey Afrika'ya kadar ulaşmış ve bir daha da geri dönmemişlerdir. Bizans İmparatoru Iustinianus'un 533 yılında bunların üzerine sefer yaptığı bilinmektedir. Ahmetbeyoğlu, **a.g.e.**, s.22; Kınık, **a.g.m.**, s.37.

²² Büyük I. Theodosius (378-395)'ün oğludur. Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasının ardından Arkadios (395-408) imparatorluğun doğu tarafının idaresi ile, kardeşi Honorius da batı tarafının idaresi ile görevlendirilmişlerdir. Paraların üzerinde resmi olan ilk Roma imparatoriçesi olan Aelis Flaccilla'nın oğulları olan bu iki kardeş ayrıca 392-395 yılları arasında babaları Büyük Theodosius'un saltanatına da ortak olmuşlardır. Gregory, **a.g.e.**, s.98, 348-349.

²³ Büyük Theodosius'un oğludur ve 395-423 yılları arasında Batı Roma İmparatorluğu tahtında oturmuştur. **A.g.e.**, s.98, 348.

yerleştirilmişlerdir. *Lombar'dlar*²⁴, dan gelen Gepidler ve *Avar'lar*, daha sonra ortaya çıkmışlar, *Singidunum*²⁵ ve *Sermium*²⁶ civarında bir sahaya yerleşmişlerdir. Vizigotlar, *Alaric*'in emri altında Roma'yı yakıp yıktıktan sonra Galya'ya gittiler ve buradaki toprakların idâresini ele geçirdiler. Önce *Pannonia*'yı ele geçiren Gotlar [yâni Ostrogotlar], daha sonra genç Theodosius [yâni II. Theodosios: 408-450]'un hükümdarlığının 19. yılında [427] ve onun izni ile Trakya bölgesine yerleştiler ve Trakya'da 58 yıl boyunca kaldıktan sonra, Patrici ve Konsul *Theuderich*²⁷ liderliğindeki Batı İmparatorluğu üzerinde güç kazandılar, onların bu şekilde hareket etmelerine izin veren ise Zenon idi. § 95 Vandallar ise, Alanlar ve şu anda Franklar olarak bilinen Germanerler ile işbirliği yaparak, *Godigisklos* önderliğinde Ren Nehri'ni geçtikten sonra, Batı Okyanusu'nun bu kenarında, Avrupa'daki ilk ülke konumunda bulunan İspanya'ya yerleştiler.

S. 156

A.M. 5941, M.S. 448/449

Theodosius [II], 41. Yıl

§ 101

S. 157

Aynı yıl içerisinde, Vandal halkı arasında idâreyi eline alan *Gizerich*²⁸, Doğu Roma'ya bağlı olan pek çok ada, deniz ve toprağın hâkimiyetini kazandıktan sonra,

²⁴ Gotlar, Gepidler ve Vandallar gibi Germaner asıllı bir kavim olan Lombardlar'ın siyasî hâkimiyetleri İtalya'da olmuştur ki, buraya Avar korkusuyla gittikleri söylenmektedir. Bölgeye 568'de Gotlar'ın ardından gelen Lombardlar, aynı yıl İtalya'nın kuzey ve batı bölgelerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Bu sırada İtalya'nın doğu ve güney bölgeleri Bizans'a kalmıştır. 774 yılına kadar bölgede kalan Lombardlar, bu süre içerisinde Bizans İmparatorluğu'nu hayli uğraştırmışlardır. Yasemin Güner, "Ortaçağ Avrupa'sında Yahudi Göçleri ve Yahudi Kültürü", **Celal Bayar Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Manisa, 2007, s.109.

²⁵ Günümüzde Belgrad Şehri. Theophanes, **a.g.e.**, s.375, 393.

²⁶ Sirmium olarak da bilinmektedir. Eski Yugoslavya'daki "Sremska Mitrovica" civarında bulunmaktadır. Günümüzde ise, Sırbistan toprakları içerisinde. **A.g.e.**, s.375, 393.

²⁷ Amalerli Theuderich. Ostrogot asıllı Bizans kumandanı Theuderich, Bizans ile anlaşmazlığa düşen İtalya hâkimi, yine bir Ostrogot olan Odovakar'ın üzerine hareket etmesi için İmparator Zenon tarafından 488 yılında batıya gönderilmiştir. Aralarında geçen şiddetli mücadele neticesinde Odovakar'ı öldürerek ortadan kaldıran Theuderich böylece İtalya'nın hâkimi olmuştur (493). Odovakar meselesini bizzat uğraşmadan bu şekilde halleden Bizans İmparatorluğu aynı zamanda, Theuderich ile birlikte batıya kayan Ostrogotlar'dan da kurtulmuştur. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.57-58.

²⁸ Vandallar'ı 428-477 yılları arasında 49 yıl boyunca idâre eden Gizerich, babası Godigisklos'un ölümü üzerine onun tahtına geçerek üvey kardeşi Gogdaris ile birlikte idâreyi eline almıştır.

kendini kral olarak ilân etti. Bu durum Theodosius'u kederlendirdi ve böylece o, kumandanlar Areobindos, Ansilas, Inobindos, Arintheos ve Germanus'un komutasındaki bin yüz adet yük gemisi ile birlikte yola çıktı. Bu askerî kuvvet Sicilya'da demirlediği zaman, Gizerich korku ile şaşkına döndü ve bir barış müzakeresi gerçekleştirmeleri için Theodosius'a bir elçilik heyeti gönderdi.

S. 158

A.M. 5942, M.S. 449/450

Theodosius [II], 42. Yıl

§ 102

S. 159

Bahsettiğimiz gibi donanma filosu, Gizerich'in elçilerinin ve imparatora bağlı askerlerin gelmesi için Sicilya'da beklerken, *Attila*²⁹ Trakya'yı istilâ etmişti. Bir İskit olan *Moundios*³⁰'un oğlu olan [Attila], cesur ve mağrur bir kişi idi ki, ağabeyi *Bdellas*³¹'ı bertaraf ettikten sonra, kendilerini Hunlar olarak adlandıran İskit İmparatorluğu'nun tek hükümdarı olmuştu. Hepsinden önemlisi ise, onun [Attila'nın Trakya'yı istilâ etmesinin] hesaba katılması üzerine, Theodosius'un Gizerich ile bir anlaşma yapması ve donanma filosunu Sicilya'dan geri çekmesi idi. O [İmparator II.

Gogdaris'in ölümünden sonra da tek başına hükümdar olmuş ve Kartaca'yı 39 yıl boyunca tek başına idâre etmiştir (438-477). Theophanes, **a.g.e.**, s.286, 307.

²⁹ Attila, 434-445 yılları arasında kardeşi Bleda ile birlikte, 445-453 yılları arasında da tek başına Avrupa Hun Devleti tahtında oturmuştur. Doğum tarihi, yeri, gençlik yılları ve yetiştirilmesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Attila'nın, isminden yola çıkılarak Hunlar'ın İdil Nehri kıyılarında buldukları tarihlerde (390-395 yılları) dünyaya gelmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Attila'nın isminin ne anlama geldiği ve Türkçe olup olmadığı hakkında, özellikle de Batılı araştırmacılar tarafından pek çok görüş ileri sürülmüştür. Ancak genellikle Attila isminin Volga Nehri'nin Türkçe adı olan İdil-Etil isminden geldiği kabul edilmiştir. Ahmetbeyoğlu, **Büyük Hun**, s.1; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.61; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.79.

³⁰ Muncuk. Bu ad, Türkçe'de "inci, boncuk, bayrak, sancak" anlamlarını taşımaktadır. Muncuk hakkında bilinen tek şey, Attila ve Bleda'nın babaları olduğudur. Hayatı, devlet idâresinde hangi makamlarda bulunduğu ve Hun tahtına çıkıp çıkmadığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Genç yaşta ölmüş olabileceği ihtimali ise, Attila ve Bleda'nın küçük yaşta babasız kalmaları ve amcaları Rua'nın yanında yetişmeleri gerçeğinden yola çıkılarak akla gelmektedir. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.66.

³¹ Genellikle "Bleda" olarak bilinmektedir. Theophanes, **a.g.e.**, s.160; Attila'nın büyük kardeşi olan Bleda, daha sonraki zamanlarda Macarlar tarafından "Buda" adı ile anılmıştır. 434 yılında Hun tahtını birlikte devralmalarına rağmen, Bledanın eğlenceye düşkün ve silik şahsiyetli bir kişiliğe sahip olmasından dolayı, Attila idâreyi tek başına yürütmüş, Bleda ise 11 yıl boyunca yardımcı hükümdar sıfatı ile devletin yönetimine katılmış, sonra da, Attila tarafından öldürüldü iddiasının tersine, 445 yılında eceli ile ölmüştür. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.76.

Theodosius], Aspar³², Areobindos ve Argagisklos ile birlikte, askerî kuvvetiyle, zaten *Ratiaria*³³, *Naissos*³⁴, *Philippoupolis*³⁵, *Arkadioupolis*³⁶, *Constantia*³⁷ ve diğer pek çok kenti itaati altına alan ve pek çok esir ile birlikte, çok büyük miktarda ganimet de elde etmiş olan Attila'ya karşı gönderdi. Kumandanlar yapılan savaşlarda ağır bir şekilde yenildikten sonra, Attila, *Adrianople*³⁸ ve evvelce *Peirinthos* denilen *Herakleia*³⁹ haricindeki bütün şehir ve kaleleri kendine bağlayarak, *Kallipolis*⁴⁰ ile *Sestos*⁴¹, un kenarından akan deniz ve Pontus olmak üzere, her iki denize doğru ilerledi, öyle ki, *Athyras*⁴² Kalesi'ne kadar bizzat geldi. § 103 Böylece Theodosius, Attila'ya bir elçilik heyeti göndermek ve kendisine, geri çekilmesinin karşılığında 6000 Libre altın ve ayrıca barışı devam ettirmesi karşılığında yıllık vergi ödemesi anlaşması için de 1.000 Libre altın vermek zorunda kaldı [447]⁴³.

İmparatorluğun doğu tarafının ordularının Attila'ya karşı mücadeleden geri dönmesinden kısa bir süre sonra, 3. *Indiction*⁴⁴, un 20 Temmuz'unda Theodosius [II] öldü. *Pulcheria*⁴⁵, imparatorun ölümünü henüz hiç kimse bilmeden, aklı ve asaleti ile

³² Aslen Alan soyundan olan ve İmparator II. Theodosius'a bağlı hizmette bulunan kumandan. Gregory, **a.g.e.**, s.108.

³³ Tuna boyunda, Yukarı *Misya* (Mysia/Moesia)'da bulunmaktadır ve genellikle Arzar-Palanca ile bir tutulmaktadır. Theophanes, **a.g.e.**, s.160.

³⁴ Niş.

³⁵ Günümüzde Bulgaristan topraklarında bulunan "Plovdiv" Şehridir. **A.g.e.**, s.160, 409; Bu şehir, Osmanlı döneminde "Filibe" olarak adlandırılmıştır.

³⁶ İstanbul ve Edirne arasında bulunan Lüleburgaz. **A.g.e.**, s.119,160.

³⁷ Romanya'nın Karadeniz kıyısında bulunan, Varna Şehrinin kuzey tarafında yer alan "Constanta" Şehri. **A.g.e.**, s.160; Tomis. Köstence.

³⁸ Edirne.

³⁹ Marmara Ereğlisi. M.Ö. VI. yüzyılda kurulduğu zaman "Peirinthos" adını alan, günümüzde Tekirdağ'daki Marmara Ereğlisi'nde bulunan bu antik kent, M.S. 286 yılından itibaren "Herakleia" adı ile anılmaya başlanmıştır.

⁴⁰ "Gallipoli" adı ile de bilinen Gelibolu.

⁴¹ Eceabat.

⁴² Büyük Çekmece. **A.y.**

⁴³ Hunlar ile ilgili bu olay, Avrupa Hun Devleti ve Doğu Roma İmparatorluğu arasında 447 yılında imzalanmış olan Anatolius Barışı öncesinde cereyan eden, Attila'nın II. Balkan Seferi ile ilgili olaylardır. Detaylı bilgi için I. Bölüm'e bakılabilir.

⁴⁴ İndüksiyon: İmparatorlukta, 15'er yıllık sürelerle dayanan tarihleme usûlüdür. Detaylı bilgi için bkz. **A.g.e.**, s.LXIV-LXVIII.

⁴⁵ İmparator Arkadios (395-408) ve Eudoksia'nın kızları Augustus Aelia Pulcheria. 402 yılında babası Arkadios'un saltanatı zamanında henüz 8-9 aylık bir bebek iken Augustus olarak ilân edilen ve 6 yıl boyunca babası ile birlikte hüküm süren II. Theodosios (408-450)'un ablasıdır. Theodosios'un 7 yaşında iken tek başına iktidar olduğu 408 yılında 15 yaşında olan Augusta Pulcheria, onun eğitimi ile bizzat ilgilenmiş, küçük yaştan itibaren kişilik, konuşma, yürüme biçimi, gülme, giyim, tavır ve davranış da dâhil olmak üzere, Theodosios'a iyi bir eğitim vermiştir. Theodosios'u ayrıca Hıristiyanlık ile ilgili konularda Pulcheria ve dayısı Honorius, birlikte eğitmişlerdir. Koyu bir

tanınmış ve şu anda yaşlı ve çok yetenekli bir kişi olan Marcianus’u çağırdı ve ona şunları söyledi, “*İmparatorun ölümü dolayısıyla, erdemli bir kişi olduğun için Senato’nun tümünün içerisinde seni seçtim, Tanrı’ya adanmış olduğum namusumu koruyacağına dâir bana söz ver ve ben de seni imparator olarak ilân edeyim*”. O [Marcianus], bu sözü verdikten sonra, [Pulcheria], Patrik ve Senatoyu çağırdı ve onu imparatorluğun doğu tarafının imparatoru ilân etti.

§ 105

S. 161

Attila, imparatorlara karşı ayaklandı, çünkü Roma’da bulunan Valentinianus [III], kız kardeşi *Honorio*⁴⁶’yı evlenmesi için kendisine vermemişti. *Aurelia*⁴⁷’ya kadar ilerleyen [Attila], Romalı kumandan Aëtios ile savaş halinde çarpıştı ve kuvvetlerinin büyük bir kısmını *Ligys Nehri*⁴⁸’nde kaybederek yenilgiye uğradı ve utanç içinde geri çekildi.

Ortodoks olan, sarayı adeta bir manastıra dönüştüren ve kendini Tanrı’ya adayın Pulcheria’nın, kendisi gibi yaşamaları yönünde ikna ettiği Arkadia ve Marina adlarında iki kız kardeşi de bulunmaktadır. **A.g.e.**, s.124-125, 127; Gregory, **a.g.e.**, s.107-108; Silik şahsiyetli bir kişiliğe sahip olan II. Theodosios döneminde imparatorluk genellikle Pulcheria tarafından idâre edilirken, yine Pulcheria’nın tavsiyesi üzerine Theodosios, Eudokia ile evlenmiştir. Ancak Pulcheria ile Eudokia arasında iktidar kavgası başlamış, Theodosios ise, biri ablası, diğeri eşi olan bu iki kadın arasında kalan basiretsiz bir kişilik sergilemiştir. Theodosios, ölümüne yakın yıllarda, Eudokia’nın kıskırtmasıyla ablası Pulcheria’yı saraydan uzaklaştırmıştır. Ancak çok geçmeden hatasını anlamış ve eşi Eudokia’yı şiddetli bir şekilde azarlamıştır. Bunun üzerine umutsuzluğa kapılan, hafif meşrep bir tabiata sahip olan Eudokia kendisinin Kudüs’e gönderilmesini talep etmiştir. İsteği yerine getirilen Eudokia’nın başkentte sık sık görüştüğü bir takım erkeklerin de Kudüs’te yanında oldukları ve ayrıca Eudokia’nın onlara kıymetli hediyeler verdiği haberini alan Theodosios, bu erkeklerin kafalarının kesilmesi emrini vermiştir. Bu olanların ardından Theodosios kendisini affetmesi için ablası Pulcheria’ya yalvarmış ve onu tekrar saraya getirmiştir. Pulcheria, 450 yılında İmparator II. Theodosios’un ölümü üzerine ordudan seçtiği Markianus’a evlenme teklifinin yanında, imparator olması teklifinde de bulunmuştur. Teklifleri kabul eden Markianus böylece imparator olmuştur, ancak Pulcheria çok geçmeden, yâni 452 yılında vefat etmiştir. **A.g.e.**, s.130, 155, 158, 164; Kaçar, **a.g.e.**, s.147; Kelly, **a.g.e.**, s.229-230.

⁴⁶ Honorio, ağabeyi III. Valentinianus tarafından planlanan bir evlilikten kendisini kurtarması için Attila’ya çağrıda bulunmuştur. Bunu bir evlenme teklifi olarak kabul eden Attila, imparatorluktan kendisi için bir pay talep etmiştir. Theophanes, **a.g.e.**, s.162; Honorio’nun Attila’ya yapmış olduğu evlenme teklifi süreci için bkz. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.85-88; Ahmetbeyoğlu, **Grek Seyyahı**, s.14, 57-58, 77; Honorio hakkında ayrıca bkz. Kelly, **a.g.e.**, s.220-227.

⁴⁷ Paris’in güneyinde bulunan Orléans Şehri. Theophanes, **a.g.e.**, s.162.

⁴⁸ Loire Nehri. Bu savaş, “Maurica Savaşı”’dır. Ayrıca “Catalaunian Plains Savaşı”, yâni “Katalonya Savaşı” olarak da bilinmektedir. **A.g.e.**, s.162; Katalonya Savaşı (451) hakkında detaylı bilgi için I. Bölüm’e bakılabilir.

§ 107

S. 164

A.M. 5945, M.S. 452/453

Bizans İmparatoru *Marcianus*⁴⁹ (7 yıl), 3. Yıl

Bu yıl içerisinde, *Alexandrian*'da bulunan Diokletianus Hamamları onarıldı. Ayrıca Attila, *Aquileia*⁵⁰ Şehrini ateşe verdi.

§ 108

S. 165

A.M. 5946, M.S. 453/454

Marcianus, 4. Yıl

S. 166

Bu yıl içerisinde, Roma'daki İmparator Valentinianus, Patrici ve kumandan Aëtios'un gücünden tedirgin oldu ve onu, saray görevlilerinden biri olan, kendisinin suç ortağı Herakleius ile birlikte haince öldürdü. Attila, [kendisine ödenecek olan] vergiyi, Theodosius'un kendisi belirlediği gibi ödemeyi de kabul etmediği için, Marcianus ile savaşmak üzere hazırlık yaptı. Fakat bu arada o [Attila], güzel bir kıza âşık oldu, onunla evliliğinin sevincini yaşarken iyice sarhoş oldu ve uykuya yenildi; burnundan ve ağzından bol miktarda kan boşalmasının ardından da, hayatı sona erdi⁵¹. Oğulları onun büyük iktidarını miras olarak devraldılar, fakat onlar,

⁴⁹ Marcianus (450-457). II. Theodosius (408-450)'un 450 yılında ölümünün ardından ablası Augusta Pulcheria, yetenekli bir kumandan olan Markianus'u kendisine eş olarak seçmiş, hemen ardından da imparatorluğu ona emanet etmiştir. Kaçar, **a.g.e.**, s.147; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.55.

⁵⁰ Bugünkü İtalya'nın kuzeydoğusunda bulunan kıyı kenti. Bölgede stratejik olarak oldukça önemli bir yere sahip olan bu şehir M.Ö. 181 yılında, Romalılar tarafından kurulmuştur. M.Ö. I. yüzyıldan itibaren İtalya'nın kuzey sınırlarının kontrolünün sağlanmasının zorunluluğunun farkına varan Roma İmparatorluğu, Balkan Yarımadası'na doğru uzanan güzergâh üzerinde bulunan *Natisio Dağı*'nın ağzında *Aquileia* Şehrini kurmakla Tuna Bölgesi içerisinde ilk toprağa sahip olmuştur. Şehrin kurulmasının ardından imparatorluk, Kuzey İtalya ve Roma için tehdit oluşturan Tuna Bölgesindeki yerel kabilelere karşı kendi sınırlarını güvence altına almak gâyesi ile Balkanlar'ın iç kısımlarına doğru ilerleyerek aralıksız mücadeleler vermiştir. Güveloğlu, **a.g.e.**, s.4,37,40.

⁵¹ Attila, Kral *Bractani* (?)'nin kızı olan ve olağanüstü bir güzelliğe sahip son eşi *Mikolch*'u çok sevmiştir. Evlendiği gece eşine, onu inanılmayacak kadar çok sevdiğini söylemiş ve onun şerefine her zamankinden çok daha fazla içerek iyice sarhoş olmuştur. Eşi ile birlikte olduktan sonra, sırtüstü yatarken burnundan kan gelmeye başlamış, ağzına dolan kanın solunum yolunu kapatması ile de durumu iyice ağırlaşmış ve nefes alamaz hale gelmiştir. Bu şekilde hayata veda eden Attila'nın eşi,

birbirleriyle çekişmeleri neticesinde öldürüldüler. Her ne şekilde olursa olsun, Doğu Romalılar, Marcianus'un hâkimiyeti süresi boyunca, tam anlamıyla barış, adalet ve mutluluğa kavuşmuşlardı. Aslında bu yıllar, imparatorun iyiliğinden dolayı altın yıllardı ve tüm meselelerin yerine sükûnet hâkim olmuştu.

S. 186

A.M. 5966, M.S. 473/474

Leon⁵², 17. Yıl

§ 120

Aynı yıl içerisinde, İmparator Leon, *Byzantium*⁵³, da hastalandı ve [yerine], henüz bir çocuk olmasına rağmen daha önce imparator tayin edilmiş olan, Zenon⁵⁴ ve Ariadne⁵⁵, nin oğulları Leon'u bırakarak, 12. İndüksiyon'un Ocak ayında öldü. Leon, Şubat ayı içerisinde, Hipodrom'un *Kathisma*⁵⁶, sında, kendisine refakat eden Verina⁵⁷ ve Ariadne ile birlikte babasına taç giydirdi. Küçük Leon, babası Zenon ile birlikte sadece on aylık bir süre ortaklaşa hükümdarlık yaptıktan sonra, bir hastalıktan dolayı öldü ve Zenon, Basiliskos'un [İmparatorluğu] gaspettiği yirmi ay da dâhil olmak üzere, on yedi yıl ve iki ay kadar bir süre boyunca, tek başına hüküm sürdü. Zenon

onu uyandırmak için hafifçe dokunduğunda, onun soğuk ve hareketsiz vücudu ile karşılaşmış ve çığlık atarak saray görevlilerini çağırmıştır. **Chronica de Gestis Hungarorum (The Hungarian Illuminated Chronicle)**, transl. Alick West, Budapest, 1969, s.96; Attila'nın son eşinin adı bazı kaynaklarda (meselâ, Jordanes'in *Getica*'sında) *İldico* olarak geçmektedir ve onun menşei konusu belirsiz olmakla beraber, onun Germen ya da Got asıllı olduğu tahmin edilmektedir. **A.g.e.**, dp.157; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, dp.104; Attila'nın ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz. **a.g.e.**, s.104-114,dp.104,106-107; Üstün, **a.g.e.**, s.123.

⁵² I. Leon (457-474).

⁵³ Byzantium, 324-330 yılları arasında yeniden inşa edilerek "İstanbul (Konstantinopolis)" adını alan ve bugün bilinen adı ile İstanbul'un antik adıdır. Antik Byzantium şehri, M.Ö. VII. yüzyılda Boğaz'ın Trakya yakasında bir *Megara* kolonisi olarak kurulmuştur. Şöyle ki, Yunan Yarımadası'ndan İstanbul Boğazı'na kadar ilerleyen Megaralılar, M.Ö. 680 yılında Kadıköy'ü, bundan 17 yıl sonra da, Marmara ile Haliç arasında bulunan burun üzerinde Byzantium Şehrini kurmuşlardır. Liman yerleri, savunma kolaylığı ve balıkçılık gibi pek çok bakımdan son derece elverişli bir konuma sahip olan şehir kısa süre içerisinde gelişmiştir. Atina'nın gücünün etkili olduğu dönemlere denk gelen M.Ö. 416 yılında Atina'nın hâkimiyetine giren Byzantium Şehri, M.Ö. 189 yılını tâkiben Anadolu topraklarına sahip olan Romalılar'ın eline geçmiştir. Oğuz Tekin, "The Pelamydes of Byzantium and The Golden Horn", **Anadolu Araştırmaları**, S.14, İstanbul, 1996, s.469; Murat Yurdakök, "Bizanslılarda Pediatri", **Hacettepe Üni, ÇSHD**, C.XLVIII, S.1, Ankara, Ocak-Mart/2005, s.93.

⁵⁴ Yakın gelecekte, 474 yılında Bizans tahtına oturacak olan Bizanslı kumandan.

⁵⁵ Areadne olarak da bilinmektedir ve küçük Leon, yâni II. Leon'un annesidir.

⁵⁶ Katizma. İmparatorun Hipodrom'daki locası. Theophanes, **a.g.e.**, s.691.

⁵⁷ I. Leon'un eşi, II. Leon'un da anneannesidir.

imparatorluğu kötü bir şekilde idâre etti; İmparator, [hükümdarlığının] başlarında, zamanını ahlâksız zevklerle ve adaletsiz davranışlarla harcarken, *Saracen'ler*⁵⁸ Mezopotamya'yı, S. 187 devletin oldukça ağır hasar görmesine sebep olan Hunlar⁵⁹ da Trakya'yı istilâ ettiler.

A.M. 5967, M.S. 474/475

Bizans İmparatoru *Zenon*⁶⁰ (17 yıl), 1. Yıl

S. 188

§ 122

*Perozes*⁶¹, *Nepthalite Hunlar*⁶², a karşı sefere çıktı ve onları bozguna uğratarak tâkibe başladı. Fakat onlar, düşmanın önünden sağa sola dağılarak, dağlardaki dar

⁵⁸ Saracen tabiri, daha çok Araplar için olmakla beraber, Türk ve İranlılar için de kullanılmaktadır. Ancak burada Araplar değil de, kuvvetle muhtemel İranlılar, yâni Sâsânîler kastedilmektedir. Grekçe kaynaklarda Araplar'ı ifade etmek için "Sarakinoi", "Saracani" şeklinde kullanılmış olan Saracen isminin anlam ve etimolojisi hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu adın, Hz. İbrahim'in hanımı Sâre'ye izafetle verildiği veya "çadır sakinleri" anlamına gelen "Skenitai" kelimesinden türediği belirtilmektedir. Bizanslı yazarlar, özellikle bedevi Araplar'ı ifade etmek üzere "Arabes", "Skenitai" tabirlerini kullanmakla beraber; Arabes, Sarakinoi ve Skenitai kavramlarını birbirlerinin yerine de kullanmışlardır. Bkz. Casim Avcı, **İslâm-Bizans İlişkileri**, İstanbul, Klâsik Yay., 2003, s.20.

⁵⁹ Ogur boylarından. Muhtemelen Kutrigurlar'dır.

⁶⁰ Bizans İmparatoru Zenon (474-475; 476-491). 475-476 yıllarında görülen 2 yıla yakın süren küçük bir kesinti dışında, 17 yıl boyunca Bizans İmparatorluğu tahtında kalan Zenon, eşi Ariadne'nin dayısı olan rakibi Basiliskos tarafından tahtının gasp edilmesiyle eşi Ariadne ile birlikte başkentten uzaklaştırılmış ve bugünkü Konya taraflarında bir kaleye sığınmıştır. İmparator Zenon'un başkentten kaçışı macerasına şöyle bir bakıldığında, hattâ biraz geriye gidildiğinde görülür ki; I. Leon saltanatı zamanında 463 yılında, Zenon'u Doğu'nun başkumandanı, eşi Augusta Verina'nın kardeşi olan Basiliskos'u da Trakya'nın başkumandanı olarak atamıştı. İmparator I. Leon, bir erkek çocuk sahibi olmadığı için kendisi hayattayken, kızı Ariadne ile damadı Zenon'un çocukları olan küçük Leon'u 6 yaşında olmasına rağmen 473'te veliahd olarak tayin etmişti. I. Leon'un ölümünün ardından, yâni 474 yılında genç İmparator II. Leon, babası Zenon'u imparator ilân ettikten kısa bir süre sonra hayata veda etmişti. Bunun üzerine Zenon'un kayınvalidesi Verina, torunu II. Leon'un ölümünden Zenon'u sorumlu tutmuştu. Zenon tahta çıkışının hemen ardından eski silah arkadaşı Basiliskos tarafından tahtı elinden alınmıştır ki, Basiliskos Verina'nın kardeşidir. Bazı senatörlerin yanında, ablası Verina tarafından da desteklenerek tahtı elde etmeyi başaran Basiliskos, Zenon'u başkentten uzaklaştırmış, böylece Zenon'un hükümdarlığı, saltanatının ilk yıllarında küçük bir kesintiye uğramıştır. Netice itibarıyla, Basiliskos'un idâresinden memnun olmayan senato üyeleri, Zenon'u tekrar İmparatorluk tahtına getirme yönünde çalışmalar başlatmışlar, uygun ortamın sağlanmasının ardından da Zenon, eşi Ariadne ile birlikte İstanbul'a geri dönmüş ve imparatorluğu yeniden idâre etmeye başlamıştır. Theophanes, **a.g.e.**, s.176,186-187,191-192; Gregory, **a.g.e.**, s.115; Zenon'un ikinci defa imparatorluğa gelişi, yâni 476 yılı, aynı zamanda Batı Roma İmparatorluğu'nun da sona erdiği yıla denk düşmektedir. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.57.

⁶¹ Peroz. Sâsânî Hükümdarı I. Firuz (459-484). Theophanes, **a.g.e.**, s.165; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.85; Sâsânî Hanedanına mensûp veliahd Firuz, hükümdarlığı öncesinde Ak Hunlar tarafından himaye edilmekte idi. Ak Hunlar, ordularına ağır bir yenilgi yaşattıkları 430 yılından sonra İranlılar karşısında

geçitler boyunca küçük gruplar halinde kaçarak kurtulmayı başardılar ve kendilerini İranlıların arkasına düşürdüler, ardından da onları, tedbir almalarına fırsat vermeden çember içine aldılar. Zor durumda kalan Firuz, barış için yalvardı. Eftalitler'in Hükümdarı⁶³, Firuz kendisinin huzurunda saygıyla eğilmeden önce bunu [barışı] yapamazdı. [I. Firuz], gereken hürmeti gösterdi ve Eftalitler'e karşı bir daha asla savaşmayacağına dâir yemin ederek söz verdi. Güç kullanılmak suretiyle baskı altında tutulan Firuz, bunu yapmaya mecbur bırakıldı ve büyük bir utanç içerisinde geri çekildi. Fakat [Firuz], bu utanç verici durumun verdiği acıya katlanamayarak, verdiği yeminleri de hiçe sayarak, onlara [yâni Ak Hunlar'a] karşı bir kez daha savaş açtı.

baskın çıkararak Sâsânî iç işlerine karışmaya başlamışlar, hemen ardından da, ellerinde tuttıkları Firuz'u 431 yılında Sâsânî tahtına oturtmuşlardır. I. Firuz'un Sâsânî Hükümdarlığına gelişi bu şekilde gerçekleşmiştir. Ak Hunlar'ın İranlılar üzerindeki bu üstünlüğü, Firuz'un torunu olan ve aynı zamanda bir Ak Hunlu Türk anneden doğan I. Hüsrev Anuşirvan (531-579) zamanına kadar devam edecektir. Tahta çıkması ile birlikte Ak Hunlar'a ağır vergilerle bağlanmak ve hattâ Amuderya civarında bulunan topraklarından bir parça da vermek zorunda kalan Firuz, bu duruma tahammül etmeye çalışmış, ancak 459 yılına kadar dayanabilmiştir. Böylece Ak Hunlar'a karşı büyük bir sefere çıkan Firuz ve ordusu, Ak Hunlar'ın uyguladıkları savaş taktiği olan "Sahte Ricat/Turan Taktiği" karşısında her hangi bir varlık gösterememişlerdir. Tarihler 484 yılını gösterdiğinde, taraflar yine savaşmışlar ve bu defa Firuz hayatını kurtaramamıştır. Böylece I. Firuz'un hayatına, o zamanlar Ceyhun ovasında yaşamakta olan Ak Hunlar son vermiş oldular. Başlarındaki Ak Hun hükümdarının adını ise, Araplar *Ahşunvar*, Bizanslılar *Eftalanos*, İranlılar *Hoşnuvaz*, Türkler ise *Aksungur* olarak ifade etmişlerdir. Altungök, **a.g.e.**, s.89; İsayev- Özdemir, **a.g.m.**, s.116-117.

⁶² "Eftalit Hunlar", "Eftalitler" veya "Ak Hunlar". Theophanes, **a.g.e.**, s.189; Heftalit Hunları da denilen Ak Hunlar'ın adları, Bizanslı tarihçilerin kayıtlarında genellikle "Hephtalites", İranlı tarihçi Mirhond'da "Hayâthelit", Çin tarihçilerinde ise, "Ye-tai" şeklinde geçmiştir. Eftalit (Eftalit) adı, Sâsânî Hükümdarı I. Firuz'a büyük bir mağlubiyet yaşatan Ak Hun Hükümdarı Eftalanos'tan gelmektedir. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.85; René Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul, Ötüken Yay., 2006⁵, s.96; Ak Hunlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. I. Bölüm.

⁶³ Ak Hun Hükümdarı Ağsuvar/Ahşunvar/Aksungur (Günhan/Kün-Han/Kun-Kan). Eftalitlerin hükümdar âilesi Eftal (Abdel) Hanedanı'na mensüptür. Türkistan ve Afganistan'dan geçen Büyük İpek Yolu'nun denetimini elde tutmak uğruna Ak Hunlar ile Sâsânîler arasında yaşanan amansız rekabetten dolayı taraflar birçok kez kendilerini savaşın içerisinde bulmuşlardır. Ak Hunlar, 430 yılında İranlılar'ı mağlup etmeleri ile birlikte Sâsânî iç işlerine karışmaya başlamışlar, bu galibiyetten 30 yıl kadar sonra, Ak Hun Hükümdarı olan Ağsuvar, himayesi altında tuttuğu veliahd Firuz'u Sâsânî tahtına çıkarmıştır. Ağsuvar bunu karşılıksız yapmamıştır, zira Firuz kendisine, tahta oturduğu takdirde Amuderya çevresindeki topraklara ilâveten para vermeye de söz vermiştir. Ancak bu şartlara uymayan Firuz, 459'da Ak Hunlar'a karşı savaş açmıştır. Ancak bu savaşta Turan Taktiği'ni uygulayan Ak Hunlar, Sâsânîler'e ağır bir yenilgi yaşatmışlardır. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.87; İsayev- Özdemir, **a.g.m.**, s.116-117; Karadeniz, **a.g.m.**, s.210; Altungök, **a.g.e.**, s.96-98.

S. 189

A.M. 5968, M.S. 475/476

Bizans İmparatoru Zenon (17 yıl), 2. Yıl

Aynı yıl içerisinde Firuz, Eftalitler olarak bilinen Ak Hunlar'a karşı bir kere daha savaşa girişti ve tüm ordusu ile birlikte helâk oldu. § 123 Çünkü derin bir hendek kazmış olan Eftalitler, üzerine kamışlar yerleştirip onu toprakla kapattılar ve onun gerisinde beklediler. Ak Hunlar, İranlılar ile görüşmeleri için birkaç kişi gönderdilerse de, bunlar daha sonra hızla geri dönerek teker teker dar geçitlerden geçip, diğerleri ile birlikte kaçtılar. İranlılar herhangi bir tehlikeye maruz kalacaklarından hiç bir şüphelenmedikleri için, durup düşünmeden onları tâkip ettiler. Ancak Firuz ve oğlu da dâhil olmak üzere, onların tamamı o çukurun içerisinde düşerek öldüler. S. 190 Firuz tehlikenin farkına vardığı zaman, sağ kulağında bulunan kocaman, parlak bir inciye (bu çok pahalı idi) çıkarmış ve onu uzağa fırlatmıştı; öyle ki, ziyadesiyle muhteşem bir parça olan bu inci küpeyi kendisinden sonra hiç kimse takmamalıydı; diğer hiçbir hükümdar şimdiye kadar bunun gibi bir şeye sahip olmamıştı. Böylece Firuz, ordusunun tamamı ile birlikte yok olmuştu. Firuz'un yanında savaşa katılmamış olanlar, Firuz'un küçük oğlu *Kabades*⁶⁴'i

⁶⁴ I. Kavard, Kabad veya Kavard (488-531). Aslında Kavard, 488 yılına, yâni babasının ölümünden 4 yıl sonrasına kadar tahta oturmamıştır. Theophanes, **a.g.e.**, s.190-191; Kavard, 484 yılında babası I. Firuz (457-484)'un Ak Hunlar tarafından öldürülmesinden sonra ordu tarafından Sâsânî tahtına çıkarılmıştır. Ancak kısa süre içerisinde saray muhalefeti ile karşılaşan ve hanedanın diğer üyeleri tarafından tahttan indirilen Kavard Ak Hunlar'a sığınmış, aynı yıl amcası Balas/Belaş (484-488) Sâsânî hükümdarı olmuştur. Kavard'ın babası I. Firuz'u öldüren ve Balas'ın Sâsânî tahtına oturmasında etkili olan Ak Hunlar'ın İranlılar üzerinde kurmuş olduğu baskı, I. Kavard'ın oğlu I. Hüsrev (531-579) dönemine kadar devam etmiştir. Nitekim Balas'ın ölümünün ardından Kavard'ı Sâsânî tahtına oturtacak olan da yine Ak Hunlar olmuştur. 488 yılında Sâsânî hükümdarı olan Kavard, 496 yılına gelindiğinde halkı tarafından zindana atılmış, ancak akrabalarının yardımı ile kaçmayı başararak yeniden Ak Hunlar'a sığınmıştır. Kavard, 2 yıllık bir sürgün hayatından sonra, Ak Hun desteği ile tahtına kavuşmuştur; ancak bu ona hayli pahalıya mal olmuştur. Çünkü Ak Hunlar'a olan borcunu ödeyebilmek için Bizans İmparatoru Anastasius'tan borç para almıştır. Kavard, tahtta kaldığı süre içerisinde ilk mücadelesini, bu sırada Don ve İdil arasına yayılmış olan Hazarlar'a karşı Kafkasya'da yapmıştır. Bizans Devleti ile de mücadelelere girişmiş ve bu hareketlerinde sürekli Ak Hunlar'dan askerî destek almıştır. 502 yılında Ermenistan üzerine yürüyen Sâsânî ve Ak Hun kuvvetleri Erzurum önlerine kadar gelmişler ve burada bulunan zor bir kaleyi ele geçirmişlerdir. Kavard 531 yılında öldüğünde, oğlu I. Hüsrev Anuşirvan (531-579) yerine geçmiştir. Sâsânîlerin Ak Hunlar'a karşı üstünlük sağlamaları ilk defa I. Hüsrev döneminde görülmüş, bu dönemden sonra Sâsânîler Ak Hunlar'a vergi ödememişlerdir. Hüsrev Anuşirvan, Kavard'ın Ak Hun ülkesinde sürgünde bulunduğu sırada evlenmiş olduğu bir Ak Hun kumandanının kızından doğmuştur. Altungök, **a.g.e.**, s.60, 98-102; Theophanes, **a.g.e.**, s.191.

hükümdar olarak seçtiler. İranlılar'ı, kendileri için haraç toplama gâyesi ile iki yıl boyunca barbarlar idâre ettiler.

Makamını düşüncesizce kullanan Kavard, kadınların, kamunun ortak malı olacağına dâir bir kanun çıkardı. Bu yüzden İranlılar onu önce tahttan indirdiler, sonra da bağlayarak zindana attılar⁶⁵. Onlar, *Valas* adı ile de bilinen, Firuz'un kardeşi *Blases*⁶⁶'i kendilerine hükümdar yaptılar, çünkü Firuz'un başka bir oğlu yoktu. Kavard'ın eşi, hapishanede iken onun ihtiyaçlarını karşıladı. Hapishane müdürü, güzelliğinden dolayı ona âşık oldu. Kavard ise, kendisinin kaleden [yâni zindandan] kaçmasına izin vermesi durumunda, bu adama teslim olması konusunda eşini teşvik etti. Bu kadın [eşi Kavard'ın söylediklerini] aynen yerine getirdi ve daha sonra engellenmeden Kavard'ı ziyaret etme ve kendisine hizmet etme imkânı buldu. Kavard'ın Seoses adlı bir arkadaşı, sahip olduğu atları ve adamlarıyla birlikte, tanınmış bir köyde hazır olduğuna dâir bir haberi, eşi vasıtasıyla Kavard'a gönderdi. Gece olduğunda Kavard, eşini giysilerini kendisine vermesi için ve kendi giysilerini de onun giymesi ve hapishanede kalması için ikna etti. Bu şekilde zindandan dışarı çıkan Kavard, muhafızların ihtarını da atlattı ve hapishaneden biraz uzaklaştıktan sonra, bir ata bindi ve Seoses ile birlikte Eftalit Hunlar'a gitti. Onların hükümdarları, evlenmesi için ona kızını verdi ve aynı zamanda büyük bir ordu da vererek, bununla birlikte onu [Kavard'ı] İranlılar'a karşı gönderdi. § 124 Kavard'ın yerine giysilerini giymiş olan karısını gördüklerinde onu Kavard zanneden muhafızlar, birkaç gün boyunca Kavard'ın hapishanede olduğunu düşündüler. Kavard, Hunlar'ın ordusu ile birlikte İran'a saldırdı ve zorluk çekmeden [Sâsânî] İmparatorluğunun⁶⁷ hâkimiyetini

⁶⁵ Bununla muhtemelen, Mazdaizm inançlarından esinlenen Kavard (kadınları müşterek hale getirmek suretiyle)'in devrim yaratan değişimler uygulamaya koymasından dolayı tahttan indirilerek, Ak Hunlar'ın yanında sürgünde kaldığı (496-498) süreç kastedilmektedir. Onun ardından yerine kardeşi Zamaşp hükümdar olmuştur. Theophanes, **a.g.e.**, s.191.

⁶⁶ Balas, Balaş, Belaş, Valas, Oualas. **A.y.**

⁶⁷ Sâsânîler, İran havzasında kurulmuş olan Med, Pers ve Part gibi tarihî sürecini tamamlayan devletlerin vaktiyle tebaası olan kalınlardan meydana gelmişlerdir. Netice itibariyle, Büyük Part Krallığı'nın mirasçısı olarak ortaya çıkan Sâsânî Devleti, M.S. 224 yılında I. Ardeşir (Yunanca'da: *Artaxerxes*) tarafından kurulmuş ve 642 yılında Araplar tarafından ortadan kaldırılmıştır. Son Part Kralının 225 yılı civarında Ardeşir tarafından öldürülmesiyle sona eren 400 yıllık Part hâkimiyetinin ardından, yine 4 asırlık bir zaman dilimini kaplayan Sâsânî Devleti dönemi, İran tarihinin en önemli ve etkili dönemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Sâsânî Devleti adını, I. Ardeşir'in büyük babası olan, devletin asıl kurucusu Sasan (Zazan)'dan almıştır. Keyaniler sülâlesine mensûp bir rahibin (?) oğlu olan Sasan, Part Krallığı'na ait Pars eyaletinde, Arşak hanedanının son hükümdarı

yeniden kazandı. O, Valas adı ile de bilinen Blases [Balaş]'in gözlerini kör ederek hapse attı. Kurnaz ve zinde bir yapıya sahip olduğu için imparatorluğu kendi adına güvenli bir şekilde muhafaza etti. Bunun ardından, on bir yıl boyunca hükümdarlık yaptı.

§ 130

S. 201

A.M. 5977, M.S. 484/485

Bizans İmparatoru Zenon (17 yıl), 11. Yıl

Bu yıl içerisinde, Valamer [Ostrogotlar'ın kralı]'ın oğlu Theuderich, Zenon tarafından Byzantium'a çağırıldı. § 131 Theuderich, gerek barbarlar, gerekse de Bizanslılar arasında büyük bir itibara sahipti, zira cesaretinde ve ihtiyatında, almış olduğu eğitimin payı yok değildi. Çünkü bir zamanlar Byzantium'da rehin olarak kalmıştı ve babası Valamer, Leon [I. 457-474]'un hükümdarlık döneminde [Hunlar'ın başında bulunan] Attila'nın oğullarının ardından Gotlar'ı idâre ederken

Guçehr'i mağlup ederek bu eyaletin hâkimi olmuştur (209). Sâsânî hükümdar âilesinin atası olarak kabul edilen Sasan, Babek (Pabak) adında bir erkek evlâda sahiptir ve I. Ardeşir de bu Babek'in oğludur. Pek çok efsaneye konu olan Sasan, bir rivayete göre, kız kardeşi Humay'nın lehine, babası tarafından tahttan uzaklaştırılmış, bunun ardından o, kendini çobanlığa ve dilencilığe vermiştir. Yine rivayete göre Sasan'ın, Hamdan ve Rakban adlarında iki kardeşi daha bulunmaktadır. Sâsânî hükümdarları şu şekilde sıralanabilir: I. Ardeşir (226-241), I. Şapur (241-272), I. Hürmüz (272-273), I. Behram (273-276), II. Behram (276-293), III. Behram (293), Narsay (293-303), II. Hürmüz (303-310), Azarnarsay (310), II. Şapur (310-379), II. Ardeşir (379-383), III. Şapur (383-387 veya 388), IV. Behram (388-399), I. Yezdigerd (399-420), V. Behram (Gur, 420-438), II. Yezdigerd (438-457), III. Hürmüz (457-459), Firuz (459-484), Balaş (484-488), I. Kavard (488-531), I. Hüsrev (531-579), IV. Hürmüz (579-590), II. Hüsrev Perviz (590-628), II. Kavard (628), III. Ardeşir (628-630), III. Yezdigerd (632-651). Sâsânîler'in en büyük mücadeleleri Roma ve Bizans imparatorlukları ile olmuştur. Bu mücadelelerde en önemli mesele ise Ermenistan olarak belirmektedir. Diğer taraftan doğu komşuları olan Türkler ile de çok yönlü ilişkiler içerisinde olan Sâsânîler, yaklaşık yüz yıl boyunca (I. Hüsrev "531-579" dönemine kadar) Ak Hunlar'ın baskısı altında kalmışlardır. Bu baskıdan, Ak Hunlar gibi yine bir Türk Devleti olan Gök-Türkler'in desteği ile kurtulan Sâsânîler'in yıkılışında, dolaylı da olsa, Türkler'in etkisi görülmektedir. Nitekim Bizans Devleti, Hazarlar'dan aldığı destekle Sâsânîler'in tarih sahnesinden çekilmesinde etkili olmuştur. Sâsânî Devleti'nin coğrafi sınırlarına bakıldığında bunun, batıda Fırat Nehri'nden doğuda Ceyhun Nehri'ne, kuzeyde Ermenistan'dan güneyde Hint Okyanusu'na kadar uzanan oldukça geniş bir sahayı kapladığı görülmektedir. Ömer Subaşı, "Pasinlerin Bilinmeyen Tarihi 'Ortuzu-Toy-Valarshavan' ", **History Studies**, C.II/2, 2010, dp.42; J. H. Kramers, "Sasan", **MEB İA**, C.X, 1997, s.244; Ahmet Altungök, **a.g.e.**, s.6,54-55, 88,122, 219; Gürhan Bahadır, "Anadolu'da Bizans-Sâsânî Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)", **Türkoloji Araştırmaları**, C.VI/1, Kış/2011, s.686-687; V. F. Büchner, "Sâsânîler" **MEB İA**, C.X, 1997, s.244-245; Gürhan Bahadır, "Kuruluşundan IV. Yüzyıla Kadar Antakya", **Mustafa Kemal Üni. Sos. Bil. Ens. Dergisi**, C.VII, S.13, Hatay, 2010, s.362; John Morris Roberts, **Avrupa Tarihi**, çev. Fethi Aytuna, İstanbul, İnkılâp Yay., 2010, s.101.

Theuderich en iyi öğretmenlerin gözetiminde eğitim görmüştü. Bu yüzden Zenon onu Trakya'dan Byzantium'a çağırdı ve kendisini hem Konsul hem de Trakya Kumandanı olarak atadı ve İskit John⁶⁸ ile birlikte Illos'a karşı gönderdi. Theuderich, Illos ve Leontios'u Papyrios Kalesi'ne kapattıktan sonra, onları kuşatma altında tutması için John'a bıraktı ve kendisi Zenon'un yanına gitti. Daha sonra da Trakya'ya doğru yola çıktı ve orada bir ordugâh kurduktan sonra Byzantium'a karşı yürüyüşe geçti. Söylentilere bakılırsa Theuderich, başka hiçbir sebep olmaksızın, sadece Şehre [yâni Byzantium'a] dâir acıma hissinden dolayı kendine hâkim olarak Trakya'ya geri döndü ve İtalya'nın içlerine doğru yürüyüşe geçmesi için Zenon tarafından ikna edildi. Meydana gelen büyük bir savaşta *Odoacer*⁶⁹'in üstesinden geldikten sonra, *Ravenna*⁷⁰'da bir kralın krallık nişanını kendisine taktı. Diğer pek çok barbarı itaat ettirdi ve özellikle de Vandallar'ı, kendilerine karşı silah dahi kullanmadan boyun eğdirdi. Bu arada, Theuderich Roma'ya gelmeden önce Gizerich [428-477] çoktan ölmüştü. Theuderich, Roma'ya ve Batı'nın tamamına hükmetti.

§ 143

S. 222

A.M. 5994, M.S. 501/502

*Anastasius*⁷¹, 11. Yıl

⁶⁸ Bizans İmparatoru Zenon (474-491) döneminde imparatorluk ordusunun ileri gelen kumandanlarından olan İskit John'un görevi, bir sonraki imparator Anastasius (491-518) zamanında da devam etmiş, hattâ Zenon zamanında mevki sahibi olan, ancak Zenon düştükten sonra tahta çıkan Anastasius'a başkaldıran isyancıların ileri gelenlerinin kellelerini kendisine gönderdiği için, Anastasius tarafından 495 yılında ödüllendirilmiştir. Theophanes, **a.g.e.**, s.212, 215; İskit John'ın, İskit bakiyelerinden mi, yoksa, klasik Bizans ve Latin tarihçilerinin Hunları da İskit olarak andıkları dikkate alınarak, Hunlar'dan mı olduğu sorgulanacak olursa, her ikisi de mümkün görülmektedir, çünkü bu kumandanın bahsedildiği tarih 484-485 yıllarıdır, ancak İskit John'ın menşei konusunu aydınlatacak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Ç.N).

⁶⁹ Odovakar. Ostrogot asıllı İtalya Kralı. Zenon zamanında Odovakar ile güçlenen Ostrogotlar, imparatorluğun batı tarafını zor durumda bırakmışlardır. İlk başlarda imparatorluğun İtalya başkumandanı olan Odovakar, son zamanlarında adeta Germen kabile reislerinin kuklası haline gelen ve kısa süreli hükümdarlarla ayakta kalmaya çalışan Batı Roma İmparatorluğu tahtının son sahibi Romulus Augustus'u devirmiş, böylece Batı Roma İmparatorluğu tarihe karışmıştır (476). Theophanes, **a.g.e.**, s.185; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.57-58; Sinan Genim, "İstanbul ve Mimari", **Şehir ve Kültür: İstanbul**, Ed. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul, 2010, s.251.

⁷⁰ Kuzeydoğu İtalya'da bulunan bir kıyı kenti.

⁷¹ Bizans İmparatoru I. Anastasius (491-518).

Aynı yıl içerisinde, kendilerini bu şekilde adlandıran *Bulgarlar*⁷², *Illyricum*⁷³ ve Trakya bölgelerini istilâ ettiler ve kendilerini farketirmeden geri döndüler.

§ 160

S. 242

A.M. 6006, M.S. 513/514

Bizans İmparatoru Anastasius [I] (27 yıl), 23. Yıl

S. 243

Bu yıl içerisinde *Vitalian*⁷⁴ *Scythia*⁷⁵, *Mysia*⁷⁶ ve Trakya'nın tamamını işgal ettikten sonra ve yine Hunlar⁷⁷'dan ve Bulgarlar'dan meydana gelen bir orduyu yanına alarak *Anchialos*⁷⁸ ve *Odyssopolis*⁷⁹'i ele geçirdikten sonra, Trakya Bölgesi Başkumandanı Cyril'i tutukladı ve geçtiği yerleri yağmalayarak Byzantium'a kadar geldi. Fakat şehre zarar vermekten kaçındı ve *Sosthenion*⁸⁰'da ordugâhını kurdu. Anastasius, çaresizlik içerisinde, uygun bulduğu bazı senato üyelerini barış

⁷² Daha doğrusu "Kutrigurlar". Theophanes, **a.g.e.**, s.222.

⁷³ İliya. *Dalmatia* yâni Dalmaçya kıyısında bulunan Roma eyaleti. Kamil Doğanç, "Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)", **Ankara Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2007, s.53; Bu yer adı, bazı kaynaklarda *Illyricus* olarak da görülmektedir. Üstün, **a.g.e.**, s.64.

⁷⁴ Bizans İmparatorluğu'nun müttefik kuvvetlerinden sorumlu Patriciolus'un oğlu olan Vitalianus, başta İskitya ve Misya (*Mysia/Moesia*) bölgeleri olmak üzere, Balkanlar'daki Ortodokslar tarafından İmparator Anastasius'a karşı ayaklanması için kışkırtılmış ve bu yönde harekete geçmiştir. Theophanes, **a.g.e.**, s.238-239.

⁷⁵ İskitya. Coğrafi yerleşim alanı olarak kapladığı alanı, bugünkü Ukrayna'nın Tuna ve Don nehirleri arasındaki bozkır bandı oluşturmaktadır. Grakov, **a.g.e.**, s.33.

⁷⁶ *Moesia* adı ile de bilinen Misya Bölgesi. Burada bahsedilmiş olan Misya Bölgesi, aşağı ve yukarı olmak üzere iki kısımdan oluşan, Makedonya'nın yukarısından Varna'ya kadar uzanan, Trakya'nın kuzeyinde ve Romanya'nın güneyinde bulunan Misya bölgesidir. Theophanes, **a.g.e.**, s.340. Diğer taraftan Kuzeybatı Anadolu'da bulunan bir antik bölge de Misya adı ile bilinmektedir. Bu yer ise, günümüzde Balıkesir ilinin -Edremit Körfezi kıyısındaki bölümü dışında- tümünü, İzmir ilinin Bergama dolaylarındaki bölümünü; Manisa ilinin Soma ve Kırkağaç dolaylarındaki bölümünü; Çanakkale ilinin de Anadolu yakasındaki bölümünü kapsamaktadır. Bölge İonyalılar'dan Perslere, onlardan da Makedonyalılar'a geçmiş, son olarak da Romalılar tarafından ele geçirilmiştir. Cemil Bülbül, "M.Ö. II. Binyılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar", **Süleyman Demirel Üni. Fen Ed. Fak. Sos. Bil. Dergisi**, Aralık, 2009, S.20, s.1, 8; Görüldüğü üzere bugünkü Ege Bölgesi'nden Marmara Bölgesi'ne kadar uzanan bu Misya Bölgesi, günümüzdeki Uludağ'ı, yâni Misya Olimpos Dağı'nı, antik adı ile "Mysia Olympus" 'u da içerisinde bulundurmakta idi. Doğanç, **a.g.e.**, s.130.

⁷⁷ Daha doğrusu Kutrigurlar.

⁷⁸ "Achelos" adı ile de bilinmektedir. Karadeniz kıyısında, Bulgaristan'da bulunan bugünkü "Pomorie". Theophanes, **A.g.e.**, s.375, 383, 606.

⁷⁹ "Odessos" adı ile de bilinen, bugünkü Bulgaristan'da bulunan Varna Şehri. **A.g.e.**, s.349.

⁸⁰ "Stenia", yâni Boğaz'ın Avrupa yakasında, bugünkü İstanbul'un kuzey tarafında bulunan "İstinye". **A.g.e.**, s.244.

yapmaları için ona gönderdi ve Trakya'daki *Herakleia*'da sürgünde bulunan piskoposların yeniden makamlarına atanacaklarına dâir, senato huzurunda yemin etti. Vitalian, saraya bağlı muhafız birliğinin her bir kumandanının da bunun üzerine yemin etmeleri gerektiğini sözlerine ekleyerek, haksız bir şekilde makamlarından azledilmiş olan *Makedonios*⁸¹ ve *Flavian*'ın makamlarına geri dönmeleri gerektiğini ve bu işlemin, aynı durumda olan diğer piskoposların tamamına uygulanması gerektiğini ve ardından da, Ortodokslara karşı yapılan hakaretlerin genel bir yargılamaya tabi tutulması amacıyla, Roma Piskoposu ile birlikte diğer piskoposların tamamının katılacağı bir *Sinod*⁸²'un toplanacağını belirtti. İmparator, senato, diğer sulh hâkimleri ve ordu yemin ettikten ve bu taleplerin yerine getirileceğine dâir teminat verdikten sonra, barış yapıldı. Ve o [Vitalian], yerine geri döndü. Anastasius'un kızkardeşi vasıtasıyla eniştesi, Hypatios'un da babası olan Patrici Secundius, ağlayarak Vitalian'ın ayaklarına kapandı ve oğlu Hypatios'un, Misya'daki hapisneden sağ olarak kurtulması konusunda teminat aldı. § 161 Roma Piskoposu Hormisdas, Vitalian'ı memnun etme gayreti içerisinde olan Theuderich tarafından, Piskopos Ennodius'u ve Başdiyakoz Vilatian'ı *Herakleia*'da toplanacak olan Sinod'a göndermesi için kışkırttı. Çeşitli yerlerden 200 civarında Piskopos geldi, fakat onlar, kanun tanımaz İmparator ve *Constantinople*⁸³ Piskoposu Timothy

⁸¹ 496-512 yılları arasında 16 yıl Costantinople Piskoposluğu makamında bulunmuştur. Theophanes ile aynı görüşte, yâni Aryanizm düşmanı olan Makedonios bu yüzden kronikte, ileride görüleceği üzere, "kutlu" sıfatı ile anılmaktadır. Aryanistler tarafından -Theophanes'e göre haksız yere-makamından azledilerek apar topar sürgüne gönderilmiştir. Amasya dolaylarında sürgünde iken Sabir saldırılarının buraya ulaşması ile Çankırı'ya kaçan Makedonios, imparatorun emri üzerine burada öldürülmüştür. Azledildiğinde yerine, Aryanist bir din adamı olan "Kedi" lakâplı Timothy getirilmiş ve Timothy, 6 yıl bu makamda kalmıştır. **A.g.e.**, s.216-249; Kaçar, **a.g.e.**, s.154; Timothy'ye kedi lakâbını Aryanist karşıtı olanlar -başta Theophanes olmak üzere- takmış olmalıdırlar (Ç.N).

⁸² Kilise Meclisi.

⁸³ Konstantinopolis. Bugünkü adı ile İstanbul. Boğaziçi'nde bulunan eski Grek kolonisi Byzantium Şehri genişletilerek, aynı zamanda şehre adını verecek olan kurucusu İmparator Büyük Constantinus (306-337) tarafından 324 yılı Kasım ayında inşaaı başlatılmış olan şehrin açılışı da kurucusu tarafından 11 Mayıs 330 günü yapılmıştır. Son derece stratejik bir noktada kurulan İstanbul Şehri, kısa süre içerisinde hem devletin idâre merkezi, hem de doğu kilisesinin referans noktası olmuş, yine Roma İmparatorluğu'nun ekonomik, askerî, kültürel ve dinî konularda merkezi olma özelliğini bin yıl boyunca korumuştur. Yeni başkent, eski başkente benzetilmeye çalışılmış, eski Roma'ya ait bütün gelenekler buraya taşınmıştır. Ayrıca Roma'nın sahip olduğu tüm imtiyazlar İstanbul'a da tanınmıştır. Büyük Constantinus yeni başkentin ihtişamını artırmak için elinden geleni yapmıştır; muhteşem binalar, kiliseler yaptırmış, böylece daha başlangıçta bile başkent bir Hıristiyan havasına sahip olmuştur. Yeri gelmişken, Constantinus'un Hıristiyanlık ile ilişkisinin ne mahiyette olduğu konusu ise, tarihte en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Bazı ilim adamlarına göre o, Hıristiyanlığı sadece siyasi amaçlarla himaye etmiş, bazılarına göre ise, Hıristiyanlığı samimiyetle kabul etmiştir. Her iki görüş hakkında da pek çok delil ortaya atılmıştır. Kesin olan ise, Constantinus için en önemli

tarafından oyuna getirildiler ve herhangi bir icraatta bulunamadan [Sinod'dan] ayrıldılar. Dinsiz İmparator, *Herakleia*'da toplanacak olan Sinod'da Papanın hazır bulunması için kendisini yönlendiren Vitalian'a bir bildiri göndermesine rağmen,

şeyin, siyasî hedefler olduğudur. Dünya tarihinde oldukça önemli bir yeri olan İstanbul'un kuruluşuna neden olan Roma İmparatorluğu merkezinin doğuya kaymasında etkili olan sebeplere kısaca bir bakıldığında, kuzeyden ilerleyerek Aşağı Tuna boylarını tehdit eden barbarlar ile Anadolu'yu tehdit eden Sâsânî baskısı olduğu görülmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak da, bu bölgelerde ortaya çıkan yeni savunma tedbirleri, yâni imparatorluğa düşen askerî görevler de sebeplere eklenebilir. Ayrıca devletin doğu yarısı gerek nüfus bakımından, gerekse de ekonomik bakımdan daha zengin idi. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.40-41, 43; Kaçar, **Üsküdar Savaşı**, s.27-28; Yurdakök, **a.g.m.**, s.93; Büyük Constantinus'un Hıristiyanlığının samimi olup olmadığı konusunda ayrıca bkz. Roberts, **a.g.e.**, s.107-108; Görüldüğü üzere imparatorluğun doğuda bir başkente sahip olması, Büyük Constantinus sayesinde olmuştur. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için gerekli şartları oluşturması kolay olmamıştır. Şöyle ki; İstanbul'un kuruluşuna yakın yıllarda imparatorluğun batısında Constantinus, doğusunda ise Licinius (308-324; Valerius Licinianus Licinius) Augustus idiler. Constantinus'un iktidara yükseldiği yıl olan 306'dan iki yıl sonra, aslen *Dacia*'lı (Romanya) olan Licinius da iktidar sahibi olmuştur. Constantinus'un Roma İmparatorluğu'nu tek başına idâre etme arzusu sebebiyle bu iki Augustus arasında, özellikle de 313 yılından sonra başlayan mücadele neticesinde taraflar arasında savaşlar meydana gelmiştir ki, 8 Eylül 324 günü gerçekleşen ve Constantinus'un ezici üstünlüğü ile sonuçlanan Üsküdar (Chrysopolis) Savaşı, İstanbul'un kurulması için gereken şartların oluşmasında kırılma noktası niteliğini taşımaktadır. Taraflar arasında yapılan 324 yılı Temmuz ayındaki Edirne Savaşı'nın bir devamı ve son bölümü özelliğini taşıyan bu savaş ile Constantinus hedefine ulaşmış, Roma İmparatorluğu'nu tek başına kontrol etme arzusuna kavuşmuştur. İstanbul'un kurulması, elbette Üsküdar Savaşı'nın Constantinus'un galibiyeti ile neticelenmesine bağlıdır. Diğer taraftan, eğer bu savaş Licinius tarafından kazanılmış olsaydı olaylar nasıl gelişirdi, diye sorulduğunda; kuşkusuz İstanbul Şehri kurulmazdı, dolayısıyla da Byzantium Kenti İstanbul'un sahip olduğu öne asla ulaşamayabilirdi, zira Licinius sarayını çoktan İzmit'te kurmuştu, şunu da belirtmek gerekir ki, Constantinus Üsküdar Savaşı zaferinin şerefine Byzantium şehrinin adını Constantinopolis'e çevirmişti (1 Kasım 324). Yine Bizans'ı şekillendiren ikinci önemli etken İznik Konsili de kuvvetle muhtemel toplanmazdı, çünkü Constantinus, Üsküdar Savaşı galibiyetini Hıristiyanlar'ın temsilcileriyle kutlarken, Licinius'un zaferini piskoposlarla kutlama ihtimali yok denecek kadar zayıf görünmektedir. Zira imparatorluğun en fazla yüzde 15'ini meydana getiren Hıristiyanlar, Licinius tarafından zulme uğramakta, Constantinus tarafından ise desteklenmekte idiler ve bu savaş Constantinus'un kazanması için dua etmişlerdi. İmparator Constantinus (306-337)'un saltanatının yirminci yıldönümüne denk düşen 525 yılının Haziran-Temmuz aylarında, yaklaşık 250 piskoposun katılımı ile gerçekleştirilen İznik Konsili, hem bu yirminci yıldönümünü kutlamak, hem de başta Ariusçuluk olmak üzere, kilise içi diğer ayrılıkçı seslerin durumlarını ve çeşitli disiplin sorunlarını çözüme kavuşturmak için toplanmıştır. Bununla beraber, İznik Konsili'nin toplanmasının asıl gâyesi, Constantinus'un imparatorluğun tek hâkimi olmasından sonra Hıristiyanlığa verdiği desteğin, daha doğrusu desteğini devam ettireceğinin beyan edilmesi idi. Netice itibarıyla Üsküdar Savaşı'nın Licinius tarafından kazanılması halinde ne İstanbul kurulurdu, ne de İznik Konsili toplanırdı, dolayısıyla da bugünkü Avrupa tarihi bundan daha farklı bir seyir takip etmiş olurdu. Turhan Kaçar, "Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2002-2003, s.3-4, 7; Kaçar, **Üsküdar Savaşı**, s.21-23,27-28; Turhan Kaçar, "Ortaçağ'ın Dinsel Fermantasyonu: IV. Yüzyıl Roma İmparatorluğu'nda Doğu, Batı Kiliseleri ve Devlet", **Doğu Batı**, Yıl 8, S.33 (Ortaçağ Aydınlığı), Ağustos-Eylül-Ekim/2005, s.101; Theophanes, **a.g.e.**, s.28; 325 yılının yaz aylarında, Licinius'un yazlık sarayında toplanan İznik Konsili hakkında detaylı bilgi için bkz. Kaçar, **a.g.e.**, s.69-90; Alparslan Yalduz, "Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", **Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi**, C.XII, S.2, Bursa, 2003, s.257-296; Constantinus ve onun kız kardeşi Constantia ile evli olan Licinius arasındaki ilişkiler ve çekişmeler hakkında bkz. Theophanes, **a.g.e.**, s.26-28, 31, 33-34; Başkent'in müstakil bir piskoposluğa ne zaman dönüştüğüne bakıldığında bunun, şehrin kuruluşu ile birlikte gelişen bir olay olduğu görülmektedir. İstanbul'un yerini aldığı eski Byzantium kenti Hıristiyanları o zamana kadar, kuvvetle muhtemel Herakleia (Marmara Ereğlisi) Piskoposluğu'na bağlı idiler. Kaçar, **IV. Yüzyıl Constantinopolis**, s.145.

sözleşmelere aykırı olarak, [Sinod'a] katılmaması için Roma Papası'na gizlice talimat verdi. Tüm halk ve senato, yalan yere yemin eden biri olarak Anastasius'a açıkça küfretti. Fakat bu kanunsuz adam utanmadan, gerektiğinde yalan söyleme ve yalan yere yemin ederek ifade verme konusunda İmparatora hükmeden bir kanunun var olmadığını söyledi. *Manes*⁸⁴'in tâkipçisi, bu büsbütün kanunsuz adamın eylemleri işte bu şekildeydi.

S. 245

A.M. 6008, M.S. 515/516

Bizans İmparatoru Anastasius [I] (27 yıl), 25. Yıl

Bu yıl içerisinde, *Saber*⁸⁵ olarak bilinen Hunlar, *Caspian*⁸⁶ Geçitlerini geçtiler ve Kapadokya'yı, Galatia'yı ve Pontus'u yağmalayarak, Ermenistan'ı istilâ ettiler, öyle ki, onlar neredeyse *Euchaita*⁸⁷'ya kadar ulaştılar. Tehlike içerisinde olan kutlu Makedonios oradan [yâni sürgün yeri olan *Euchaita*'dan] kaçtı ve sağ sağlim *Gangra*⁸⁸ yakınlarına geldi. Anastasius bunu öğrendiği zaman, onun [Makedonios'un], orada da aynı ağır şartlar altında tutulmasını emretti ve iddiaya göre, onu öldürtmek için birini gönderdi. § 162 *Gangra*'da ölümünün ardından o [Makedonios], kendisinin [bir zamanlar] pek çok şifa dağıttığı yer olan, Azizlerin mezarlarının yakınında bulunan kutsal şehit Kallinikos'un türbesine gömüldü. Makedonios'un, ölmüş bir vaziyette yatarken, eli ile Haç işareti yaptığı söylenmektedir. Tanınmış bir kişi olan *Theodore*⁸⁹, onun yakın arkadaşları arasında bulunmakta idi ki, rüyasında Makedonios kendisine şunları söylemişti, “Şunu yaz. Git ve bunu Anastasius'a oku, kendisine şunu söyle, ‘Ben, inançlarını korumuş olduğum Tanrılara gidiyorum. Fakat sen gelene kadar Efendimize [İsa Mesih'e] ısrar etmeyeceğim [seni bekleyeceğim] ve yargılanmak için birlikte gideceğiz’ ”.

⁸⁴ Kâhin. Theophanes, a.g.e., s.722.

⁸⁵ Sabir.

⁸⁶ Hazar.

⁸⁷ Avhat. Bugünkü Amasya ilinin batı tarafını kapsamaktadır. A.g.e., s.193.

⁸⁸ Bugünkü Çankırı. A.g.e., s.163.

⁸⁹ Bu Theodore, Kilise tarihçisi Theodore Lector'dur. A.g.e., s.246.

§ 167

S. 253

A.M. 6013, M.S. 520/521

*Iustinus*⁹⁰, 3. Yıl

S. 254

Bu yıl içerisinde, Bizanslılar ve İranlılar arasında bir savaş patlak verdiği zaman, Iustinus, İranlılar'a karşı, atalarından kalma yeminlere uygun bir şekilde (yemin ederek), İmparator ile bir ittifak antlaşması gerçekleştirmiş olan Hunlar [Sabirler]'in Kralı *Zilgbi*⁹¹'ye elçiler ve hediyeler gönderdi. *Kouades*⁹² de aynı şekilde (elçilerini) ona gönderdi ve *Zilgbi* onunla da bir antlaşma gerçekleştirdi. Iustinus bunu öğrendiği zaman, son derece rahatsız oldu. *Zilgbi*, Bizanslılar ile savaşmak üzere yaklaşık yirmi bin kişi ile birlikte İranlıların yanına gitti. Iustinus barış teklifinde bulunurken, diğer bazı detaylar hakkında yazılmış gibi görünen bir mektubunda, İranlılar'ın Hükümdarı Kavard'a, *Zilgbi*'nin Bizanslılar ile ittifak yeminleri ettiğini, [Bizanslılar'dan] pek çok hediye aldığını ve İranlılar'a ihânet etmeyi tasarladığını yazdı ve ilâveten şöyle devam etti: “Gerektiğinde”, dedi, “Kardeşler gibi dost oluruz ve bu köpeklerin [yâni Sabirler'in] maskarası olmayız”. Kavard, *Zilgbi*'ye, Bizanslılar'dan hediyeleri aldıktan sonra, İranlılar'ın karşısında olup-olmadığını hususiyetle sordu. O, “Evet” şeklinde cevapladı. Bunun üzerine Kavard kızgınlıkla onu öldürdü ve kendisine hainlik etmeleri konusunda şüphe duyduğu için, İranlılardan meydana gelen bir birliği, [*Zilgbi*'nin] ordusunu yok

⁹⁰ I. Iustinus (518-527).

⁹¹ *Zilgbi* (Ziligd), kuvvetle muhtemel bir Sabir'dir. Sabirler, 515 yılında Pontus vilayetlerini ve Kapadokya'yı istilâ ederek yakıp yıktılar. Sabirler, Karadeniz ve Hazar arasında bulunan Kafkasya sahasına yerleştiler. Hazar Geçitlerinin (=Daryal Geçidi) denetimi, Bizans, İran, Laz ve Gürcü ilişkilerinde zorunlu olarak önemli bir rol oynamıştır. Bu yüzden de, bu bölgede bulunan kabilelerin dostluğunu kazanmak, gerek Bizanslılar, gerekse de İranlılar için büyük önem arz etmiştir. **A.g.e.**, s.255; Bizans İmparatoru Iustinus (518-527) zamanında, *Zilgbi* liderliğindeki Sabirler'in Kafkasya'dan inerek Anadolu'ya, özellikle de bugünkü Konya etrafına yapmış oldukları akınlar öylesine yakıp yıkıcı idi ki, bölge halkı, uğradığı zayıttan dolayı 3 yıl boyunca vergiden muaf tutulmuştu. Karatay, **Suvarlar: Doğu Avrupa'nın**, s.107; Az önce adı geçen Sabir Hükümdarı *Zilgbi*'nin adının, “Çiğil Bey” veya “Cılkı Bey” olma ihtimali de vardır. Karatay, **Suvarlar: Doğu Avrupa'nın**, s.107.

⁹² Kroniğin önceki sayfalarında Kabades adı ile geçen Sâsânî Hükümdarı I. Kavard (488-531), Kabad veya Kavad.

etmesi için gece vakti gönderdi. Onlardan [Sabir ordusundan], sadece kendi yurtlarına geri dönmüş olanlar kaçıp kurtulmayı başardılar.

§ 174

S. 265

A.M. 6020, M.S. 527/528

Bizans İmparatoru *Iustinianus*⁹³ (38 yıl), 1. Yıl

§ 175

S. 266

Aynı yıl içerisinde, *Boarex*⁹⁴ adlı bir kadın Bizanslılar'a katıldı. O, kendilerini tanımladıkları gibi, Sabir Hunları'ndan, bir barbar ve dul bir kadın idi. O, 100.000 Hun'un lideri idi ve kocası *Balach*⁹⁵'in ölümünden sonra Hun [yâni Sabir] topraklarının idâresini eline almıştı. Sonrasında, daha iç kısımlardaki [Hun topraklarının denize uzak bölgelerindeki] Hunlar'ın soyundan, *Styrax* ve *Glonos* adlarında diğer iki bey⁹⁶, İran Hükümdarı Kavard tarafından, Bizanslılar'a karşı bir müttefik olarak kendisine katılmaları yönünde ikna edilmişlerdi, *Boarex* onları, kendisine ait toprakların içinden, 20.000 kişilik bir kütle halinde İran'a doğru ilerlerken ele geçirdi. Onları etkisiz hale getirdi, beylerden adı *Styrax* olanını tutukladı ve İstanbul'da bulunan İmparatora gönderdi ve diğerini, yâni *Glonos*'i de savaşta öldürdü. **S. 267** Böylece o [yâni Sabir Hatunu Boarık], İmparator *Iustinianus* [I] ile barış içinde müttefik oldu.

Aynı yıl içerisinde, *Bosphoros*⁹⁷ yakınlarındaki Hunlar'ın *Gordas*⁹⁸ adlı hükümdarları da imparatora katıldı, Hıristiyan oldu ve vaftiz edildi. İmparator onu

⁹³ I. *Iustinianus* (527-565).

⁹⁴ Boarık. Eşi Balak'ın ölümünün ardından 527 yılında Sabirler'in hükümdarı olmuştur. Ahmetbeyoğlu, **Tarihçi Theophanes**, s.289.

⁹⁵ Sabir Hükümdarı Balak. **A.y.**

⁹⁶ *Styrax* (Turak) ve *Glonos* (Glon) kuvvetle muhtemel, Kırım'daki (Ogur Boylarından) *Gordas*'ın öldürülmesinin ardından yerine getirilen kardeşi *Mouageris*'e bağlı boy beyleridir. Ahmetbeyoğlu, **Bulgarları Oluşturan**, s.9.

⁹⁷ *Bosphoros*, Kerç. **A.g.m.**, s.8; *Theophanes*, **a.g.e.**, s.268.

⁹⁸ Burada bahsedilen *Gordas* ve ona bağlı Hunlar hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmış, onların Utigurlar, Onogurlar, Kutrigurlar gibi Ogur boylarından oldukları ileri sürülmüştür. Ayrıca *Gordas*'ın başlarında bulunduğu Hunların "Kırımli Hunlar", "Doğu Azaklı Hunlar", "Altziogurlar (6 Ogur)"

ağırladı, kendisine bol miktarda hediyeler verdi ve Roma topraklarını ve Kerç Şehrini koruması için kendi ülkesine geri gönderdi. Bu şehir adını, Bizanslılar'a ödediği yıllık vergiyi para yerine büyükbaş hayvanlarla ödemesinden dolayı almıştı (yâni, sığır-vergili şehir idi. İmparator oraya Bizanslı askerlerden oluşan bir birlik yerleştirdi), bir sulh hâkiminin emri altındaki askerler, Hunlar⁹⁹'dan dolayı şehri korumak ve sığır vergisini tahsil etmek için orada bulunmakta idiler. § 176 Bu şehirde, Bizanslılar ve Hunlar arasında pek çok işlem gerçekleşti. Hunlar'ın Hıristiyan olan hükümdarları ülkesine döndükten sonra kardeşi ile görüştü ve ona İmparatorun dostluğunu ve cömertliğini anlattı ve kendisinin artık bir Hıristiyan olduğunu söyledi. Ardından da, Hunlar'ın kutsal gördükleri heykelleri topladı ve onları erittirdi, çünkü onlar, gümüş ve elektrom¹⁰⁰'dan yapılmış idiler. *Gordas*'ın kardeşleri öfkeli Hunlar'la birleşerek yanına gittiler ve onu öldürerek yerine erkek kardeşi *Mouageris*¹⁰¹'i hükümdar yaptılar. Bunun ardından onlar, Bizanslılar onu arayıp bulabilirler korkusuyla aniden Kerç Şehrine saldırdılar ve yüksek rütbeli subay *Dalmatius*'u ve askerlerini öldürdüler. Bu haberin üzerine imparator, İskit *John*'ın torunu olan eski Konsul *John*'ı ve *Patrici Rufinus*'un oğlunu, büyük bir İskit kuvveti ile birlikte gönderdi ve bununla beraber, Hunlar'a karşı (yürüyüşe geçen) *Godilas*¹⁰²'ı ve kumandan *Badourios*¹⁰³'u da kara yoluyla *Odyssopolis*'den [Kerç'e] sevketti. Hunlar, bunu duyunca kaçtılar ve ortadan kayboldular. Bizanslılar'ın güvenli bir şekilde idâre ettiği Kerç'e, huzur şimdi geldi.

olduğu fikirleri de dile getirilmiştir. Aslında bu karışıklıklar, klasik Bizans tarihçilerinin Ogur boylarının adlarını birbirinden ayıramamış olmaları ve hepsini "Hun" adı altında anmalarına bağlı olarak meydana gelmiştir. Ahmetbeyoğlu, **Bulgarları Oluşturan**, s.9.

⁹⁹ Buradaki, yâni Kırım bölgesindeki *Gordas*'a bağlı Hunlar, yukarıda da ifade edildiği gibi, kuvvetle muhtemel Ogur boylarındandırlar.

¹⁰⁰ Eski zamanlarda bulunan bir çeşit altın-gümüş alaşımı.

¹⁰¹ *Muager*, *Muageriya*, *Muagelye*, *Muila* adları ile de bilinmektedir. Ahmetbeyoğlu, **Bulgarları Oluşturan**, s.8.

¹⁰² Muhtemelen Trakya başkumandanıdır. Theophanes, **a.g.e.**, s.269.

¹⁰³ İskitya başkumandanı ve *Dux* (Dük)'ü. **A.y.**

§ 186

S. 286

A.M. 6026, M.S. 533/534

Iustinianus [I], 7. Yıl

§ 192

S. 290

*Kibamoundos*¹⁰⁴, 2.000 askeri ile birlikte Hun kuvvetleri¹⁰⁵ ile karşılaştı ve onların tamamı [Hunlar tarafından] öldürüldü. *Decimum*¹⁰⁶’da bulunan Belisarius¹⁰⁷, bunun hakkında herhangi bir haber alsa da, bölgenin etrafını bir surla çevirdi ve orada ordugâhını kurdu. Eşini ve piyade birliğini burada bırakarak atlı süvarilerini ve subaylarını yanına alıp Kartaca’ya doğru yola çıktı. S. 291 Amatas ve [diğer] Vandallar’ın ölmüş bedenlerini bularak ve böylece neler olup bittiğini anlayarak, bir dağın üzerine çıktı ve güney yönünden bir toz bulutunun yükseldiğini ve hem Kibamoundos’un, hem de Amatas’ın akıbetlerinden [öldüklerinden] habersiz olan *Gelimer*¹⁰⁸’in emrindeki büyük bir Vandal atlı süvari birliğini gördü. Onlar birbirlerine yaklaştıkları zaman, Vandallar’ın öncü birliği bu dağı kuşattı ve düşmanı [Bizanslılar’ı] dehşete düşürdü. § 193 Bizanslılar, yürüyüşe geçtiler ve *Decimum*’dan yedi *stade*¹⁰⁹ uzaklıktaki bir yere kaçtılar, fakat Tanrı, Vandallar’ı beklenmedik bir şekilde değiştirdi ve onları birer korkak haline getirdi. Çünkü onlar, [Bizanslıları] hemen tâkip etmeye başlamış olsalardı eğer, (Vandallar’ın kuvvetleri o

¹⁰⁴ “Gibamund” adı ile de bilinen Kibamoundos, Vandallar’ın lideri Gelimer’in yeğenidir. **A.g.e.**, s.308, 290.

¹⁰⁵ *Hun* adı altında anılan bu Türk askerî birliği aslında Kutrigurlardan *Sinnion* adlı bir boy beyi’nin birliğidir. Bu birlik, 532-534 yılları arasında Kuzey Afrika sahasında cereyan eden Roma-Vandal mücadelesi sırasında Bizanslı başkumandan Belisarius’un ordusunda bulunmuştur. Ahmetbeyoğlu, **Bulgarları Oluşturan**, s.9.

¹⁰⁶ Tunus’un kıyı kenti olan Kartaca’ya 70 *stade* [14 km.] uzaklıkta bulunan yer. Theophanes, **a.g.e.**, s.290.

¹⁰⁷ Bizanslı başkumandan. **A.g.e.**, s.266, 271.

¹⁰⁸ Vandallar’ın Hükümdarı Gelimer, Gizerich’in torununun oğludur. Vandallar’ı 428-477 yılları arasında 49 yıl boyunca idâre eden meşhur Vandal hükümdar Gizerich ise, babası Godigisklos’un ölümü üzerine onun tahtına geçerek üvey kardeşi Gogdaris ile birlikte idâreyi eline almış, Gogdaris’in 439 yılında ölümünden sonra da tek başına hükümdar olmuştu. **A.g.e.**, s.307; İmparator Iustinianus zamanında Kuzey Afrika’da cereyan eden Bizans-Vandal savaşlarında yenik düşen Gelimer esir olarak başkente getirilmiş ve Bizanslı kumandan Belisarios ile birlikte imparatorun önünde secde etmiştir. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.65; Gregory, **a.g.e.**, s.139.

¹⁰⁹ Bir mil’in yaklaşık olarak sekizde birine denk gelen eski bir mesafe ölçü birimidir. Theophanes, **a.g.e.**, s.693.

kadar büyük idi ki) Belisarius ve adamlarının hepsini bütünüyle ortadan kaldıracaklardı ve [Bizanslı kumandan] John'ı da, Kartaca'dan geri dönüş yolunda cesetleri soyarak yağmaladığı sırada hiç zorlanmadan yakalayabilirlerdi. Fakat Gelimer, dağdan indikten ve kardeşinin cesedini gördükten sonra, feryat figan içinde geri dönmüş ve onun zafer arzusu körelmişti. Mültecilerine kendi topraklarını muhafaza etmelerini emreden Belisarius, onların hepsini tamamen itaat altına aldı, onları korkaklıklarından dolayı da azarladı, John'ın zaferini ve düşmanlarının ölümünü aynı anda öğrenerek, Gelimer'e karşı cesur bir şekilde, âdeta koşarcasına ilerledi. Hazırlıksız yakalanan barbarlar, apar topar, kaçarcasına geri döndüler ve *Numidia*¹¹⁰ uğruna yaptıkları gibi, pek çok kaybın acısı ile baş başa kaldılar ve Kartaca'yı terkettiler. Gece çöktükten sonra *Decimum*'a ulaşan Belisarius, John ve *Massagetai*¹¹¹, tüm olup bitenleri öğrendiler ve keyiflendiler.

¹¹⁰ Günümüzde, Cezayir'in tamamını ve Tunus'un batısından küçük bir parçayı kapsayan bölge üzerinde kurulmuş olan eski bir krallık ve bölge.

¹¹¹ *Massagetler*. Menşelerinin Türk oldukları ileri sürülen Massagetlerin yaşadığı tarihler M.Ö.'ki devirlere uzanmaktadır. Zira coğrafi olarak 3 kısma ve krallığa bölünmüş olan İskitler'in Hazar Denizi'nin hemen doğusundaki varlıklarına Massagetler ve Sakalar denilmektedir. Fakat buradaki Massagetler, bahsedildikleri tarih itibarıyla, 533-534 yıllarında Kuzey Afrika'da cereyan eden Bizans-Vandal mücadelesinde Vandallar'ın tarafında bulunan Massagetlerdir. Evvelce IV. yüzyılın ikinci yarısında Hunlar'dan kaçarak batı istikâmetinde ilerleyen ve Avrupa içlerine gelerek önce Gotlar'a, daha sonra da Vandallar'a katılan bazı Alan grupların Vandallar ile birlikte Kuzey Afrika'ya kadar ulaşarak Kartaca'da Vandal-Alanlı İmparatorluğu'nu kurduklarına dâir ve ayrıca Alanlar'ın "Massaget" adı ile de bilindikleri ile ilgili kayıtlar dikkate alınrsa, bu Massagetlerin, bölgeye Vandallar ile birlikte gelmiş olan Alan kökenli topluluklar oldukları fikri mantıklı görünmektedir. Netice itibarıyla buradaki Massagetler, Hunlar tarafından 370 yılında ortadan kaldırılmış olan Alanlar'ın kaçak bakiyeleridirler denilebilir. Yeri gelmişken Massagetler'den biraz daha bahsedilecek olursa, onların en meşhur hükümdarları olarak Massaget İskitleri (Saka İskitleri) Kraliçesi *Thamyris* (Tomris Hatun) belirlemektedir. Oğlunu hile ile öldüren Pers Kralı *Cyrus* (Kiros; ö: M.Ö. 530)'tan, kellesini keserek oğlunun intikâmını alan Tomris, aynı zamanda, Kiros'tan sonra Pers tahtına oturan (M.Ö. 522) Darius'un İskitler'e karşı başlattığı savaş öncesinde, durumu müzakere etmek gâyesiyle bir araya gelen üç İskit hükümdarından biridir. Diğer ikisi ise, *Sakesphares* ve *Homarges* idiler. Saka adı, İranlılar tarafından İskitler'e verilen bir isimdir, yâni Sakalar ile İskitler farklı değildirler. Ayrıca, genellikle İskit coğrafyasının en doğusunda, Hazar Denizi'nin doğusunda bulunan İskitler'e Saka ve Massaget, Hazar Denizi etrafındaki İskitler'e ise, *Dahalar* denilmektedir. Deniz ötesindekilere, yâni Karadeniz Sakalarına da genellikle Avrupa İskitleri denilmektedir. Netice itibarıyla, aynı milleti ifade etmek için İskit adı Grek kaynaklarında, Saka adı da İran kaynaklarında kullanılmıştır. İlhami Durmuş, "Saka-Pers Mücadelesi", **Bilig**, S.4, Kış/1997, s.49; Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun**, s.25, 27; Durmuş, **a.g.e.**, s.76-77, 80-81, 100; Grakov, **a.g.e.**, s.290; Ayhan Balaban, "İskit, Hun ve Göktürkler'de Sosyal ve Ekonomik Hayat", **Gazi Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2006, s.8.

§ 195

S. 292

Numidia'da bulunan Gelimer, Vandallar'ın tamamı ile birlikte, yerli halk arasından kendi tarafına çekmeyi başardığı destekçilerinin tümünü bir araya getirdi ve savaş hazırlığı yaptı. *Sardinia*¹¹², da bulunan kardeşi Tzatzon'a, kendisinin başına gelenleri bildiren bir mektup gönderdi. Tzatzon, kuvvetinin tamamını yanına alarak derhal *Sardinia*'dan yola çıktı, üçüncü gün Libya kıyılarına ulaşarak Gelimer'in yanına geldi. İkisi de birbirlerinin boyunlarına sarılarak kucaklaştılar, hiç konuşmadan birbirlerinin ellerini tuttular ve ağladılar. Ordu da, benzer şekilde, felaketin yasını tutmaktaydı. Gelimer, hepsini yanına alarak Kartaca'ya doğru yola çıktı ve içeridekilerin şehri kendisine teslim edeceklerini, ayrıca Arius öğretilerini tâkip eden Bizanslı askerlerin tümünün de aynı şekilde hareket edeceklerini düşünerek, [Kartaca şehrini] kuşatmayı denedi. Hunlar¹¹³, ın liderlerine haberler gönderdi ve Bizanslılar'ı kendisine teslim ettikleri takdirde, onlara bol miktarda kıymetli hediyeler verme vaadinde bulundu. Belisarius, bununla ilgili olarak kaçaklardan haber aldı ve Kartaca'da Laurentius adlı tanınmış bir vatan hainini bulduktan sonra onu, şehrin karşısında bulunan bir tepenin üzerinde kazığa oturttu ve böylece, ihânet etmeyi düşünenlere büyük bir korku saldı, öyle ki, Massagetler, Gelimer'in kendilerine söylediği her şeyi itiraf ettiler. **S. 293** Belisarius, onların hepsini ikna ve yeminlerle yeniden kendi tarafına çektikten sonra hemen, Ermeni John'ın, atlı süvari birliklerinin 500'ü haricindekileri almasını ve Vandallar ile çarpışmak için yola çıkmasını emretti. Ertesi günü Belisarius, piyade birliği ve 500 atlı süvari ile birlikte [John'ın] arkasından gitti. *Trikamaron*¹¹⁴, da karargâh kurmuş olan Vandallar ile karşılaştı ve onlar, gece boyunca birbirlerine yakın bir yerde kaldılar. Bizans ordusunda olağanüstü bir şey meydana geldi, çünkü onların mızraklarının uçları, büyük bir ateşle parlıyordu. Bunu gördüler ve şaşırıldılar. Gün ağarırken, her iki taraf da silahlandı ve savaşa girişti. Adamlarının bir kaçını ayıran John, nehri geçti ve Vandallar'a saldırdı. **§ 196** Tzatzon onu geri püskürttü ve kendi tarafındaki Vandallar ile birlikte nehre kadar kovaladı, fakat John, Belisarius'un

¹¹² Sardinia. İtalya'nın batısında, Korsika'nın güneyinde bulunan, İtalya'ya ait bir ada olup, Akdeniz'in Sicilya'dan sonra ikinci en büyük adasıdır.

¹¹³ Kuvvetle muhtemel Kutrigurlar'ın.

¹¹⁴ Kuzey Afrika'da, Kartaca'dan 25 km. uzaklıkta bulunan yer.

muhafızlarının büyük bir kısmını alarak, bir bağırış ve gürültü ile birlikte, Tzatzon'a karşı bizzat hücum etti. Ardından da, şiddetli bir savaş meydana geldi. Gelimer'in kardeşi Tzatzon öldü. Sonrasında, tüm Bizans ordusu nehri geçti ve yenilmiş olan düşmana doğru ilerleyerek, onları ordugâhlarına kadar tâkip etti. Dönüşlerinde ise, cesetleri, özellikle de üzerinde altın olanları soydular ve kendi ordugâhlarına geri döndüler. Bu savaştaki kayıplar, 800 Vandal'a karşılık, 50 Bizanslı ölü idi. Belisarius, piyade birliği ile birlikte akşamın geç saatlerinde geldi ve ardından, olabildiği kadar hızlı bir şekilde yola çıkarak, tüm ordu ile birlikte Vandallar'ın ordugâhına ulaştı. Gelimer, Belisarius'un, tüm ordusu ve piyade birliği ile birlikte orada olduğunun farkına vardığı zaman, atına bindi ve herhangi bir talepte bulunmadan, kendi akrabaları ve hizmetçilerinden bir kaçı ile birlikte, dehşete kapılarak *Numidia*'ya kaçtı. Vandallar, onun kaçtığını ve şimdiden düşmanın hedefinde olduklarını anladıklarında, erkekler, kadınlar ve çocuklar bağırmaya ve feryat etmeye başladılar. Onlar, ne paralarına dönüp baktılar, ne de acı çeken sevdiklerine, her biri sadece elinden geldiğince en iyi şekilde kaçmaya çalıştı. Bizanslılar geldiler, ordugâhı aldılar ve tüm geceyi tâkip halinde geçirdiler. Bu adamlar, öldürmüş oldukları cesetlere rastladılar ve kadın ve çocuk esirleri aldılar ve şimdiye kadar bir araya getirilmiş olandan çok daha büyük bir miktarda para buldular. Çünkü Vandallar, Bizans İmparatorluğu'nu yağmaladıktan sonra, Libya'ya çok miktarda para aktarmışlardı; ve yine, hoş ve verimli topraklara sahip olan bu ülke, onlar için önemli bir gelir kaynağı olmuştu. § 197 Vandallar, Libya'yı 95 yıl boyunca idâre etmişler ve muazzam bir servet toplamışlardı, fakat o gün itibariyle bu servetin tamamı Bizanslılar'ın eline geri dönmüştü, çünkü Belisarius, mücadeleyle geçirdiği bu üç ay içerisinde (Ekim ayından, Aralık ayının sonuna kadar), tüm Libya'yı elde etmişti¹¹⁵.

¹¹⁵ Bu paragraftaki olaylar 532-534 yılları arasında, Kuzey Afrika sahasında yaşanan Doğu Roma-Vandal mücadelesine bağlı olarak gelişen hadiselerdir. Bu mücadele, kronikte oldukça ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bkz. Theophanes, **a.g.e.**, s.285-307.

§ 217

S. 316

A.M. 6031, M.S. 538/539

Iustinianus [I], 12. Yıl

Bu yıl içerisinde, Bulgarlar, yâni büyük bir Bulgar kuvvetine ve bir süvari birliğine sahip olan iki bey, İskitya ve Misya'yı istilâ etti. Bu sırada Misya'daki başkumandan Iustinus, İskitya'daki ise Badouarios idi. Onlar, Bulgarlar'a karşı yürüyüşe geçtiler ve onlarla çarpıştılar. § 218 — S. 317 Iustinus savaşta öldürüldü ve Florentus'un oğlu Constantinus onun yerine geçti. Bulgarlar, Trakya ilçelerine kadar ilerlediler. Başkumandan Constantinus, vaktiyle İmparatorun, kendisi için [yâni Akoum için] vaftiz babası olarak hazır bulunduğu *Illyricum* başkumandanı Hun Akoum¹¹⁶ ve Godilas'ın da yaptığı gibi, onların üzerine yürüdü. Onlar, Bulgarlar'ın etrafını sararak onları sıkıştırdılar ve onlardan büyük bir kütleyi öldürdüler, onları tüm ganimetten mahrum bıraktılar ve hattâ iki beylerini de öldürerek, muhteşem bir zafer kazandılar. Sevinçle geri dönerlerken, bu sefer de diğer Bulgarlar karşlarına çıktı, ancak başkumandanlar yorgun oldukları için onlara sırtlarını dönerek geri çekildiler. Bulgarlar onları tâkip ettiler ve Constantinus, Akoum ve Godilas'ı, kaçarlarken kementle yakaladılar. Godilas, hançeriyle kementi kesti ve kayıplara karıştı, fakat Constantinus ve Akoum sağ olarak yakalandılar. Onlar, Constantinus'u 1.000 *nomismata*¹¹⁷ karşılığında geri verdiler ve o, İstanbul'a geldi, fakat Akoum'u, diğer tutsaklar gibi, kendi ülkelerinde alıkoydular.

¹¹⁶ Bazı kaynaklarda "Askoum" olarak geçen Akoum ile birlikte Bulgarlar'a esir düşen diğer kumandan Constantinus'un serbest bırakılması için Bulgarlar'a verilen nomisma miktarı kronikte 1.000 iken, bazı kaynaklarda 10.000 olarak kaydedilmiştir. Bkz. Küçükspahioğlu, **Ankhalos Savaşı'nın**, s.213.

¹¹⁷ Latince altın para anlamında kullanılan "Solidus" sözcüğünün Grekçe'deki ifadesi olan "Nomisma" kelimesinin çoğul halidir. Theophanes, **a.g.e.**, s.692.

S. 318

A.M. 6032, M.S. 539/540

Bizans İmparatoru Iustinianus [I] (38 yıl), 13. Yıl

Bu yıl içerisinde, ırk bakımından Gepidlerden olan Giesmos'un oğlu *Moundos*, Bizanslılar'ın yanına geldi. § 219 O, babasının ölümünden sonra, anne tarafından dayısı olan, *Sermium* Kralı Regas'ın yanına gitmişti. Bunu işiten Roma Kralı Theuderich, ona bir haber göndermiş ve onu, kendisine katılmaya ve müttefiki olmaya ikna etmişti. Theuderich'in ölümünün¹¹⁸ ardından o, Tuna Nehri'ne gitmiş ve İmparator Iustinianus'dan, kendisini İmparatorluğun bir vatandaşı olarak kabul etmesini talep ederek, bu şekilde İstanbul'a gelmişti. İmparator onu ve oğlunu pek çok armağanla onurlandırmış ve *Moundos*'u da *Illyricum* başkumandanı yaparak, kendilerini yolcu etmişti. O, *Illyricum*'a geldiğinde, Bulgarlar geniş çaplı bir istilâ hareketinde bulunmuşlardı. O, onları yine sıkıştırarak hepsini mahvetmiştir. Esirlerin arasından liderlerini ve diğerlerini İstanbul'a göndermiş, onlar da orada, Hipodrom'da teşhir edilmişlerdir. Hunlar artık Tuna'yı geçmeye cesaret edemediklerinden, Trakya'ya derin bir sükûnet gelmiştir. İmparator, Bulgar esirleri Ermenistan ve *Lazica*¹¹⁹'ya göndererek onları, oradaki askerî birliklerde kayıt altına aldırıştır.

S. 339

A.M. 6050, M.S. 557/558

Bizans İmparatoru Iustinianus [I] (38 yıl), 31. Yıl

Avarlar olarak bilinen yabancı bir ırk, Byzantium'a geldi ve şehirde bulunan herkes onlara bakmak için toplandı, nitekim onlar, şimdiye kadar bu tür bir insan hiç görmemişlerdi. S. 340 Onlar [Avarlar], kurdelelerle bağlanmış ve örgülü olan çok

¹¹⁸ 526 yılında. A.g.e., s.319.

¹¹⁹ Lazika, yâni Lazistan. Günümüzde Kafkas Dağları ile Gürcistan arasında, Karadeniz'e kıyısı olan üçgen bir bölgeyi kaplamaktadır. Tarihi coğrafyası itibariyle doğu ve batı olmak üzere iki kısma ayrılan bugünkü Gürcistan'ın batı yarısı, klasik batı kaynaklarında *Lazica*, *Kolhis*, *Abasgia*, *İmeretia* olarak, Gürcü kaynaklarında ise *Abhazeti*, *Egrisi*, *İmereti* şeklinde görülmektedir. Diğer yarısı olan doğu parçası ise, *İberia* (İberya)'dır. Ömer Subaşı, "Arap Fethinden Selçuklu Hâkimiyetine Artvin", *Türkoloji Araştırmaları*, C.VII/3, Ankara, Yaz/2012, s.2331.

uzun saçlarını, omuzlarından arkaya salmışlardı. Geri kalan kılık kıyafetleri ise, öteki Hunlar'ınki gibiydi. Bunlar, kendi ülkelerinden kaçak olarak İskitya'ya ve Misya'ya gelmişlerdi ve kabul edilmelerini talep ederek, Iustinianus'a elçilerini göndermişlerdi¹²⁰.

S. 341

A.M. 6051, M.S. 558/559

Bizans İmparatoru Iustinianus [I] (38 yıl), 32. Yıl

§ 233

Bu yıl içerisinde, Trakya'ya karşı ayaklanan Hunlar [yâni Bulgarlar] ve Slavlar—onlardan meydana gelen büyük bir kütle—orada savaş başlattılar ve pek çok kişiyi ya öldürdüler ya da ele geçirdiler. Papaz Bakchos'un oğlu başkumandan Sergius'u ve en şöhretli *Cubicularius*¹²¹ ve *Praepositus*¹²² olan Kalopodios'un (hizmetinde bulunan) kumandan Edermas'ı ele geçirdiler. Onlar, *Anastasian Suru*¹²³, nun duvarının depremlerden dolayı yıkılmış olan bazı kısımlarını farkederek buradan içeri girdiler ve *Drypia*¹²⁴, *Nymphai* ve *Chiton* Köyü'ne kadar gelerek buralardan esirler alıp götürdüler. Herkes eşyaları ile birlikte şehre kaçtı. İmparator bu olayı öğrenince çok sayıda kişiyi askere çağırdı ve onları Uzun Sur'a gönderdi.

¹²⁰ V. yüzyılın sonlarından itibaren Bizans İmparatorluğu ile bazı temaslarda bulunmuş olan bu Avarlar, 555 yılında Türkler [yâni Gök Türkler] tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmışlardı. Bu gelişme onların hareketini batıya doğru yönlendirmişti. 558 yılında ise, İmparator Iustinianus'un, Lazika'da başkumandan olan kuzeni Iustinus'a müracaat etmişlerdi. Böylece Iustinus da, Avarlar'ın bu temsilci heyetinin İstanbul'u ziyaret etmesini sağlamıştı. Iustinianus, onlara görkemli hediyeler vermiş, fakat bu aşamada arazi veya para yardımında bulunmamıştır. Theophanes, **a.g.e.**, s.340.

¹²¹ İmparatorun yatakodasının hizmetinde bulunan saray görevlisi. **A.g.e.**, s.690.

¹²² Latince'de "Praepositus" olarak görülen kelime, Grekçe'de "Praipositos" şeklindedir ve İmparatorluk sarayının baş teşrifatçısı, baş kâhyası, anlamlarını taşımaktadır. Ayrıca "Sacri Cubiculi" olarak da bilinmektedir. Bu unvana sahip memur, imparatorluk gardrobunun bakımını yapar, ayrıca imparatorun şahsî bütçesini de idâre ederdi. **A.g.e.**, s.692; Metrofan Vasiliyevîç Levchenko, **Bizans Tarihi**, çev. Maide Selen, İstanbul, Doruk Yay., 2007, s.35.

¹²³ Genellikle "Uzun Sur" olarak bilinen Trakya'daki bu sur duvarı, Marmara Denizi kıyısında bulunan "Selymbria", yâni bugünkü Silivri'den Karadeniz'e doğru uzanmaktadır. Theophanes, **a.g.e.**, s.342; I. Anastasius (491-519) tarafından yaptırılmış olan Uzun Sur, "Anastasius Surları" adı ile de bilinmektedir. Bulgarlar'ın Hunlar ile birlikte 493 yılında Tuna Nehri'ni geçmeleri üzerine yapılan bu surlar, bütün Trakya Yarımadası'nı boydan boya kateden bir set niteliği taşımakta ve İstanbul'un ilk savunma amaçlı surları idiler. Gregory, **a.g.e.**, s.117; Ayrıca bkz. Küçüksipahioğlu, **Ankhalos Savaşı'nın**, s.212-213.

¹²⁴ İstanbul'un yaklaşık olarak 14 km. batısında, deniz kenarında bulunmaktadır. Muhtemelen bugünkü Ayazma Deresi'dir. Theophanes, **a.g.e.**, s.342.

Onlar, orada düşmanla çarpıştılar ve pek çok Bizanslı, özellikle de *Scholarii*¹²⁵’i öldürdü. Ardından *Scholae*¹²⁶, *Protector’lar*¹²⁷, *Numeri*¹²⁸ ve Senato’nun tamamı, *Theodosian Suru*’nun tüm kapılarında nöbet tutarlarken, İmparator, şehir [İstanbul] dışında bulunan gümüş *Ciboria*¹²⁹ ve gümüş sunak masalarının kaldırılmalarını emretti. İmparator, barbarların ısrarcı olduklarını anlayınca, Patrici Belisarius’a, senato üyelerinin diğerlerinin bazıları ile birlikte onların üzerine yürüyüşe geçmesini emretti. Belisarius bütün atları topladı, bunlara İmparatorunkiler, Hipodromunkiler, dinî kurumlarınkiler¹³⁰ ve bir ata sahip olan tüm sıradan vatandaşlarınkiler de dâhil idi. O, askerî birliklerini silahlandırdı ve onları Chiton Köyü’ne doğru yönlendirdi. O, [orada] sağlam bir ordugâh kurdu ve düşmanın bazıalarını yakalamaya ve onları öldürmeye başladı. Ardından da, ağaçların kesilmelerini ve ordusunun arkasından sürüklenmelerini emretti. **S. 342** Rüzgâr, barbarların üzerine doğru akan bir toz bulutu uçurdu. Onlar, orada çok büyük bir kuvvetin bulunduğunu düşünerek kaçtılar ve *Dekaton*¹³¹, da bulunan Aziz Stratonikos havalisine gittiler. **§ 234** Onlar, büyük bir garnizon kuvvetin İstanbul surlarında bulunduğunu, öncü birliklerden öğrendikleri zaman, *Tzouroulon*¹³² bölgesine, *Arkadioupolis*’e ve *Zoupara*¹³³’ı Aziz Alexander’e gittiler ve kutsal Paskalya Yortusuna kadar burada konaklamaya devam ettiler. İmparator, Paskalya Bayramının ardından *Selymbria*¹³⁴,’ya gitti ve şehirde yaşayan herkes, Uzun Sur’un yenilenmesi için onunla birlikte barbarların girmiş olduğu yere gitti. İmparator, Ağustos ayına kadar burada kaldı. Aynı şekilde barbarlar da, Ağustos’a kadar şehrin dışında, etrafta dolaştılar. Daha sonra İmparator, Tuna’ya gitmek ve barbarlara [Tuna Nehri’nden] geçerlerken karşı koymak ve onlarla

¹²⁵ İmparatorluk sarayına ait muhafız teşkilâtına mensûp görevli muhafızlar. Tekil hali “Scholarius” şeklindedir. **A.g.e.**, s.693.

¹²⁶ İmparatorluk sarayına bağlı muhafız birliği. **A.y.**

¹²⁷ Kıdemli askerler. **A.y.**

¹²⁸ “Askerî birlik” anlamına gelen “Numerus” kelimesinin çoğul şeklidir. Düzenli askerî birlikleri ifade etmektedir. **A.g.e.**, s.343, 692.

¹²⁹ Bir mezarın veya Kilise sunağının üzerine dikilen dört ya da altı adet sütunun üzerine inşa edilmiş olan piramit şeklinde veya kubbeli yapılar. “Ciboria” kelimesinin tekil hali “Ciborium” şeklindedir. **A.g.e.**, s.689.

¹³⁰ Yâni Manastırlar, hastaneler ve bunlara benzer diğer kurumlar. **A.g.e.**, s.343.

¹³¹ Hebdomon ve Rhegion arasında, Via-Egnatia yolu üzerindedir. Yâni bugünkü Bakırköy ili sınırları içerisinde bulunmaktadır. **A.y.**

¹³² Çorlu. Antik ismi, “Tyrroloë” dir. Marmara Denizi’nin kuzey kıyılarından ilerlemek üzere, Konstan-tinipolis’ten üç günlük yolculuktan daha uzak değildir. **A.y;** Çorlu ayrıca “Tzurullon” adı ile de bilinmektedir. Mangaltepe, **a.g.e.**, s.140.

¹³³ Lüleburgaz’ın Büyük Karıştıran bucağı. **A.g.e.**, s.343.

¹³⁴ Silivri. **A.g.e.**, s.344.

savaşmak için çift pruvallı gemiler yapılmasını emretti. Barbarlar bunu farkettiler zaman, Tuna'nın üzerinden güvenli bir şekilde geçmelerine izin verilmesini bir elçi aracılığı ile talep ettiler. İmparator, onları idâre etmesi için, *Curopolates*¹³⁵ unvanına sahip yeğeni Iustinus'u gönderdi.

S. 346

A.M. 6054, M.S. 561/562

Bizans İmparatoru Iustinianus [I] (38 yıl), 35. Yıl

§ 236

S. 347

Bu yıl içerisinde †*Obaisipolis*¹³⁶, Hunlar¹³⁷ tarafından ele geçirildi. İmparator, yeğeni olan başkumandan Marcellus'u, büyük bir kuvvet ile birlikte hem bu şehri, hem de †*Persis*'i kurtarması için gönderdi. Nisan ayında ise, aynı Hunlar tarafından Trakya'daki *Anastasioupolis* de ele geçirildi.

S. 349

A.M. 6055, M.S. 562/563

Iustinianus [I], 36. Yıl

S. 351

19 Temmuz günü Patrici Belisarius, [İmparator tarafından huzura] kabul edildi ve onursal ödüllерinin tümü kendisine geri verildi. *Magister* Peter, doğu bölgeleri ve

¹³⁵ Saraydaki tertip ve düzenden sorumlu saray görevlisi. Daha sonraları ise, üstün onursal unvan olarak kullanılmıştır. **A.g.e.**, s.690.

¹³⁶ Muhtemelen "Odyssopolis" ya da diğer adı ile "Odessos", yâni bugünkü Bulgaristan'da bulunan Varna şehri. **A.g.e.**, s.349.

¹³⁷ Burada "Hunlar" olarak anılan Türkler aslında, Ogur boylarına mensûp Kutrigurlar'dır. Dönemin çağdaş tarihçileri Ogur boylarını ayrı ayrı isimlendirmemişler, genellikle hepsini "Hun" adı altında anmışlardır. Ahmetbeyoğlu, **Bulgarları Oluşturan**, s.9; VI. yüzyıl Doğu Avrupa Türkleri hakkında kafa karışıklığına neden olan bu durum, bu yüzyıldaki Bizans tarihçilerinin genel görüşüne uygun olarak gelişmiş ve buna bağlı olarak Bulgarlar'ı Hun olarak anan dönemin Bizans tarihçisi Prokopios tarafından kısmen de olsa açıklanmıştır, zira o, farklı bir eserinde Bulgarlar için Kuturgi ve Uturguri adlarını kullanmıştır. Ancak Prokopios'u devam ettiren aynı yüzyıl tarihçisi Agathias, Bulgarlar'ın, İskit ve Hun adlarından başka adlara da sahip olduklarını ifade ederek, onları Kutrigur, Utigur, Ultizur ve Brugundi/Vurugund isimleri ile anmış, böylece bu konuyu önemli derecede aydınlatmıştır. Küçüksipahioğlu, **Ankhalos Savaşı'nın**, s.211; Ahmetbeyoğlu, **Bulgarları Oluşturan**, dp.5-6.

Lazica (-da cereyan eden olaylar) neticesinde, on yedi yıllık bir barış sözleşmesini gerçekleştirdikten sonra İran'dan geri döndü. Aynı ay içerisinde, okyanus yakınlarındaki barbar milletin, iç kesimlerde yaşayanlarından olan *Hermichion*¹³⁸lar'ın Hükümdarı *Askel*'den gelen elçiler (İstanbul'a) ulaştı. Ağustos ayında bir su kıtlığı yaşandı, o kadar ki, halk hamamları kapatıldı ve çeşmelerde cinayetler işlendi.

S. 361

A.M. 6064, M.S. 571/572

*Iustinus*¹³⁹, 7. Yıl

§ 245

S. 362

*Chosroes*¹⁴⁰'i huzursuz eden başka bir sebep daha vardı¹⁴¹. Çünkü Türkler olarak adlandırmaya alışkın olduğumuz Hunlar [aslında Gök-Türkler], Alan

¹³⁸ “Kermichion” olarak da bilinen bu kavim, Bizanslı Theophanes'e dayanılarak “Türk” olarak tanımlanmıştır, fakat E. Chavannes onların, “Sahte Avarlar” veya “Ouarchit-ler (Varhonit-ler)” olduklarını iddia etmektedir. Theophanes, **a.g.e.**, s.352; Ayrıca Chavannes'in iddiası için bkz. Edouard Chavannes, **Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri**, çev. Mustafa Koç, İstanbul, Selenge Yay., 2007, s.295.

¹³⁹ İmparator I. Iustinianus (527-565)'un yeğeni II. Iustinus (565-578). Güçlü bir kişiliğe sahip eşi Sofya'nın desteği ile imparatorluğu idâre eden II. Iustinus'un zaten çok da dengeli olmayan davranışlarının iyice tuhaflaşması üzerine tehlikeyi sezen eşi Sofya, 574 yılında saray erkânından Tiberius'a Sezar unvanı verilmesini sağladı ve bu tarihten itibaren, yâni II. Iustinus'un saltanatının son dört yılında İmparatorluğu Sezar Tiberius ile birlikte idâre etti. Eşi Iustinus'un ölümünün ardından gücünü kaybetme korkusu yaşayan Sofya, Tiberius'a eşinden boşanarak kendisi ile evlenmesi yönünde baskı yaptı ise de, Tiberius onu kurnazca bertaraf atmeyi başardı ve böylece Sofya'nın nüfuzu azaldı. Böylece bütün nüfuzu üzerinde toplayan Tiberius (I. Konstantinos; 578-582), derhal Lombardlar'ın üzerine yürüyerek İtalya'yı yeniden ele geçirdi. Ayrıca en başarılı kumandanı Maurikius kumandasında doğu sınırlarına odaklanarak İranlılar'a karşı büyük başarılar elde etti, fakat Tiberius bu hareketle, Avarların kendi imparatorluklarını kurmuş oldukları Balkanlar'ı ihmal etmişti. Bu ihmalin neticesi olsa gerek, Avarlar'ın müttefiki olan Slavlar Bizans topraklarına saldırmışlardı. Gregory, **a.g.e.**, s.150-151; Daha önce de Bizans topraklarına saldırmış olan Slavlar, Tiberius zamanında gerçekleştirdikleri bu saldırılar ile birlikte Balkanlar'a yerleşmeye başlayacaklardır (Ç.N).

¹⁴⁰ Sâsânî Hükümdarı I. Hüsrev Anuşirvan (531-578).

¹⁴¹ Aynı yıl, İran Hükümdarı Hüsrev'in canını sıkan diğer bir sebep ise; Yemenliler ve Etiyopyalılar ile ilgili gelişen olaylara bağlı olarak Bizanslılar ile İranlılar arasındaki barış antlaşmasının bozulması ile bir kez daha İran- Bizans savaşının başlamış olması idi. Tarafları savaş noktasına getiren hadiseler ise şu şekilde gelişmişti: Antik Yemen yerlilerinin Bizans'a bir elçilik heyeti göndermeleri üzerine İmparator Iustinus, bir mektubu ile birlikte özel kuryesi Julian'ı Etiyopyalılar'ın Hükümdarı Arethas'a göndermişti. İmparatorun dostluğunu kazanma arzusunda olan Arethas, Bizanslı İmparatorluk kuryesini büyük bir sevinçle karşılamış ve mektubu aldıktan sonra da İmparatorun tasvirinin bulunduğu mührünü öpmüştü. Mektup, Arethas'ın İmparator adına silahlanması, İran Hükümdarına karşı savaşması, yakın mevkilerde bulunan İran topraklarını tahrip etmesi ve gelecekte İranlılarla

toprakları yoluyla [İmparator] Iustinus'a bir elçilik heyeti göndermişlerdi. Bundan dolayı endişeye kapılan Hüsrev, Ermeniler arasında kendisine karşı bir isyan çıktığını ve onların Iustinus'un yanına gittiklerini ileri sürdü ve bu mültecileri geri istedi. Zira Bizans İmparatoru, o bölge yakınlarındaki kaleleri korumaları karşılığında İranlılar'a yıllık 500 Libre altın ödemekte idi, böylece işgalci kabileler ilgili ülkeleri tahrip edemeyeceklerdi. Kaleler, bu şekilde müştereken harcanan giderlerle korunmakta idi¹⁴². Fakat Iustinus, İranlılar tarafından alınan bu haracın Bizanslılar için utanç verici olduğunu ileri sürerek, barışı sonlandırdı¹⁴³. Bu sebepten dolayı, İranlılar ve Bizanslılar arasında bu büyük savaş çıktı. Iustinus, hem bir Patrici hem de kendi akrabası olan Martin'i doğunun başkumandanı olarak tayin etti ve onu İranlılar'a karşı gönderdi.

S. 365

A.M. 6066, M.S. 573/574

Iustinus [II], 9. Yıl

Bu yıl içerisinde Avarlar Tuna çevrelerine geldiler ve bunu öğrenen İmparator, *Comes Excubitorum*¹⁴⁴ Tiberius'u onlara karşı gönderdi. § 247 Ardından, onlarla çarpışan ve ani bir saldırıya maruz kalan [Tiberius], yenilgiye uğradı ve ağır kayıplar vererek geri çekildi.

herhangi bir anlaşma yapmaması, Mısır'da bulunan İskenderiye'ye kadar Nil Nehri boyunca Yemenliler'e ait topraklar yoluyla gerçekleştirilen ticarî faaliyetlerin devam etmesi hakkında talimatlar içermekteydi. Mektubun okunmasının ardından Arethas, Bizanslı elçinin gözleri önünde derhal ordusunu toplamış ve İranlılar'a karşı savaş ilân etmişti. Hemen ardından da kendi topraklarının yakınındaki İran topraklarına bizzat ilerlemiş ve bu bölgelerde ne varsa hepsini tahrip etmişti. Yaptıklarıyla Bizanslı Julian'ı oldukça etkileyen Hükümdar Arethas, bir barış öpücüğü verdikten sonra onu büyük bir hürmetle ve pek çok hediyelerle uğurlamıştı. Theophanes, **a.g.e.**, s.361-362.

¹⁴² Bu kaleler, Hazar Kapıları yoluyla Kafkasya üzerinden gerçekleşecek göç ve istilâları engellemek amacıyla yapılmışlardı. Bizanslılar, V. yüzyıl boyunca ve VI. yüzyılın bir kısmında, bu kalelerin korunması ile ilgili masraflardan kendilerine düşen payı ödemişlerdi. **A.g.e.**, s.364.

¹⁴³ Bu haracın ilk 7 yılı İmparator Iustinianus tarafından, 561-562 yıllarında başlamak üzere ödenmiş ve sonraki 3 yılını, İmparator Iustinus 569 yılında ödemişti. 572 yılında ise, daha sonraki ödemeleri talep etmesi görevi ile [İranlı] Sebochthes, İstanbul'a gönderilmişti. **A.y.**

¹⁴⁴ Saray muhafızları birliği mensûbu. **A.g.e.**, s.348, 690-691.

S. 374

A.M. 6075, M.S. 582/583

Bizans İmparatoru *Maurikius*¹⁴⁵ (20 yıl), 1. Yıl

Bu yıl içerisinde, 43 yaşında olan Maurikius imparator oldu. Kısa bir süre sonra babası Paul, Byzantium'a geldiği zamanda da evlilik kutlamalarını gerçekleştirdi. Saray görevlilerinin şefi olan Marites son derece iyi bir adamdı.

Nisan ayı içerisinde, Forum'da bir yangın felaketi yaşandı ve rüzgârın şiddeti ile yayılan yangın, çok sayıda evi yakıp yıktı¹⁴⁶. 10 Mayıs günü ise, büyük bir deprem meydana geldi; herkes kiliselere sığınmak istedi ve yıldönümü¹⁴⁷ kutlamaları için gerçekleştirilecek olan at ve araba yarışları düzenlenmedi.

Aynı ay [Mayıs] içerisinde Avarlar, İmparator Maurikius'a bir elçilik heyeti gönderdiler. Onlar kısa bir süre önce Avrupa'da dikkate değer bir şehir olan *Sermium*'u ele geçirmişlerdi ve şimdi, Bizanslılar'dan her yıl almakta oldukları 80.000 adet altın paranın, 20.000 daha artırılmasını talep ediyorlardı. **§ 253 — S. 375** İmparator, barışa karşılık bir çözüm olarak bunu kabul etti. (Kağan) kendisine, bir Hint hayvanı olan bir fil gönderilmesini talep etti, böylece onu görebilecekti. İmparator ona, içlerinden en büyük olanını gönderdi. O [Kağan], ona [file] iyice baktıktan sonra, onu İmparatora geri gönderdi. Ayrıca benzer bir şekilde, kendisine bir altın yatak gönderilmesini istedi. İmparator bunu da gönderdi ve Kağan, küçümsedikten sonra onu da iade etti. Bunun ardından da, 100.000'in [yıllık altın]

¹⁴⁵ İmparator Maurikius 582-602 yılları arasında hüküm sürmüştür. Kendisinden önceki imparator olan yaşlı Tiberius (578-582)'un 582 yılında gerçekleşen ölümünün ardından onun kızı ile evlenen Maurikius, özellikle İran savaşlarındaki başarılarından dolayı öne çıkmış ve kendisine aynı yıl, yâni ölümünden hemen önce İmparator I. Tiberius tarafından Sezar unvanı verilmişti. I. Tiberius'un ardından İmparator olan Maurikius, 20 yıllık saltanatında, bir süreliğine de olsa istikrarı sağlamıştır. Gregory, **a.g.e.**, s.151.

¹⁴⁶ Bu yangın ve dönemin diğer doğal afetleri için bkz. Birsal Küçükspahioğlu, "IV-VII. Yüzyıllarda İstanbul'da Doğal Afetler", **Afetlerin Gölgesinde İstanbul**, Ed. Said Öztürk, İstanbul, İBB Yay., 2009, s.36 vd; Bizans başkenti, İmparator Iustinianus (527-565)'un saltanatı döneminde de deprem, yangın, kıtlık ve salgın hastalık gibi felaketlerle sarsılmış, birbiri ardınca görülen bu olaylar şehri derinden etkilemiştir. Bkz. Birsal Küçükspahioğlu, "Bizans İmparatoru Iustinianus (527-565) Döneminde İstanbul", **Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (14-17 Aralık 2010)**, İstanbul, 2011, s.162-166.

¹⁴⁷ Yâni, İstanbul'un 11 Mayıs 330 tarihindeki kuruluşunun, her yıl 11 Mayıs'ta gerçekleştirilen yıldönümü kutlama töreni. Theophanes, **a.g.e.**, s.328, 338.

üzerine 20.000 daha ilâve edilmesini talep etti. İmparatorun bunu reddetmesi üzerine harekete geçerek yürüyüşe çıkan Kağan, *Singidunum* Şehrini yakıp yıktı ve *Illyricum*'a bağlı pek çok şehri ele geçirdi. *Anchialos*'u da zaptetti ve [İmparatorluğu] Uzun Sur'u yıkmakla tehdit etti. İmparator, Komentiolos ile Patrici Elpidios'u elçi olarak Kağan'a gönderdi.

A.M. 6076, M.S. 583/584

Maurikius, 2. Yıl

§ 254

S. 376

Kağan, tamamen ihânet duygusuyla, barış antlaşmasını bozmak için sabırsızlanmaktaydı. Çünkü o, Trakya'ya karşı *Sklavin*¹⁴⁸ kabilelerini de silahlandırmıştı. Onlar, Uzun Sur'a kadar gelerek, burada çok büyük tahribata neden olmuşlardı. İmparator, saray muhafızlarını ve Şehir [yâni Bizans başkenti]'den alınan *demes*¹⁴⁹'i yönlendirdikten sonra onlara, Uzun Sur'u korumaları emrini verdi. Kumandan olarak tayin etmiş olduğu Komentiolos'un emrindeki kuvveti donattı ve onu barbarlara karşı gönderdi. O, barbarların üzerine beklenmedik bir şekilde hücum etti, onların büyük bir çoğunluğunu etkisiz hale getirdi ve onları [geri kalanlarını] geri püskürtmeyi başardı. *Adrianople*'a ulaştığında ise, Slavlardan meydana gelen bir grubun, esirleri ile birlikte, liderleri Ardagastos ile karşılaştı. O [Bizanslı kumandan Komentiolos], ona saldırdı, esirleri kurtardı ve böylece büyük bir zafer kazandı.

¹⁴⁸ Slav. **A.g.e.**, s.376, 395.

¹⁴⁹ Kelimenin ne anlama geldiği açık olmamakla beraber, muhtemelen “halk”, “vatandaş” ifade edilmiş olsa gerektir. **A.g.e.**, s.376; Bununla beraber “demes” kelimesi kuvvetle muhtemel Maviler ve Yeşiller'i ifade eden “demos” kelimesinin aynısıdır. Maviler ve Yeşiller'in tarihine kısaca bakılacak olursa: İlk başlarda Mavi, Yeşil, Kırmızı ve Beyaz renkte kıyafetler giyen ve Hipodrom'daki at ve araba yarışları ile uğraşan, ancak zaman içerisinde Beyazların Mavilere, Kırmızılarının da Yeşillere dâhil olmasıyla başlıca iki grup olarak varlıklarını devam ettiren Mavi ve Yeşiller, yine zamanla siyasî bir kimlik kazanarak dinî, siyasî ve sosyal konularda halkın tercümanı olmuşlardır. Maviler başkentin aristokrat kesimini, Yeşiller ise tüccar ve zanaatkarlar gibi toplumun daha alt tabakalarının desteğini almışlardır. İmparator Iustinianus (527-565)'un tahta çıktığı tarihlere gelindiğinde aslî davalarından neredeyse tamamen uzaklaşmış olan bu iki grup, kavga ve zorbalığın simgesi haline gelmişler ve başkent halkına zor günler yaşatmaya başlamışlardır ki, hattâ 532 yılının Ocak ayında patlak veren Nika İsyanı'nda yönetime karşı birleşen Mavi ve Yeşiller, “Yaşamın Maviler ve Yeşiller” şeklinde sloganlar atarak halkı kışkırtmışlar, böylece isyan kısa süre içerisinde bütün şehre yayılmıştır. Küçükşipahioğlu, **Bizans İmparatoru Iustinianus**, s.157-158, dp.157; Zilhace Ataş, “Bizans İmparatorluğu'nda Saray Teşkilatı”, **Fırat Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Elazığ, 2007, s.29.

S. 380

§ 257

A.M. 6079, M.S. 586/587

Bizans İmparatoru Maurikius (20 yıl), 5. Yıl

Bu yıl içerisinde, barış antlaşmasını bozduktan sonra Misya ve İskitya bölgeleri üzerine savaş açan Avarlar'ın Kağanı, bu yerlerde bulunan *Ratiarna*¹⁵⁰, *Bononia*¹⁵¹, *Akys*¹⁵², *Dorostolos*¹⁵³, *Zardapa*¹⁵⁴ ve *Markianoupolis*¹⁵⁵,te korkunç bir yıkım gerçekleştirdi. Komentiolos, *Anchialos*'a gitti ve ardından, [askerlerinin] cesur olanlarından değersizlerini ayıklayarak, ordusunu ikiye böldü. 40.000 kişiden meydana gelen verimsiz askerî kuvveti, surları korumakla görevlendirdi; 6.000 kadar seçilmiş askerini ise, 2.000'ini Castus'a, 2.000'ini Martin'e teslim ederek ve 2.000'ini de kendisi alarak, barbarlara karşı yürüyüşe geçti. Castus, *Zardapa* ve *Haimos*¹⁵⁶'a geldi ve bir hastalığa tutulmuş olan barbarların pek çoğunu telef olmuş bir vaziyette buldu. Çok sayıda esir alarak onları, güvencede tutması için bir muhafıza emanet etti. *Tomis Şehri*¹⁵⁷ yakınında bir havaliye gelen Martin, beklenmedik bir şekilde kağan'ın üzerine yürüdü ve onun kuvvetlerinin büyük bir kısmını öldürdü, öyle ki, kağan, kaçarak güvenliğini sağlamak zorunda kaldı. Martin, bu muhteşem zaferi kazanarak, kumandanın kendilerini beklemek için söz verdiği noktaya geri döndü. Fakat ne var ki, korkaklığına yenik düşen Komentiolos, *Markianoupolis*'e geri çekilmişti. Onu bulamadıkları zaman, sahip oldukları güçleri bir araya topladılar ve *Haimos*'un dar geçitlerinde karargâhlarını kurdular. Martin, nehri geçerken kağan'ı gördüğünde

¹⁵⁰ "Rateria" adı ile de bilinen bu şehir, Tuna Nehri'nin bugünkü Bulgaristan'dan geçen kısmının güney kıyısında bulunan "Arcar"dır. Theophanes, **a.g.e.**, s.383.

¹⁵¹ Tuna Nehri'nin Bulgaristan'daki güney kıyısında bulunan "Vidin". **A.y.**

¹⁵² Muhtemelen, eski Yugoslavya'daki Timok Vadisi'nde bulunan "Gamzigrad" olsa gerektir. **A.y.**

¹⁵³ "Dorostolon" adı ile de bilinen bu şehir günümüzde, Bulgaristan'da bulunan "Silistre" şehridir. **A.y.**

¹⁵⁴ "Zaldapa" olarak da bilinmektedir. Günümüzde ise, Bulgaristan-Romanya sınırları üzerinde bulunan Loznika yakınlarındaki "Abrit"tir. **A.y.**

¹⁵⁵ Daha evvelki zamanlarda "Parthenopolis" adı ile bilinen bu antik kentin yerinde şimdi "Devnya", yâni Bulgaristan'daki "Varna" şehri bulunmaktadır. *Markianoupolis* kenti, Aşağı Misya Bölgesi'nin en önemli şehri konumunda idi. Joachim Herrmann-Erik Zurcher, **History of Humanity, From the Seventh Century B.C. to the Seventh Century A.D.**, Vol.III, Roudledge Pub., 1996, p.219; Theophanes, **a.g.e.**, s.383.

¹⁵⁶ Balkan Dağları. Bulgaristan'da bulunan "Stara Planina" adlı dağ silsilesi. **A.y.**

¹⁵⁷ Romanya'nın Karadeniz kıyısında bulunan *Constanta*: Köstence şehri. Ayrıca "Tomi" olarak da bilinmektedir. **A.g.e.**, s.383, 405; Kaçar, **Avrupa Hunları**, s.386.

kumandanının yanına geri döndü. § 258 Fakat Castus, nehri geçti ve savaşta yenilgiye uğrattığı Avarlar'ın keşif koluna yaklaştı. Ancak o, bazı kara şeytanlar tarafından götürüldüğü için kumandanın yanına geri dönmedi. Ertesi gün kağan onu geçitlerde yakaladı ve kuşattı. Bu nedenle [Bizanslı] askerî kuvvetler birbirinden koptu ve her bir asker, elinden geldiği kadarı ile ormanın içlerine kaçtı. Barbarlar tarafından yakalanan bazıları, Castus'un orada saklandığını ifşa ettiler. Barbarlar, onu sağ olarak ele geçirdikleri zaman, etrafında sevinçle dans ettiler. *Mesembria*¹⁵⁸ yolu ile yürüyüşe çıkan kağan, Trakya'ya karşı harekete geçti ve Uzun Sur'a kadar geldi. *Haimos* ormanlarında gizlenmiş olan Komentiolos, Martin ile birlikte ortaya çıktı. Trakya'ya dağılmış kendisine bağlı bir barbar grubu ile birlikte tamamen hazırlıksız bir şekilde yakalanan kağan, görür görmez onun üzerine yürüdü. Kötü talih onun hedefini şaşırtmasaydı, bu girişimden dolayı büyük bir başarı elde edebilirdi. S. 381 Çünkü hayvanlardan birinin üzerindeki yük kaydığı zaman, askerlerden biri hayvanın sahibine yükünü düzgün koyması için, kendi ana dilinde, *Torna, torna, frater*, diye seslenmişti. Bu katırın çobanı o sözleri işitmemiş, fakat ordu [Bizans ordusu] onları işitmişti ve düşmanın üzerlerine doğru geldiklerinden şüphelenerek, yüksek sesle *torna, torna* diye bağırarak kaçmaya yönelmişlerdi. Böyle olmasına rağmen kağan, büyük bir korkaklıkla, apar topar kaçmıştı. Avarlar ve Bizanslılar'ın, kendilerini tâkip eden hiç kimse olmadığı halde koşarak birbirlerinden kaçtıklarını sadece bir kişi izleyebilmişti. Kağan, kuvvetlerini bir araya getirdikten sonra, *Apeiria*¹⁵⁹ Şehrini kuşattı. Şehrin idârecisi olan Bousas'ı ele geçirdikten sonra da, onu öldürmek için hazırlık yapmaya başladı. Fakat Bousas, canını bağışladığı takdirde kendisine [kağan'a] çok büyük miktarda para verme teklifinde bulundu. Bu yüzden kendisini tutanlar onu şehire getirdiler ve Bousas, şehrin yararına yapmış olduğu tüm hizmetleri hatırlatarak, şehir sakinlerinden kendisini fidye karşılığında kurtarmalarını istedi. Fakat vatandaşlardan bir tanesi, halktan oluşan kalabalığı bunun gerçekleşmemesi yönünde ikna etti, anlatılanlara bakılırsa onun bu hareketi, Bousas'ın eşi ile sevgili olmasından kaynaklanmakta idi. § 259 Böylece Bousas,

¹⁵⁸ Bugünkü Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında bulunan "Nesebar" şehri. Mevlüt Akdere, "Konstantinos Porphyrogenitus, de Administrando Imperio (Açıklama ve Değerlendirme)", **Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Çanakkale, 2008, s.19.

¹⁵⁹ "Appiaria" adı ile de bilinmektedir. Tuna Nehri'nin Bulgaristan'daki güney kıyısında bulunan bugünkü "Tutrakan" şehri. Theophanes, **a.g.e.**, s.383.

talebi reddedildikten sonra şehri kendisine teslim etme konusunda kağan'a söz verdi ve mancınık dedikleri kuşatma makinasını kurduktan sonra, şehri ele geçirdi. Barbarlar [Avarlar] bu tekniği öğrenerek, diğer pek çok şehri köleleştirdiler ve çok fazla esir ile birlikte geri döndüler¹⁶⁰. Bizanslılar, Castus'un barbarlar tarafından esir alındığını öğrendikleri zaman, şiddetle [İmparator] Maurikius'u suçladılar ve kendisine açıkça hakaret ettiler.

§ 261

S. 384

A.M. 6080, M.S. 587/588

Bizans İmparatoru Maurikius (20 yıl), 6. Yıl

§ 262

S. 385

(İranlılar'ın Hükümdarı) *Hormisdas*¹⁶¹, *Baram*¹⁶²'ı kumandan olarak tayin ettikten sonra onu, büyük bir ordu ile birlikte *Souania*¹⁶³'ya gönderdi, o orada beklenmedik bir saldırı gerçekleştirdi, öyle ki, Türkler [yâni Gök-Türkler], İranlılar tarafından tam bir bozguna uğratılmışlardı. Bu gelişmeden dolayı Hürmüz o derece kuvvetlenmişti ki, Türkler'den tam olarak 40.000 altın para tutarında bir haraç almayı başarmıştı, oysa bundan önce Türkler'e aynı miktarı bizzat kendisi ödemekte idi. Bu savaşta hayli şöhret kazanan Baram, ordugâhını *Araxes Nehri*¹⁶⁴ kenarına kurdu ve Maurikius bunu öğrendikten sonra, Romanus'u kumandan olarak atadı ve bir ordu ile birlikte onu *Souania*'ya gönderdi. Romanus, *Lazica*'ya ulaştıktan ve *Phasis Nehri*¹⁶⁵'ne geldikten sonra, *Albania*¹⁶⁶'da bir mücadele başlattı. Baram,

¹⁶⁰ Aslında Avarlar, bu olanların hemen sonrasında kuşattıkları şehirlerin hiç birini ele geçiremediler.

A.y.

¹⁶¹ IV. Hürmüz (579-590). I. Hüsrev Anuşirvan (531-579)'ın oğlu, II. Hüsrev Perviz (590-628)'in de babasıdır. I. Hüsrev ile İstemi Yabgu'nun kızı Fakim'in evliliği neticesinde dünyaya gelen IV. Hürmüz, fizikî görüntü bakımından Türklere benzemesinden dolayı Türk oğlu anlamına gelen "Türkzâde" lakabı ile meşhur olmuştur. Taşağıl, **Gök-Türk**, s.87-88; Altungök, **a.g.e.**, s.103.

¹⁶² *Vahram Chobin*. Meşhur İranlı kumandan Behram Çubin. Theophanes, **a.g.e.**, s.360, 385-387, 388, 389, 739.

¹⁶³ Kafkasya Dağları'nın güneyinde bulunan bir bölge. **A.g.e.**, s.388.

¹⁶⁴ Hazar Denizi'ne dökülen Aras Nehri. **A.y.**

¹⁶⁵ Büyük Kafkas Dağları'ndan çıkarak Karadeniz'e dökülen Rion Nehri.

¹⁶⁶ Eski Gürcistan.

Bizans ordusunun geldiğini işittiği zaman, gayretlerini küçümseyerek onlara hakaretler yağdırdı ve savaşta Bizanslılar'ı mağlup etme hissini tatmak için sabırsızlandı. Çünkü kendisi, daha önce Bizanslılar'a karşı hiç savaşmamıştı. Böylece o, Bizanslılar'ı İran topraklarının iç kesimlerine kadar çekmeye çalışmak için, hemen yakınındaki nehri geçti. § 263 Romanus, tecrübesiz askerlerini ordunun yükü ile birlikte bırakmak suretiyle, Bizans ordusunu ikiye ayırdı. Seçilmiş 10.000 askerden meydana gelen birlikleri yanına aldı ve 2.000 kadarına da keşif kolu olarak hareket etmelerini emrederek, barbarlara karşı yürüyüşe geçti. İranlı keşif kolu ile karşılaşan bu [Bizanslı keşif kolu], onların üzerine yürüdü ve onların tamamını imha etti. Çünkü onlar [İranlı keşif kolu] kaçarlarken bir uçuruma gelmişler ve burada kuşatılarak hepsi can vermişlerdi. Bizanslılar, barbarların siper bölgelerine kadar geldiler ve böylece Baram'ı korkuttular. Romanus bunu duyduğu zaman, askerî birliklerini cesaretlendirdi ve onları önüne katarak Gürcistan ovasına doğru harekete geçirdi. Baram, hile yaparak savaşı gizlice başlatmayı denedi, fakat bu amacında başarılı olamadı, çünkü Romanus bunu haber almıştı. Taraflar arasında çarpışma meydana geldi ve çok sayıda barbar öldürüldü, Bizanslılar da büyük bir zafer kazandılar. S. 386 Barbarlar [İranlı askerler] soyuldular [üzerlerinde bulunan değerli eşyalar için] ve defnedilmekten yoksun bir halde vahşi hayvanlara yem oldular. İranlılar'ın hükümdarı bu olanları işittiği zaman, bu utanç verici duruma tahammül edemedi ve yetkisini elinden aldığı Baram'a, kadın giysileri gönderdi. Bunun üzerine Baram isyan etti ve iktidarı ele geçirme girişiminde bulundu. Dönüşünde de, şu şekilde bir başlığa sahip bir mektupla Hürmüz'e hakarete bulundu: "Baram bu sözlerle, Hüsrev [I]'in kızı¹⁶⁷ Hürmüz'e hitap etmektedir". Ardından da, askerî birliklerini toplayarak onlara, Bizanslılar tarafından yenildikleri için Hürmüz'ün kendilerine kızgın olduğunu söyledi. Ayrıca askerlerin maaş miktarının düşürüleceğine dâir, sözde Hürmüz tarafından gönderilmiş olan uydurma bir mektup gösterdi ve onlara Hürmüz'ün acımasız ve son derece gaddar, tamahkâr ve şiddet yanlısı olduğunu, barışı reddederken, kan dökmekten ne kadar haz aldığını, yüksek rütbeli kişileri nasıl zincirlere bağladığını, bazılarının kılıçla kafalarını kestirdiğini,

¹⁶⁷ Hürmüz elbette bir erkektir, fakat burada, İranlı kumandan Baram ona bir kadınmış gibi hitap ederek, kendisini küçük düşürmeyi amaçlamıştır. Nitekim bunun öncesinde, hemen yukarıda görüldüğü gibi, Hürmüz aynı amaçla, Bizanslılar'a yenildiği için Baram'a kadın kıyafetleri göndermişti ve Baram da bunun üzerine isyan etmişti. A.g.e., s.386.

bazılarını da *Tigris*¹⁶⁸'te boğdurduğunu, İranlılar'ı mahvetmek amacıyla, onları büyük bir savaşa nasıl zorla ittiğini ve onların, kendisine karşı ayaklanmalarını engellediğini hatırlattı. Askerlere bunlara benzer sözler savuran Baram, Hürmüz'e karşı büyük bir isyan ateşini tutuşturdu. Onların tamamı [yâni İran ordusu], Baram'a sadakat yemini ettikten sonra, Hürmüz'ü mahvedeceklerini açıkladılar. § 264 Hürmüz ise, kendisine bağlı Magister Pherochanes'i silahlandırdı ve onu, bir askerî kuvvet ile birlikte Baram'a karşı gönderdi. Fakat Baram, Pherochanes'e ve onun askerî birliklerine, İranlılar'ın İranlılar'a karşı silah doğrultmaması gerektiğini bildirdi ve onlara, Hürmüz'ün kana susamışlığı ve cinayetten zevk alması, güvenilmezliği, küstahlığı ve zorbalığından kaynaklanan acımasızlığını ve adaletsizliğini hatırlattı. Pherochanes'in askerleri, bu sözleri algıladıkları zaman, Baram'ın yanına gittiler ve Pherochanes'i öldürdükten sonra Baram ile birlik oldular ve *Ctesiphon*¹⁶⁹'a doğru yola çıktılar.

Hürmüz'ün, zincire vurulmuş halde bulunan, Bindoes adlı, yüksek rütbeli bir adamı vardı. Olaylar büyük bir kargaşa halinde devam ederken, Bindoes'in erkek kardeşi Bestan, hapishaneye girmeyi başardı ve kardeşini kurtardı ve onlar, şehir sakinleri ve köylülerden meydana gelen bir kalabalığı topladıktan sonra, gündüz saat üçte hep birlikte saraya girdiler. Hürmüz'ü, ihtişamlı bir şekilde tahtında oturmuş vaziyette buldular ve kendisine karşı pek çok hakarete bulunarak hücum ettiler. Hürmüz'ü etkisiz hale getiren Bindoes, onun tacını başından indirdi ve kendisini de hapishaneye attı. Bunun ardından da Hüsrev'i, atalarından [yâni babası Hürmüz'den] kalan taht üzerinde hak iddia etmesi için davet etti. Hürmüz, İran için neyin faydalı olacağını İranlılar'a açıklaması için kendisine bir fırsat verilmesi talebini, hapishaneden bir haber göndererek bildirdi. Bu, İran Senatosunun halkla birlikte sarayda toplanmasının ertesi günü cereyan etti ve Hürmüz bir mahkûm olarak dışarı çıkarıldı. Hürmüz daha sonra İranlılar'a, hükümdarlara bu şekilde eziyet edilmemesi gerektiğini söyledi ve onlara, hükümdar olduğundan bu yana pek çok zafer kazandığını, İranlılar'a sağlamış olduğu iyilikleri ve Türkler'i İranlılar'a nasıl haraca

¹⁶⁸ Diele Nehri.

¹⁶⁹ Median şehri.

bağladığını ve Bizanslılar'ı barış talep etmek zorunda bıraktığını ve Martyropolis¹⁷⁰'i nasıl ele geçirdiğini hatırlattı. **S. 387** O ayrıca bunları, atalarının başarıları ile de ilişkilendirdi. O, Hüsrev'in kavgacı, açgözlü, kan dökmekten zevk alan, kibirli, küstah ve savaş çığırkanlığı yapan biri olmasından dolayı hükümdarlıktan mahrum bırakılması gerektiğinin en doğrusu olduğunu kabul ediyordu. **§ 265** Yâni, başka bir oğlu daha vardı ve hükümdar olarak onu tayin etmeleri için halkı teşvik etmek istemişti. Diğer taraftan Bindoes ise Hürmüz'ün aleyhinde konuşuyor ve onun hatalarını teşhir ederek, halkı Hürmüz'e karşı ayaklandırıyor. Onlar, Hürmüz'ün eşini ve oğlunu Hürmüz'ün gözleri önünde keserek iki parçaya böldüler. Daha sonra da Hürmüz [IV. 579-590], gözleri kör edilerek zindana atıldı. Hüsrev, hapishanedeki babasının her isteğini yerine getirmek suretiyle, ona bir süre boyunca oldukça nazik davrandı. Fakat Hürmüz buna, hakaret ederek ve hükümdarın [yâni kendi oğlu II. Hüsrev Perviz (590-628)'in] tekliflerini ayaklar altına alarak karşılık verdi. İyice öfkelenen Hüsrev, Hürmüz'ün sert sopalarla, aralıksız olarak böğürlerinin ölünceye kadar dövülmesini emretti. Bu durum İranlılar'ı kederlendirdi ve Hüsrev'e karşı nefret duymalarına neden oldu. Askerî kuvvetlerini bir araya getiren Hüsrev, Baram ile mücadele etmek için saraydan ayrıldı ve Baram'ın yerleştiği yer olan *Zabas Nehri*¹⁷¹ düzlüğüne doğru ilerledi. Kendisine, kimilerinin Türkler'e, kimilerinin de Bizanslılar'a yaklaşması yönünde öğütler verdiği Hüsrev, ne yapacağını bilemez, şaşırmış bir halde idi. Atına binen Hüsrev, onu dizginlemeyerek başıboş bıraktı ve yanında bulunanlara da atının yöneldiği istikâmeti tâkip etmelerini emretti. At, Bizans topraklarının bulunduğu yöne doğru hareket etti. Hüsrev, *Kerkesion*¹⁷²'a ulaştığında, gelişinden Bizanslılar'ı haberdâr etmek için elçiler gönderdi. Tesadüfen orada bulunan Patrici Probus, onu kabul etti ve olup bitenler hakkında bir mektup aracılığıyla imparatoru bilgilendirdi. Baram [İranlı kumandan] ise diğer taraftan, Hüsrev ile bir ittifak anlaşması gerçekleştirmemesi yönünde ricada bulunarak

¹⁷⁰ Martiropolis. Günümüzde Diyarbakır iline bağlı yerleşim yeri olan Silvan. Meyyafarikin adı ile de bilinen şehre Bizanslılar tarafından verilen isim, yâni Martiropolis, "Şehitler Şehri" anlamını taşımaktadır. Bunun nedeni ise, İranlı Hükümdar II. Şahpur tarafından şehit edilen 40 Hıristiyan askerinin kemiklerinin 410 yılında bu şehre getirilerek gömülmesidir. Şehir, özellikle de VI. yüzyılda Bizanslılar tarafından İranlılara karşı önemli bir garnizon olarak kullanılmıştır. Mehmet Özmenli, "Ortaçağ'da Şüregel (Şirak) Tarihi", **Atatürk Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi**, Erzurum, 2008, s.46; <http://silvan.bel.tr/haber/sayfa.asp?sayfaID=6> (07. 01. 2013).

¹⁷¹ Günümüzde Irak'ta bulunan Büyük Zab Suyu. Theophanes, **a.g.e.**, s.388.

¹⁷² Habur ve Fırat nehirlerinin birleşme noktasında bulunmaktadır. **A.y.**

Maurikius'a kendi adına elçiler gönderdi. İmparator Maurikius, kumandan Komentiolos'a, Hüsrev'i *Hierapolis*¹⁷³,te kabul etmesi ve kendisine büyük bir saygı ile muamele etmesi talimatını verdi.

§ 266

S. 388

A.M. 6081, M.S. 588/589

Bizans İmparatoru Maurikius (20 yıl), 7. Yıl

S. 389

Bu yıl içerisinde, Hüsrev'i kendi oğlu gibi kabul eden İmparator Maurikius, akrabası olan *Melitene*¹⁷⁴ Piskoposu Dometianus'u, kendisine savaş komutasını teslim ettiği Narses ile birlikte ona gönderdi. Onlar, Hüsrev ve Bizans askerî gücünün tümü ile birlikte İran'ı ele geçirdiler. Baram bunu öğrendiği zaman, emri altındaki kuvvetleri topladı ve *Alexandrina*¹⁷⁵ denilen bir yerde ordugâhını kurdu, buraya yerleşmekle, Narses ile birleştikten sonra Ermenistan'dan yürüyüşe çıkacak olan orduları engellemeyi amaçlamaktaydı. Çünkü Maurikius, Ermenistan başkumandanı John Mystakon'a, ordularını yanına almasını ve Narses ile birleşmesini emretmişti, onlar bu şekilde Baram'a karşı müştereken savaşabilirlerdi. Bizanslı kuvvetlerin tamamı gece vakti birleştirildi ve Baram'a karşı savaşmak için hazırlık yapıldı. Korkuya kapılan Baram ise, bir tepede konakladı. Savaş sırasında korkunç bir çatışma cereyan ederken, Hintli hayvanları [yâni Baram'ın fillerini] hiçe sayan Narses, barbarların [İranlıların] merkezî *phalanx*¹⁷⁶'ını bozguna uğrattı. Bu gerçekleşirken Baram'ın diğer *phalanx*'ları da karşı koyamadılar ve sayıları hayli çok olan kuvvetleri kaçtı. Narses tâkibe başladı ve herhangi bir engelle karşılaşmaksızın İranlılar'ı öldürdü ve 6.000 kadar esiri de Hüsrev'e getirdi. Hüsrev onların tamamını cezalandırarak mızrakla infaz ettirdi. Türklerin tümü Byzantium'daki imparator'a gönderildi. § 267 Bu Türkler'in alınlarında siyah renkte haç işareti dövmesi vardı ve imparator, kendilerine bu haç işaretinin nasıl ortaya

¹⁷³ Günümüzde kuzey Suriye'de, Halep'te bulunan *Membidj*. A.y.

¹⁷⁴ Malatya. a.g.e., s.445.

¹⁷⁵ Muhtemelen "Arbela", yâni günümüzde Irak topraklarında bulunan "Erbil". A.g.e., s.390.

¹⁷⁶ Falanks. Eski zamanlarda mızraklı ve kalkanlı asker alayı ve aynı adla bilinen savaşma tekniği.

çıkıldığını sorduğunda onlar, uzun yıllar önce *Türkiye*¹⁷⁷, de bir salgın hastalığın ortaya çıktığını ve aralarında bulunan bazı Hıristiyanların¹⁷⁸ kendilerine bunu yapmalarını önerdiklerini ve o zamandan itibaren ülkelerinin emniyette olduğunu söylediler. Bizans askerleri, Baram'ın çadırına ve fillerinin yanı sıra ordu yüküne de el koyarak, bunları Hüsrev'e getirdiler. Baram, İran'ın iç bölgelerine kaçtı ve böylelikle savaş onun aleyhine sona ermişti. Büyük bir zafer elde eden Hüsrev, tahtını yeniden ele geçirdi ve Bizanslılar'a bir galibiyet ziyafeti verdi. Fakat Narses, ülkesine dönmek üzere iken Hüsrev'e, "Bu günümüzü hatırla Hüsrev. Hükümdarlığımı yardımsever bir şekilde sana bağışlayan Bizanslılardır" dedi. Bir suikasta kurban gitme endişesine kapılan Hüsrev, Maurikius'dan 1.000 Bizanslıdan meydana gelen bir muhafız alayı talep etti. Barbarlar'a [yâni İranlılar'a] karşı büyük bir sevgi besleyen Maurikius, onun isteğini yerine getirdi. Böylece Bizanslılar'ın İran ile savaşlarının sonuna gelinmiş oldu.

¹⁷⁷ Yâni, Türkistan'da. Daha doğrusu, Gök-Türk Kağanlığı topraklarında. Altungök, **a.g.e.**, s.120; Altay Tayfun Özcan, "XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Türkmenya Adının Batı Dünyasında Kullanımı ve Sınırları", **Türkiyat Mecmuası**, C.XXII, Güz/2012, s.67; Türkiye kelimesi Theophanes'in kroniğinde iki yerde geçmektedir. Görüldüğü gibi birincisi, 588-589 yıllarının anlatıldığı 389. sayfada, ikincisi ise, 730-731 yıllarının anlatıldığı 567. sayfada bulunmaktadır. İkincisi, ileride de görüleceği üzere, Hazar Kağanlığı topraklarını ifade etmek için kullanılmıştır. Theophanes, **a.g.e.**, s.389, 567; Türkiye kelimesi ilk defa VI. yüzyılda Bizans kaynaklarında görülmektedir. IX. ve X. yüzyıllarda ise, İdil Nehri'nden Orta Avrupa'ya kadar uzanan saha için kullanılmış olup, bu kullanım, Kafkasya bölgesinde bulunan Hazar Kağanlığı'nı ifade etmek için Doğu Türkiye, Arpat/Arpad Hanedanı'nın kurmuş olduğu Macar Devleti için de Batı Türkiye şeklinde kendini göstermiştir. Yavuz Gürler, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Eski Türk Yerleşim Bölgeleri ve Adları Hakkında", **Bilig**, S.4, Kış/1997, s.60; Türkiye adı, Bizans İmparatoru VII. Konstantinos Porfirogenitos (Porphyrogenitus) tarafından bizzat kaleme alınmış olan *De Administrando Imperio* adlı eserde, Arpat'ın Macaristanını ifade etmek için defalarca anılmıştır. Akdere, **a.g.e.**, s.63, 65, 74, 76, 78, 79, 81, 129; Köken olarak Hazar Türklerine mensûp Arpat Hanedanı hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse, Hazar Devleti'nin yıkılışından yaklaşık olarak 100 yıl önce, Uzlar'ın baskısından kurtularak doğudan Hazar ülkesine gelen Peçenekler 860-880 yıllarında, büyük tahribat vererek Hazar topraklarından geçmişler ve bu süre içerisinde, Hazarlar'ın idâresi altındaki milletlerden olan Macarlar'ı batıya doğru itmişlerdir. Peçenek tehlikesi karşısında siyasî ve askerî açıdan zor bir sürece giren Hazarlar, Macarlar'ı kendi beyleri, yâni Almos (Almoutzis)'un oğlu Arpat komutasında teşkilâtlandırmışlar ve böylece Hazar geleneklerine uygun bir biçimde, kalkan üzerinde kaldırılmak suretiyle Başbuğ ilân edilen Arpat liderliğinde Macar Devleti kurulmuş, netice itibarıyla de Arpat Hanedanı ortaya çıkmıştır. Batıya ilerlemekte hızlarını alamayan Peçenekler, Arpat'a bağlı Macarlar'ı da rahat bırakmamış, yurtlarından etmişlerdir. Kurat, **a.g.e.**, s.41-43; Ferenc Eckhart, **Macaristan Tarihi**, çev. İbrahim Kafesoğlu, Ankara, TTK. Yay., 2010², s.8; Akdere, **a.g.e.**, s.76; Koçak, **a.g.e.**, s.51-52.

¹⁷⁸ Burada bahsedilen Hıristiyanlar, Türkistan'daki Nasturilerdir. Altungök, **a.g.e.**, s.120.

S. 390

A.M. 6082, M.S. 589/590

Bizans İmparatoru Maurikius (20 yıl), 8. Yıl

Bu yıl içerisinde, 26 Mart'ta, 8 İndüksiyon'da, Kutsal Paskalya Günü'nde, Maurikius'un 4½ [dört buçuk] yaşındaki oğlu Theodosius, İstanbul Patriği John tarafından taçlandırıldı. Aynı yıl içerisinde İmparator Maurikius, Tiberius'un başlatmış olduğu *Kırk Azizler Kilisesi*'nin yapımını tamamladı. Bu [Kilise], *Mesē*¹⁷⁹ civarında, evvelce *Praetorium*¹⁸⁰un kurulu olduğu söylenen mevkide bulunmaktadır.

Doğu'ya derin bir huzur hâkim olurken, Avrupa'da ise Avar Savaşı patlak vermişti. Bu sebepten dolayı İmparator Maurikius, ordu kuvvetlerini doğudan Trakya'ya yönlendirmişti.

§ 268

A.M. 6083, M.S. 590/591

Maurikius, 9. Yıl

S. 391

Bu yıl içerisinde, ilkbaharın başlangıcında Maurikius, *Tagmata*¹⁸¹'nin Trakya'ya ulaşmasından sonra, barbarların sebep olduğu yıkımı görmek için onlarla birlikte yola çıktı. *Augusta*¹⁸² [imparatorun eşi], Patrik ve Senato, savaşı bizzat kendisi idâre etmemesi için, yâni savaşı bir kumandana teslim etmesi için ona yalvardılar. Fakat imparator bunu kabul etmedi. *Hebdomon*¹⁸³'a vardığı sırada, orada bir güneş tutulması meydana geldi. Ayrıca, güneyden esen şiddetli bir rüzgârdan dolayı uğultulu fırtınalar koptu. *Rhegion*¹⁸⁴'a ulaştığında, yoksul kalabalığı gümüş ile teselli etti. İmparator avlanmaya çıktığı zaman, olağanüstü büyüklükte bir domuz

¹⁷⁹ İstanbul'un ana caddesidir. Mesē'nin bir bölümü günümüzde Divanyolu adı ile varlığını korumaktadır. Mango, **a.g.e.**, s.97; Theophanes, **a.g.e.**, s.348.

¹⁸⁰ Bizans ordusu karargâhında bulunan kumandanların ikâmet ettiği büyük çadır.

¹⁸¹ Sayıları 200-400 arasında değişen piyade taburu.

¹⁸² İmparator eşlerine verilen unvan.

¹⁸³ İstanbul iline bağlı Bakırköy ilçesinde bulunan antik kenttir. İstanbul'un banliyösünde bulunan bu yerde, daha çok dinlenme amaçlı kullanılan Bizans İmparatorluk sarayı da bulunmaktadır. Hebdomon adı aynı zamanda Bakırköy'e karşılık olarak da kullanılmaktadır. Theophanes, **a.g.e.**, s.330.

¹⁸⁴ Küçük Çekmece yakınlarında bulunmaktadır. **A.g.e.**, s.392.

*Caesar*¹⁸⁵, a saldırdı. Dehşet içinde kalan atı huysuzlanarak Sezar'ı üzerinden atmak için çabaladı, fakat ısrarla uzun bir süre devam etmesine rağmen, onu üzerinden atmaya başaramadı. Domuz, kimseye zarar vermeden uzaklaşarak gitti. Daha sonra o [imparator], seyahatini deniz yoluyla *Peirinthos*¹⁸⁶, a doğru gerçekleştirirken, şiddetli rüzgârla birlikte yağmur yağıyordu. Denizciler çaresizlik içerisinde kaldılar ve imparatorun gemisi, *Daonion*¹⁸⁷ denilen bir yerde beklenmedik bir şekilde kurtuluncaya kadar sürüklendi. Gece vakti bir kadın doğum yaptı ve acı acı çığlıklar attı. Sabah olunca imparator, sonucun ne olduğunu anlaması için birkaç kişi gönderdi. Onlar, gözleri ile gözkapakları olmayan, hem ellerinden, hem de kollarından yoksun, fakat kalça eklemine bir balık için uygun olabilecek şekilde bir kuyruğu olan yeni doğmuş çocuğu gördüler (İmparator bunu gördüğü zaman, onun yok edilmesini emretti). O gün, imparatorun altın koşum takımları ile süslenmiş olan atı aniden düştü ve öldü. Tüm bu olayları kehanet olarak gören imparator, çok kederlendi. Ertesi günü, ırk bakımından Slav olan ve üzerlerinde herhangi bir demir silah taşımayan, yâni yanlarında sadece lir¹⁸⁸leri bulunan üç erkek, Bizanslılar tarafından etkisiz hale getirildi. İmparator onlara nereden geldiklerini ve nerede yaşadıklarını sordu. Onlar da, kendilerinin ırk bakımından Slav olduklarını, batı Okyanus¹⁸⁹, un kıyısında yaşadıklarını ve kağan'ın, boy beyleri [yâni Slav boy beyleri] için gönderdiği hediyelerle birlikte bir elçilik heyetini kendilerine gönderdiğini, böylece onunla [kağan ile] Bizanslılar'a karşı bir ittifak anlaşması yapacaklarını söylediler. § 269 Birlik kumandanları onları [bu üç Slav'ı], yol

¹⁸⁵ Burada bahsedilen Sezar ile, paragrafın bütününe bakıldığında Maurikius'un ifade edildiği görülmektedir. Zaman zaman imparator anlamında da kullanılan Sezar unvanı genellikle imparatorun müstakbel halefi için kullanılmaktaydı. **A.g.e.**, s.392; Bununla beraber Sezar unvanı, "Yardımcı İmparator" anlamını da taşımaktadır. İmparatorlar kendilerine yardımda bulunacak bir ya da daha fazla sayıda İmparatorlar atamakta idiler. İşte atanan bu kişi ya da kişilerin unvanları da Sezar oluyordu. Sezar unvanının kullanılması, Roma İmparatoru *Diocletianus* (284-304) dönemine kadar gitmektedir Bkz. Anna Komnena, **Alexiad**, çev. Bilge Umar, İstanbul, İnkılâp Yay., 1996, s.5, 467; *Diocletianus* (284-304) hakkında detaylı bilgi Giriş kısmında görülebilir.

¹⁸⁶ *Herakleia*, yâni Marmara Ereğlisi. Bu antik kent M.Ö. VI. yüzyılda kurulduğu zaman *Peirinthos* adını almış, M.S. 286 yılından itibaren de *Herakleia* adı ile anılmaya başlamıştır. Theophanes, **a.g.e.**, s.160.

¹⁸⁷ *Herakleia*'dan yaklaşık 16 km. uzaklıkta bulunmaktadır. **A.g.e.**, s.392.

¹⁸⁸ İlk başlarda tel sayısı 3-4 iken, zaman içerisinde tel sayısı 7 ve 8'e çıkmış olan antik çağ müzik aleti.

¹⁸⁹ Yâni Atlantik Okyanusu. Slavlar'ın batıya bu kadar mesafeyi kat ederek sokulmuş olmaları pek mümkün değildir. **A.y.**; Bununla beraber Slavların yaşadıkları topraklar ve eski kaynaklarda denizlerden okyanus olarak da bahsedildiği göz önüne alındığında, bununla Adriyatik Denizi'nin kastedilebileceği de düşünülebilir (Ç.N).

mesafesinin uzunluğundan dolayı kendisine destek veremeyeceklerine dâir cevabı kağan'a iletmeleri için göndermişti¹⁹⁰. Zira onlar on sekiz ay boyunca seyahat ettiklerini ve bu vesile ile Bizanslılar'ın eline düşmek için geldiklerini ifade ettiler. Onlar kendi ülkelerinde demir silahların nasıl kullanıldığını hiç bilmedikleri için, yanlarında lirlerini taşıyorlardı. Onların gençliklerine ve fiziksel görünüşlerine hayran kalan imparator, kendilerine övgüde bulundu ve onları *Herakleia*'ya gönderdi. İmparator, *Anchialos*'a ulaştığında ve hem İranlılar'dan, hem de Franklar'dan Byzantium'a elçiler geldiğini öğrendiğinde, sarayına geri döndü.

S. 392

A.M. 6084, M.S. 591/592

Maurikius, 10. Yıl

Bu yıl içerisinde kağan¹⁹¹, mevcut antlaşmalara¹⁹² ilâveten ek ödemeler talep etti, fakat imparator bu barbarların taleplerini kabul etmeyi reddetti. Bu sebepten dolayı yeniden savaş başlatan kağan, *Singidunum*¹⁹³'u kuşattı ve *Sermium*'a doğru yürüyüşe geçti. İmparator, Avrupa [yâni Balkanlar] için başkumandan olarak Priscus'u görevlendirdi. Priscus, kendisinden sonra ikinci kumandan olarak Salvianus'u belirledikten sonra ona öncü birlikleri alması talimatını verdi. Onlar barbarlara karşı ilerledikten sonra [barbarlarla] savaştılar ve kazanan taraf Bizanslılar oldu. Kağan bunu işittiği zaman, kuvvetlerini topladı ve savaş için yola çıktı. Onların sayıca çokluğunu gören Salvianus dehşete kapıldı ve Priscus'un yanına geri döndü. Kağan, Bizanslılar'ın geri çekildiği haberini alması üzerine, Aziz Alexander'in şehri *Anchialos*'a ilerledi ve onu [şehri], her şeyi yok eden bir ateşe teslim etti. Ardından da, *Drizipera*¹⁹⁴'yı geçerek, kuşatma araçlarını kullanmak suretiyle kenti

¹⁹⁰ Yâni Slavlar, kağanın yardım talebini mesafenin uzaklığından dolayı reddetmişlerdir. Slav birlik kumandanı bu haberi, bu üç Slav aracılığı ile kağan'a bildirmek istemiştir, ancak onlar Bizans topraklarına girmişlerdir (Ç.N).

¹⁹¹ Avar Kağanı.

¹⁹² Yâni, bir yıllık ödeme olarak Bizanslılar tarafından Avarlar'a 100.000 altın para verileceğine dâir 583 yılında taraflar arasında gerçekleştirilen antlaşma. A.g.e., s.393.

¹⁹³ Bizanslılar Belgrad şehrinin 583 yılında Avarlar tarafından ele geçirilmesinden sonra şehri yeniden elde etmiş olmalıdır. A.y.

¹⁹⁴ Türkiye topraklarının Avrupa yakasında bulunan Büyük Karıştıran yakınlarında bulunmaktadır. A.g.e., s.393.

yağmalamaya girişti. **S. 393** *Drizipera* sakinleri kendilerini, onlardan korkmuyormuş gibi göstererek sahte bir cesurlukla topraklarını onlara karşı korudular. Zira onlar, kapıların açılmasından sonra aslında son derece korkmuş olmalarına rağmen, barbarları savaş yapmakla tehdit etmişlerdi. Fakat ilahî bir güç onların yardımına geldiğinde, gerçekten de bu [savaş] yapıldı. Çünkü gün içerisinde barbarlar, bir Bizans ordusunun şehrin dışına doğru yürüyüşe geçtiğini, kendileriyle çarpışmak için hazırlık yaptıklarını tahmin ettiler ve [çarpışmada] şiddetli bir darbe aldıktan sonra derhal kaçarak uzaklaştılar ve *Peirinthos*'a gittiler. **§ 270** Barbarlardan meydana gelen kütleleri seyretmeye bile cesaret edemeyecek kadar aciz bir duruma düşen Priscus, *Tzouroluon*'daki kaleye sığındı ve burada kendini güvence altına aldı. Barbarlar Priscus'u kuşatma girişiminde bulundular. Maurikius bunu işittiği zaman, kendini ne yapacağını bilemez bir halde buldu, fakat derinlemesine bir muhakeme yapmak suretiyle, muazzam bir orduyu ustalıklarla yendi. *Excubitor*¹⁹⁵ların bir tanesini bolca hediye vererek ikna etti ve gönüllü olarak barbarların eline düşmesi için kendisinden söz aldı. Bu adama verdiği bir mektubu Priscus'a gönderdi ki, [mektubun] içeriği aşağıdaki gibi idi: "Yiğitlerin yiğidi kumandan Priscus'a: Yok olmak üzere olan barbarlar tarafından gerçekleştirilen haince girişimler seni korkutmasın. Çünkü sen, kağan'ın, Bizanslılar tarafından kendisine verilen topraklara¹⁹⁶ utanç içinde dönmek zorunda kalacağını bilmektesin. Bu sebepten dolaydır ki, senin şöhretin, onların *Tzouroulon* çevrelerinden çıkıp gitmeleri ile de devam edecektir. Deniz yoluyla gemiler gönderiyoruz ve onların [yâni Türklerin] âilelerini esirler olarak taşıyacağız ve o [kağan], kendi topraklarına utanç ve ıstırap içerisinde dönmek zorunda kalacak". Bu mektubu ele geçiren ve okuyan kağan dehşete düşerek, birkaç değersiz hediye karşılığında barış yapmak suretiyle Priscus ile bir anlaşma gerçekleştirdi ve daha sonra da alelacele kaçarak kendi topraklarına geri döndü.

¹⁹⁵ İmparatorluk muhafızlarının seçkin bir kıtasına mensûp muhafız. **A.g.e.**, s.691.

¹⁹⁶ Yâni Pannonia Bölgesi. **A.g.e.**, s.394; Pannonia, Batı Macar topraklarıdır. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.73; Geregory, **a.g.e.**, s.85.

S. 394

A.M. 6085, M.S. 592/593

Maurikius, 11. Yıl

Bu yıl içerisinde İmparator Maurikius, Priscus'u Slav kabilelerin geçmelerini engellemesi için Bizanslı ordularının tümü ile birlikte Tuna Nehri'ne gönderdi. Bunu öğrenen kağan, *Dorostolos*'a geldi ve Bizanslılar'ı bir savaş başlatmakla suçlayarak ona [kumandan Priscus'a] elçiler gönderdi. Priscus ise aşağıdaki gibi karşılık verdi: "Ben buraya Avarlar üzerine savaş açmak için gelmedim, yâni imparator tarafından Slavlar'a karşı gönderildim". Bunu işiten *Ardagastos*¹⁹⁷, Slavlar'dan meydana gelen orduları yağma için dağıttı, Priscus ise, gece yarısı Tuna'yı geçti ve *Ardagastos* üzerine beklenmedik bir saldırı gerçekleştirdi¹⁹⁸. § 271 Tehlikenin farkına varan *Ardagatos*, bir ata eğersiz olarak bindi ve güvenliği için hemen kaçtı. Bizanslılar, Slavlardan oluşan orduları bertaraf ettikten sonra, *Ardagastos*'un kuşattığı toprakları yakıp yıkarak ve esirleri alarak, onların büyük bir çoğunluğunu Tatimer ile birlikte Byzantium'a geri gönderdiler. Eğlenceye ve sarhoşluğa düşkün bir kişi olan Tatimer, rahat bir şekilde yapması gereken bir yolculuk imiş gibi, dikkatsizce bir tutum sergiledi ve üçüncü gününde, Slavlar'ın orduları ona saldırdı. Korkaklığına yenik düşen Tatimer kaçarak Byzantium'a gitti. Fakat onun yanında bulunan Bizanslılar, Slavlar ile cesurca savaştılar ve barbarları beklenmedik bir şekilde yendikten sonra, esirleri de güvenli bir şekilde imparator'a, Byzantium'a getirdiler. İmparator memnun oldu ve tüm şehir halkı ile birlikte Tanrı'ya şükran ilahileri söylenmesini emretti.

¹⁹⁷ Slav lider. A.g.e., 395.

¹⁹⁸ Bu durum, Bizanslı kumandan Priscus'un hedefinin, yukarı Tuna civarındaki topraklarda yaşayan Avarlar değil de, Slavlar olduğunu teyit etmektedir. A.y.

§ 272

S. 396

A.M. 6087, M.S. 594/595

Maurikius, 13. Yıl

Bu yıl içerisinde, Byzantium banliyölerinde iki tane hilkat garibesi dünyaya geldi, yâni dört ayaklı bir çocuk ile iki kafalı bir çocuk. İhtiyatlı tarihçiler, bu tür canlıların dünyaya gelmesinin şehirler için hayra alâmet olmadığını iddia etmektedirler. § 273 İmparator, kumandanı Priscus’u tahliye etti ve kendi kardeşi Peter’i Bizans ordusu kumandanı yaptı. Peter’in gelmesinin öncesinde Priscus ordusunu topladı ve nehri geçti. Kağan, Bizans ordusu tarafından gerçekleştirilen bu geçiş haberini işittiği zaman büyük bir şaşkınlık yaşadı ve hem bunun [Bizans ordusunun Tuna’yı geçmesinin] sebebini öğrenmeleri, hem de ganimetten bir pay elde etmek için elçilerini Priscus’a gönderdi ve böylece de nehrin geçiş noktasında üstünlüğü elde tutmak istedi: zira o, Bizanslılar’ın başarılarından dolayı son derece rahatsız olmuştu. S. 397 Priscus ise, bu meselelerin üstesinden gelmesi için, hem zekî, hem de kurnaz bir kişi olan elçisi hekim Theodore’u kağan’a gönderdi. Theodore, küstahça tavırlar sergileyen ve son derece böbürlenerek cevaplar veren kağan’ı gördüğü zaman (çünkü o [kağan], tüm kabilelerin efendisi olacağına dâir tehditler savuruyordu), bu barbar kibrini eski bir hikâyeye ile yumuşattı. Zira şöyle demişti, “Ey Kağan, bu yararlı hikâyeyi dinle. Mısırlılar’ın şöhretli ve olağanüstü talihli, göz alıcı bir zenginlik ve yenilmez bir güce sahip hükümdarları *Sesostris*, pek çok kudretli milleti mağlup etmişti. Böylece böbürlenerek, altın ve kıymetli taşlarla bezenmiş bir araba yaptırmış ve ele geçirerek boyunduruğu altında tuttuğu dört hükümdarı arabayı çekmeleri için zorlayarak, [arabanın] içine oturmuştu. Önemli bir bayram sırasında bunlar olurken, bu dört hükümdardan sık sık geriye bakan bir tanesi dik bakışlarını arkasına yönelterek dönen yuvarlak tekerleğe bakıyordu. Sesostris ona, niçin gözlerini dik dik geriye çevirdiğini sorduğunda, adam şöyle demişti: ‘Tekerleğin hiç durmaması, yâni parçalarının sürekli hareket etmesi, bir anda güçlüyü aşağı indirmesi ve diğer taraftan da zayıfı yükseltmesi beni şaşırttı’. Bu benzetme üzerine akıllıca düşünüp taşınan Sesostris, bundan böyle arabasının bu hükümdarlar tarafından çekilmemesini emretti”. Kağan bunu işittiği zaman

gölümsedi ve barışı muhafaza edeceğini ve bu muhafazanın, Priscus'un kağan'ı herhangi bir ganimetle onurlandırmayı isteyip-istemediği konusundaki düşüncesinin şekillendireceğini söyledi. Priscus, [Tuna Nehri üzerinden] geçiş karşılığında esirleri kağan'a verdi ve ganimetin tamamını alarak, tehlikesiz bir şekilde nehrin üzerinden geçti. § 274 Kağan onun yaptıklarından haberdar olduğu için çok memnun oldu. Priscus Byzantium'a gitti ve kumandanlığı Peter üstlendi.

§ 275

S. 399

A.M. 6089, M.S. 596/597

Maurikius, 15. Yıl

O [Bizanslı kumandan Peter], keşif için bin kadar askeri önden gönderdi. Onlar, bin kadar Bulgar ile karşılaştılar. Kağan'ın barış anlaşması sayesinde güvenliğini sağlayan Peter, herhangi bir tedbir almadan ilerliyordu. Bizanslılar Bulgarlar'a saldırdılar¹⁹⁹. Bulgarlar, barışın bozulmamasını talep etmek için yedi kişi gönderdiler. İlerleyen grupta bulunanlar bunu işittikleri zaman, haberi kumandana iletiler, o ise, şu şekilde cevapladı, "İmparator buraya gelmiş olsa dahi, ben onların canlarını bağışlamam". Derken bir savaş meydana geldi ve Bizanslılar galip taraf oldu. S. 400 Barbarlar, onların zaferlerinin ardından, kendilerini tehlikeye düşürme korkusu ile onları tâkip etmediler. Kumandan, öncü birliği komutanını şiddetli bir şekilde cezalandırdı. Kağan bunu öğrendiği zaman, (bu hadiseye) sebep olduğundan dolayı onu suçlayarak ve makul bir sebep yokken Bizanslılar tarafından barışın bozulduğunu söyleyerek elçilerini Peter'e gönderdi. Peter aldattıcı sözlerle, saldırı hakkında hiçbir şey bilmediğini ve yağmalanan şeylerin tümünün iki misli ile telafi edeceğini söyledi. Böylece kaybolan ganimetlerini iki katı ile geri alan barbarlar, barışı devam ettirdiler²⁰⁰.

¹⁹⁹ Bulgarlar, Avarlar'ın hâkimiyeti altında bulunuyorlardı ve bu yüzden de Bizans'a karşı Avar-Bizans barış anlaşması yoluyla emniyet altında bulunmakta idiler. Görünen o ki, Bizans ordusu kumandanı Peter, Tuna Nehri'nin kuzeyine doğru hareket etmiştir. A.g.e., s.400.

²⁰⁰ Peter daha sonra Slavlar'a karşı yürüyüşe geçecektir, fakat aynı yıl içerisinde İmparator tarafından görevine son verilecek ve yerine, yâni Trakya kumandanlığına yeniden Priscus atanacaktır. Detaylı bilgi için bkz. A.y.

§ 276

S. 401

A.M. 6090, M.S. 597/598

Bizans İmparatoru Maurikius (20 yıl), 16. Yıl

Bu yıl içerisinde kumandan Priscus, Trakya'ya doğru yola çıktıktan sonra, askerî kuvvetlerini bir denetimden geçirdi ve onların büyük bir çoğunluğunun kaybolduğunu tespit etti. Elinde kalanları toplayarak *Ister Nehri*²⁰¹ civarında bulunan *Novae*'ye gitti. Kağan bunu öğrendiği zaman, onun [Priscus'un] geliş sebebi hakkında bilgi almak için elçilerini gönderdi. Priscus, avlanmak için geldiğini belirtti. “Hâlbuki bu doğru değildir” diyen Kağan, “Avlanmak için yabancı topraklara gitmek?!” diye ekledi. Fakat Priscus, burasının kendi toprakları olduğunu iddia etti ve doğudaki bölgeyi terkettiği için kağan'ı kınadı. Bunun ardından barbarlar *Singidunum* Surlarını tahrip ettiler ve Bizans topraklarının içlerine doğru yürüyüşe geçtiler. Priscus bunu öğrendiği zaman, *Ister Adası*²⁰²'na gitti ve yanına birkaç *dromon*²⁰³ alarak, kağan ile bir barış görüşmesi gerçekleştirmeyi umut edip, *Constantiola*²⁰⁴'da bulunan kağan'ın yanına geldi. Kağan nehir kıyısına geldiğinde Priscus onunla, içinde bulunduğu gemisinden konuştu. § 277 Kağan ona dedi ki, “Senin derdin nedir Priscus, benim ülkem mi? Onu elimden hainlikle mi almayı umuyorsun? İmparator Maurikius ve benim aramda Tanrı hüküm verecektir. O, Bizans ordusunun ve benim ordumun kanlarının dökülmemesi için bir çıkar yol göstermek için gayret edecektir”. Bunun ardından Priscus da, “*Singidunum* Şehrini Bizanslılar'a geri ver” dedi. Kağan ise şöyle dedi, “Sen bizden tek bir şehri almaya çalışıyorsun. Pek yakında elli tane Bizans şehrinin Avarlar'a boyun eğdiğini göreceksin”. Priscus, gemileri nehrin üzerinden *Singidunum*'a getirttikten sonra şehri ele geçirdi, Bulgarlar'ı şehrin dışına sürdü ve surlarının yapımına başladı. Kağan ona haberler gönderdi ve olup bitenlerden dolayı Priscus'u suçlayarak kendisine, sahte

²⁰¹ Tuna Nehri.

²⁰² Belgrad'a 48 km. kadar mesafede bulunan “Singan”. A.g.e., s.401.

²⁰³ Savaş gemisi. A.g.e., s.690.

²⁰⁴ Tuna'nın kuzey kıyısında, Morava ve Tuna'nın kesişme noktasının karşı tarafında bulunmaktadır. A.g.e., s.402.

Tanrularına tanıklık etmesi çağrısında bulundu. Kış mevsiminin gelmesiyle her iki taraf da kendi topraklarına geri döndü.

S. 402

A.M. 6091, M.S. 598/599

Maurikius, 17. Yıl

Bu yıl içerisinde kağan, askerî kuvvetlerini düzene koyarak, *Dalmatia*'ya doğru yürüyüşe çıktı ve *Balkes*'i ve onun etrafında bulunan kırk şehri ele geçirerek, bunların tümünü yakıp yıktı. Priscus, bu olayları öğrendikten sonra, olup bitenleri gözetlemesi için Goudoues'i gönderdi. Goudoues, farklı bir güzergâh üzerinden seyahat ederek barbarların yanına geldiğinde, şarapla sersemlemiş, sarhoş olan iki barbara rastladı. Goudoues onlara barbarların hareketleri hakkında sorular sordu. Onlar kağan'ın, kendi ülkesine götürmek için esirleri 2.000 *hoptile*²⁰⁵ye teslim ettiğini söylediler. Goudoues bunu öğrendikten sonra küçük bir dere yatağına saklandı ve gün ağarırken aniden arkalarından yaklaşarak, onların tümünü etkisiz hale getirdi. Esirleri alarak onları Priscus'a getirdi. § 278 Kağan bu felaketi öğrendikten sonra kendi topraklarına²⁰⁶ döndü. Priscus ise daha sonra tekrar onun yanına gelecektir.

S. 403

A.M. 6092, M.S. 599/600

Bizans İmparatoru Maurikius (20 yıl), 18. Yıl

Bu yıl içerisinde, 3. İndüksiyon'un Mart ayında, Priscus, kuvvetlerini yanına alarak *Singidunum*'a doğru hareket etti. Kağan ise, kuvvetlerini bir araya getirerek aniden Misya'ya saldırdı ve *Tomis* Şehrini ele geçirmeye çalıştı. Bu sebepten dolayı Priscus *Singidunum*'u terkederek Kağan'a doğru hareket etti. Paskalya Bayramı geldiğinde, Bizanslılar'ın [yâni Bizanslı esirler] açlıktan perperişan oldukları

²⁰⁵ Ağır zırhlı piyade askeri.

²⁰⁶ Avarlar, batıya daha çok ilgi gösterdikleri 595 yılının sonbaharından 597 yılının yaz mevsimine kadar geçen zaman içerisinde, Bavyeralılar'a ve Franklar'a karşı saldırılar gerçekleştiriyorlardı. A.g.e., s.402.

bilgisini alan kağan, Priscus'tan yük arabaları göndermesini isteyerek, Bizanslılar'ı gönderebileceğini ve onların kendi bayramlarını sevinçle kutlamalarını sağlayacağını söyledi. Bu şekilde Bizanslı esirleri 400 adet yük arabasına doldurarak gönderdi. Priscus da buna karşılık olarak, Kağan *Sermium*'da bulunduğu sırada, barbarlara çeşitli Hint mallarından oluşan, yâni biber, Hint karanfili, kokulu baharat, tarçın ve diğer nadir görülen mallardan gönderdi. O [Kağan], aldığı bu mallardan dolayı memnun oldu. Bizanslılar ve barbarlar Paskalya'nın bitimine kadar, her iki tarafın ordusunda da herhangi bir korku olmaksızın yan yana ordugâh kurarak konakladılar. Kutlama bittiğinde ise, barbarlar Bizanslılar'ın yanından ayrıldılar.

Maurikius, bir piyade birliği ile birlikte Komentiolos'u, güya kendisine yardım etmesi için Priscus'a gönderdi. Kağan bunu öğrendikten sonra, ona otuz mil kadar uzaklıkta bulunan Misya bölgesinin içlerine doğru ilerleyerek Komentiolos'a karşı yürüyüşe geçti. Komentiolos, Kağan'a gizlice bir haber gönderdi. Kimilerine göre Maurikius, Komentiolos'a düşmanın karşısında disiplinsizliklerinden dolayı Bizans ordusuna ihânet etmesi [yâni bir ders vermesi] talimatını vermişti. § 279 O, gece yarısı ordusuna silahlanmalarını emretti, fakat savaşa katılma konusunda bilgi vermedi. Onlar, silahlarını kuşanmalarının bir tatbikat adına emredildiğini varsayarak, kendilerini [savaşa] uygun bir şekilde silahlandırmadılar. Gündüz olduğunda ve barbarlar geldiğinde, orduda çok büyük bir kargaşa hâkim oldu. Komentiolos rütbe saflarını bozmuştu ve onların düzensizliğinin sebebi de bizzat kendisi idi. Bunun üzerine Bizanslılar geri döndüler ve kaçtılar, barbarlar ise, kontrolden çıkmış askerî birlikleri bularak, onları acımasızca katlettiler. Komentiolos, utanç verici bir kaçış ile *Drizipera*'ya geldi, fakat vatandaşlar ona hakaretler ve taşlar yağdırdılar ve kendisini şehirden kovdular. *Drizipera*'ya kadar gelen barbarlar, şehri yakıp yıktılar ve Aziz Alexander Kilisesi'ni ateşe verdiler. Onun gümüşle kaplanmış mezarını bularak, onu korkunç bir şekilde talan ettiler ve şehidin bedenini alay konusu yaptılar. S. 404 Ayrıca Trakya'da çok sayıda esir alarak, görkemli bir ziyafet verdiler ve Bizanslılar'a karşı küstahça davranışlarda bulundular.

Komentiolos, Byzantium'a geldiği zaman, şehir sakinleri öylesine korkuya kapıldılar ki, büyük bir kargaşa ve şamata ile şehre akın ettiler, öyle ki, Avrupa'yı terkederek Kadıköy üzerinden Asya'ya hareket etmek istediler. İmparator, seçkin muhafızlarını yanına alarak ve silahlı bir birlik meydana getirerek, Uzun Sur'da nöbet tuttu. Şehri ise, halk koruyordu. Senato, İmparatora, Kağan'a bir elçilik heyeti göndermesini tavsiye etti. Tanrı, şehit Alexander'ın intikâmını almak için barbarların üzerine öldürücü bir salgın hastalık gönderdi ve kağan'ın oğullarının yedi tanesi de, diğer pek çokları ile birlikte hummadan ve ödemden kaynaklanan şişliklerden dolayı bir gün içerisinde öldüler, bu yüzden de barbarlar, başarı sevinci ve zafer şarkıları ve ilahileri yerine, ağıt, gözyaşı ve teselli edilemez bir kedere duçar oldular. Senato, Kağan'a bir elçilik heyeti göndermesi yönünde Sezar'ı teşvik etti. İmparator, pek çok hediye ile birlikte Harmatzon'u, *Drizipera*'da bulunan kağan'a gönderdi ki, o, yumuşak sözlerle bu barbarı [Avar Kağanı'nı] yatıştırdı. Fakat bu barbar, oğullarından dolayı bastırılması mümkün olmayan bir keder içerisinde olduğu için hediyeleri kabul etmekte isteksiz davrandı. § 280 Elçiye şöyle dedi, "İmparator Maurikius ve benim aramda Tanrı hüküm verecektir. Çünkü barışı bozan odur. Eğer ondan [İmparator'dan] kişi başına bir *nomisma* alırsam, esirleri ona geri vereceğim". Fakat Maurikius ödemeyi kabul etmeyecekti. Kağan tekrar, kişi başına yarım *nomisma* talep etti. Fakat imparator bu ödemeyi de kabul etmediği gibi, dört *keratia*²⁰⁷'yi dahi kabul etmedi. Bu sebeple kağan öfkeyle onların hepsini öldürdü ve Bizanslılar tarafından ödenen haraca 50.000 altın para daha ilave ederek ülkesine döndü. Onlar, nehrin geçilmemesine dâir anlaşdılar. Bunun neticesinde İmparator Maurikius'a karşı büyük bir nefret duygusu uyandı ve onlar ona hakaretler savurmaya başladılar. Böylece Trakya'da bulunan ordu da, imparatora hakaret etme konusunda tahrik edildi. Ordu [Trakya'daki], savaş sırasında hainlik ettiğine dâir Komentiolos'u itham etmesi için imparatora temsilciler gönderdi. Bunların arasında, imparatorun danışma kurulu toplantısında ona karşı çok etkili bir konuşma yapan *Phokas*²⁰⁸ da bulunmaktaydı ki, Patricilerden biri onun kulağına tokat atmış ve sakalını çekmişti. İmparator, ordunun Komentiolos'a karşı suçlamasını reddetti ve

²⁰⁷ Karat. Bir Roma Pound'u 1728 karat idi. **A.g.e.**, s.406.

²⁰⁸ Yâni, gelecekteki imparator. **A.y.**

onları eli boş bir şekilde görevlerinden azletti. Bu yüzden, imparatora karşı bir suikast planı hazırlığı başlatıldı.

§ 281

S. 406

A.M. 6093, M.S. 600/601

Bizans İmparatoru Maurikius (20 yıl), 19. Yıl

S. 407

İmparator, Komentiolos'a karşı Trakya'daki ordular tarafından yapılan suçlamaları önemsemedi ve orduyu bizzat yanına alan Komentiolos, *Ister*'e gitti ve kuvvetlerini *Singidunum*'da bulunan Priscus ile birleştirdi. Avarlar ile yapılan barış anlaşması sona erdirildi ve artık barış bozulduğu için onlar *Ister*'de bulunan ve büyük bir ada olan *Viminakion*'a gittiler. Kağan bunu duyduğunda, kendi kuvvetlerini topladı ve Bizans topraklarına doğru ilerledi. Diğer kuvvetlerini de dört oğluna teslim etti ve onları *Ister* geçidini korumakla görevlendirdi. Sallar yapan Bizanslılar, nehri geçtiler ve Priscus'un komutu ile kağan'ın oğullarıyla yapılan savaşa katıldılar. Zira Komentiolos hastalandığı için *Viminakion Adası*'nda kalmıştı. Savaş saatlerce sürmüş ve güneş battığında, 4.000 barbara karşılık 300 Bizanslı ölmüştü. § 282 Gün ağarıken yeniden hazırlanan ordular tekrar savaşımaya başladılar ve 8.000 barbar öldü. Yine benzer şekilde, üçüncü güne daha yüksek bir yerde hazırlanan Bizanslılar, barbarların üzerine doğru hareket ettiler ve ardından onları hezimete uğrattılar. Avarlar'ı bataklığın içine sürerek, büyük bir kısmının boğulmasını sağladılar. Bunların arasında bulunan kağan'ın oğulları da boğuldular. Bizanslılar fevkalade bir zafer kazandılar.

Bir hayli askerî kuvvet toplayan kağan, Bizanslılar'a karşı ilerledi. Onlar savaştıktan sonra, Bizanslılar barbarları bozguna uğratmışlar ve şimdiye kadar elde ettikleri tüm galibiyetlerinden çok daha dikkate değer bir zafer kazanmışlardı. Priscus, 4.000 askerden meydana gelen bir kuvvet hazırladıktan sonra, onlara *Tissos*

*Nehri*²⁰⁹,ni geçmelerini ve barbarların hareketlerini gözetlemelerini emretti. Olup bitenlerden bütünüyle habersiz olan barbarlar, bir bayram kutlamasında hep birlikte içki âlemi yapıyorlardı. Gizlice onlara saldıran Bizanslılar büyük bir katliam gerçekleştirdiler, zira onlar Gepidler'den ve diğer barbarlardan 30.000 kadar kişiyi öldürmüşlerdi. Onlar [Bizanslı askerler] çok sayıda esir aldıktan sonra, Priscus'un yanına döndüler. Kuvvetlerini yeniden bir araya getiren kağan, *Ister*'e gitti. Ve barbarlar, savaşta cereyan eden çarpışmada yenilgiye uğradılar ve nehrin akıntılarında boğuldular. Onlarla birlikte çok sayıda Slav da can vermişti. Bizanslılar, 3.000 Avar, 800 Slav, 3.200 Gepid ve diğer barbarlardan da 2.000 kadar kişiyi sağ olarak ele geçirdiler. Kağan, esirleri geri almayı denemek için İmparator Maurikius'a elçiler gönderdi. Fakat Bizanslılar'ın muhteşem zaferlerinden henüz haberdar olmayan Maurikius, [esirlerden] sadece Avar olanlarını kağan'a geri vermesine dâir Priscus'a bir mektup yazdı. Hastalığından henüz iyileşen Komentiolos, kendisine, vaktiyle *İmparator Trajan*²¹⁰ tarafından ele geçirilen güzergâhı²¹¹ gösterebilecek rehber arayışı içerisinde *Novae*'a gitti. Bunun hakkında bilgi sahibi olan yaşlı bir adam, onun [geçilmesinin] çok zor olduğunu, yüksek dağların üzerinden geçtiği ve karla kaplı olduğu için uzun yıllar boyunca, özellikle de kış aylarında geçilemediğini iddia etti. § 283 — S. 408 Bu yaşlı adamın sözleri ile ikna olmayan Komentiolos, bu güzergâh üzerinden yola çıktı. Fakat korkunç bir soğuk ve şiddetli buzlanmadan dolayı çok sayıda Bizanslı ile yük hayvanlarının büyük bir kısmı can verdi. O, güçlkle *Philippoupolis*'e ulaştı. Bizanslılar burada kışı geçirmelerine rağmen, Komentiolos Byzantium'a geldi.

S. 409

A.M. 6094, M.S. 601/602

Bizans İmparatoru Maurikius (20 yıl), 20. Yıl

²⁰⁹ Günümüzde "Theiss" adı ile de bilinen "Tisza" ya da Tisa Nehri.

²¹⁰ M.S. 98-117 yıllarında hüküm sürmüş olan Roma İmparatoru.

²¹¹ "Trajan Geçidi" olarak bilinen bu güzergâh Bizanslılar'ın *Haimos* Dağları (Balkan Dağları), yani Bulgaristan'da bulunan *Stara Planina* dağ silsilesi üzerinden geçen ana güzergâhları idi. A.g.e., s.408, 383.

§ 284

İmparator, kardeşi Peter'i yeniden Trakya kumandanı olarak atadı ve [bölgeye] gönderdi. Çünkü barbarların²¹² ordularının çoğunlukla *Apsech*²¹³ ile birlikte *Cataracts*²¹⁴ [Şelâleler] bölgesinin etrafında toplandıkları haberini işitmişti. Peter, barış müzakereleri için *Apsech*'e bir elçi gönderdi, fakat *Apsech*, *Cataracts*'ı Bizanslılar'dan alma girişiminde bulundu. Kağan, *Constantiola*'ya doğru yürüyüşe geçti. Bizanslılar Trakya'ya geri döndüler ve *Adrianople*'a geldiler. Kağan'ın Byzantium'a karşı harekete geçtiğini öğrenen imparator, *Ister*'e geri dönmesi için *Priscus*'a bir mektup yazdı ve *Skribon*²¹⁵ Bonosos'u da, askerî kuvvetleri nehrin üzerinden taşıması için gemilerle birlikte gönderdi. Peter, ikinci dereceden kumandan olan *Goudoues*'i *Ister* üzerinden gönderdikten sonra, çok sayıda esir ele geçirdi. Kağan bunu öğrendikten sonra, *Apsech*'i bir ordu ile birlikte, Bizanslılar'a destek verdikleri için *Antai*²¹⁶ kabilesini yok etmek üzere gönderdi. Bu gelişmeler cereyan ederken, barbarlardan bir bölük [yâni Avarlar], Bizanslıların üzerine doğru ilerlemekteydi.

§ 290

S. 414

Çeşitli ve olağanüstü nitelikteki her iki felaket de, Bizans İmparatorluğu'na son verememişti. Zira İranlılar'ın Hükümdarı Hüsrev barışı bozmuş, Avarlar Trakya'yı yakıp yıkmış ve her iki Bizans ordusu da, Herakleius'un imparator olduğu zamanki gibi bir derecede mahvolmuştu. Maurikius'a karşı yapılan ayaklanma sırasında

²¹² Yâni Avarlar. Bu olaylar 601 yılının güzünde gerçekleşmiştir. **A.g.e.**, s.415.

²¹³ Bu kumandan, Güneydoğu Anadolu'da görev yapmış bir Bizans kumandanı olan *Apsich* (*Apsiş*)/*Anepsich* ile isim benzerliğinden dolayı bazen karıştırılmaktadır. **A.g.e.**, s.377.

²¹⁴ Stratejik öneme sahip bu eğimli yer, Tuna Nehri'nin Morava ile birleşme noktasından itibaren akıntı yönünde 80 millik uzantısında fırtınalı ve dalgalı bir bölgedir. Bu yüzden, buraya gelen gemiler, Tuna'nın bu noktasındaki şelâlelerden -ki bu yer, adını bu şelâlelerden almıştır- oluşan akıntıya karşı ilerlemek zorunda kalıyorlardı. **A.y.**

²¹⁵ İmparatorluk muhafızlarından seçilmiş subay. **A.g.e.**, s.693.

²¹⁶ *Antlar*. Ant Kabilesi. Haklarında çok az şey bilinen *Antlar*, köken olarak bağlı oldukları Slavlar'ın kuzeyinde ve kuzeydoğusunda bulunan bölgelerde yaşamakta idiler. I. Iustinus (518-527) döneminde Bizans İmparatorluğu topraklarına bir saldırı gerçekleştiren *Antlar*, I. Iustinianus (527-565) döneminin ilk yıllarında da diğer Slav kabileleri ile birlikte Bulgarlar ile birlik halinde sık sık Balkanlar'daki Bizans topraklarına girmişlerdir. Ancak VII. yüzyılın başlarında durum değişmiş ve *Antlar* Bizans'ın yanında yer almaya başlamışlar, bu yüzden de Avarlar'dan çok çekmişlerdir. Kronikte de görüldüğü gibi Avar Kağanı, Bizanslılar'a destek verdikleri için *Antlar*'ı yok etme yönünde harekete geçmiştir. Theophanes, **a.g.e.**, s.414-415; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.66, 543.

Phokas ile birlikte ortaya çıkmış olan grubun dışında, ordu hakkında kesin bir değerlendirme yapılmış ve iki askerden daha fazlası bulunamamıştı. Böyle bir duruma düşmesi için, onun zamanında [yâni Maurikius'un döneminde] gaspçıyı [Phokas'ı] destekleyenler [orduyu] yok etmişlerdi.

§ 292

S. 420

A.M. 6096, M.S. 603/604

*Phokas*²¹⁷, 2. Yıl

Bu yılın Aralık ayında, İndüksiyon'un 7'sinde, Phokas, bayram günlerini tören alayı içerisinde geçirdi ve pek çok bağış dağıttı. İranlılar'ın Hükümdarı Hüsrev, büyük bir kuvvet topladı ve bunu Bizanslılar'a karşı gönderdi. Germanus bunu işittiğinde korkuya kapıldı, fakat savaşı da başlatmak zorunda kaldı. Germanus savaşta yaralandı ve şahsî muhafızı *Constantina*²¹⁸,ya kadar ona refakat etti: Böylece Bizanslılar yenilgiye uğradılar. On birinci gününde de Germanus öldü. Phokas'a gelince, o, Avar milletinin istirahatte olduğu kanısıyla kağan ile vergiyi artırdıktan

²¹⁷ 602 yılının Kasım ayında İmparator Maurikius'a karşı ayaklanan askerler tarafından imparator ilân edilen Phokas, 23 Kasım günü de İstanbul Patriği Kyriakos (595-606) tarafından taçlandırılmış, böylece imparatorluğu resmen ilân edilmiştir. Hakkında, Trakya kökenli olduğu ve Bizans ordusunda görevli bir asker olması dışında çok fazla şey bilinmeyen İmparator Phokas (602-610), Bizans'ın en zalim imparatorlarından biri olarak kabul edilmektedir. Zaten hemen giriştiği katliamlarla, imparator olur olmaz bile bu yönünü gözler önüne sermiştir. Phokas dönemi, tüm zamanların tarihçileri tarafından "felaket dönemi" olarak nitelendirilmektedir. Kendisinden önceki İmparator Maurikius (582-602)'u âilesi ile birlikte hunharca öldürmenin yanında, onu destekleyenleri de hayatta bırakmamıştır. Nitekim Theophanes'in kroniğinde de görüldüğü gibi, Maurikius'un taraftarı olan askerleri belirlemek için orduda sayım yaptırmış ve Temaların tümünde sadece 2 asker bulmuştur. Phokas'ın zulmü, ona karşı nefreti artırmış ve kendisine karşı suikastler düzenlenmiştir, ancak bu teşebbüsler her defasında başarısız olmuştur. Her suikast girişimiyle acımasızlığını bir kat daha artıran Phokas, kendisine karşı kurulan komplolara karıştığından şüphelendiği kişileri de işkencelerle öldürmüştür. Phokas'ın saltanatında, ondan nefret etmeyen neredeyse hiçbir kesim kalmamış, ayrıca imparatorluk sınırlarını koruyamamış ve İranlılar'ın Kayseri'ye kadar gelmeleri engellenememiştir. Nihayet, Maurikius'un vaktiyle kurmuş olduğu 2 Ekzarkh'lığın (Kartaca ve Ravenna'da) biri olan Kartaca'daki Ekzarkh Herakleios, Phokas'a dur demenin vakti geldiğine karar vermiş ve oğlu Herakleios'u bir donanma filosu ile birlikte başkente göndermiştir. Böylece tahttan indirilen İmparator Phokas, kendisinin sayısız denilecek kadar çok kişiye uygulamış olduğu işkence yöntemleriyle feci bir şekilde öldürülmüştür. Ardından da Herakleios'un Bizans tahtına oturması ile yeni bir dönem ve yeni bir hanedan başlamıştır. Birsal Küçüksipahioğlu, "Bizans'ın Karanlık Günleri: İmparator Phokas Devri (602-610)", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul, Globus Dünya Yay., 2008, s.189-193, 195; Gregory, **a.g.e.**, s.155; Theophanes, **a.g.e.**, s.429; Phokas'ın, İmparator Maurikius ve âilesini katletme süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. Küçüksipahioğlu, **Bizans'ın Karanlık**, s.189-191, dp.190.

²¹⁸ Mezopotamya'da bulunmaktadır. Theophanes, **a.g.e.**, s.705.

sonra ordularını Avrupa'dan Asya'ya nakletti. Orduları ayırdıktan sonra, bir parçasını İran'a karşı ve diğer bir parçasını da, kendisine bağlı ileri gelenlerden, saray görevlilerinden Leontios'un emri altında bulunan Narses'e dİrenen *Edessa*²¹⁹'yü kuşatması için gönderdi. Hüsrev de kuvvetlerini topladı ve *Daras*'a doğru yürüyüşe geçti, bu sırada Narses *Edessa*'dan hareket etti ve *Hierapolis*'e sığındı. Hüsrev, *Arxamoun*²²⁰'da Bizanslılar ile karşılaştı ve fillerini tıpkı bir kale şeklinde düzenleyerek savaşa katıldı ve büyük bir zafer kazandı. Çok sayıda Bizanslıyı ele geçirdi ve onların kafalarını kestirdi. Bu işler yapılırken Hüsrev, kuvvetlerini Zongoes'e emanet ederek, kendi ülkesine döndü. Phokas bunu öğrendiğinde, Leontios'a hiddetlendi ve onu demir prangalarla, aşağılayıcı bir şekilde Byzantium'a getirtti; ve kendi yeğeni olan Domentziolos'un başkumandan olmasını kararlaştırarak ona *Curopolates* unvanını verdi.

§ 299

S. 429

A.M. 6103, M.S. 610/611

Bizans İmparatoru *Herakleius*²²¹ (31 yıl), 2. Yıl

§ 300

İmparator Herakleius, Bizans Devleti meselelerini darmadağın olmuş bir vaziyette buldu, zira İranlılar tüm Asya'yı yakıp yıkarlarken, şehirleri ele geçirirlerken ve savaşta Bizans ordularını mağlup ederlerken, Avarlar da Avrupa'yı enkaz haline getirmişlerdi. Bu durumu gördüğünde, ne yapacağını bilemez bir duruma düşmüştü. Maurikius'a karşı Phokas ile isyan edenler arasından hayatta

²¹⁹ Urfa. Koçak, **a.g.e.**, s.23.

²²⁰ Yâni bugünkü adı "Zergan (Gümüş Çayı)" olan "Arzamon Nehri". Tur Abdin'in, Mardin'in güneyinde, Mezopotamya sahasında bulunmaktadır. **A.g.e.**, s.377, 379, 421.

²²¹ Bizans İmparatorluk tahtında 610-641 yılları arasında hüküm sürmüş olan Herakleius, devleti âdeta bir enkaz halinde devralmış ve başta kurmuş olduğu Tema Sistemi olmak üzere, İmparatorluğun yeniden canlanmasını sağlamıştır. Zira onun tahta çıktığı tarihlerde Avarlar ve Slavlar Balkan Yarımadası'nda serbestçe hareket etmekte, İranlılar da Anadolu içlerine kadar girmektedirler. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.86.

kalanların olup olmadığını bulmak için ordunun bir nüfus sayımını yaptırdı ve tüm *Themata*²²²lar'da sadece iki kişi buldu.

§ 301

S. 433

A.M. 6110, M.S. 617/618

Herakleius, 9. Yıl

Bu yıl içerisinde Avarlar Trakya'yı istilâ ettiler ve Herakleius barış talep etmek için onlara elçiler gönderdi. Barış akdetmek hususunda kağanla mutabık olduktan sonra imparator, tam kadro muhteşem maiyeti ve pahalı hediyeler ile birlikte Uzun Sur'un dışına çıktı. İmparator Kağan'ı bu şekilde karşılarken, kağandan rehinelere alındıktan sonra taraflar uzlaşarak bir barış antlaşması gerçekleştireceklerdi. **S. 434** Fakat bu barbar [yâni Avar Kağanı], anlaşmaları ve yeminleri ihlal ederek aniden, haince imparatora saldırdı. **§ 302** Bu beklenmedik olayda yaralanan imparator, kaçtı ve Şehre geri döndü. Bu barbara gelince o, imparatorluğa ait [askerî] yükleri ve maiyeti ele geçirdi ve pek çokları gibi, becerebildiğince gafil avlamayı başardı (yâni onlar barış ümidi içerisinde iken, onlara ihânet etmişti) ve Trakya'nın pek çok köyünü tahrip ettikten sonra ülkesine döndü.

²²² Tema. Bizans İmparatorluğu ordu sisteminde bölgesel askerî birlik. Theophanes, **a.g.e.**, s.429; Kolordu anlamını taşıyan "Tema" kelimesi, görüldüğü gibi, İmparatorluğun askerî bölgelerini ifade etmek için kullanılmıştır. Temaların, yâni askerî birliklerin Anadolu'daki bölgelere iskân edilmesiyle meydana gelen ve sadece askerî değil, aynı zamanda idarî birlikleri de bünyesinde barındıran bu müessese, İmparatorluğun güçlü ve yerli bir orduya sahip olmasını sağlamış ve böylece İmparatorluk, neredeyse hiçbir zaman güven vermeyen, yeterli sayıda elde edilemeyen ve oldukça pahalıya mal olan yabancı kökenli ücretli asker ihtiyacından kurtulmuştur. İlk başta ve uzun yıllar Anadolu topraklarında faaliyet gösteren Tema Sistemi, Balkan Yarımadası'na çok sonraları ulaşmıştır. Keza Bizans Devleti'nin Balkan coğrafyasında karşı karşıya kaldığı felaketin büyüklüğü de bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.90-91; Tema, Bizans'ta ayrıca eyalet merkezi anlamını da taşımaktadır. Bizans toprakları temalar yoluyla sadece askerî anlamda değil, aynı zamanda idarî olarak da parçalara ayrılmıştır. Veli Ünsal, "Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası", **Atatürk Üni. Sos. Bil. Ens. Dergisi**, C.VIII, S.2, 2006, s.133.

A.M. 6111, M.S. 618/619

Bizans İmparatoru Herakleius (31 yıl), 10. Yıl

Bu yıl içerisinde Herakleius Avar Kağanı'na, yapmış olduğu usûlsüz hareketlerinden dolayı kendisinin kınanması için elçiler gönderdi ve onu barış yapmaya zorladı; çünkü, İran'a karşı bir sefer yapma niyetinde olduğu için kağan ile bir barış antlaşması gerçekleştirmek arzusundaydı. Şimdi Kağan, İmparatorun dostça tutumu için saygı göstermek adına, pişmanlıklarını ilettiler ve barışa riayet edeceğine dair söz verdi. Elçiler, vergi miktarı hakkında anlaştıktan sonra huzur içerisinde geri döndüler.

S. 435

A.M. 6112, M.S. 619/620

Herakleius, 11. Yıl

Bu yıl içerisinde Hüsrev, kana susamışlık ve vergilendirme yoluyla kendisine bağlı tüm insanların üzerindeki hâkimiyetini sertleştirdi; çünkü aldığı zaferle kabına sığmayarak, kurulu düzeni artık devam ettirmek istemiyordu. Bu sırada Herakleius ilahî bir gayretle, düşündüğü gibi Avarlar ile bir barış antlaşması gerçekleştirerek ordularını Avrupa'dan Asya'ya nakletti ve Tanrı'nın yardımı ile İran'a karşı hareket etmek için niyetlendi.

A.M. 6113, M.S. 620/621

Herakleius, 12. Yıl

Bu yıl içerisinde İmparator Herakleius 10 İndüksiyon'da, 4 Nisan günü Paskalya Yortusu'nu kutladıktan sonra hiç durmadan, Pazartesi akşamı İran'a karşı yola çıktı. § 303 Para kaynaklarının yetersiz olmasından dolayı dini kurumlardan borç para aldı ve ayrıca büyük miktarda altın ve gümüş para bastırmak amacıyla Büyük Kilise'den kutsal Papazlığa ait kollu büyük şamdanı ve diğer kap kakakları da [eritmek için] aldı. Kendi oğlunu [III. Constantinus], sağduyulu, akıllı ve deneyimli bir kişi olan Patrici Bonosos ile birlikte, devlet işlerini idâre etmesi için Patrik

Sergius'un himayesi altında İstanbul'da bıraktı. [İmparator] Aynı zamanda Avarlar'ın Kağanı'na da tenbih niteliğinde bir mektup yazdı. Mademki kendisi ile bir dostluk anlaşması yapmıştı, o zaman onun, Bizans Devleti'ne yardımcı olabileceğini ve yine, kağan'ı oğlunun koruyucusu olarak tayin edebileceğini ifade ediyordu. İmparatorluk Şehri'nden gemi ile yola çıkarak saray gibi olduğu söylenen *Pylai*²²³, ye geldi. Buradan da, ordularının bir araya geldiği yer olan Tema bölgesine²²⁴ doğru ilerledi ve onlara [buradaki Tema askerlerine] yeni birlikler ilâve etti. İmparator Herakleius, onları talim ettirmeye başladı ve askerî faaliyetler hakkında emirler [bilgiler] verdi²²⁵.

§ 308

S. 441

A.M. 6115, M.S. 622/623

Herakleius, 14. Yıl

§ 309

Herakleius ordusuna, ihtar ve öğüt niteliğindeki şu sözlerle seslendi: “Ey kardeşlerim, [İran ordusunun] atlarını zayıflatan ve halsiz düşüren çetin bir ülkede dolaşırken, İran ordusu hakkında bizi haberdar edin. Bize gelince, siz Hüsrev hakkında bize bilgi iletiniz ki, o zaman onun üzerine beklenmedik bir şekilde saldırarak, onu bir karmaşa içine atabilelim”. Fakat askerî birlikler, özellikle de Laz, Abhaz ve Gürcü müttefikler, bu rotaya karşı çıktılar. Bu sebepten dolayı da, bir talihsizlikle karşı karşıya kaldılar. Çünkü Hüsrev tarafından kuvvetlice silahlandırılmış olan ve Ermenistan yoluyla Herakleius'a karşı gönderilmiş olan

²²³ Günümüzde İzmit Körfezi'nin güney kıyılarında yer alan Yalova yakınlarında bulunmaktadır. Theophanes, **a.g.e.**, s.438.

²²⁴ Burada bahsedilen Tema bölgesiyle, Anadolu Temalarından birinin ifade edilip edilmediği açık değildir. **A.g.e.**, s.438; Bununla beraber, imparatorun İranlılar'la savaşmak üzere yola çıkıp başkentten İzmit Körfezi'ne geldiği, buradan hareketle, bahsedilen Tema bölgesine ulaştığı göz önüne alınırsa, Trakya gibi batı bölgelerinde değil de, İzmit'in doğusunda, muhtemelen Anadolu'da bir bölge olduğu düşünülebilir (Ç.N).

²²⁵ Görüldüğü gibi İmparator Herakleius, İran'a karşı savaşmak için doğuya gitmeden önce batı sınırlarını güvence altına almak için Avar-Bizans barışını daha da sağlamlaştırmak istemiş, bunu sağladıktan sonra da doğu bölgesine doğru ilerlemiştir. Mücadelelerde İran'ı yenilgiye uğratacak olan imparatorun, kendisi İstanbul'a dönerken, ordusunu kumandanları ile birlikte kışı geçirmeleri için Ermenistan bölgesinde bırakacaktır. Ertesi yıl, yâni 621 yılı baharında ise yeniden doğuya doğru yola çıkacak ve hızlı bir şekilde Ermenistan'a ulaşacaktır. **A.g.e.**, s.435-438.

Sarbarazas²²⁶ da askerî birlikleriyle gelmişti. Sarablangas²²⁷, a gelince o, Herakleius'u arkadan tâkip ediyor ve ona saldırmıyordu, komut verdiği an Sarbarazas'a katılmak ve sonrasında da mücadele vermek için bekliyordu. **S. 442** Bizanslılar Sarbarazas'ın saldıracağını öğrendikleri zaman, korkaklıklarının kurbanı olarak yakalandılar ve yanlış yönlendirilmek suretiyle gösterdikleri itaatsizliklerinden dolayı gözyaşları içinde pişmanlık duyarak, imparatorun ayaklarına kapandılar; zira onlar, bir hizmetkârın efendisinin isteklerini yerine getirmede ne kadar büyük bir musibetin meydana geleceğini biliyorlardı. Ve şöyle dediler: "Ey Efendimiz, perişan olanlarımız telef olmadan önce elinizi uzatınız. Emriniz her ne olursa olsun, size itaat edeceğiz". Daha sonra İmparator, Sarbarazas'ın ordusuyla ordusunu birleştirmeden önce²²⁸, Sarablangas'a saldırmak için acele etti ve ona karşı hem gece hem de gündüz olmak üzere pek çok rahatsızlıklar vererek, onu korkak durumuna düşürerek zayıflattı. Onların her ikisini de arkasında bırakarak, tüm hızıyla bizzat Hüsrev'e karşı ilerledi. Hemen iki Bizanslıyı İranlılar için bıraktı ve onları, Bizanslıların korkarak kaçtıklarına inandırdı. Ayrıca onlara diğer bir söylenti de ulaştı, bu, İranlı kumandan Sain'in diğer bir ordu ile onlara yardım için gelmekte olduğu haberi idi²²⁹. **§ 310** Sarablangas ve Sarbarazas bunu öğrendikleri zaman, Sain gelmeden önce savaşmak ve muhteşem bir zaferi kendilerine atfettirmek için bir an önce Herakleius'a saldırma yönünde gayret sarfettiler. Aynı zamanda, bırakılmış olanlara da [yâni iki Bizanslıya] hemen inanarak, Herakleius'a karşı hareket ettiler ve ona yaklaştıktan sonra, sabahleyin saldırma niyeti ile ordugâhlarını kurdular. Fakat Herakleius akşamdan yola çıkmıştı ve tüm gece boyunca ilerlemişti. Onlardan hayli uzun bir mesafe uzaklaştıktan sonra, çimenlik bir düzlük buldu ve bu bölgede karargâhını kurdu. Barbarlar onun korktuğunu düşünerek, onu bu şekilde yakalamak için düzensiz bir şekilde ilerlediler. Fakat o, onlarla karşılaşarak savaştı. İmparator Herakleius, bilinen bir ormanlık dağı işgal etti ve burada ordusunu toplayarak, Tanrı'nın da yardımı ile barbarları hezimete uğrattı ve dağ geçitleri boyunca onları tâkip ettikten sonra büyük bir çoğunluğunu

²²⁶ İranlı kumandan Şahbarâz.

²²⁷ İranlı kumandan. **A.g.e.**, s.441.

²²⁸ Yâni, her ikisi de İranlı kumandan olan Sarbarazas ve Sarablangas'ın ordularının birleşmesinden önce (Ç.N).

²²⁹ Burada, Bizanslıların İranlı iki kumandanı yanlış bilgilendirerek yanlış hareket etmelerini sağlama gayreti görülmektedir (Ç.N).

öldürdü. Sarablangas da, sırtına aldığı bir kılıç darbesi ile öldü. Bu mücadeleler devam ederken, ordusuyla birlikte Sain geldi ve İmparator onu da hezimete uğrattı ve o [Sain] geriye kalanlarını dağıtmasına rağmen, onun askerlerinin pek çoğunu kaçarlarken öldürerek onların ordu ağırlıklarını ele geçirdi. Ardından Sarbarazas kuvvetlerini Sain ile birleştirdi ve hayatta kalan barbarları bir araya topladı. Ve onlar bir kere daha Herakleius'a karşı hareket etme planları yaptılar. İmparatora gelince o, çetin ülkelerinin engebeli ve erişilemez yerleri üzerinden Hunlar'ın topraklarına doğru ilerlemekteydi, bu sırada barbarlar [İranlılar] da onu tâkip ediyorlardı. Lazlar ve Abhazlar hemen korkuya kapıldılar; Bizanslılar ile mevcut ittifaklarını bozdular ve kendi ülkelerine döndüler. Sain buna sevindi ve sabırsızlıkla, Sarbaros ile birlikte Herakleius aleyhine baskı yaptılar. İmparator, askerî kuvvetlerini topladı ve onları şu teşvik edici sözlerle yatıştırıp cesaretlendirdi: “Ey kardeşlerim, düşmanın çokluğundan dolayı endişe etmeyin. Çünkü Tanrı dilediğinde, tek bir asker dahi binlercesini hezimete uğratacaktır. Bu yüzden kardeşlerimizin selâmeti için kendimizi Tanrı'ya feda edelim. § 311 Biz şehitlik mertebesine ulaşabiliriz, böylece de, gelecekte övgüyle anılabilir ve Tanrı'dan da mükâfatımızı alabiliriz”. S. 443 Bu ve benzeri pek çok sözlerle orduyu cesaretlendirip, neşeli bir yüz ifadesiyle savaş emrini verdi. Taraflar, aralarında kısa bir mesafe varken, akşama kadar gün boyu birbirleriyle karşılaştılar, fakat çarpışmadılar. Akşam iyice bastırdıktan sonra İmparator yürüyüşüne devam etti ve barbarlar tekrar onun arkasından topluca yürüyüşe geçtiler. Onlar, ona yetişerek kendisini yakalamak ümidiyle başka bir güzergâhtan yol aldılar, fakat bataklık bir zemine saplandılar, yollarını şaşırdılar ve büyük bir tehlike ile karşı karşıya kaldılar. Böylece İmparator üzerlerinden geçti ve *Persarmenia*²³⁰ bölgesine girdi. İran hâkimiyeti altında bulunan bu ülke, çok sayıda askerini Sarbarazas'a vermiş ve böylece onun ordusu kuvvetlenmişti. Kış mevsimi geldiğinden büyük bir çoğunluğu evlerinde dinlenmek üzere kendi ülkeleri içinde dağıtıldılar. Herakleius bunu öğrenince, gece vakti gizlice saldırmaya karar verdi. Kış aylarının ardından hazırlıklar yaparken ve Sarbarazas da hiçbir şeyden şüphelenmezken o [İmparator], en güçlü atlarını ve en cesur askerlerini seçerek onları ikiye ayırdı. Birinci gruba Sarbarazos'a karşı ilerlemelerini emretti, bu arada

²³⁰ Sâsânî Ermenistanı'nı ifade etmektedir. Persarmenia adı, V. yüzyılın ortalarında İran hâkimiyetine geçmiş olan doğudaki Ermeni toprakları için kullanılmıştır. Tezcan, V. **Yüzyılda Ermeni**, s.183.

kendisi de geride kalanlar ile birlikte bizzat arkadan tâkip etti. Böylece gece boyunca hızla ilerlediler ve gece vakti saat dokuz sularında *Salbanōn*²³¹ köyüne ulaştılar. Saldırının farkına varan buradaki İranlılar ayaklandılar ve karşı gelmek için hücum ettiler, fakat Bizanslılar, Sarbaros'a haber getiren bir tanesi hariç, onların tümünü öldürdüler. Sarbaros harekete geçerek atına atlayıp, onu [kendisine haber getiren İranlıyı] çıplak ve yalınayak bir şekilde kaçarken kurtulmuş halde bulmuştu. Onun [Sarbaros'un] eşleri ve kumandanları, satrapları (valileri) ve seçilmiş askerlerden meydana gelen İranlı asilzâdeler, evlerinin çatılarına tırmanıp kaçmak için hazırlık yaparlarken yakalandılar. Herakleius onları yangın vasıtasıyla aşağı indirdi, bazılarını öldürdü, bazılarını prangalara bağladı, bazılarını da yaktı, böylece Sarbaros'un dışında neredeyse hiç kimse kaçmayı başaramadı. § 312 Onlar, onun kıymetli taşları ve çizmeleri ile birlikte, altın zırhını, kılıcını, mızrağını, altın kemer takımını da almak suretiyle, ordusunu ele geçirdiler. Herakleius bu eşyaları aldıktan sonra, köylere dağılmış olan İranlılara karşı harekete geçti. Sarbaros'un kaçtığı öğrenmeleri üzerine bu askerler de, herhangi bir engelle karşılaşmadan kaçtılar. Herakleius onları tâkip etti, büyük bir çoğunluğunu öldürdü, bazılarını da esir aldı, bu sırada geride kalanları ise, utanç içinde İran'a geri döndüler. İmparatora gelince o, keyifli bir şekilde ordusunu bir araya getirdi ve kış mevsimini bu bölgelerde geçirdi.

§ 315

S. 446

A.M. 6117, M.S. 624/625

Herakleius, 16. yıl

Bu yıl içerisinde İran Hükümdarı *Chosroes*²³², [ülkesinde bulunan] her milletten seçmiş olduğu yabancılarla birlikte, yerli tebaa ve köleleri de askerliğe tabi tutmak suretiyle, yeni bir zorunlu askerlik uygulaması başlattı. O, toplamış olduğu bu birliği Sain'in komutasına verdi ve [bunlara] ilâveten, Sarbaros'un *phalanx*'ından seçilmiş olan diğer 50.000 askeri de onun emrine verdi. Onlara Altın Mızraklı Piyadeler adını vererek imparatora karşı gönderdi. Sarbaros'a gelince, onu, geriye

²³¹ Bu yer, Van Gölü'nün kuzeyinde bulunmuş olsa gerektir. Theophanes, A.g.e., s.444.

²³² II. Hüsrev Perviz (590-628).

kalan ordusu ile birlikte, Batı Hunları (Avarlar denilen), Bulgarlar, Slavlar ve Gepidler arasında bir ittifak tesis etmesi ve böylece de Şehre doğru ilerleyerek onu muhasara altına alması niyetiyle, İstanbul'a gönderdi. İmparator bunu öğrendiği zaman, ordusunu üç birliğe ayırdı: birincisini, şehrin korunması için gönderdi; ikincisini, Sain ile savaşma emrini verdiği kardeşi Theodore'a emanet etti; üçüncü grubu da yanında bıraktı ve *Lazica*'ya doğru ilerledi. Orada kaldığı süre içerisinde, *Hazarlar* denilen Doğu Türklerini, kendisinin müttefikleri olmaları için davet etti. Sain, yeni topladığı ordusu ile birlikte hemen imparatorun kardeşine yetişti ve savaş için hazırlandı. Çarpışmak için karşı karşıya gelindiği zaman, Tanrı'nın yardımı ile (bütünüyle övülmüş olan *Theotokos*²³³, un aracılığı ile), barbarların üzerine bir dolu fırtınası geldi ve onların çoğu yere yıkıldı, oysa Bizans ordusunun bulunduğu tarafta gayet iyi bir hava vardı. **S. 447** Bizanslılar böylece İranlılar'ı hezimete uğrattılar ve onların büyük bir bölümünü katlettiler. Hüsrev bunu öğrendiği zaman, Sain'e hiddetlendi. Sain de, büyük bir moral bozukluğu içerisinde hastalanarak öldü. Hüsrev'in emri ile onun cesedi tuzlanarak muhafaza edildi ve kendisine getirildi; o, onun bedenine, cansız olmasına rağmen, kötü muamelede bulundu.

§ 316

Hazarlar, derhal Hazar Kapıları'nı aştılar ve Kağan'dan sonra ikinci sırada yer alan kumandanları [Yabgu unvanlı] Ziebel'in emrinde, *Adraigan*²³⁴ toprağı olan İran'a saldırdılar. Onlar, tüm bölgeye yayılmak suretiyle İranlılar'ı tutsak etmenin yanında, kasabaları ve köyleri de yaktılar. İmparator da *Lazica*'dan yola çıktı ve onlara katıldı. Ziebel onu farketmediği zaman, kendisini karşılamak için koştu, [İmparatorun] boynundan öptü ve ona saygı gösterdi, tam bu sırada İranlılar Tiflis kentinden onları seyretmekte idiler. Türkler'in ordusuna mensûp askerlerin tümü kendilerini bütünüyle yere serdiler ve yüzükoyun yere uzandılar ve yabancı milletler arasında bilinmeyen bir üslûpta imparatora saygılarını gösterdiler. Ayrıca

²³³ "Tanrı doğuran, Tanrı'nın Annesi" anlamını taşıyan ve aynı zamanda Hz. Meryem'i ifade ederken de kullanılan bu unvan, V. yüzyılda yeniden alevlenen Hz. İsa'nın beşer olup olmadığı meselesi tartışmasının da adıdır. Hz. Meryem'in Tanrı mı, yoksa çocuk mu doğurduğu konusunun ele alındığı "Theotokos Tartışması"nın en ateşli taraftarları ise, Antakya kökenli İstanbul Piskoposu Nestorius ve İskenderiye Piskoposu Cyrillus'tur. Cyrillus'un teolojisi, daha sonra Mısır Kıpti Kilisesi'nin temelini teşkil edecektir. Kaçar, **a.g.e.**, s.49-50, dp.49. Theotokos ve taraftarları hakkında detaylı bilgi için bkz. **a.g.e.**, s.131-150.

²³⁴ "Media" adı ile de bilinen Azerbaycan. Theophanes, **a.g.e.**, s.507.

kumandanları da kayalara tırmandı²³⁵ ve aynı şekilde düz bir yere uzandı. Ziebel daha sonra delikanlı oğlunu imparatorun yanına getirdi ve o [Ziebel'in oğlu], İmparatorun dış görünüşü ve bilgeliği ile hayrete düşerken, sohbetinden de çok keyif aldı. Ziebel, 40.000 cesur asker topladıktan sonra, ülkesine dönerken, onları bir müttefik olarak imparatora teslim etti. İmparator bu askerleri yanına alarak, Hüsrev'in üzerine doğru ilerledi.

Sarbaros'a gelince, Avarlar Trakya yolundan ele geçirmek niyetiyle Şehre [İstanbul'a] yaklaşırlarken, o da Kadıköy'e saldırdı. Onlar [Avarlar], pek çok makinayı şehre karşı harekete geçirdiler ve sayısız denilecek kadar devasa çoklukta bir kalabalığı da *Haliç Körfezi*'ne doldurdular ki, onları oyma teknelerle Tuna'dan getirmişlerdi. Onlar, Şehri karadan ve denizden on gün boyunca kuşattıktan sonra, Tanrı'nın kudreti, yardımı ve annesi masum Meryem Ana'nın sayesinde yenildiler. Avarlar gerek karada, gerekse de denizde çok sayıda kayıplar verdikten sonra, utanç içinde ülkelerine geri döndüler. Bununla beraber, Kadıköy'ü kuşatmış olan Sarbaros gitmedi, boş bir araziye yerleşerek ve Boğaz'ın karşısındaki bölge ve kasabaları yağmalayarak kışı orada geçirdi.

§ 317

S. 448

A.M. 6118, M.S. 625/626

Bizans İmparatoru Herakleius (31 yıl), 17. Yıl

Bu yıl içerisinde İmparator Herakleius, Eylül ayından başlayarak, Türkler ile birlikte İran'ı istilâ etmek suretiyle—mevsimin kış olmasından dolayı bu [saldırı] beklenmedik bir hareket idi—, haberin kendisine ulaştırılmasıyla Hüsrev'i şaşkına çevirmişti. Fakat Türkler, kış mevsimini ve İranlıların sürekli saldırılarını göz önünde bulundurarak, imparator ile birlikte bu zahmete katlanamadılar ve tamamı buradan ayrılıncaya kadar, yavaş yavaş göç ederek ülkelerine döndüler. İmparator derhal askerî birliklerine hitaben şu konuşmayı yaptı: “Ey kardeşlerim, şunu bilin ki,

²³⁵ Burada Türklerin bir dağ ve tepenin üzerine çıkarak Gök-Tanrı'yı selamlamaları ifade edilmektedir (Ç.N).

Tanrı ve O'nu dölüz olarak doğuran annesi dışında hiç kimse bizimle birlikte savaşmak istemiyor ve bu, O'nun [Tanrı'nın] kendi kudretini göstermesi olabilir (kurtuluşu askerlerin ve silahların çokluğuna atfetmediği için), yardımını, O'nun merhametine güvenenlere göndermektedir”.

§ 324

S. 453

Herakleius, Hüsrev'e derhal bir mektup yazdı: “Barışa yönelik acele etmeme rağmen, seni tâkip ediyorum. Çünkü İran'ı yakmam, benim özgür irâdemle olmadı, yâni sen mecbur bıraktığın için oldu. Bu yüzden, hatta hemen şimdi silahlarımızı bırakmamıza ve barışı kucaklamamıza izin ver. Herşeyi yakıp kül etmeden önce o yangını söndürmemize izin ver”. Fakat Hüsrev bu teklifleri kabul etmedi. Bu yüzden de İran halkının ona karşı olan nefreti büyüdü. O, tüm asilzâde hizmetlilerini, tüm memurlarını ve kendi eşleri de dâhil olmak üzere, hepsini askere aldı ve onları silahlandırarak Razates'in ordusuna katılmaları ve *Ctesiphon*'dan on iki mil uzaklıkta bulunan *Narbas Nehri*²³⁶ üzerinde bir pozisyon almaları için gönderdi. O, onlara, İmparator nehri geçtiği sırada, duba (yüzer) köprüyü kesmeleri gerektiği emrini verdi. İmparatora gelince o, 7 Ocak günü Dastager'den yola çıktı ve üç günlük bir yürüyüşten sonra, İranlılar'ın 200 fil ile birlikte konakladıkları yer olan *Narbas Nehri*'nden on iki mil mesafede ordugâhını kurdu. § 325 İmparator, Ermenistan *Turmarch*²³⁷ı George'u, *Narbas Nehri*'nin bir sığ yerinin olup olmadığını tespit etmesi için gönderdi. O, İranlıların köprüleri kestiklerini ve *Narbas*'ın herhangi bir sığ yerinin bulunmadığını görünce imparatorun yanına geri döndü. İmparator yola koyularak *Siazouros*²³⁸'a kadar geldi ve tüm Şubat ayı boyunca köyleri ve kasabaları yakarak dolaştı. Mart ayı içerisinde de *Barzan*²³⁹ adlı bir köye gelerek, burada yedi gün geçirdi; ve bir baskın üzerine kumandan Mezezios'u sevketti. Sarbaros'un ordusunda bulunan bin askerin kumandasından sorumlu tanınmış biri olan Goundabousan, diğer rütbeden olan iki subay ve üç yüzbaşı ile yâni diğer beşi ile birlikte onun [Mezezios'un] üzerine yürüdü; ve o [Mezezios], bunları imparatora

²³⁶ Nahrawan Kanalı. A.g.e., s.456.

²³⁷ Tümen kumandanı.

²³⁸ Şehrizor. Theophanes, a.g.e., s.456.

²³⁹ Bugünkü “Saqqiz”. Arap coğrafyacılar tarafından “Barza” adı ile anılmıştır. A.y.

getirdi. Goundabousan adlı bu adam, İmparatora şu sözleri söyleyerek, ona hayati değer taşıyan haberler verdi: “Hüsrev, Dastagerd’den kaçtıktan ve *Ctesiphon* ve *Seleukeia*²⁴⁰,ya gittikten sonra, dizanteriye yakalandı ve tacını, Seirem’den doğmuş olan oğlu *Merdasan*²⁴¹,a giydirmek istedi. **S. 454** O, nehri tekrar geçti ve Seirem’in yanında Merdasan’ı ve onun [yâni Seiram’in] diğer oğlu *Saliar*²⁴²,ı getirdi. Onun [yâni II. Hüsrev’in] ilk çocuğu olan oğlu Siroes ve onun diğer erkek kardeşleri ve eşlerine gelince, onları nehrin diğer kıyısında bıraktı. Siroes, Hüsrev’in Merdasan’ı tahtına geçirmeye niyetlendiği heberini aldıktan sonra huzursuz oldu ve sütkardeşini şu haber ile birlikte bana [yâni Goundabousan’a] gönderdi, ‘Nehrin diğer kıyısına gel ki, seninle buluşabileyim’. Fakat ben [Goundabousan], Hüsrev’i göz önünde bulundurarak, nehrin karşı tarafına geçmeye korktum ve ona şu haberi gönderdim; ‘İstedğin her ne ise sütkardeşin aracılığı ile bana yaz’. Böylece Siroes de bana aşağıdakileri yazdı: ‘İran Devleti’nin, kötü adam Hüsrev tarafından nasıl yok edildiğini biliyorsun ve o, şimdi de Merdasan’ı taçlandırmak istiyor ve en büyük evlâdı olarak beni hiçe sayıyor. **§ 326** Ordu mensûplarına beni tasdik etmeleri gerektiğini anlattıysan eğer, onların ücretlerini artıracam ve Bizans İmparatoru ve Türkler ile barış yapacağım ve refah içerisinde yaşayacağız. Bu yüzden, askerlerin ile birlikte benim kral olmam yönünde mücadele et. Akabinde seni terfi ettireceğim ve hepimize, özellikle de sana destek olacağım’. Ben, ordu ile konuşacağımı ve elimden geldiği kadar gayret sarfedeceğimi sütkardeşi aracılığı ile ona bildirdim. Yirmi iki yüzbaşına hitaben bir konuşma yaptım ve diğer pek çok subay ve askerle birlikte onları da kendi tarafıma çekmeyi başardım. Siroes’e bunu bildirdim ki, o da bana, yanıma birkaç nizami asker almam gerektiğini, 23 Mart tarihinde *Tigris Nehri*’nde yüzer köprü üzerinde onu karşılayarak, kendisini orduya takdim etmem gerektiği ve Hüsrev’e karşı yola koyulmamız gerektiği yönünde talimatlar verdi. Siroes’in yanında üstelik Sarbarazas’ın iki oğlu, Iesdem’in oğlu, Aram’ın oğlu ve diğer pek çok asilzâde oğulları, ayrıca seçilmiş bir birlik de bulunmakta idi. Hüsrev’i öldürme konusunda anlaştıkları takdirde, pekâlâ iyi idi; fakat başarısız oldukları takdirde,

²⁴⁰ Seleukeia (Lybre) Antik Kenti, Büyük İskender’in haleflerinden I. Seleukos Nikator (M.Ö. 321-280) adına kurulmuş 9 kentten biridir ve günümüzde Antalya ilinin Manavgat ilçesi yakınlarında bulunmaktadır.

²⁴¹ Merdanşah. A.y.

²⁴² Şehriyar. A.y.

Siroes de dâhil olmak üzere, onların hepsi İmparatorun tarafına geçeceklerdi. Ey efendim, kendisi Bizans İmparatorluğu'nun karşısında mahcup olduğundan dolayı, size beni gönderdi; çünkü [İmparatorluk] bir zamanlar Hüsrev'i korudu ve onun yüzünden Bizanslılar'ın ülkesi pek çok fenalığa maruz kaldı. [Evvelce] Yapmış olduğu nankörlükten dolayı şöyle diyor, İmparator bana güvenmek için hiçbir neden bulamayacak, belki de bulacak”.

§ 355

S. 495

A.M. 6169, M.S. 676/677

Bizans İmparatoru *Constantinus*²⁴³ (17 yıl), 9. Yıl

S. 496

Bu yıl içerisinde *Mardaites*²⁴⁴ Lübnan sahasına girdiler ve kendilerini *Kara Dağ*²⁴⁵, dan itibaren Kutsal Şehir²⁴⁶, e kadar olan mesafenin hâkimi yaparak Lübnan tepelerini ele geçirdiler. Çok sayıda köle, tutsak ve yerli onlara sığındı ve böylece onların sayısı binlerce kişiye ulaştı. *Mauias*²⁴⁷ ve onun danışmanları bunu

²⁴³ IV. Konstantinos (668-685).

²⁴⁴ *Merdai'ler, Cerâcime*. Amanos Dağı'nda bulunan Cürcüme Şehri'ne nispetle Araplar tarafından Cerâcime (tekil: *Cürcümâni*), Bizanslılar tarafından ise Mardaitos olarak adlandırılan Merdailer, Bizans İmparatorluğu'na asker olarak hizmet vermişlerdir. Hıristiyan Araplar olarak da bilinen ve Lübnan'daki Amanos Dağları'nda yaşayan bu topluluk, Bizanslılar tarafından Arap saldırılarını durdurmak ümidi ile Halife'ye karşı kışkırtılıp isyana teşvik edilmişler, böylece Emevi Halifesi Muaviye'yi zor durumda bırakmışlardır. Avcı, **a.g.e.**, s.71-72, dp.72; Georgios Theotokis, “The Campaigns of the Norman Dukes of Southern Italy Against Byzantium, in the Years Between 1071 and 1108 AD”, **University of Glasgow, PhD Thesis**, Glasgow, 2010, p.95.

²⁴⁵ Amanos Dağları. Nur Dağları adının yanında, halk arasında Gâvur Dağları olarak da bilinmektedir. Theophanes, **a.g.e.**, s.496.

²⁴⁶ Yâni Kudüs. **A.g.e.**, s.714.

²⁴⁷ Emevi Devleti (661-750)'nin kurucusu ve ilk Emevi Halifesi Muaviye b. Ebû Sufyân (661-680). 600 ile 610 yılları arasına denk düşen bir tarihte dünyaya gelen Muaviye, 630 yılında Müslüman olduktan sonra, ilk İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (SAV)'in yanında kâtiplik görevine başlamıştır. Hz. Ebû Bekir (632-634)'in Hilafetinde kardeşi Yezid ile birlikte kumandan olarak gönderildiği Suriye'de ve Hz. Ömer (634-644)'in Halifelik yıllarında da Kayseri'de ve Finike sahillerinde üstün askerî başarılar göstermiştir. Hz. Ömer döneminde Şam valisi olan kardeşi Yezid'in ölümü üzerine Halife tarafından bu göreve getirilmiştir. Şam idâresinde bulunduğu 20 yıllık süre (641-661) içerisinde hâkimiyet alanını genişletmiştir. Askerî ve idarî bakımdan teşkilâtlanarak bölgede etkinliğini artırmış olan Muaviye, bir taraftan Hz. Osman (644-656)'ı katledenlerden intikam almak için mücadele ederken, diğer taraftan da Hz. Ali ile savaşa tutuşmuştur. 661 yılında Hz. Ali'nin hayatını kaybetmesi üzerine, kendi taraftarlarının yoğun olduğu Şam bölgesinde halifeliğini ilân eden Muaviye, aynı zamanda Hz. Ali'nin taraftarlarının bulunduğu Irak bölgesi halkı ile de mücadele etmiştir. Muaviye ile Hz. Ali arasındaki çatışmalardan dolayı patlak veren iç karışıklıklar nedeniyle

öğrendikleri zaman, Bizans İmparatorluğu'nun Tanrı tarafından korunduğunu anlayarak, dehşete kapıldılar. Bu yüzden o, barış talep ederek ve İmparatora yıllık vergi ödemeye dâir söz vererek elçilerini İmparator Constantinus'a gönderdi. İmparator, bu elçileri huzuruna kabul ettikten ve onların taleplerini dinledikten sonra, onları Suriye'ye, kökeni antik çağa dayanan ve deneyim ve mükemmel muhakeme sahibi, Pitzigaudes lakâplı Patrici John'a gönderdi ki, o, Araplar ile uygun bir şekilde görüşme yapabilir ve bir barış antlaşması kararına varabilirdi. Bu adam Suriye'ye geldiği zaman *Mauias* [Muaviye], emirlerden oluşan bir grubu ve *Korasenoî*²⁴⁸, yi bir araya getirdi ve onu büyük bir onurla huzuruna kabul etti. Onlar, birbirleriyle uzlaşmacı konuşmalar yaparak, karşılıklı yeminler edip, *Hagarenes*²⁴⁹ tarafından Bizans Devleti'ne yıllık vergi olarak 3.000 (adet) altın, elli adet esir ve elli adet safkan atın ödenmesini öngören bir barış anlaşması düzenlediler. Bu şartlar, otuz yıllık bir süre için her iki taraf tarafından da onaylandıktan sonra, Bizanslılar ve Araplar arasında tam bir barış hüküm sürdü. § 356 Bu iki yazılı antlaşma²⁵⁰, karşılıklı olarak yemin edildikten ve değış-tokuş yapıldıktan sonra, sık sık bahsedilen meşhur

büyük bir kargaşaya sürüklenen Müslümanlar, fetih hareketlerini durdurmuşlar ve dış siyaseti de ihmal etmek zorunda kalmışlardı. Müslümanlar, durumu fırsat bilerek her fırsatta saldıran Bizans'ı ancak vergi vermek suretiyle durdurabilmişlerdir. Tam bu sırada Emevi Devleti'ni kurarak Halife unvanı ile başına geçen Muaviye, iç karışıklıkları bastırılmış, hemen ardından da fetih hareketlerine başlamıştır. Muaviye'nin ilk hedefi Bizans hâkimiyeti altında bulunan Anadolu ve Kafkaslar olmuştur (662). Kafkaslar'da küçük çaplı bir mücadele tâkip eden Muaviye, gerçek kuvvetlerini asıl önemli hedefi olan İstanbul kuşatmasında kullanmıştır. Müslümanların 670 yılında gerçekleştirdikleri bu büyük kuşatma elverişsiz mevsim şartları, açlık ve hastalık gibi sebeplerden dolayı devam ettirilememiştir. 680 yılında vefat ettiğinde ardında güçlü bir devlet bırakan Muaviye, makamına oğlu Yezid'i tayin ederek, Hilafeti saltanata dönüştüren ilk İslâm Halifesi olarak kabul edilmektedir. **A.g.e.**, s.723, 724; H. Lammens, "Muaviye", **MEB İA**, C.VIII, 1997, s.438-439; Mehmet Atalan, "Cenknemelerde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Yeri", **Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi**, C.XVII/1, 2012, s.5, 8, 11; Adem Apak, "Emevilerin Irak Siyaseti", **Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi**, C.XVIII, S.1, 2009, s.104-105; Tunç, **a.g.e.**, s.85; İrfan Aycan, "Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebû Sufyân", **İslâmî Araştırmalar**, C.IV, S.2, Nisan/1990, s.134; Çog, **a.g.m.**, s.152; Özcan, **a.g.e.**, s.44; Ömer Subaşı, "Bizans İmparatorlarının Theodosiopolis ve Çevresindeki Faaliyetleri", **Türkoloji Araştırmaları**, C.V/3, Ankara, Yaz/2010, s.1837; Ali Duman, "İslâm Halifeliği", **Hikmet Yurdu**, Yıl.3, S.5, Ocak-Haziran/2010, s.412-413.

²⁴⁸ Quraish. Yâni Kureyşliler. Theophanes, **a.g.e.**, s.719, 730.

²⁴⁹ Roma ve Bizans kaynaklarında *Hagaroni*, *Agarenoi*, *Hagareni*, *Agareni*, *Agraei* şeklinde anılan bu kavram, Suriye çöllerinde yaşayan ve Roma veya Bizans ile anlaşma yapmış Araplar'ı ifade etmekle beraber, bütün Araplar için de kullanılmaktadır. Bu isim hakkında çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Şöyle ki; aynı ismi taşıyan müstakil bir Arap kabilesinin bulunduğu veya Hz. İsmail'in annesi Hâcer'e izafeten (Hâceroğulları) verildiği söylenmektedir. Yine, özellikle Kilise yazarları, Araplar'ın aslında bir cariyeye olan Hâcer'in soyundan geldiklerini vurgulama gâyesi ile bu kavramı kullanmışlardır. Avcı, **a.g.e.**, s.20.

²⁵⁰ Yâni, aynı antlaşmanın iki ayrı nüshası. Theophanes, **a.g.e.**, s.497.

kişi [yâni Patrici John olsa gerektir], pek çok hediye ile birlikte imparatorun yanına döndü.

Batı bölgesi sakinleri, yâni Avar Kağanı'nın yanısıra, krallar, kabile reisleri ve bunların ötesinde yaşayan *castald'lar*²⁵¹ ve Batı milletlerinden prensler bunu öğrendikleri zaman, kendileri ile dostluklarını kuvvetlendirmesi gerektiğine dâir arzularını bildirmek üzere elçilerini ve hediyelerini imparatora gönderdiler. İmparator onların taleplerini kabul etti ve aynı zamanda onlarla birlikte bir imparatorluk barışını tasdik etti. Böylece gerek doğuda, gerekse de batı'da büyük bir asayiş hüküm sürdü.

S. 497

A.M. 6171, M.S. 678/679

Constantinus [IV], 11. Yıl

Bu yıl içerisinde Bulgar kabilesi Trakya'yı istilâ etti. Şimdi *Ounnogoundour Bulgarları*²⁵² ve *Kotragoi*²⁵³, nin eski tarihlerine doğru şöyle bir uzanmak lazımdır.

²⁵¹ “Yönetici” anlamında kullanılan bir Lombard terimidir. Burada muhtemelen, Lombard liderleri için kullanılmıştır. A.g.e., s.689.

²⁵² *Onogundur*lar, Bulgarlar'ın bir boyudurlar. A.g.e., s.500.

²⁵³ *Kutrigurlar*. Kutrigurlar ve onların kardeş boyu *Utigurlar*, Oğuzlar'ın batı kolunu meydana getiren Ogurlar'a mensûpturlar. Ortaya çıkışlarından, kayboluşlarına kadar çoğunlukla birlikte görülen bu iki Türk boyunun adları, Ogurların da Oğuzlar gibi boy birliği şeklinde yaşamalarına bağlı olarak şekillenmiştir. Yâni, “bodun” adı verilen boy birlikleri genellikle ittifaka dâhil boy sayısı ile anılmışlar, dolayısıyla da Kutrigur, Kuturgur, Tukurgur = “9 Ogur” olarak, Utigur ise, Utrigur, Oturgur = “30 Ogur” şeklinde ifade edilmişlerdir. İlk dönemlerine ait, Bizans kaynaklarında bulunan bazı efsanevî kayıtlar dışında, herhangi bir bilgi bulunmayan Kutrigurlar ve Utigurlar'ın Doğu Avrupa topraklarına gelmeleri, Avarların pek çok topluluğu yerinden oynatan ilerlemeleri neticesinde gerçekleşmiştir. Azak Denizi'nin kuzey kıyılarına gelerek Don Nehri'nin her iki kıyısında da yurt tutan Kutrigurlar ve Utigurlar, 481 yılından başlamak üzere, Moesia ve Trakya'ya akınlar yapmaya başlamışlardır. Bizans topraklarına yaptıkları akınlar ve yağmalarından dolayı Bizans Devleti Kutrigurlar ile ilk başlarda iyi geçinme politikası izlemiş ve onlara yıllık vergi ödemiştir. V. yüzyılın başlarına gelindiğinde (Bulgarlar'ın) Kutrigurlar'ın saldırıları Bizans'ı öylesine korkutmuştur ki, İmparator I. Anastasius (491-518), imparatorluk başkentini ve çevresini korumak düşüncesiyle, kendi adını verdiği meşhur “Uzun Sur”u yaptırmıştır. Kutrigurlar, Balkanlar'a yaptıkları akınlar sırasında Slavları da yanlarına almışlardır. Ancak zaman içerisinde şartlar değişmiştir, Kutrigurlar vesilesiyle Balkanlar'da yerleşen Slavlar, 520 yılından itibaren Kutrigurlar'ın düşmanı haline gelmişlerdir. Diğer taraftan, Kutrigurlar'a karşı sürekli savunma tedbirleri alan Bizans İmparatorluğu artık bu meselenin kökten çözümü için yollar aramaya başlamış ve aldatma politikaları ile bu iki kardeş boyunu birbirine düşman ederek zayıflamalarını başarmıştır (558). Böylece 570'li yıllara gelindiğinde güçlerini tamamen kaybetmiş olan Kutrigurlar ve Utigurlar, dağılmışlar ve kuvvetlerini kaybetmişlerdir. Devlet kuramaları da, Bizans Devleti'ni hayli zor durumda bırakan ve Doğu Avrupa'da, özellikle de askerî

*Euxine Denizi*²⁵⁴, nin uzak kıyısı olan kuzey tarafında, içine, Sarmatların toprakları boyunca okyanustan aşağıya doğru inen *Atel*²⁵⁵ denilen büyük bir nehrin aktığı *Maeotid Gölü*²⁵⁶ bulunmaktadır. İdil aynı zamanda, Kafkasya Dağları'nda bulunan *İberia*²⁵⁷ Kapıları'ndan ortaya çıkan *Tanais Nehri*²⁵⁸ ile birleşir. Don ve İdil'in birleştiği yerden ise (bu nokta, İdil'in parçalara bölündüğü bölge olan yerde, yâni yukarıda da adı geçen *Maeotid Gölü*'nün yukarısında bulunmaktadır), *Kouphis*²⁵⁹ adlı nehir akar ki, bu nehir *Koç Başı* [Ram's Head]²⁶⁰ denilen burunun yakınında, *Nekropela*²⁶¹, nın yanından Pontus Denizi'nin uzak bir noktasına dökülür. § 357 — S. 498 Daha önce bahsedilen gölden itibaren²⁶², Kırım Boğazı toprakları boyunca Karadeniz'e dökülen ırmak gibi bir deniz uzantısı bulunmaktadır ki, bu nehrin içinde *Mourzoulin*²⁶³ denilen balık ve buna benzer balıklar yakalanmıştır. Şimdi bu gölün yukarısında yer alan doğu kıyısında, *Phanagouria* ve orada yaşayan Yahudilerin istikâmetinde, çok sayıda kabile dolaşmaktadır; bununla beraber, Kuban adlı nehrin yönünde bulunan aynı gölden itibaren (burada [Kuban Nehri'nde] *Xyston* denilen Bulgar balığı yakalanmıştır) bulunan eski Büyük Bulgaristan'dır ve [burada yaşayanlar] Bulgarlar'ın geldiği soydan gelmiş olan Kutrigur adı ile bilinmektedirler.

bakımdan etkili olan Kutrigurlar ve Utigurlar, Gök-Türk ve Avar hâkimiyetinin ardından, kuzeybatı Karadeniz çevresindeki Attila'nın oğulları Dengizik ve İrnek'e bağlı Hun grupları ve çeşitli Ogur boyları ile birlikte Bulgarlar'ı meydana getirmişlerdir. Ardından da, önce 635 yılında Büyük Bulgar Devleti'nin, sonra da Tuna Bulgar Devleti'nin kurucu unsurlarını teşkil etmişlerdir. Ali Ahmetbeyoğlu, "Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigurlar ve Utigurlar", **Tarih Dergisi**, S.51, 2010, s.1-2, 6-8,19; Ogur boyları ile başa çıkmada tek yolun onları birbirleri ile savaştırmak olduğuna karar veren İmparator Iustinianus, Utigurlar'ın lideri Sandil'i, Kutrigurlar'ın lideri Kinal'a karşı saldırıya geçmesi konusunda ikna etmiştir, ancak bu kolay olmamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Küçüksipahioğlu, **Ankhialos Savaşı'nın**, s.214-215; Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Bulgar topluluklarından, batıya hareketle Balkanlar'a giderek Tuna Bulgar Devleti'ni kuranların Kutrigurlar, kuzeye doğru ilerleyerek İdil Bulgar Devleti'ni kuranların da Utigurlar olduğuna dâir iddialar için bkz. Koca, **Türklerin Göçleri**, s.655; Utigurlar ve Kutrigurlar hakkında ayrıca bkz. Artamonov, **a.g.e.**, s.107-137.

²⁵⁴ Öksin, yâni Karadeniz.

²⁵⁵ İdil Nehri. Theophanes, **a.g.e.**, s.500.

²⁵⁶ Azak Denizi. Latince isimleri için bkz. Üstün, **a.g.e.**, s.47.

²⁵⁷ İberya. Tarihi coğrafyada doğu ve batı olmak üzere iki parçaya ayrılan bugünkü Gürcistan'ın doğu kısmını ifade etmek için klasik kaynaklarda kullanmış olan isimdir. İberya, Gürcüler tarafından *Karlı* adı ile anılmıştır. Subaşı, **Arap Fethinden**, s.2331.

²⁵⁸ Don Nehri.

²⁵⁹ Genellikle "Kuban" adı ile tanımlanmaktadır. Theophanes, **a.g.e.**, s.500, 501.

²⁶⁰ Kırım Yarımadası'nın güney burnu. **A.y.**

²⁶¹ Karkinite Körfezi. Kırım Yarımadası ile Dinyeper'in ağzı arasında bulunmaktadır. **A.y.**

²⁶² Yâni Azak Denizinden.

²⁶³ "Hapax". Yâni sadece bir defa görülen. **A.g.e.**, s.501.

Constantinus'un saltanat günlerinde batıda yaşayan, adı geçen Bulgaristan'ın ve Kutrigurlar'ın reisi olan *Krobatos*²⁶⁴, beş oğlunu geride bırakarak vefat etti, bu esnada onlara, alışlagelmiş hayat tarzlarından hiç bir koşulda ayrılmamalarını vasiyet etti, yâni onlar böylece, her açıdan galip taraf olabiliyorlardı ve diğer bir kabile tarafından esir alınmaları mümkün olmazdı. Bununla beraber, ölümünden kısa bir süre sonra, onun beş oğlu kavga ederek birbirlerine girdiler ve onlar, her biri kendisine bağlı olan ordusunu yanına almak suretiyle birliği parçaladılar. *Batbaian*²⁶⁵ adlı yaşça en büyük oğul, babasının buyruğunu yerine getirdi ve bugüne kadar atalarından kalan topraklarda kaldı. *Kotragos* adlı küçük kardeşi, Don Nehri'ni geçti ve en büyük kardeşinin karşısına yerleşti. Dördüncü ve beşinci ise, *Istros Nehri*²⁶⁶, ne, yâni Tuna üzerinden geçtiler: önceki [dördüncü oğul], Avar *Pannoniası*'nda Avar Kağanı'na tabi oldu ve ordusu ile birlikte orada kaldı, ikincisi [beşinci oğul] ise, *Ravenna* yakınlarında bulunan Pentapolis'e geldi ve Hıristiyan İmparatorluğu'nun hâkimiyetini kabul etti. § 358 Onların arkalarından gelen *Asparouch*²⁶⁷ adlı üçüncü kardeş de, *Danapris*²⁶⁸ ve *Danastris*²⁶⁹'i (bu iki nehir, Tuna'dan daha kuzeyde bulunmaktadır) geçti ve *Oglos*²⁷⁰, a ulaştıktan sonra, bu yerin güvenli olduğu ve her iki taftan da istilâ edilemez bir konuma sahip olduğu kanısına vardığı için, öncekinin [dördüncü kardeş] ve ikincinin [beşinci kardeş] arasına yerleşti: çünkü uzak olan tarafı nehirlerle çevrili iken, yakınındaki tarafı da

²⁶⁴ "Koubratos" adı ile de bilinen Kubrat Han. A.y; Büyük Bulgar Devleti (635-665)'nin kurucusu olan Kubrat'ın adı kaynaklarda *Kobrates*, *Kvuratos*, *Kubratos*, *Kobratog*, *Kourt*, *Kurt* şekilleri ile de ifade edilmiştir. "Toplamak, toplayan", yâni halkı, ili, devleti bir araya getiren anlamını taşıyan Kubrat adı, Türkçe'deki "Börü/Kurt" 'tan başka bir şey değildir. 635 yılında, dağılmış bir vaziyette bulunan Türk kuvvetlerini bir araya getirerek etrafında toplayan Kubrat, Kafkasya'nın kuzeyi ve Azak Denizi etrafında Büyük Bulgarya Devleti'ni kurmuştur. VI. yüzyılın son çeyreğinde veya V. yüzyılın ilk yıllarında dünyaya geldiği tahmin edilen Kubrat'ın âilesi, çocukluğu, yetiştirilmesi hakkında, dayısı Organa ile ilgili olanlar dışında (I. Bölüm'de görülebilir), herhangi bir bilgi bulunmamıştır. Bununla beraber, Asya Hun Tanhusu Mo-tun (M.Ö. 209-174)'dan itibaren Hun tanhuları yetiştiren Tu-ku hükümdar âilesi ile aynı olan Dulo/Doulo sülâlesine mensûp olduğu bilinmektedir. Ahmetbeyoğlu, **Kubrat Han**, s.35-36, dp.35; Ahmetbeyoğlu, **Tuna Bulgar Devleti-Bizans**, s.135, dp.135; Kafesoğlu, **a.g.m.**, s.97-98; Ahmetbeyoğlu, **Bulgar Hakanlar**, s.3, dp.3; Karatay, **Balkanların Etnik Teşekkülünde**, s.126; Demiral, **a.g.e.**, s.48.

²⁶⁵ Kubrat Han'ın en büyük oğlu Batbayan.

²⁶⁶ Grekçe'de "Istros", Latince'de ise "Ister", "Danubius", "Danuvius" olarak geçen Tuna Nehri. <http://en.wikipedia.org/wiki/Danube> (09.11.2013)

²⁶⁷ Asparuh Han (679-701). Büyük Bulgar Hanı Kubrat'ın üçüncü oğlu ve Tuna Bulgar Devleti'nin kurucusudur. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.205; Karatay, **Tuna Bulgar**, s.2.

²⁶⁸ Dinyeper.

²⁶⁹ Dinyester.

²⁷⁰ Kuvvetle muhtemel Tuna deltasında bulunmaktadır. Theophanes, **a.g.e.**, s.501.

bataklık idi. Bu durum, bölünerek zayıflamış olan bu boya düşman olanlara karşı geniş güvenlik sağlamaktaydı.

Onlar, bu şekilde beş parçaya bölündükleri ve küçük bir varlık haline düşürüldükleri sırada, Hazarlar'dan meydana gelen büyük bir millet, Birinci Sarmatya'dan kalan *Berzilia*²⁷¹'nin gizli derinliklerinden dışarı çıktı ve Pontus Denizi'ne kadar olan mesafeyi, denizin ötesindeki ülkeyi bütünüyle elde etti; Onlar, kendilerinden bugüne kadar zorla vergi alan Birinci Bulgaristan'ın başbuğunu, yâni kardeşlerinin en büyüğü [yâni Kubrat'ın oğullarının en büyüğü] olan Batbayan'ı kendilerine boyun eğdirdiler²⁷². İmparator Constantinus, Tuna'nın ötesine, Oglos'a kaba ve pis bir kabilenin yerleştiği ve şimdi onların hâkimiyeti altında olan, fakat daha sonra Hıristiyan eline geçecek olan Tuna çevrelerini istilâ ettikleri ve buralara atıklarını yaydıkları haberini aldığı zaman çok endişelendi ve tüm Temanın derhal Trakya tarafına geçmesini emretti. **S. 499** O, bir donanma filosu donattı ve onları [Tuna çevrelerine yerleşen Türkleri], askerî kuvvetler yoluyla uzaklaştırmak gâyesiyle karadan ve denizden olmak üzere, onlara karşı harekete geçti. Gemilerini kıyıda yanyana demirlerken, piyade birliğini de Oglos denilen yerin ve Tuna'nın yukarı taraflarına doğru çekti. Bulgarlar, bu devasa ordunun ani gelişini gördükleri zaman, güvenlikleri konusunda çaresizliğe düştüler ve süratle, adı geçen bölgede kendilerini güvence altına alabilecekleri bir yere sığındılar. Onlar, üç ya da dört gün boyunca bu sığınaklarından dışarı çıkmaya cesaret edemediler, Bizanslılar da, onların önlerinde bulunan bataklıklar yüzünden savaşı başlatamadılar. Bundan dolayı Bizanslıların hareketsizliğinin farkına varan bu kaba boy, yeniden canlandı ve daha da cesaretlendi. Tam bu sırada imparatorun şiddetli gut hastalığı [damla hastalığı] nüksetti ve bir hamamdan faydalanmak amacıyla, beş savaş gemisi ve maiyeti ile birlikte *Mesembria*'ya geri dönmek zorunda kaldı. **§ 359** Geride ise, sahte saldırılar yaparak Bulgarlar'ı sığınaklarından dışarı çıkartmalarını, ortaya çıkarlarsa

²⁷¹ Kuzey Dağıstan. **A.y.**

²⁷² Büyük Bulgar Hanı Kubrat'ın ölümünün ardından Bulgar boylarının bir bölümü batıya Balkanlar'a doğru ilerlemek suretiyle kendi topraklarını terketmişlerdir. Fakat Kubrat'ın en büyük oğlu Batbayan, babasının vasiyetini dinleyerek vatanında kalmış, netice itibariyle de, Bulgarlar'ın önemli bir kısmını meydana getiren beraberindekilerle birlikte Hazarlar'ın hâkimiyeti altına girmiştir. İşte bölgedeki bu Bulgarlar'ın varlığı da, uzun vadede İdil Bulgar Devleti'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Koç, **a.g.m.**, s.40.

çarşımalarını; ortaya çıkmazlarsa, onları kuşatma altına almalarını ve savunma silahlarının üzerinden izlemeye devam etmelerini emrettiği kumandanları ile ordusunu bıraktı. Fakat süvariler, imparatorun kaçtığı söylentisini yaydılar ve bunun üzerine onlar da, kendilerini hiç kimse tâkip etmemesine rağmen, korkuya kapılarak kaçtılar. Bulgarlar bunu anlayınca peşlerinden gittiler ve onların büyük bir kısmını kılıçtan geçirerek pek çoğunu da yaraladılar. Onları, üzerinden geçtikleri Tuna Nehri'ne kadar kovalayarak Odysos yakınlarında bulunan Varna adlı yere ve oradaki iç bölgelere geldiler. Onlar, bu yerlerin, arka taraftan Tuna Nehri, ön ve diğer iki taraftan da dağ geçitleri ve Pontus Denizi sayesinde korunmak suretiyle son derece güvenli olduğunu anladılar. Bundan başka onlar ayrıca, komşu Slav milletleri arasından *Yedi Kabile*²⁷³ adı ile bilinen [topluluğu] kendilerine itaat ettirdikten sonra, doğu istikâmetindeki *Beregaba*²⁷⁴ dağ geçidinden ileriye doğru, Severeis'e yerleştiler ve Avarlar'ın topraklarına kadar olan mesafede bulunan güney ve batı bölgelerinde, geriye kalan altı kabileyi de vergiye bağladılar. Onlar [Bulgarlar], bu şekilde etki alanlarını genişlettikten sonra, iyice mağrurlaştılar ve karşı ataklara ve Bizans Devleti'ne ait kaleleri ve köyleri ele geçirmeye başladılar. Baskı altında kalan İmparator, onlarla barış yaptı ve onlara yıllık vergi ödemeyi kabul etti. Böylece Bizanslılar, sahip oldukları pek çok günâhın karşılığı olarak utanç içerisinde kaldılar.

Doğuda ve batıda, kuzeyde ve güneyde bulunan herkesi kendisine boyun eğdiren [İmparatorun], kaba ve yeni ortaya çıkmış bu boy tarafından mağlup edilmesi, gerek uzaklarda yaşayanlar, gerekse de yakın çevrelerde yaşayanları hayretler içinde bıraktı. Fakat o, bunun, Tanrı'nın takdiri ilâhisi ile Hıristiyanlar'ın başına geldiğine inandığından İncil'in önderliğinde barış yaptı ve ölümüne kadar da, hiçbir düşmanı tarafından rahatsız edilmeksizin yaşadı. Onun endişesi özellikle, büyük büyükbabası İmparator Herakleius'un, sapkın Sergius'un ve İstanbul Piskoposluğu üzerinde uygunsuz bir şekilde başkanlık yapmış olan ve Rabbimiz Tanrı'nın ve Kurtarıcımız İsa Mesih'in tek irâde ve tek kudret halinde olduğunu öğreten Pyrros'un saltanat günlerinden itibaren her yerde bölünmüş olan Tanrı'nın

²⁷³ Cümleyi tâkiben, geriye kalan altı kabileden bahsedildiği dikkate alınırsa, aslında “yedi kabile” değil de, “yedinci kabile” olarak adlandırılması daha uygun olabilir (Ç.N).

²⁷⁴ Kuvvetle muhtemel, Burgas'ın 66 km. kadar kuzeybatısına düşen *Riş* geçididir. Theophanes, a.g.e., s.501.

kutsal kiliselerinin birleşmelerine dâir idi. **S. 500 — § 360** Onların şeytanî inançlarını çürütme konusunda çok istekli olan aynı koyu Hıristiyan İmparator, İstanbul’da, 289 piskopostan meydana gelen bir *Ekümenik Konsil* topladı. O [imparator], daha evvelki beş Kutsal ve Ekümenik Konsil tarafından belirlenen önceki öğretileri tasdik etti ve bu kutsal ve en doğrusu olan Altıncı Ekümenik Konsil’deki çift irâde ve çift kudrete²⁷⁵ dâir dindar öğretinin resmen ilân edilmesi fikrine katıldı ki, bu Konsil, aynı koyu dindar İmparator Constantinus ve dindar Piskoposlar tarafından yönetilmişti²⁷⁶.

§ 364

S. 507

A.M. 6179, M.S. 686/687

*Iustinianus*²⁷⁷, 2. Yıl

İmparator Ermenistan’a gitti ve bu suretle bir “Utanç Duvarını” yıkarak, buradaki Lübnanlı *Mardaite*’leri huzuruna kabul etti. Bununla birlikte, kendi babası tarafından gerçekleştirilmiş olan resmî barış antlaşmasını bozarak Bulgarlar ile olan barışı da sona erdirdi ve süvari Temalarına, Bulgarlar ve Slavlar’ı mağlup etmek gâyesiyle Trakya üzerinden yola çıkmaları emrini verdi.

S. 508

A.M. 6180, M.S. 687/688

Iustinianus [II], 3. Yıl

Bu yıl içerisinde *Iustinianus*, Slavlar ve Bulgarlar’a karşı bir sefer gerçekleştirdi. O, karşısına çıkan Bulgarlar’ı şu an için geri püskürtmüş durumdadır. *Thessalonica*’e kadar ilerledikten sonra cereyan eden bir savaş vasıtasıyla Slavlardan meydana gelen bir kalabalığı ele geçirdi, bununla beraber diğerleri de onun tarafına

²⁷⁵ “Çift irâde ve çift kudret” ifâdesiyle, Aryanizm’in zıddı olan “Özde Birlik” kuramı, yâni Tanrı ile Hz. İsa’nın özde aynı oldukları düşüncesi kastedilmektedir (Ç.N).

²⁷⁶ Bu Kilise Meclisi, yâni Sinod 680-681’de toplanmıştır. Altıncı Ekümenik Konsili. **A.y.**

²⁷⁷ II. *Iustinianus* (685-695; 705-711).

geçtiler. Onları yanına alarak *Abydos*²⁷⁸ yolu yakınından geçti ve onları *Opsikion*²⁷⁹ sahasına yerleştirdi. Fakat o [İmparator], dönüş yolu üzerinde, bir dar geçitte Bulgarlar tarafından pusuya düşürüldü ve ordusunun katledilmesi ve çok sayıda yaralının acısından sonra, güçlkle yoluna devam edebildi.

§ 372

S. 520

A.M. 6196, M.S. 703/704)

*Apsimaros*²⁸⁰, 6. yıl

Iustinianus şu anda, bir süreliğine *Cherson*²⁸¹'da bulunuyor ve halka imparatorluğu bir kere daha yeniden elde edeceğini ilân ediyordu. Korkunç bir tehlike hisseden bu bölgenin sakinleri, imparatorun bölgesinde tutuluyorlardı ve onlar, onu ya öldüreceklerdi, ya da imparatora göndereceklerdi. İkisinden birini yapmaya karar verdiler. Fakat o [önceki İmparator Iustinianus], bundan haberdar oldu ve kaçmayı başardı. *Daras*'a ulaştıktan sonra, Hazar Kağanı²⁸² ile görüşme talebinde bulundu. Bunun haberdar edilmesi üzerine, Kağan onu büyük bir onurla huzuruna kabul etti ve ona [Iustinianus'a] evlenmesi için kendi kızkardeşi Theodora²⁸³'yı verdi. § 373 Kısa bir süre geçtikten sonra o, *Phanagouria*'ya gelmek için müsaade aldı ve Theodora ile orada [bir süre] yaşadı. Apsimaros [II. Tiberius] bu olanları işittiği zaman, eğer Iustinianus'u kendisine canlı olarak, ya da en azından kafasını gönderirse, buna karşılık pek çok hediye vereceğini vaad eden bir mektubu kağan'a gönderdi. Kağan bu talebi kabul etti ve onun, kendisine bağlı vatandaşlar tarafından bir komploya kurban olmaması bahanesiyle, Iustinianus'a bir muhafız

²⁷⁸ Çanakkale ili içerisinde bulunan antik kent.

²⁷⁹ Yâni, Bitinya'ya. **A.g.e.**, s.508; Coğrafi olarak kuzeybatı Anadolu'daki dağlık bölgede bulunan Bitinya'nın sınırlarına bakıldığında, topraklarının doğuda nerede son bulduğu tam olarak bilinmemekle beraber, kuzeyde Karadeniz, güneyde Sakarya Nehri'nin orta ağız ve batıda ise Kocaçay ile sınırlandığı görülmektedir. Doğançlı, **a.g.e.**, s.2.

²⁸⁰ Bu isim, İmparator II. Tiberius (698-705)'un asıl adıdır.

²⁸¹ Kerson. Kırım Yarımadası'nın güney kısmında bulunmaktadır. Ayrıca "Klimata", yâni "Kerson Klimatası" adlı Bizans Teması'dır. Theophanes, **a.g.e.**, s.463, 491.

²⁸² Bu Hazar hakanının adı, Bizans kaynaklarında "İbuzir Gliavan" olarak geçmektedir. Bkz. Uydu Yücel, **Hazar-Bizans**, s.154.

²⁸³ Kağan'ın kız kardeşi bu ismi, II. Iustinianus ile evlenmesi üzerine almış olsa gerektir. Theophanes, **a.g.e.**, s.521.

gönderdi. Kağan ayrıca, bu bölgelerdeki temsilcisi olan Papatzys'e ve Boğaz²⁸⁴'ın kumandanı Balgitzis'e de, Iustinianus'u öldürmeleri emrini verdi. Bununla beraber bu meseleler, kağan'ın bir hizmetçisi tarafından Theodora'ya duyuruldu ve böylece Iustinianus'a da aşikâr oldu [durumdan haberdâr oldu], o, Papatzys'i özel bir görüşme için davet etti ve yayının kirişi ile onu boğdurdu; o [Iustinianus], kumandan Balgitzis için de aynısını yaptı. **S. 521** O, *Phanagouria*'dan gizlice kaçarken, Theodora'yı derhal Hazarlar'ın ülkesine gönderdi ve kendisi de *Tomis*'e indi. Donatılmış bir balıkçı teknesi bularak ona bindi; denize açıldıktan sonra Assas'ın yanından geçip, Kerson yakınlarındaki *Symbolon*²⁸⁵'a geldi. Gizlice Kerson'a haber gönderdi ve Barasbakourios'u ve onun erkek kardeşinin yanı sıra, Stephen, Moropaulos ve Theophilos'u da yanına aldı; ve onlarla birlikte yelken açarak, Kerson deniz fenerinin ötesine gitti. [Iustinianus] Bu şekilde denize açıldıktan sonra, Dinyeper ve Dinyester'in ağzında, *Nekropela*²⁸⁶'da bir fırtına ortaya çıktı ve onların tamamı kurtulma ümidini yitirdi. Hizmetçisi Myakes ona şöyle dedi: “Şu işe bakınız ey efendimiz, ölmek üzereyiz. Kurtulmanız için, İmparatorluğunuzu size geri verdiği takdirde düşmanlarınızın hiçbirinden intikâm almayacağınıza dâir, Tanrı'ya bir vaatte bulununuz”. O ise öfkeli bir şekilde cevapladı, “Eğer onların bir tanesinin bile canını bağışlayacaksam, Tanrı beni hemen şuracıkta boğsun!” O, fırtınadan sağ salım çıktı ve Tuna Nehri'ne girdi. **§ 374** Daha sonra da Stephen'i, Bulgar Beyi *Terbelis*²⁸⁷'e gönderdi. Böylece İmparatorluğu yeniden kazanmak için yardımını sağlamak amacıyla, ona pek çok hediye gönderirken, kendi kızını da eş olarak vereceği sözünü verdi. Tervel, onun söylediklerine uymak ve kendisiyle her konuda işbirliği yapmak adına yemin ederek söz verdi ve onu saygıyla ağırladıktan sonra, Bulgarlar ve Slavlar'dan meydana gelen bütün askerleri, ona bağlı olmaları için

²⁸⁴ Kimmer Boğazı. **A.y.**

²⁸⁵ Bugünkü Balaklava. **A.g.e.**, s.522.

²⁸⁶ Karkinite Körfezi. Kırım Yarımadası ile Dinyeper'in ağzı arasında bulunmaktadır. **A.g.e.**, s.500, 522.

²⁸⁷ Tuna Bulgar Hanı Tervel (702-718). Babası Asparuh Han'ın 702 yılında ölmesi üzerine tahta geçmiştir. Diğer Bulgar hükümdarları gibi Tervel de, kökeni Asya Hun Hükümdarı Mo-tun'a dayanan “Dulo” hükümdar âlesine mensûptur. Bulgar Türkleri'ne ait en eski kaynak olarak bilinen “Bulgar Hakanlar Listesi” adlı kayıta, Tervel'in 21 yıl hükümdarlık yapmış olduğu ifade edilmektedir. Burada muhtemelen Tervel'in, Kanat Eligliği vazifesinde bulunduğu prenslik dönemi de hükümdarlık dönemine dâhil edilmiştir. Ahmetbeyoğlu, **Tervel**, s.563-564; Karatay, **Tuna Bulgar**, s.8.

gayretlendirdi. Onlar ertesi yıl kendi imkânlarıyla silahlanarak İmparatorluk Şehri'ne geldiler.

S. 522

A.M. 6197, M.S. 704/705

Bizans İmparatoru Apsimaros [II. Tiberius] (7 yıl), 7. yılı

Bu yıl içerisinde, Araplar'ın lideri *Abimelech*²⁸⁸ vefat etti ve oğlu *Oualid* iktidarı eline aldı.

Aynı yıl içerisinde Iustinianus, Tervel ve ona bağlı Bulgarlar ile birlikte İmparatorluk Şehrine geldi ve onlar *Charsian Kapısı*²⁸⁹,ndan itibaren, *Blachernai*²⁹⁰,ye kadar olan mesafe arasına ordugâhlarını kurdular. Üç gün boyunca, kendilerine hakaret eden ve hiçbir muameleyi kabul etmeyen Şehir [İstanbul] sakinleriyle münakaşa ettiler. Bununla beraber Iustinianus, birkaç hemşerisi ile birlikte, herhangi bir kavga yaşanmaksızın, su kemeri üzerinden bir yol oluşturdu ve “Başlatın çatışmaları, hücum!” diye bir çığlık attıktan sonra, Şehri [İstanbul'u] ele geçirdi. O, *Blachernai Sarayı*²⁹¹,nı, kısa bir süre için kendine ikâmetgâh yaptı.

A.M. 6198, M.S. 705/706

Bizans İmparatoru Iustinianus [II]²⁹², ikinci defa olarak (6 yıl), 1. Yıl

S. 523

Bu yıl içerisinde Iustinianus, İmparatorluğu yeniden elde etti ve Tervel'e pek çok hediye ve İmparatorluk nişanları verdikten sonra, kendisi ile barış halinde

²⁸⁸ Abdül Melik b. Mervan. Halifeliğinin başlangıç tarihi 685 yılının Nisan-Mayıs aylarına denk düşmektedir ve 22 yıl boyunca Halifelik makamında kalmıştır. Theophanes, **a.g.e.**, s.503, 695.

²⁸⁹ Bugünkü Edirnekapı. **A.g.e.**, s.522.

²⁹⁰ İstanbul'un banliyölerinden.

²⁹¹ Bizans sarayları hakkında bkz. Birsal Küçüksipahioğlu, “Bizans Sarayı'nda Yabancı Elçilerin Kabulü”, **Tarih Boyunca Saray, Hayatı ve Teşkilatı (Bildiriler, 23 Mayıs 2005)**, İstanbul, Globus Dünya Yay., 2006, s.97-104; Ataş, **a.g.e.**

²⁹² II. Iustinianus (685-695; 705-711).

ilişkinini kesti²⁹³. § 375 Apsimaros²⁹⁴, Şehri [İstanbul'u] terketti ve *Apollonias*²⁹⁵'a kaçtı, fakat tâkip edilmekte idi, yakalandı ve Iustinianus'a getirildi. Herakleius da, yanında kendisine destek olan diğer kumandanların tümü ile birlikte, prangalar içinde Trakya'dan getirildi ve onların tamamı duvarlardaki kazıklara geçirildi. Iustinianus ayrıca ülke içine casuslar gönderdi ve onların [yâni muhaliflerinin] çoğunu, gerek görevde, gerekse de görev dışında bulduktan sonra, aynı şekilde idam ettirdi. Apsimaros ve Leontinos'a gelince, onları, zincirlere vurulmuş bir şekilde, teşhir için tüm Şehri başından sonuna kadar dolaştırdı. Hipodrom'da oyunlar düzenlendiği ve kendisinin de tahtta oturduğu bir sırada, onlar halkın önünde sürüklenerek onun ayakları önüne atıldılar; o, birinci oyunun sonuna kadar onların boyunları üzerinde yürüdü, oysa halk ona [II. Iustinianus'a] karşı, "Sen ayağını engerek yılanı ve ejderha üzerine koy ve aslan ve yılanın yanında ezil!" diye bağırıyorlar. O, daha sonra onları kafalarının kesilmesi için Kinikoz'a gönderdi. Patrik Kallinikos'un gözlerini kör etti ve Roma'ya sürgüne gönderdi; ve onun yerine, ikinci bir saltanat için yeniden yapılanması hakkında, kehanette bulunması için, Büyük Ada'da bir keşiş olan Kyros'u görevlendirdi. O ayrıca, gerek sivil, gerek askerî olmak üzere, sayısız denecek kadar çok miktarda kayıt defterlerini imha etti: bazılarını çuvalların içine doldurarak fırlattı ve denizdekilerin acı içinde ölmelerine sebep oldu; diğerlerini öğle yemeği veya akşam yemeği için davet etti ve onlar derhal masadan kaldırıldılar, ardından da ya kazığa oturtuldular ya da kafaları kesildi. Böylece herkes büyük bir korkuya kapıldı.

O [Iustinianus] ayrıca, Hazarlar'ın ülkesinden eşini getirtmek için bir donanma filosu gönderdi ve pek çok gemi, mürettebatı ile birlikte battı. Kağan bunu işittiği zaman ona bir mesaj gönderdi: "Ey ahmak, eşini iki ya da üç gemiyle, bu kadar büyük sayıda ölüme sebebiyet vermeden aldırılmaz mıydın? Sen onu, savaşla mı alacağını düşündün? İşte, bir de oğlun dünyaya gelmiştir. Adamlarını gönder de, onları alıp götürsünler". Böylece o, *Cubicularius* Theophylaktos'u gönderdi ve

²⁹³ Theophanes burada, Iustinianus'un Tervel'e verdiği Sezar unvanını dile getirmeyi ihmal etmiştir. Theophanes, **a.g.e.**, s.524.

²⁹⁴ Yâni II. Tiberius.

²⁹⁵ Kuvvetle muhtemel, Küçük Asya'da bulunan aynı adı taşıyan diğer birkaç kentten ziyade, "Apollonia ad Rhyndacum (Apolyont)" olsa gerektir. **A.g.e.**, s.524, 640.

Theodora ve oğlu Tiberius'u getirttikten sonra, onları taçlandırdı ve onlar, onunla birlikte müşterek olarak saltanat sürdüler.

§ 376

S. 525

A.M. 6200, M.S. 707/708

Bizans İmparatoru Iustinianus²⁹⁶ [II], ikinci defa olarak (6 yıl), 3. yıl

Bu yıl içerisinde Iustinianus, Bizanslılar ve Bulgarlar arasındaki barışı bozdu ve süvari Temasını Trakya'ya feribot yoluyla geçirdikten ve bir donanma filosu hazırladıktan sonra, Tervel'e ve ona bağlı Bulgarlar'a karşı sevketti. Kendisi ise, *Anchialos*'a vardıktan sonra, donanma filosunu kalenin önünde demirledi ve süvarilere, ordugâhlarını yukarı tarafta bulunan korumasız ve dikkat çekmeyen ovalarda kurmaları talimatını verdi. Ordu, otlanmaya çıkmış koyunlar gibi, otlaklara yayılmış bir vaziyette iken, Bulgar casuslar Bizanslılar'ın bu dağınık düzenlerini dağlardan gördüler. Onlar, bir araya toplanarak, vahşi hayvanlar gibi aniden saldırdılar ve öldürdüklerine ilâveten, çok sayıda esir, at ve silah almak suretiyle, Bizans askerlerine büyük kayıplar verdirdiler. Iustinianus'a gelince, o, hayatta kalanlarla birlikte kalenin içine sığınmaya çalıştı ve üç gün boyunca kapıları kapalı tuttu. Azimli Bulgarlar'ın bunu farketmesi üzerine o, önce kendisi atının sinirlerini kesti ve yanındakilere de aynısını yapmalarını emretti. Ganimetleri surların üzerine yerleştirdikten sonra, gece vakti yükünü gemiye yükledi ve gizlice yelken açarak uzaklaştı ve böylece utanç içinde Şehre [İstanbul'a] ulaştı.

²⁹⁶ (685-695; 705-711).

§ 377

S. 527

A.M. 6203, M.S. 710/711

Iustinianus [II], 6. Yıl

Bu yıl içerisinde *Outhman*²⁹⁷, *Cilicia*²⁹⁸, ya karşı bir sefer gerçekleştirdi ve başkentte bulunan çok sayıda kaleyi ele geçirdi. *Kamachon*²⁹⁹ ve etrafı sarılan ülke, Araplar'a ihânet etmişti.

Kötü niyetli bir kişiliğe sahip olan ve ayrıca Kerson, Kerç ve diğer Klimata sakinleri tarafından [vaktiyle] kendisine karşı hazırlanmış olan suikast planını hatırlayarak harekete geçen Iustinianus [II], Patrici Mauros'u ve Asmikhos lakâplı Patrici Stephen'i Kerson'a gönderdi. O, senatörler, esnaflar, sıradan halk ve Şehirde yaşayan tüm memurlardan beslenen bağışların da desteğiyle, her türlü gemiden meydana gelen—*dromon*³⁰⁰lar, kürekli kadırgalar, yük gemileri, balıkçı gemileri ve hattâ *chelendia*³⁰¹—büyük bir donanma filosu hazırladı. Meydana getirilen bu donanma filosunu, diğerleri ile birlikte, o kalelerde yaşayanların tümünün kılıçtan geçirilmesi ve hiç birinin sağ kalmaması amacıyla gönderdi; Kerson valiliğine atanacak olan *Spatharios*³⁰² Elias'ı da onlara teslim etti. § 378 Onlar Kerson'a ulaştılar ve herhangi bir mukavemetle karşılaşmaksızın, kaleleri işgal ettiler ve yaşlarından dolayı köle yapmak amacıyla canlarını bağışladıkları çocukların dışında, herkesi kılıçtan geçirdiler. Kerson valisi ve Kağan'ın temsilcisi Toudounos ve köken bakımından yerlilerin ileri gelenlerinden olan Zailos ve âileleriyle birlikte, Kersonlu diğer tanınmış kırk kişiye gelince, onları tutsak olarak imparator'a gönderdiler.

²⁹⁷ Osman b. El-Velid veya Osman b. Hayan. **A.g.e.**, s.530.

²⁹⁸ Kilikya. Bizans İmparatorluğu'nun ilk çağlarında (400) Ovalık Kilikya iki ayrı eyalete bölünmüştür. Bunlardan *Cilicia Prima* denilen batı kısmının başkenti Tarsus, *Cilicia Secunda* denilen doğu kısmının başkenti ise Anazarbos (Justinupolis, Anavarza) idi. Ahmet Ünal, "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", **Çukurova Üni. Sos. Bil. Ens. Dergisi**, C.XV, S.3 (Arkeoloji Özel Sayısı), Adana, 2006, s.84; Detaylı bilgi için, özellikle de 476-650 yılları arasındaki Kilikya tarihi için bkz. **A.g.m.**, s.83-85.

²⁹⁹ Erzincan ve Divriği arasında, Fırat Nehri'nin sol tarafındaki kıyısında bulunan Kemah. Theophanes, **a.g.e.**, s.530.

³⁰⁰ Savaş gemisi. **A.g.e.**, s.690.

³⁰¹ Nakliyat gemileri. Kelimenin tekil hali, "Chelandion" şeklindedir. **A.g.e.**, s.689.

³⁰² İmparatoru korumakla görevli muhafız. Çoğul hali "Spatharioi" şeklinde olan bu terim, daha sonraki zamanlarda ise onursal bir unvan olarak kullanılmıştır. **A.g.e.**, s.693.

Kersonlu diğerk seçkin yedi kişiyi de, tahta şişlere geçirdiler ve ateşin üzerinde kızarttılar. Diğerk yirmi tanesinin de kollarını arkalarından bağlayarak, onları bir yük gemisinin kürek kayışlarına zincirledikten sonra, gemiyi taşla doldurarak denizde batırdılar. Iustinianus bu olanlar hakkında bilgi aldıktan sonra, çocukların kurtulmalarına öfkelen-di ve sefer heyetine, tüm hızıyla geri dönme talimatı verdi. Donanma filosu, Ekim ayı içerisinde yelken açtı ve *Taurouras*³⁰³ adlı yıldızın ortaya çıkışının neden olduğu büyük bir deniz fırtınasına yakalandı. Donanma filosunun neredeyse tamamı battı ve gemi kazasında ölen askerlerin sayısı 73.000 oldu. Iustinianus bunu haber aldığı zaman kederlenmek yerine, keyiflendi. Hattâ bu coşkunu-luğunu daha da artırarak, başka bir donanma filosu daha göndereceğini ve ayağı yere basan herkesle, kale duvarına³⁰⁴ karşı öfke duyan son kişi de dâhil herkesi kurşuna dizeceğini yüksek sesle çığlıklar atıp tehditler savurarak duyurdu. Bu sözler, bu kalelerde oturanların kulağına gitti ve onlar bizzat kendileri nöbet tuttular; onlar, İmparatorun aleyhine dönmeye mecbur kalarak, kendilerini savunmak için bir ordu talebinde bulunmak üzere, Hazar'da bulunan kağan'a mektup yazdılar. **S. 528** Bu nazik durumda, *Spatharios* Elias ve Bardanes (sürgüne gönderilmiş, fakat daha sonra Kefalonia'dan geri çağırılmış ve Kerson'da bulunan donanma ile birlikte olan) bile, isyan ederek ayaklandılar. Iustinianus bu olanları öğrendiği zaman, bir kaç *dromon* öncülüğünde, *Genikon*³⁰⁵ makamında bulunan, Suriyeli lakâplı, Patrici George ve 300 silahlı adamla birlikte, Trakya kumandanı Christopher ve vali John'u gönderdi. **§ 379** O, Toudounos ve Zailos'u, onların Kerson'daki evvelce sahip oldukları konumlarını yeniden elde etmeleri, bir elçi aracılığıyla kağan'dan özür dilediğini bildirmeleri ve Elinas ile Bardanes'i de kendisine geri getirmeleri talimatı ile birlikte onlara teslim etti. Bu adamlar Kerson üzerinden geçerlerken, Kerson şehri sakinleri onlarla müzakere etmeyi reddettiler. Ertesi gün şehrin askerleri, tek başlarına gelmeleri suretiyle, liderlerini kaleye davet ettiler ve kapıları kapattıktan sonra, *Genikon* makamında olan kişiyi ve valiyi kılıçtan geçirdiler; Toudounos, Zoilos ve 300 askerle birlikte bahsedilen kumandana gelince, onları Hazarlar'a teslim ettiler ve onlar daha sonra da kağan'a gönderildiler. Toudounos yolda ölü-rken, Hazarlar onun

³⁰³ Boğa Burcu Kuyruklu Takım Yıldızı. **A.g.e.**, s.530.

³⁰⁴ Yâni Kerson'daki Bizans kalesinin duvarı (Ç.N).

³⁰⁵ İmparatorluğun hazine dairesi. **A.g.e.**, s.691.

şerefine 300 askerle birlikte, kumandanı da öldürdüler. Ardından Kerson'un ve diğer kalelerin askerleri, Iustinianus için lanet okudular ve orada sürgünde bulunan Philippikos Bardanes'i imparator olarak ilân ettiler. Iustinianus bunları öğrendiği zaman, daha da fazla öfkeleni: Elias'ın çocuklarını annelerinin kucağında katletti ve onu [Elias'ın eşini], bir Hintli olan kendi aşçısı ile evlenmeye zorladı. Bunun ardından da, bir donanma filosu hazırlattı ve Bessos adı ile tanınan Patrici Mauros'u gönderdi. Ona, Kerson surlarını ve tüm şehri yıkması ve orada tek bir canlı kişi dahi bırakmaması talimatı ile bir koçbaşı ve diğer her türlü kuşatma cihazını da verdi. Ayrıca bu araçlar vasıtasıyla yaptıkları ile ilgili kendisine sık sık bilgi vermesini de istedi. Bu adam daha sonra, denizi geçti ve koçbaşıyla, Kentenaresios denilen kulenin yanı sıra, bitişiğindeki *Wild Boar* [Yaban Domuzu] denilen kuleyi de yerle bir etti, fakat Hazarların olay yerine gelmesi üzerine ateşkes yapıldı. Ardından Bardanes [Philippikos] kaçtı ve kağan'a sığındı. Hareketsizliğe mahkûm olan donanma filosu, imparatora geri dönmeye cesaret edemedi. Bu yüzden onlar da Iustinianus'a lanet okudular ve Bardanes'i imparator ilân ettiler. Onlar ayrıca kağan'dan, Philippikos'u kendilerine teslim etmesini rica ettiler. § 380 Kağan ise, onların hainlik etmeyeceklerine dâir güvence ile kişi başına bir altın ödenmesi konusunda ısrar etti; onlar bunu hemen kabul ettiler ve böylece imparatorları olarak Philippikos'u teslim aldılar. Donanma gecikmişti ve herhangi bir haber de gelmemiştir, Iustinianus bunun sebebini tahmin etti ve *Opsikion* bölgesi askerî birliğini ve *Thrakesian*³⁰⁶lardan oluşan bölüğü de yanına alarak, Kerson'daki durumu araştırmak için *Sinope*³⁰⁷'a kadar ilerledi. O, denizin karşısındaki bölgelerle ilgili istihbarat toplarken, Şehir [İstanbul] istikâmetinde seyreden donanmayı gördü ve bir aslan gibi kükreyerek kendisi de hızla Şehre doğru yöneldi. S. 529 Philippikos, ona yetişti ve böylece Şehri ele geçirdi, o [Iustinianus] ise, *Damatrys*³⁰⁸'de geldi ve orada askerleri ile birlikte ordugâhını kurdu. Philippikos derhal kendi adına, Patrici Mauros'u ve Strauthod lakâplı *Spatharios* John'u, Tiberius'a karşı gönderdi; ayrıca silahlı bir grupla birlikte Elias'ı da, *Damatrys*'de bulunan Iustinianus'a; ve diğer bir

³⁰⁶ Trakya Teması askerleri.

³⁰⁷ Bugünkü Sinop. Iustinianus'un, Kerson'daki durum hakkında haber almak için geldiği bu sâhil kasabasının adı, İstanbul Patriği Nikephoros'un Kroniğinde "Gingilissos" olarak geçmektedir. A.g.e., s.530.

³⁰⁸ Muhtemelen, Kayışdağı'nın doğusunda bulunan Samandra'ya atfedilmiştir. A.g.e., s.531.

askeri de, kaçtıktan sonra yakalanmış olan Barasbakourios'a karşı gönderdi. Maurous, adı geçen Strouthos ile birlikte *Blachernai*'ye doğru ilerledi ve onlar, Tiberius'u, büyük annesi Anastasia dışarıdaki *Bema*³⁰⁹da otururken³¹⁰, kendisini de, boynunu çevreleyen muskalar takmış bir halde, Meryem Ana mabedindeki sunak masasının küçük sütununu bir eliyle kavramış ve diğer eliyle de ahşap haç'ı tutarken buldular. İkincisi [yâni Tiberius'un ninesi Anastasia], Mauros'un ayaklarına kapandı ve torunu Tiberius'un hiçbir yanlış harekette bulunmadığını ileri sürerek, onu öldürmemeleri için yalvardı. Hattâ bu adamın ayaklarını tutarken ve gözyaşlarıyla ona yalvarırken Strouthos, Bema'nın içerisine girdi ve onu [Tiberius'u] zorla tutukladı. O, muskaları kendi boynuna takarken, ahşap haç'ı da ondan uzaklaştırdı ve sunağın üzerine yerleştirdi. Onlar, Kallinike bölgesinin yukarı tarafındaki arka kapıya doğru ilerlerken, kendisini soyarak kapı pervazına gerdikleri bir erkek çocuğunun, sanki bir koyunmuş gibi, boğazını kestiler ve onun, Paulina adı ile de bilinen Kutsal Anargyroi Kilisesinde yakılmasını emrettiler. Baş Patrici ve *Opsikion Comes*³¹¹i olan Barasbakourios da, tutuklandı ve öldürüldü. Elias'a gelince, o, askerleri ile birlikte *Damatrys*'e kadar gitti ve orada bulunan ordu ile bir görüşme gerçekleştirdikten sonra, Iustinianus'un tarafında olan askerlere yardım sözü verdi, onların tümü [Iustinianus'a bağlı askerler] dağılmıştı ve onlar, Philippikos'un tarafına katılmak suretiyle, kendisini yapayalnız bırakarak Iustinianus'u terketmişlerdi. § 381 Ardından, daha önce bahsedilen *Spatharios* Elias, hiddetli bir şekilde ona [Iustinianus] saldırdı ve boğazını yakalayarak, beline takmış olduğu hançerle onun kafasını kesti ve onu, *Spatharios Romanus* vasıtasıyla Philippikos'a gönderdi. Philippikos onu, aynı Romanus'un himayesi altında, Roma'ya kadar olan mesafedeki Batı ülkelerine gönderdi³¹².

³⁰⁹ Kiliselerin özellikle doğu tarafında bulunan yükseltilmiş platform. **A.g.e.**, s.689.

³¹⁰ Çünkü kadınlar mabedin içerisine alınmazlardı. **A.g.e.**, s.531.

³¹¹ Kont. Yine, imparatorluğa bağlı görev sahibi olan çeşitli memurlara verilen isimdir. Çoğulu ise, "Comites" şeklindedir. **A.g.e.**, s.690.

³¹² Muhtemelen teşhir için olsa gerektir (Ç.N).

§ 382

S. 531

A.M. 6204, M.S. 711/712

Bizans İmparatoru *Philippikos*³¹³ (2 yıl), 1. Yıl

S. 532

Bu tarihlerde Bulgarlar, gizlice *Philea*³¹⁴ yoluyla *Bosporus*³¹⁵, a doğru aktılar ve büyük bir katliam gerçekleştirdiler. Onlar, Şehre [Konstntinopolis'e] yakın olan mesafeye akın ettiler ve bu sırada ihtişamlı düğünler ile çok sayıda gümüş tabak ve diğer araç gereçlerle sunulan zengin ziyafetlerin gerçekleşeceği kutlamaları için suyun [Boğaz'ın] üzerinden karşıya geçmekte olan pek çok kişiyi şaşkına çevirdiler. Onlar, Altın Kapı'ya kadar ilerlediler ve Trakya'nın tamamını tahrip ettikten sonra, sayısız sığır ile birlikte sağ salim ülkelerine döndüler. Aynı şekilde Araplar da, *Mistheia*³¹⁶, yı ve diğer kaleleri işgal ettiler ve muazzam sayıda âile ve sayısız sığır ele geçirdiler.

§ 391

S. 541

A.M. 6209, M.S. 716/717

Bizans İmparatoru *Isaurian Leo*³¹⁷ (24 yıl), 1. Yıl

S. 542

Bu yıl içerisinde, menşe yeri *Germanikeia*³¹⁸—aslında *Isauria*³¹⁹—olan Leon [III], imparator oldu. Iustinianus birinci saltanatı sırasında onu ebeveynleri ile birlikte, Trakya'da bulunan *Mesembria*'ya uzaklaştırmıştı. Iustinianus'un ikinci defa imparator olduğu ve Bulgarlar ile birlikte yürüyüşe geçtiği zaman, Leon onunla

³¹³ 711-713 yılları arasında hüküm sürmüştür.

³¹⁴ Durusu adı ile de bilinen Terkos Gölü ve aynı isimle anılan köy. **A.g.e.**, s.533.

³¹⁵ Boğaziçi.

³¹⁶ Bugünkü Beyşehir. **A.y.**

³¹⁷ III. Leon (717-741). Hazar Leon lâkabıyla bilinen IV. Leon'un büyük babası, yani V. Konstantinos'un babasıdır.

³¹⁸ Maraş. **A.g.e.**, s.138.

³¹⁹ *Isaura* antik kentinin bulunduğu yer, günümüzde Konya ilinin Bozkır ilçesine bağlı Çağlayan kasabası dolaylarında kendini göstermektedir.

görüşmüş ve kendisine hediye olarak 500 koyun vermişti. Böylelikle gönlü alınan Iustinianus, onu derhal *Spatharios* olarak atadı ve kendisini yakın bir dostu olarak saydı. Bazı kıskanç kişiler onu, tacı elde etmeye çalışmakla suçladılar, fakat onlar, bu mesele hakkında yapılan soruşturmada sonra, iftiracılar olarak utanç verici bir şekilde ortaya çıkarıldılar. Ancak, o andan itibaren pek çok kişi tarafından bu söylenti yayılmaya başlamıştı. Şimdi Iustinianus, onu alenen incitmek istemiyordu, fakat ona karşı bir çeşit hoşnutsuzluk hissetmişti ve bir miktar para ile birlikte onu, Alanlar'ı Abhazya'ya karşı kışkırtması için *Alania*'ya göndermişti: zira *Saracener* [Araplar], Abhazya, *Lazica* ve Gürcistan'ın hâkimi olmuşlardı. O, *Lazica*'ya gittiğinde *Phasis*'te teminat olarak para bıraktı ve yanına birkaç yerli alarak, *Apsilia*'ya doğru ilerledi, Kafkasya Dağları'nı geçti ve *Alania*'ya ulaştı. Onu [Leon'u] ortadan kaldırmak isteyen Iustinianus, paranın *Phasis*'in dışına çıkarılmasına dâir talimatlar gönderdi. Bununla beraber Alanlar, *Spatharios*'u [Leon'u] büyük bir onurla karşıladılar ve onun söylediklerine itaat ederek, Abhazya'yı istilâ ettiler ve ele geçirdiler. Abhazyalıların Beyi, Alanlar'a derhal şu haberi gönderdi: “Tespit ettiğim gibi Iustinianus, bu adamdan daha büyük bir yalancıya sahip olmadı ki, o, komşularınıza ve bize karşı sizi tahrik etmek için gönderilmiş olabilir. O size, para vaadi hakkında dahi yalan söyledi; çünkü Iustinianus onun [paranın] uzaklaştırılmasına dâir talimatlar verdi. Bu adamı bize teslim edin ve eski dostluğumuz bozulmasın diye, size 3.000 altın para ödeyelim”. § 392 Alanlar da şöyle cevapladılar: “Biz bu adama sadece imparator ile olan dostluğumuzdan dolayı itaat ettik, paradan dolayı değil”. Abhazyalılar onlara, şu sözleri söyleyerek bir kere daha elçilerini gönderdiler: “Bu adamı bize verin ve biz size 6.000 altın para ödeyelim”. Abhazyalıların topraklarında keşif yapmak isteyen Alanlar, 6.000 altın parayı kabul edeceklerini ve *Spatharios*'u [Leon'u] teslim edeceklerini söylediler. Onlar, *Spatharios*'a herşeyi itiraf ettiler ve kendisine şunları söylediler: “Senin de gördüğün gibi, Bizans ülkesinin ana yolu kapanmıştır ve senin yolunda gidiş imkânın kalmamıştır. Daha doğrusu izin ver, seni teslim etme konusunda onlara ihânet edelim ve adamlarımızdan birini refakatçi olarak onlara gönderelim. Böylece onların topraklarına baskın yapmak, yakıp yıkmak ve seni memnun edecek şeyi gerçekleştirmek için onların dağ geçitleri hakkında bilgi elde edebiliriz”. Böylece Alan elçileri Abhazya'ya gittiler ve *Spatharios*'u teslim etme

konusunda anlaşarak, pek çok hediyeler aldılar. (Abhazyalılar) *Spatharios*'u ele geçirmek için altının tamamı ile, çok sayıda elçiyi bir kere daha [Alanlar'a] gönderdiler. **S. 543** Alanlar ise hemen *Spatharios*'a şöyle dediler: “Daha önce de söylediğimiz gibi, bu adamlar seni almak için geldiler ve Abhazyaya seni bekliyor. Biz onlara yaklaştığımız için, onların ülkelerine sürekli bir tüccar akışı olacaktır. Bu yüzden, amacımız ortaya çıkmasın diye, seni alenen teslim etmemiz gerekmektedir. Sen uzaklaşınca da, gizlice senin ardından askerlerimizi göndereceğiz ve Abhazyalılar'ı öldüreceğiz, askerlerimiz toplanıncaya kadar da seni gizleyeceğiz ve onların ülkelerini gizlice işgal edeceğiz”. Gerçekten de, teslim almak için gelmişlerdi. Abhazyalı elçiler önce *Spatharios* ve onun refakatçilerini teslim aldılar ve onları bağladıktan sonra da, çıkıp gittiler. Beyleri *Itaxes*³²⁰'in hâkimiyeti altında bulunan Alanlar, arkalarından hemen onlara yetiştiler ve *Spatharios*'u gizlerken, Abhazyalılar'ı öldürdüler. Ve (*Itaxes*), bir ordu toplayarak, Abhazyaya'ya karşı hareket etti; o, beklenmedik bir şekilde dağ geçitlerine sokularak çok sayıda esir ele geçirdi ve Abhazyalılar arasında hayli yıkım ve tahribata neden oldu. **§ 393** Iustinianus bu olanları, yâni verdiği talimatların para karşılığı olmadan gerçekleştiğini işittiği zaman, Abhazyalılar'a aşağıdaki mektubu gönderdi: “Eğer bizim *Spatharios*'u himaye ederseniz ve kendisine zarar vermeden ülkenizden geçmesini sağlarsanız, tüm suçlarınızı bağışlayacağız”. Onlar bu mektubu sevinçle karşıladılar ve Alanlar'a şu sözleri söyleyerek, bir kere daha elçilerini gönderdiler: “*Spatharios*'u bize teslim ettiğiniz takdirde, çocuklarımızı rehin olarak size vereceğiz, yâni biz onu Iustinianus'a kendi yolundan gönderebiliriz”. Fakat *Spatharios*, şu sözleri söyleyerek bunu kabul etmedi: “Tanrı, çıkabileceğim bir kapı açmaya gücü yetendir: çünkü Abhazyaya yoluyla yola çıkmayacağım”.

§ 398

S. 546

Bu kış Trakya'da çok şiddetli geçti, o kadar ki, donmuş kar altındaki toprak, yüz gün boyunca görülemedi. Netice olarak, düşman kuvvetleri çok sayıda at, deve ve diğer hayvanlardan kayıplar verdi. Bahar gelince *Souphiam*³²¹, Mısır'da inşa

³²⁰ Muhtemelen, bir İran-Ermeni unvanı olan *Vitaxa* (genel vali) dir. **A.g.e.**, s.547.

³²¹ Sufyân. **A.g.e.**, s.735.

edilmiş olan bir donanma filosu ile ortaya çıktı: o, savaş gemilerinin yanısıra, 400 adet de tahıl yüklü yük gemisine sahipti. Grek ateşi etkinliği hakkında bilgi sahibi olduktan sonra, *Bithynia*³²², yı geçecek şekilde yelken açtı ve diğer kıyılarda durmadan Kalos Agros Limanı'na geldi ve burada demirledi. § 397 Bundan kısa bir süre sonra da *Izid*³²³, Afrika'da inşa edilmiş olan diğer bir donanma filosu ile ortaya çıktı: o ise, 360 adet yük gemisi, bir silah deposu ve levazıma sahipti. O da, likit ateş [Grek Ateşi] hakkında aynı bilgiyi almıştı ve bu yüzden de, *Kartalimen*³²⁴, e kadar tüm yol boyunca Satyros'ta ve Bryas'ta limana girdi. Bu iki donanma filosunun Mısırlı olanı (-nın mürettebatı) derhal kendi aralarında müzakere ettiler ve gece vakti yük gemilerinin kayıklarını aldıktan sonra, Şehre [İstanbul'a] sığınmaya çalıştılar ve imparatora bunu bildirdiler; onlar bunu yaparken, *Hiereia*³²⁵, dan Şehre kadar tüm yol, [yâni] deniz, kereste ile³²⁶ kaplanmış gibi görünüyordu. İmparator, bu iki donanma filosunun körfezde³²⁷ gizlendiklerini, bizzat onların kendileri tarafından haberdar edildikten sonra, savaş gemilerine ve *bireme*³²⁸lere yerleştirdiği ateş taşıyıcı tüpler yaptırdı ve bunları donanma filolarına karşı gönderdi. Tanrı'nın yardımıyla, bütünüyle kutsanmış *Theotokos*'un şefaati sayesinde, düşman kuvvetleri olay yerinde batırıldı. Bizim askerlerimiz ganimet olarak düşmana ait araç gereçleri aldılar ve coşkulu bir zaferle geri döndüler. Buna ilâveten, *Mardasan*³²⁹ kendisine bağlı Arap ordusuyla birlikte *Pylai*'den itibaren, *Nicaea*³³⁰ ve *Nicomedia*³³¹, ya kadar baskın yaparken, Mardaties gibi imparatorluğa bağlı subaylar da, kendilerine bağlı piyade askerleriyle birlikte *Libos*³³² ve *Sophon*³³³, da gizlenerek aniden onlara saldırdılar ve onları darmadağın ettiler ve böylece onları bu bölgelerden çekilmeye zorladılar.

³²² Bitinya.

³²³ Emir Yezid.

³²⁴ İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan bugünkü Küçükyalı. Theophanes, a.g.e., s.548.

³²⁵ Kadıköy'ün banliyösüdür. A.g.e., s.714.

³²⁶ Kayıklardan dolayı (Ç.N).

³²⁷ Yâni İzmit Körfezi'nde. A.g.e., s.548.

³²⁸ Çift sıra kürekleri olan eski zaman kadırgası.

³²⁹ Bu ismin, diğer herhangi bir eserde kaydedildiği görülmemiştir. A.y; Bununla beraber muhtemelen, Taberî'nin eserinde geçen *Mesâde* adlı şahıs ile aynı kişidir. Khanoglan Hacıyev, "Mesleme b. Abdülmelik: Hayatı, Siyâsî ve Askerî Faaliyetleri", **Marmara Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, İstanbul, 2006, s.49.

³³⁰ İznik.

³³¹ İzmit. Marmara Denizi'nin doğu kıyısında yer alan şehir, M.Ö. 262 tarihinde Bitinya Kralı I. Nikomed tarafından kurulmuştur. Moses, a.g.e., s.43.

³³² İzmit'ten İznik'e giden yol üzerinde bulunmaktadır. Theophanes, a.g.e., s.548.

³³³ Bugünkü Sapanca'nın karşılığı olarak, aynı adlı göl ve dağ. A.y.

Böylelikle diğer tarafta bulunan sâhil şeridi kısa bir mühlet kazanmış oldu, böylece gemiler Şehrin dışına çıkabilirlerdi ve bol miktarda levazım sağlanabilirdi. Aynı şekilde balıkçı gemileri de, şehir surları ve adaların yakınında balık avlamaktan men edilmemiş oldular. Diğer taraftan Araplar, şiddetli bir kıtlıktan muzdarip oldular, bu yüzden de tüm ölmüş hayvanlarını, yâni atlarını, eşeklerini ve develerini yediler. Hattâ onların, ölmüş insanları ve mayaladıkları kendi dışkılarını fırınlarda pişirdikleri ve yedikleri söylenmektedir. Ayrıca öldürücü bir salgın hastalık onların üzerine çöktü ve onlardan, sayılamayacak kadar çok kişi can verdi. Üstelik Bulgar milleti de onlara karşı savaştı ve bu konular hakkında sağlam kaynaklardan bilgi alan bir kişinin ifadesine göre, 22.000 Arap katledildi. § 398 Aynı zamanda diğerlerinin de başlarına felaketler geldi ve onlar, Tanrı'nın ve bütünüyle kutsanmış olan Tanrı'nın Annesi Hz. Meryem'in bu şehri ve Hıristiyan İmparatorluğunu koruduklarını ve günâhlarımızdan dolayı kısa süreliğine cezalandırılmış olsak bile, Tanrı'dan samimiyetle istekte bulunanların büsbütün terkedilmediklerini, bu tecrübelerle öğrenmiş oldular.

§ 399

S. 551

A.M. 6211, M.S. 718/719

Leon [III], 3. Yıl

§ 400

S. 552

Bu yıl içerisinde Niketas Xylinites, Bulgar desteği ile Leon'a saldırmak düşüncesiyle onu Tervel'in yanına gitmesi için teşvik etti ve *Thessalonica*³³⁴ da bulunan Artemos'a bir mektup yazdı. Bunu yapmayı uygun bulan Artemos harekete geçti ve 50 *Centenaria*³³⁵ altın ile birlikte bir ordu temin etti. Bu şekilde hazırlanarak İstanbul'a doğru yürüyüşe geçti. Fakat Şehir kendisini kabul etmediğinden dolayı Bulgarlar, Leon için onu terkettiler ve son bahsedilen [yâni İmparator Leon]

³³⁴ Selanik.

³³⁵ 100 Libre'nin karşılığı olan ağırlık birimi olup, tekil hali "Centenarion" dur. Bu birim, genellikle altın paralar için kullanılmıştır. A.g.e., s.689.

tarafından uygun bir şekilde ödüllendirilerek ülkelerine geri döndüler. İmparator onu [Artemos'u], servetine el koyduğu Xylinites ile birlikte idam ettirdi: bu adam, kendisine bağlı *Magistros*³³⁶ idi ve çok zengindi. Aynı zamanda Bulgarlar, Artemios'un yakın arkadaşı olan Rendakis lakâplı Patrici Sisinnios'un kafasını kestiler ve yine onlar, Artemios ile birlikte idam edilmiş olan *Thessalonica* Başpiskoposunu da, imparator uğruna ele verdiler. § 401 Leon aynı şekilde, *Opsikion* Kontu olan Patrici Isoes'i, *Protoasekteris*³³⁷ Theoktiskos'u ve Sur Kumandanı Niketas Anthrax'ı da, Artemios'un destekçileri ve arkadaşları oldukları için idam ettirdi. Diğerlerini ise, burunlarını kestirmek ve mal varlıklarına el koymak suretiyle cezalandırdı.

§ 407

S. 563

A.M. 6220, M.S. 727/728

Leon [III], 12. Yıl

Bu yıl içerisinde, Hazar Hükümdarı olan Kağan'ın oğlu, *Media*³³⁸ ve Ermenistan'ı işgal etti. Ermenistan'da, ordusu ile birlikte katledeceği Arap kumandan *Garachos*³³⁹ ile karşılaştı. Ardından da Ermeniler'in ve Medler'in topraklarını yakıp yıkarak ve Araplar'a büyük bir korku salarak, ülkesine geri döndü.

A.M. 6221, M.S. 728/729

Leon [III], 13. Yıl

Bu yıl içerisinde, Masalmas [Mesleme]³⁴⁰ Türkler'in topraklarını istilâ etti. Onlarla savaştı ve her iki taraftan da çok sayıda can kaybı meydana geldi. Korkuya kapılan Mesleme, kaçtı ve Hazar Dağları yoluyla geri döndü.

³³⁶ Yüksek rütbeli bir makam. **A.g.e.**, s.692.

³³⁷ Yükseköğretim yöneticisi. **A.g.e.**, s.693.

³³⁸ Azerbaycan. **A.g.e.**, s.507.

³³⁹ Ermenistan'ın Arap valisi El-Cerrah b. Abdullah.

³⁴⁰ Emevi kumandanı Mesleme. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Hacıyev, **a.g.e.**, s.5-108.

§ 409

S. 567

A.M. 6223, M.S. 730/731

Leon [III], 15. Yıl

Bu yıl içerisinde, Mesleme *Türkiye*³⁴¹'ye saldırdı. Hazar Kapıları'na ulaştı ve korkarak geri çekildi.

A.M. 6224, M.S. 731/732

Leon [III], 16. Yıl

Bu yıl içerisinde İmparator Leon, oğlu Constantinus'u İskitler'in Hükümdarı olan Kağan'ın kızı ile nişanladı. **§ 410** Onu bir Hıristiyan yaparak, ona Irene adını verdi³⁴². O [Çiçek], Mukaddes Kitap'ı öğrendi ve böylelikle dinsiz kişileri kınayarak, inançlı bir şekilde yaşadı.

§ 425

S. 588

A.M. 6241, M.S. 748/749

*Constantinus*³⁴³, 9. Yıl

§ 426

Üçüncü İndüksiyon'un 25 Ocak günü, **S. 589** Hazar Kağanı'nın kızı İmparator Constantinus'un bir erkek çocuğunu dünyaya getirdi ve o [İmparator], ona Leon adını verdi.

³⁴¹ Yâni Hazar Kağanlığı topraklarına. Theophanes, **a.g.e.**, s.567.

³⁴² Hazar Kağanı'nın kızının asıl adının *Çiçek* olduğu tahmin edilmektedir. Theophanes, **A.g.e.**, s.568.

³⁴³ V. Konstantinos (741-775).

§ 429

S. 593

A.M. 6247, M.S. 754/755

Constantinus [V], 15. Yıl

İmparator Constantinus, *Theodosiopolis*³⁴⁴, ten ve *Melitene*³⁴⁵, den getirdiği Süryânî ve Ermenileri Trakya'ya naklettirdi ve *Paulician*³⁴⁶ların sapkınılığını, bunların aracılığı ile bu civarda yaydı. Diğer taraftan da, Şehrin [yâni İstanbul'un] nüfusu salgın hastalıklardan dolayı azalmıştı, adalardaki Hellas'dan ve güney bölgelerden âileler getirdi ve onları Şehir'de ikâmet ettirdi, böylece nüfusun artmasını sağladı. Aynı yıl Bulgarlar, inşa edilen kalelerden dolayı haraç istediler ve imparator onların elçilerine onur kırıcı bir şekilde muamele edince, onlar da, bir askerî sefer düzenlediler ve İmparatorluk Şehrine doğru ilerleyerek Uzun Sur'a kadar geldiler. S. 594 Ardından da, hayli tahribata yol açarak ve çok sayıda esir elde ederek, sağ salim ülkelerine geri döndüler³⁴⁷.

S. 596

A.M. 6251, M.S. 758/759

Constantinus [V], 19. Yıl

§ 431

İmparator, Bulgaristan'ı istilâ etti. *Beregaba Geçidi*'ne geldiğinde Bulgarlar onunla karşılaştılar ve onlar, orduya alınmış olan çok sayıda askerle birlikte, Patrici Leon, Trakya Teması'nın *Strategos*³⁴⁸u ve İmparatorluğun merasim ve dış işlerinden sorumlu olan diğer bir Leon'un da içlerinde bulunduğu, [İmparatorun] adamlarının büyük bir bölümünü öldürdüler. Böylece [İmparator], utanç verici bir şekilde geri döndü.

³⁴⁴ Erzurum. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s.65, 155.

³⁴⁵ Malatya. Theophanes, **a.g.e.**, s.445.

³⁴⁶ Paulikian öğretisi ve taraftarı. Bu öğretisi, Manicilikten türemiş düalist bir Ermeni tarikatıdır.

³⁴⁷ Ayrıca İmparator Constantinus'un, Bulgarlar'ı tâkip ettiği ve onların büyük bir kısmını öldürdüğü de rivayet edilmektedir. **A.g.e.**, s.594.

³⁴⁸ Tema kumandanı, yöneticisi. **A.g.e.**, s.693.

§ 432

S. 598

A.M. 6254, M.S. 761/762

Constantinus [V], 22. Yıl

S. 599

Bulgarlar ayaklandılar, hükümdar soyundan gelen beylerini öldürdüler ve hükümdarları olarak da, kötü niyetli bir adam olan 30 yaşındaki *Teletzes*'i getirdiler. Çok sayıda Slav kaçarak kendilerini *Artanas*³⁴⁹'a yerleştiren imparatora katıldı. İmparator, Karadeniz yoluyla bir donanma filosu—her biri 12 at taşıyan, sayıları 800'ün üzerinde olan yük gemileri—gönderdikten sonra, 16 Haziran günü Trakya'nın içlerine doğru yürüyüşe geçti. § 433 Teletzes, hem karadan, hem de denizden olmak üzere kendisine karşı başlatılan bu askerî seferi işittiği zaman, kendi tarafında savaşmaları için komşu milletler arasından 20.000 asker topladı ve onları istihkâm yerlerine konuşlandırdıktan sonra, kendini güvence altına aldı. İmparatorun tarafına gelince, o, *Anchialos* düzlüğünde ordugâhını kurdu. Teletzes, 1. İndüksiyon'un 30 Haziran'ında bir Perşembe günü, bir çok milletten oluşan çok sayıda askerle birlikte ilerleyerek geldi ve uzun süre devam eden çatışmada, her iki taraftan da çok sayıda can kaybı oldu. Teletzes hezimete uğratıldı ve kaçtı. Savaş, saat 5'ten itibaren akşama kadar sürdü. Bulgarlar'ın büyük bir çoğunluğu öldürüldü, sağ kalanların pek çoğu ele geçirilirken, kalanları da kaçtı. Bu zaferle birlikte sevinçle dolan imparator, halkın alkışları arasında, ordusu ile birlikte bütünüyle zırhlı bir şekilde, Bulgar esirleri ahşap prangalarla sürükleyerek girdiği Şehir'de, bir zafer kutlaması gerçekleştirdi. İmparator, son bahsedilenlerin [yâni Bulgar esirlerin], Altın Kapı dışındaki vatandaşlar tarafından kafaları kesilmek suretiyle, infaz edilmelerini emretti. İsyan başlatarak ayaklanan Bulgarlar Teletzes'i ona bağlı beyleri ile birlikte öldürdüler ve hükümdarları olarak da, eski beyleri *Kormesios*'un üvey kardeşi olan *Sabinos*'u getirdiler. Sabinos, hiç vakit kaybetmeden barış talebiyle imparatora bir elçi gönderdiği zaman Bulgarlar, bir toplantı çağrısında bulundular ve kendisine katiyyetle karşı çıkarak şöyle seslendiler, “Senin yüzünden Bulgaristan, Bizanslılar

³⁴⁹ Karadeniz kıyısında, Şile yakınlarında bulunmaktadır. A.g.e., s.599.

tarafından esir alınmak üzeredir". Bir isyanın baş göstermesi üzerine Sabinos, *Mesembria* kalesine kaçtı ve imparatorun tarafına geçti. Bulgarlar bu defa da, *Paganos* adlı diğer bir beyi başlarına getirdiler.

S. 600

A.M. 6255, M.S. 762/763

Constantinus [V], 23. Yıl

Bu yıl içerisinde, *Basrathon*³⁵⁰, da ve çölde yaşayan halk, *Abdelas*³⁵¹, a karşı iki erkek kardeşin³⁵² öncülüğünde ayaklandılar, o [Abdelas], onlara karşı (bir ordu) gönderdi ve 80.000 askerle birlikte onları öldürdü. Aynı yıl içerisinde Hazar Kapıları'nın dışına çıkan Türkler de, Ermenistan'daki halktan pek çok kişiyi öldürdüler, çok sayıda esir aldılar ve ülkelerine döndüler.

§ 434

Aynı yıl, Ekim ayının başlarından itibaren, sadece bizim topraklarımızda değil, aynı zamanda doğuda, kuzeyde, batıda ve hattâ soğuk havadan dolayı 100 millik bir mesafesinin otuz arşınlık [kübitlik] bir derinliğine kadar donmuş olan Pontus Denizi'nin kuzey kıyılarına kadar devam eden bölgede çok şiddetli bir soğuk görüldü. Aynı durum, Kuban Nehri, Dinyester, Dinyeper, *Nekropelai*³⁵³, nin yanında *Mesembria* ile *Medeia*³⁵⁴, ya kadar, geriye kalan kıyı boyu da dâhil olmak üzere, *Zighcia*³⁵⁵, dan Tuna'ya kadar hepsinin başına geldi. Bu donmuş yerlerin tamamının üzeri karla kaplandı ve yirmi arşın daha yükseldi, böylelikle deniz, karadan ayırt edilemez bir hale geldi. Barbarlar ve yerli hayvanlar bu buzun üzerinden, Hazar, Bulgaristan ve diğer bitişik ülkelerin istikâmetine doğru yürüyebildiler. Bu

³⁵⁰ Basra. **A.g.e.**, s.702.

³⁵¹ Arap lider Ebû Cafer el-Mansur (754-775). **A.g.e.**, s.594.

³⁵² Bu iki kardeşin biri, ölümü Hilkat Takvimine göre 6254 (M.S. 762) tarihinin altında kaydedilmiş olan Muhammed b. Abdullah, diğeri ise, Basra'yı ele geçiren ve 763 yılının Şubat ayı içerisinde cereyan eden savaşta mağlup olan İbrahim b. Abdullah'tır. **A.g.e.**, s.601.

³⁵³ Karkinite Körfezi. Kırım Yarımadası ile Dinyeper'in ağzı arasında bulunmaktadır. **A.g.e.**, s.500, 522.

³⁵⁴ Antik adıyla *Salmydessos*, bugünkü adı ile de, *Midye*. **A.g.e.**, s.602.

³⁵⁵ Genellikle *Zichia* veya *Zel(k)chia* şeklinde kullanılmaktadır (*Circassia*: Çerkesya). Karadeniz'in kuzeydoğu kıyısında bulunmaktadır. **A.y.**

buzlanmalar, aynı 2. İndüksiyon'un Şubat ayı içerisinde³⁵⁶, Tanrı'nın takdiri ile çok sayıda dağ gibi parçalara bölündüler, bu parçalar rüzgârların gücüyle *Daphnousia*³⁵⁷ ve *Hieron*³⁵⁸'a kadar sürüklendiler ve Boğaz yoluyla da Şehre kadar ulaştılar ve *Propontis*³⁵⁹, adalar ve *Abydos*'a kadar olan tüm kıyı boyunu doldurdular. **S. 601** Bunlar hakkında bizzat görgü tanığıyım, zira ben bunların (buzdağlarının) bir tanesine tırmandım ve benimle aynı yaşta olan yaklaşık otuz kadar erkek çocukla birlikte, onun üzerinde oynadık. Ayrıca benim, vahşi ve evcil olmak üzere, bazı hayvanlarım da öldü. Dileyen herkes, *Sophianai*³⁶⁰'den Şehre [İstanbul'a] ve *Chrysopolis*³⁶¹'ten *Aziz Mamas*³⁶²'a ve Galata'ya, karada olduğu gibi hiçbir engelle karşılaşmadan pekâlâ yürüyebildi³⁶³. Bu buzdağlarının bir tanesi, Acropolis rıhtımına çarptı ve onu parçaladı. Diğer büyük bir tanesi de, kıyı suruna çarptı ve onu kuvvetlice sarstı, böylelikle kıyıda bulunan evler de bu sarsıntıdan paylarını aldılar. **§ 435** Ardından [bu büyük buzdağı] üç parçaya bölündü ve Mangana'dan Boğaz'a kadar surların üzerine kadar yükselerek, Şehri kuşattı. Kadınlar, erkekler ve çocuklar, yâni tüm Şehrin tüm sakinleri bu olanları aralıksız izlediler ve ne diyeceklerini bilemeden, feryat figan ve gözyaşları içerisinde evlerine döndüler.

S. 602

A.M. 6256, M.S. 763/764

Bizans İmparatoru Constantinus [V] (35 yıl), 24. Yıl

Bu yıl içerisinde Türkler, yine Hazar Kapıları ve İberya'ya doğru yola çıktılar. Onlar Araplar ile savaştılar ve her iki tarafın da çok sayıda can kaybı oldu.

³⁵⁶ 764 yılı. **A.y.**

³⁵⁷ Sakarya Nehri'nin batı ağzında, Anadolu'nun kuzey kıyılarında küçük bir ada olan, bugünkü "Kefken Adası". **A.y.**

³⁵⁸ Boğaz'ın ağzına yakın bulunan Anadolu Kavağı. **A.y.**

³⁵⁹ Marmara Denizi.

³⁶⁰ Boğaz'ın Asya yakasında, aşağı yukarı bugünkü Çengelköy mevkiinde, II. Iustinus tarafından inşa edilmiş olan saray. **A.y.**

³⁶¹ Üsküdar. **A.g.e.**, s.396.

³⁶² Günümüzde Beşiktaş sınırları içerisinde bulunan, imparatorların yazlık ikâmetgâh olarak kullandıkları saray kompleksi.

³⁶³ İstanbul Boğazı'na gelen bu büyük buz kütleleri sayesinde Boğazın yürüyerek geçilebildiği ifade edilmektedir (Ç.N).

§ 436

S. 603

Aynı yıl Bulgaristan Beyi Paganos, kişisel bir görüşme talebinde bulunarak, imparatora bir elçi gönderdi. O, [görüşme] sözünü aldıktan sonra, *Boyar*³⁶⁴larıyla birlikte geldi. İmparator, koltuğuna oturduktan ve Sabinos³⁶⁵'u da yanına oturtuktan sonra, onları huzurunda kabul etti ve onları uygunsuz davranışları ve Sabinos'a karşı duydukları nefretten dolayı azarladı. Bu yüzden onlar, göstermelik bir barış anlaşması gerçekleştirdiler. İmparator bununla beraber, Bulgaristan'a gizli bir heyet gönderdi ve Trakya'da büyük tahribata sebep olan, *Severi*³⁶⁶ lider Sklavounos'u yakalattı. Aynı zamanda Hıristiyanlık inancından dönmüş bir kişi olan ve yine *Skamaroi*³⁶⁷ lideri olan Christianos da tutuklandı. Onlar, onun kollarını ve bacaklarını Aziz Thomas rıhtımında, doktorların huzurunda kestiler, insan vücudunun yapısını anlamak amacıyla onu, üreme organlarından göğüs kafesine kadar, canlı olarak parçalara ayırarak incelediler. Daha sonra da onu ateşe verdiler.

İmparator aniden Şehri terketti ve göstermelik barış anlaşmasından dolayı, savunmasız geçitler bularak³⁶⁸, Bulgaristan'ı *Tounza*³⁶⁹,ya kadar işgal etti. Karşılaştığı yerleşim yerlerini ateşe verdi ve herhangi bir cesur hareket girişiminde bulunamadan, korku içinde geri döndü.

³⁶⁴ Tarihi bir terim olan "Boyar" kelimesi, Rusya, Bulgaristan ve Romanya'da, hem soylulardan sadece ikinci dereceli prenslere verilen bir rütbe; hem de asilzâdelere verilen bir unvandır.

³⁶⁵ Yukarıda da bahsedildiği gibi Sabinos, Bulgarlar'ın Paganos'tan önceki beyleridir; aleyhine çıkan isyan sırasında İmparatorun yanına kaçmış, ardından da Bulgarlar kendilerine hükümdar olarak Paganos'u seçmişlerdir.

³⁶⁶ "Seberioi". Slav kabileleri ile ilgilidir. **A.g.e.**, s.604.

³⁶⁷ Tuna Nehri havzasında bulunan soyguncu çeteler. **A.y.**

³⁶⁸ Yâni, İmparator ile Bulgar Beyi Paganos arasında yapılan göstermelik barış anlaşmasına bağlı olarak, Bulgarlar, geçitleri savunma bakımından gevşek bırakmışlardır. Böylece İmparator, Bulgar topraklarını kolaylıkla istilâ etmiştir (Ç.N).

³⁶⁹ Tunca Nehri.

S. 604

A.M. 6257, M.S. 764/765

Constantinus [V], 25. Yıl

§ 437

S. 605

İmparator, 4. İndüksiyon'un 21 Haziran'ında Bulgarlar'a karşı yola çıktı ve tüm Temadan alınan birliklerle hazırlanmış olduğu 2.600 adet *chelandia*³⁷⁰ y1, *Achelos*³⁷¹ a sevketti. Bu gemiler sâhil boyunca karaya çekildikleri zaman, kuzeyden bir rüzgâr esti ve onların neredeyse tamamı parçalandı. Bu yüzden çok sayıda asker suda boğuldu, o kadar ki İmparator, ölmüş olanların toplanması ve gömülmesi için, balık ağlarının suya atılmasını emretti. 17 Temmuz gününde de, utanç verici bir şekilde Şehre geri döndü.

§ 439

S. 607

A.M. 6258, M.S. 765/766

Constantinus [V], 26. Yıl

§ 440

S. 608

Aynı İndüksiyon'un³⁷² 16 Kasım'ında, bir Slav olan saray görevlisi Niketas, imparatorun emriyle usûlsüz bir şekilde İstanbul Patrikliği'ne atandı. Burada bir kuraklık baş gösterdi, gökyüzünden bir çiğ tanesi dahi düşmediği gibi, Şehrin suyu da neredeyse tükendi. Sarnıçlar ve hamamların işletimleri devre dışı bırakıldı; hattâ eski zamanlardan beri kesintisiz fişkıran akan kaynaklar bile şimdi yetersiz kalmıştı. Bu olanları görmesiyle imparator, Herakleius zamanına kadar işlevini

³⁷⁰ Nakliyat gemileri. Kelimenin tekil hali, "Chelandion" şeklindedir. A.g.e., s.689; "Chelandion" adı ile bilinen gemi, her ne kadar savaşta kullanılması da düşünülerek dizayn edilmiş olsa da, bazı Grek tarihçiler onun, öncelikle taşımacılık için kullanıldığına inanmaktadırlar. Theotokis, a.g.e., s.138.

³⁷¹ "Anchialos" adı ile de bilinmektedir ve günümüzde, Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında bulunan "Pomorie" Şehridir. Theophanes, A.g.e., s.375, 383, 606.

³⁷² M.S. 766 yılında. A.g.e., s.609.

devam ettiren ve Avarlar tarafından tahrip edilmiş³⁷³ olan Valentinian'ın su kemerlerinin onarımını başlattı. O, Asya'dan ve Pontus'tan 1.000 taş-duvar ustası ve 200 sıvacı, Hellas'tan ve adalardan 500 toprak işçisi ve Trakya'dan bizzat kendisi 5.000 amele ve 200 tuğla dökücü usta getirmekle kalmadı, farklı yerlerden de zanaatkârlar topladı. O, Patricilerin biri de dâhil olmak üzere, onların başlarına şefler yerleştirdi. Bu çalışma bu şekilde tamamlandıktan sonra, Şehre [Bizans başkentine] su aktı.

§ 446

S. 616

A.M. 6265, M.S. 772/773

Constantinus [V], 33. Yıl

Bu yıl içerisinde Constantinus, 12. İndüksiyon'un Mayıs ayında, 2.000 nakliye gemisinden meydana gelen bir donanma filosunu Bulgaristan'a karşı gönderdi. **S. 617** Kendisi de kırmızı renkte bir imparatorluk filikasına bizzat yerleşti ve Bulgarların kendisi ile meşgul oldukları sırada, Temalara bağlı süvari birliklerinin kumandanlarının da Bulgaristan içlerine sokulabileceklerini ümit ederek onları dağ geçitlerinin dışında bırakıp, Tuna Nehri'ne girme niyetiyle yola çıktı. **§ 447** Bununla birlikte o, Varna'ya kadar gittikten sonra korkuya kapıldı ve şartları göz önünde bulundurarak geri çekildi. Bulgarlar da aynı şekilde, bu gelişmeleri gördüklerinde korktular ve barış talebinde bulunmak üzere bir boyar, bir de *Tzigatos*³⁷⁴ gönderdiler. İmparator onları dikkatle gözlemledikten sonra memnun oldu ve barış yaptı. Onlar [taraflar], birbirlerine yemin ettirdiler. Buna göre, ne Bulgarlar Bizans ülkesinin aleyhine ilerleyecekler, ne de İmparator Bulgaristan'ın içlerine sokulma planı yapacaktı. Onlar bununla ilgili olarak karşılıklı yazılı belgeler hazırladılar. İmparator, tüm Temalardan getirdiği askerî birlikleri, inşa ettirdiği kalelerde bıraktıktan sonra, Şehre geri döndü.

³⁷³ 626 yılında. A.y.

³⁷⁴ Bu kelimenin ne anlama geldiği çok açık olmamakla beraber, Kafkasya dili ile ilişki kurulduğunda, *djigit* = *cigit*, yâni yiğit = "savaşçı" anlamları ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Eski Bulgar kayıtlarında buna benzer bir unvan görülmemektedir. A.g.e., s.617.

11. İndüksiyon'un Ekim ayında İmparator, Bulgaristan'da bulunan gizli dostlarından, Bulgaristan Beyi'nin, *Berzitiya*³⁷⁵'yi ele geçirmeleri ve sakinlerini de Bulgaristan'a nakletmeleri için 12.000 kişilik bir ordu ile boyarlardan bazılarını göndermekte olduğu yönünde bir sevkiyat haberi aldı. Bu yüzden [İmparator], Bulgaristan'a karşı yola çıktığının bilinmemesi için (Bulgar Beyi'nin kendisine göndermiş olduğu elçilerle görüştüktan sonra ve onlar henüz Şehir'de iken), Araplar'a karşı bir askerî sefer girişiminde bulunmak üzereymiş gibi göstererek, malzemeleri ve imparatorluk maiyetini Boğaz'ın karşısına gönderdi. Elçileri yolcu ettikten sonra ve casusları aracılığıyla onların dönüşleri hakkında bilgi aldıktan sonra, ordusunu harekete geçirdi ve tüm hızıyla yola çıktı. Tema askerlerini ve *Thrakesian*³⁷⁶ları topladı ve *Optimati*³⁷⁷'yi de, toplamda 80.000 olan piyade taburuna kattı. O, *Lithosoria* adlı bir yere doğru yürüyüşe geçti ve borazanları çaldırmaksızın [yaklaşarak], büyük bir zaferle hezimete uğratacağı Bulgarlar'ın üzerine saldırdı. [İmparator V. Constantinus], bol ganimet ve çok sayıda esirle birlikte geri döndü ve büyük bir merasimle girmiş olduğu Şehirde zafer kutlamaları yapıldı. O, [Bulgarlarla] herhangi bir mukavemet görmeksizin karşılaştığı için, ayrıca savaşta katliam olmadığı ve Hıristiyan kanı dökülmediği için bu savaşa "muhteşem savaş" adını verdi.

S. 618

A.M. 6266, M.S. 773/774

Constantinus [V], 33. Yıl

Bu yıl içerisinde, Afrika'dan 280 adet kelle³⁷⁸ getirildi ve [bunlar] Suriye'de teşhir edildi.

Bulgarlar ile barışı zaten bozmuş olan imparator, bir kere daha büyük bir donanma filosu hazırladı. Ona, 12.000 süvari bindirdi ve donanma Temasına bağlı

³⁷⁵ Makedonya ile Arnavutluk sınırında bulunan yerleşim yeri.

³⁷⁶ Trakya Teması askerleri.

³⁷⁷ Müttefik kuvvetler. **A.g.e.**, s.692.

³⁷⁸ Muhtemelen infaz edilmiş olan Berberi isyancıların kelleleridir. Onların Yezid b. Hâtım tarafından yenilgiye uğratılmaları ise, 772 yılında gerçekleşmiştir. **A.g.e.**, s.618.

tüm kumandanlarla birlikte gönderdi. § 448 Kendisi ise, korktuğundan süvarilerle birlikte kaldı. Onlar *Mesembria*'ya ulaştıkları zaman, çok şiddetli bir rüzgâr esiyordu. Neredeyse tüm gemiler parçalandı ve çok sayıda asker can verdi. Bu yüzden de, eli boş olarak geri dönüldü. Bulgaristan Beyi *Telerigos*, kendisinin planlarının dostları tarafından imparatora duyurulduğunu tespit ettikten sonra, ona derhal şu mektubu yazdı: “Kaçmak ve senin yanına gelmek niyetindeyim. Kişisel dokunulmazlık hakkında bir söz ile birlikte, buradaki dostlarının isimlerini bana gönder ki, böylece ben onlara itimat edebileyim, onlar da bana yardım edebilsinler”. İmparator saf bir şekilde onların adlarını ona yazdı ve ardından hepsinin öldürüldüğü haberini aldı. İmparator bunu duyduktan sonra, uzun bir süre kır saçlarını yoldu.

S. 619

A.M. 6267, M.S. 774/775

Constantinus [V], 35. Yıl

Bu yıl içerisinde, 13. İndüksiyon'un Ağustos ayında, İmparator Constantinus, Bulgarlar'a karşı yola çıktı. Fakat Tanrı onu aciz bıraktı: o, bacaklarında ortaya çıkan kan çıbanları ile birlikte feci şekilde hasta düştü ve aşırı iltihaplanmadan dolayı da, hekimlerin bilemediği bir çeşit şiddetli hummaya teslim oldu. Bir sedye içerisinde hizmetkârlarının omuzları üzerinde taşınmak suretiyle, *Arkadioupolis*'e döndü. *Selymbria*'ya geldikten sonra ise, bir gemiye bindirildi ve 14. İndüksiyon'un 14 Eylül günü, *Round Castle*³⁷⁹'a ulaştıktan sonra İmparator, kendi filikasında şu şekilde bağırarak, berbat bir şekilde öldü: “Hayatta iken cehennem ateşine terkedildim!”; ve [son nefesinde], amansız düşmanı olduğu Tanrı'nın Annesi Kutlu Meryem Ana için ilahiler okunmasını istedi. O, babasının ölümünün ardından, 34 yıl, 2 ay ve 26 gün boyunca³⁸⁰ tek imparator olarak hüküm sürmüş oldu. Nitekim o, hayatının sonuna gelirken, çokça Hıristiyan kanı ile yaptığı gibi, şeytanların kendisini onlara feda etme çağrılılarıyla, kutsal kiliselere, hakikate ve tertemiz inanca zulmetmekle, üstelik keşişleri katletmek ve manastırlara gösterdiği saygısızlıkla,

³⁷⁹ “Kyklotion” adı ile de bilinmektedir ve Hebdomon, yâni bugünkü Bakırköy yakınlarında bulunmaktadır. A.g.e., s.619.

³⁸⁰ 18 Haziran 741 tarihinden itibaren. A.g.e., s.620.

âdeta murdar hale gelmişti: onun, kötülüğün her türlüsünde ulaştığı nokta, en az *Diocletianus*³⁸¹ ve eski zalim hükümdarlarındaki kadardı. Aynı ay içerisinde, Araplar'ın Hükümdarı Abdelas da vefat etti. § 449 Böylece, insan neslini eş zamanlı olarak yok eden iki vahşi canavar, Tanrı'nın takdiri ilahisi ile öldü ve onların mirasçıları olan oğulları Leon ve Madi, hâkimiyeti ellerine aldılar.

§ 463

S. 637

A.M. 6281, M.S. 788/789

*Constantinus*³⁸² ve *Irene*³⁸³, 9. Yıl

§ 464

S. 638

Trakya Teması kumandanı Philetos, *Strymon*³⁸⁴'a doğru yola çıktı ve gereken tedbirleri almadan ordugâhını kurdu. Bulgarlar aniden onun üzerine hücum ettiler ve onu ve diğer pek çoklarını öldürdüler.

§ 465

S. 640

A.M. 6283, M.S. 790/791

Bizans İmparatoru *Constantinus*³⁸⁵ (7 yıl), 1. Yıl

³⁸¹ Roma İmparatoru *Diocletianus* (284-304) hakkında detaylı bilgi için Giriş kısmına bakılabilir.

³⁸² VI. Konstantinos (780-797). V. Konstantinos'un ve Çiçek'in oğlu olan IV. Leon'un (775-780), yâni Hazar Leon'un oğludur. Bkz. Gregory, **a.g.e.**, s.194-198.

³⁸³ Atinalı Irene. Hazar Leon'un eşi ve saltanatı paylaştığı şu anki İmparator VI. Konstantinos'un annesidir. **A.g.e.**, s.195-198.

³⁸⁴ Bugünkü Bulgaristan topraklarından doğarak, Yunanistan toprakları üzerinden Ege Denizi'ne dökülen nehir ve çevresi.

³⁸⁵ İmparator VI. Konstantinos, 17 yıllık salatanatının ilk 10 yılını annesi Irene ile birlikte gerçekleştirmiş, 790 yılından itibaren de, 7 yıl boyunca tek başına iktidar sahibi olmuştur. **A.g.e.**, s.194-195.

§ 467

S. 641

Constantinus, Nisan ayı içinde Bulgarlar'a karşı askerî bir sefer düzenledi ve Aziz George Nehri yoluyla *Probaton*³⁸⁶ a kadar ilerledi. O [İmparator], Bulgar Beyi *Kardamos* [Kardam] ile karşılaştı ve akşam vakti cereyan eden küçük bir çarpışmanın ardından, Bizanslılar cesaretlerini kaybederek gece vakti kaçtılar ve utançverici bir şekilde geri döndüler. Bulgarlar da korkuya kapılarak geri çekildiler.

S. 642

A.M. 6284, M.S. 791/792

Constantinus, 2. Yıl

S. 643

İmparator, Temmuz ayı içerisinde Bulgarlar'a karşı askerî bir sefer gerçekleştirdi ve *Markellai*³⁸⁷ Kalesini inşa ettirdi; 20 Temmuz'da da, Bulgar Beyi Kardamos, kuvvetleri ile birlikte ilerleyerek istihkâm yerlerinde konuşlandı. Yalancı kâhinler tarafından zafer kazanacağına dâir ikna edilen ve öfkeyle burnundan soluyan İmparator, herhangi bir plan yapmadan, düzensiz bir şekilde savaşa girdi ve ağır bir yenilgi aldı. § 468 Çok sayıda asker kaybettikten sonra, Şehre [İstanbul'a] doğru geri kaçtı, sadece sıradan askerleri değil, aynı zamanda otorite sahibi şahsiyetlerini de kaybetti. Bunların arasında, *Magistros* Michael, *Patrici* Bardas, *Protospatharios*³⁸⁸ Stephen Chameas, eski *Strategoi*³⁸⁹ den olan olan Niketas ve Theognostos ile imparatorun kazanacağına kehanette bulunan yalancı kâhin, yâni yıldız falcısı *Pankratios*'un yanısıra, İmparatorluğun hizmetinde bulunan çok sayıda asker de bulunmaktaydı. Bulgarlar, maiyetin tamamını, yâni imparatorun tüm techizatları ile birlikte, çadırı, parası ve atlarını da ele geçirdiler. Şehirde bulunan [yâni başkentte] piyade taburu [askerleri] toplandı ve onlar eski Sezar Nikephoros'u

³⁸⁶ Bulgarca eski adı "Provadija" olan, günümüzde Edirne ilinin Lalapaşa ilçesine bağlı "Sinanköy" adlı köydür. Theophanes, **a.g.e.**, s.642.

³⁸⁷ Markeli. Günümüzde Bulgaristan'ın Burgaz vilayetine bağlı Karnobat yakınlarında bulunmaktadır. Uwe Fiedler, "Bulgars in the Lower Danube Region", **The Other Europe in the Middle Ages, 450-1450 (Avars, Bulgars, Khazars and Cumans)**, Vol.II, Leiden-Boston, 2008, p.198.

³⁸⁸ Evvelce imparatorların özel muhafız birliğinde görev yapmış olan kişilere verilen, İmparatorluk hiyerarşisinde yüksek bir unvan ve makam. Theophanes, **a.g.e.**, s.693.

³⁸⁹ Tema kumandanları. **A.g.e.**, s.693.

emeklilikten çıkartarak getirmeye ve kendisini imparator yapmaya karar verdiler. Bu meseleden haberdar olan Constantinus, büyükbabası Constantinus'un oğullarının hepsinin derhal *Aziz Mamas*'a getirilmelerini emretti: o, Nikephoros'un gözlerini kör ettirirken Christopher, Niketas, Anthimos ve Eudokimos'un da dillerini kestirdi. Bunlarla birlikte o, Staruakios (bahsedilen Patrici) ve annesinin rica etmeleriyle ikna olan, daha önce de adı geçen Patrici Alexios'un gözlerini de kör ettirdi, yâni eğer İmparator onun gözlerini kör etmeseydi, onlar onu imparator olarak seçeceklerdi. Bu şahısların cezalandırılmaları, 15. İndüksiyon'da, Ağustos ayında, bir Cumartesi günü saat 9'da gerçekleştirildi. Fakat Tanrı'nın adaletinin, bu haksız hareketi intikâmsız bırakması çok da uzun sürmedi: zira beş yıllık bir aradan sonra, aynı ay içerisinde ve yine bir Cumartesi günü aynı Constantinus'un gözleri kendi annesi tarafından kör edildi.

§ 470

S. 646

A.M. 6288, M.S. 795/796

Constantinus, 6. Yıl

Bulgar Beyi Kardamos [Kardam], “Bana haraç ödeyin, aksi takdirde Altın Kapı'ya kadar geleceğim ve Trakya'yı yakıp yıkacağım” diyerek, imparatoru tehdit etti. İmparator ona, bir mendile sarılmış bir miktar at dışkısı gönderdi ve şöyle dedi, “Sana yakıştığı için böyle bir haraç gönderdim. Sen yaşlı bir kişinin ve buraya gelmek için bütün yolu katederek zahmet çekmeni istemiyorum. Bunun yerine ben *Markellai*'ye geleceğim ve seni çıkaracağım. O vakit ne olacağına Tanrı karar verir”. İmparator, Asya Temasına talimatlarını gönderdikten sonra ordusunu topladı ve *Versinikia*³⁹⁰ya kadar ilerledi, bu sırada Kardamos, *Avroleva*'nın ormanlık alanına kadar ilerlemişti, fakat cesaretini kaybetti ve ormanın içinde kaldı. İmparator, askerlerini cesaretlendirdi ve *Avroleva*'nın ağaçsız bölgesine kadar yürüdü ve Kardamos'a on yedi gün boyunca karşı koydu. Bununla beraber o [Kardamos], savaşmayı göze alamadı ve ülkesine doğru geri kaçtı.

³⁹⁰ Asıl konumu bilinmemekle beraber, Edirne'nin kuzey tarafına düşmektedir. Theophanes, a.g.e., s.647.

§ 482

S. 663

A.M. 6299, M.S. 806/807

*Nikephoros*³⁹¹, 5. Yıl

Bu yıl içeisinde Nikephoros, Bulgarlar'a karşı askerî bir sefere çıktı. *Adrianople*'a geldiğinde, kendisine karşı İmparatorluk subayları ve piyade taburu tarafından planlanmış olan bir isyanın haberini aldı ve böylece, çoğunluğunu sürgün, haciz ve kırbaç cezası verdiği kişilerin oluşturduğu kendi vatandaşlarından intikâm almanın dışında, hiçbir başarı sağlayamadan eli boş olarak geri döndü. **§ 483** O ayrıca, yıllık vergi yoluyla onlardan önemli bir miktar altın elde edebileceğini düşünerek, tüm mültecileri ve yabancı uyrukluları yakalayıarak toplaması ve onları Trakya'ya taşınması göreviyle, Anemas lakâplı *Spatharios* Bardanios'u gönderdi, bu adam, İsa Mesih için değil de, çok sevdiği altın için her şeyi yapan biri idi.

§ 484

S. 664

A.M. 6301, M.S. 808/809

Nikephoros [I], 7. Yıl

S. 665

Aynı yıl içerisinde *Strymon*'da bulunan ordusundaki [yâni bu bölgede bulunan Bizans ordusu] askerleri maaşlarını aldıkları sırada Bulgarlar üzerlerine saldırdılar ve 1.100 Libre altın ele geçirdiler. **§ 485** Onlar, Tema kumandanları ve subayları ile birlikte çok sayıda asker katlettiler. Diğer Temalardan katılan pek çok garnizon kumandanının tamamı da orada can verdi. Bulgarlar, ordugâhta ne varsa hepsini aldılar ve geri çekildiler. Aynı yılın Paskalya Yortusu öncesinde, Bulgarlar'ın lideri *Kroummos*³⁹² [Krum Han] kuvvetlerini, sahte bir teslimiyetle³⁹³ ele geçirdiği

³⁹¹ I. Nikephoros (802-811).

³⁹² 802 yılından 13 Nisan 814 gününe kadar Tuna Bulgar Devleti'nin hükümdarı olan Krum Han. Vasil Nikolov Zlatarski, "Krum Han", **GAAD**, çev. M. Türker Acaroğlu, S.10-11, İstanbul, 1981-1982, s.125, 138.

³⁹³ Yâni, Sahte Ricat olarak da bilinen "Turan Taktiği" (Ç.N).

*Serdica*³⁹⁴, ya karşı hazırladı ve çok sayıda sivil vatandaş hesaba katılmazsa, 6.000 Bizans askerini katletti. Nikephoros, *Saviour's Passion*³⁹⁵ haftasının Salı gününde³⁹⁶, ona [Krum'a] karşı savaşmaya gidecekmiş gibi hareket etti, fakat kayda değer herhangi bir başarı elde edemedi. Katliamdan kaçmayı başaran [Bizanslı] subaylar, kendisinden dokunulmazlık sözü talep ettiklerinde o, bunu vermeyi reddetti ve böylece onları düşmanın tarafına geçmeye mecbur bıraktı. Nikephoros, yapmış olduğu büyük haysiyetsizliğe ilâveten, Paskalya Yortusu'nu Krum'un karargâhında kutladığına dâir, İmparatorluk Şehrini kutsal yemin yoluyla inandırmaya çalıştı. **S. 666** O [Nikephoros], *Serdica*'yı yeniden ele geçirmeyi arzu etti, fakat ordunun buna karşı çıkmasından korkarak, Tema kumandanlarına ve subaylarına, imparatorun yeniden harekete geçmesine destek vermeleri konusunda erleri ikna etmeleri gerektiğini bildirdi. Fakat askerler bunu, imparatorun kötü idâresinden dolayı düzenlenen bir entrika olduğu şeklinde anladılar ve hem ona, hem de kendi subaylarına karşı, saat 6'da ayaklandılar. Kendi subaylarının çadırlarına saldırdılar ve onları yıktılar, İmparatorluk (çadırına) doğru ilerleyerek, bundan böyle onun sonsuz hırsına ve kötü kişiliğine katlanamayacaklarına dâir yeminler ederek, kendisine hakaretler yağdırdılar ve lanet okudular. Bu ani isyan ile dehşete düşen [İmparator Nikephoros] masadan kalktı ve öncelikle, yeminlerle ve inandırıcı savunmalarla, Nikephoros ve Peter adlı Patriciler aracılığıyla orduyu sakinleştirmeye çalıştı. Biçareler, bir parça sakinleşerek, bu hareketlerini terkettiler ve sanki bir deprem ya da kuraklık yaşanıyormuş gibi, "Tanrım, merhamet et!" diye bağırarak, bir tepeye çekildiler. Her daim kötü işler için hazır vaziyette bulunan imparator, gece vakti gizli hediyeler vererek subayların çoğunu kandırdı ve ertesi sabah askerlerin arasında belirdi. Onlara her türlü yardımseverliği cömertçe yapacağını ve çocuklarına aynı eşit muamele yaparak özen göstereceğine³⁹⁷ dâir yemin edip, onlarla konuştu. **§ 486** O [İmparator], Salibaras lakâplı, Patrici ve *Promoskrinios*³⁹⁸ Theodosius'u, karşılıklı beyanlar yoluyla isyancıları tespit etmesi için görevlendirdikten sonra, hiç vakit kaybetmeden İmparatorluk Şehrine geldi. Ordu dönüş yolunda ilerlerken, onlara

³⁹⁴ Sofya.

³⁹⁵ İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi.

³⁹⁶ 3 Nisan. Theophanes, **a.g.e.**, s.667.

³⁹⁷ İmparator burada askerleri ikna etmeye çalışırken, çocuklarını da en az onlar kadar sevdiğini ifade etmek istemiştir. **A.y.**

³⁹⁸ İmparatorluğa bağlı, yolsuzlukları önleme dairesi başkanı. **A.g.e.**, s.693.

maaşlarını ödeyecekmiş gibi hareket etti, fakat bunun yerine onların büyük bir çoğunluğunu kırbaçlama, kafasının tepesini tıraş etme³⁹⁹ ve sürgün cezalarıyla *Aziz Mamas*'ta cezalandırdı ve yeminlerine karşı gelen geriye kalanları da *Chrysopolis*'e naklettirdi. Onlar, talihsizliklerinden dolayı, Boğaz'ı "Cehennem Nehri" olarak adlandırdılar.

§ 488

S. 671

A.M. 6303, M.S. 810/811

Nikephoros [I], 9. Yıl

§ 489

S. 672

Aynı 4. İndiction'un Şubat ayında, *Lent*⁴⁰⁰'in ilk Cumartesi günü *Saracener* [Araplar], Ermenistan Bölgesi Teması kumandanı Leon'a, tam da kendisine ait Tema'nın maaşlarını ödediği sırada, *Euchaita*'da baskın yaptılar ki, onlar, askerlerinin büyük bir kısmı ile birlikte bu Tema'yı ele geçirdiler. Maaşların toplam değeri 13 *Talent*⁴⁰¹, yâni 1.300 Libre altın idi. Hattâ Nikephoros, buna rağmen açgözlülüğünden vazgeçerek, kınamayı kabul etmedi. *Phalaris* ve *Midas*'dan daha açgözlü biri olan yeni *Ahab*⁴⁰²'in, oğlu Staurakios ile birlikte Bulgarlar'a karşı silahlanması, pek çok kâhin tarafından doğru bulunmadı. Mayıs ayında İmparatorluk Şehrinden yola çıkarken, *Genikon Logothete*⁴⁰³ makamının sahibi Patrici Niketas'a, kiliselerin ve manastırların vergilerini artırmasını ve yüksek rütbeli kimselerin ev halklarından sekiz yıllık birikmiş [vergi] borçlarını⁴⁰⁴ ısrarla istemesini emretti. Buna karşı hayli ağlayıp sızlananlar oldu. Ona bağlı inançlı memurlardan bir tanesi, yâni Patrici Theodosius Salibaras'tan bahsediyorum, ona karşı şunları söyleyerek yakındı: "Herkes bize karşı, ey efendimiz, bu ikna sürecinde düşüşümüzden zevk alacaksınız,

³⁹⁹ Katolik Papazlar gibi.

⁴⁰⁰ Paskalya Yortusu öncesi büyük perhiz dönemi.

⁴⁰¹ 100 Libre'ye karşılık gelen eski bir para birimi. **A.g.e.**, s.694.

⁴⁰² Antik İsrail Kralı. Burada İmparator Nikephoros açgözlülüğü bakımından Ahab'a benzetilmiştir.

⁴⁰³ İmparatorluğun hazine dairesi başkanlığı. **A.g.e.**, s.691.

⁴⁰⁴ Yâni, İmparator Nikephoros, tahta çıkışından itibaren oluşan ve ödenmeyen borçları almasını emretmiştir. **A.g.e.**, s.676.

diye bağırp çağırıyorlar”. § 490 O da şu cevabı verdi: “Tanrı benim kalbimi de Pharaoh’unki gibi taşlaştırmış olsaydı, benim tebaamın başına iyi şeyler gelebilir miydi? Ey Theodosius, Nikephoros’tan, gördüğünden başka hiçbir şey bekleme”. Tanrı şahidimdir ki, bu yazarın, Theodosius’un ağzından bunlar gibi pek çok sözcük işittim. Böylece, sadece Trakya’dan değil, aynı zamanda, yoksul erkekleri (bu zavallılar, kendilerini askere aldığı için ona [İmparator Nikephoros’a] lanet okuyorlardı) kendi paralarıyla sapan ve sopalarla silahlandırmanın yanında, Asya Temasından topladığı askerleri de katarak, askerî kuvvetlerini bir araya getirdikten sonra, Bulgarlar’a karşı ilerledi. *Markellai*’ye gelen bu muazzam kalabalıkla savaşan Krum, barış talep etti. Fakat İmparator, kötü niyeti ve kendisiyle aynı fikirde olan danışmanlarının önerileriyle, bunu reddetti. O, sabırsızca atılarak, bu geçilmez topraklarda tedbirsiz bir şekilde pek çok dolambaçlı yolu katettikten sonra, 20 Temmuz’da Bulgaristan’a girdi, sık sık şu sözleri tekrarlıyordu, S. 673 “Kim gidecek ve Ahab’ı kandıracak? O, kendi irâdesi dışında çekilmiştir, yâni bu, Tanrı veya İblis tarafından gerçekleştirilmiştir”. Onun [İmparatorun] Bulgaristan’a girişinin öncesinde, gözde hizmetkârı Byzantios, İmparatorluk kıyafetlerini ve 100 Libre altını yanına alarak, *Markellai*’den Krum’un yanına kaçtı. Onun bu kaçıışı, pek çok kişi tarafından Nikephoros için bir uğursuzluk olarak kabul edildi. Onun, ilk karşılaşmasının ardından üç gün boyunca başarılı olduğu görüldü, fakat onun zaferi, başarıyı bahşeden Tanrı’ya adanmamıştı; bunun yerine o [İmparator], sadece iyi bir şans [dilemiş] ve Staurakios⁴⁰⁵,un kararını beyan etmişti ve istilâya karşı çıkan subaylara karşı tehditler savurmuştu. O, bilinçsiz hayvanların, bebeklerin ve her yaştan kişilerin acımasızca katledilmesini, kendi vatandaşlarının cesetlerinin gömülmeden bırakılmasını ve ganimetlerin de dikkatli bir şekilde toplanmasını emretti. Ayrıca, Krum’un hazinesini kilitleyerek mühürledi ve onu, kendisine aitmiş gibi güvence altına aldı. Ganimetlere elini süren askerlerin ya kulaklarını ya da vücutlarının diğer bir parçasını kesti. O, Krum’un “*court* [yurt: çadır]” olarak adlandırılan [evini] ateşe verdi, bu sırada Krum o kadar aciz kalmıştı ki, şöyle haber gönderdi: “İşte, sen kazandın. Bu yüzden, arzu ettiğin ne varsa al ve buradan barış içinde ayrıl”. Fakat barış düşmanı [yâni Krum], barışa izin vermedi. Bu duruma çok

⁴⁰⁵ İmparator Nikephoros’un oğlu.

hiddetlendi ve ahşap çitlerle çevrili ülkesinin giriş ve çıkış noktalarının emniyete alınmasını emretti. Nikephoros bunun farkına vardığında, beklenmedik bir şekilde şaşkına döndü ve ne yapacağını bilemez bir halde etrafta gezindi. Maiyetine, şu sözlerle felaketin yaklaştığını haber verdi: “Kanatlanmış olsak bile, hiç kimse kaderinden kaçabileceğini düşünmesin”. Bu hareketler iki günü, yâni Perşembe ve Cuma günlerini aldı. § 491 Cumartesi gecesini, silahlı birliklerin çıkarttıkları kargaşa Nikephoros, maiyeti ve çevredeki herkes tarafından işitildi. Herkesi korku sardı. Barbarlar gün doğmadan önce Nikephoros’un ve kumandanlarının çadırına saldırdılar ve kendisini hunharca öldürdüler. Kurbanları arasında Patrici Aëtios, Patrici Peter, Patrici Sisinnios Triphylles, Patrici Theodosius Salibaras (ki, kutlu Irene’nin hayli üzüntü ve sıkıntı yaşamasına neden olmuştu), Patrici *Prefect*⁴⁰⁶, Küçük Asya Teması kumandanı Patrici Romanus ve diğer pek çok *Protospatharios* ve *Spatharios* da bulunmakta idi, hanedan *Excubitor*⁴⁰⁷ları, İmparatorluğun Nöbetçi *Drungarios*⁴⁰⁸ları, Trakya Teması kumandanı, Temalara bağlı çok sayıda subay ve sayısız denilebilecek çoklukta asker de dâhil olmak üzere, Hıristiyan âleminin gençliği yok edildi. İmparatorluk araç gereçleri gibi, silahların da tamamı kaybolmuştu. Hıristiyanlar, hiç bir ağıtın yeterli olmadığı o günkü kötü olayları, başka bir zamanda tecrübe etmiş olamazlardı. Bu olanlar, 4. İndüksiyon’un 26 Temmuz’unda gerçekleşti.

Krum, Nikephoros’un kafasını kesti ve bizi rezil etmek için, onu bir direğin üzerinde birkaç gün boyunca asılı tutarak karşısına gelen kabilelere bu şekilde teşhir etti. S. 674 Bunun ardından, kafatasını boşalttı, gümüşle kaplattı ve Slav kabile reislerine gururlanarak ondan içki ikram etti. O gün içinde, o kadar çok dul kadın ve yetim bırakılmıştı ki⁴⁰⁹, böyle şiddetli bir matem içindeyken, Nikephoros’un katledilmesi pek çok kişi için âdeta bir teselli gibi görünmüştü. Hayatta kalanların hiçbiri, onun katledilme şeklini tam olarak tarif edemediler; hattâ bazıları onun,

⁴⁰⁶ Muhtemelen İstanbul valisi. **A.g.e.**, s.676.

⁴⁰⁷ İmparatorluk muhafızlarının seçkin bir kıtasına mensûp muhafız. **A.g.e.**, s.691.

⁴⁰⁸ Tabur büyüklüğündeki bir askerî birlik kumandanı olan “Drungus”un emri altındaki asker. **A.g.e.**, s.690.

⁴⁰⁹ Nikephoros’un ölümünün ardından Bizans İmparatoru olan Michael, Bulgaristan’da öldürülen askerlerin dul eşlerine 500 Libre altın bağışlayacaktır (saltanatının ilk yılında, yâni 811-812’de). **A.g.e.**, s.677.

yenildiği zaman Hıristiyanlar tarafından taşa tutulduğunu iddia ettiler. Onun kadın/kadınsı hizmetkârlarına gelince (birlikte yattığı kişiler), bazıları ateş çukurunda, onunla birlikte olan diğerleri ise, kılıçla öldüğünü [söylüyorlardı]. Hıristiyanlar, hiçbir zaman diliminde, onunkinden daha acı veren bir idâreyi tecrübe etme talihsizliğini yaşamadılar. O, açgözlülükte, çapkınlıkta ve barbarca zulmüyle tüm seleflerini geride bırakmıştı. Her şeyi ayrıntılı bir şekilde açıklamak, bizim için zahmetli bir iş ve gelecek nesillere, inanamayacakları bir hikâye meydana getirmek olurdu. § 492 Atasözünün de ifade ettiği gibi, kumaş, kenarına göre değerlendirilir⁴¹⁰.

§ 493

S. 677

A.M. 6304, M.S. 811/812

Bizans İmparatoru *Michael*⁴¹¹ (2 yıl), 1. Yıl

§ 495

S. 679

Michael, 7 Haziran günü Bulgarlar'a karşı yola çıktı ve *Tzouroluon*'a kadar kendisine [eşi] *Prokopia* tarafından eşlik edildi. Bulgar lider Krum, *Debeltos*⁴¹²'u kuşatarak ele geçirmiş ve Piskoposları ile birlikte kendisine sığınan sakinlerini de, başka bir yere naklettirmişti. Bunu tâkiben, imparatorun kötü danışmanlarının büyük sapkınlığından dolayı, ordu ve özellikle de, *Opsikion*'un ve Trakya'nın Tema birlikleri, bir ayaklanma çıkarttılar ve hakaretler savurdular. Michael onları hediyelerle ve öğütlerle yatıştırdı ve böylece onların seslerini alçalttı. § 496 Bulgarlar, [Bizans] askerî kuvvetlerinin savaş korkusuyla isyan ettikleri ve garnizon vazifelerinde kargaşa oluşturdukları haberlerini alınca, kuvvetlerini Trakya'ya ve Makedonya'ya naklettiler. Bu sırada Hıristiyanlar, *Anchialos*'u ve *Beroia*⁴¹³'yü terkettiler ve kendilerini tâkip eden hiç kimse olmamasına rağmen kaçtılar;

⁴¹⁰ Bu atasözü, “kenarına bak bezini al” atasözü ile aynı anlamı taşıyor gibi görünmektedir (Ç.N).

⁴¹¹ I. Mikâil Rangabe (811-813).

⁴¹² Burgaz Körfezi yakınlarında bulunan “Deultum” adlı antik kent. A.g.e., s.681.

⁴¹³ Günümüzde Bulgaristan toprakları içerisinde bulunan ve Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra “Eski Zağra” adını alan, fakat 1870 yılında şehirde Piskoposluk kurulmasıyla, adı, Bulgarca karşılığı olan “Stara Zagora” olarak değiştirilen çok eski bir yerleşim yeridir. Makedonya'da da Beroia adlı bir yer bulunmaktadır ve genelde Trakya'daki ile karıştırılmaktadır (Ç.N).

Philippoupolis ve *Philippi*'de olduğu gibi, *Probaton Kalesi*'nde, yâni *Nikaia*⁴¹⁴, da ve daha pek çok kalede de aynısı oldu. Bu fırsatı ele geçirdikten sonra *Strymon*'da yaşayan bu göçmenler, tekrar kaçtılar ve kendi memleketlerine döndüler. Bu, Nikephoros'un çılgınlığının uyarıcısı olan ilahî gazabın bir işreti idi: netice olarak, onun, kendisiyle gurur duyduğu sözde başarıları, çabucak yok olup gitti. Şimdi pek çok asker arasında yaygın olan şeytanî kuramları tenkit etmeye yaklaşmayanlar, yâni sapkınlıkları iyice yayılan Tanrı düşmanları *Paulician*'lar, *Athinganoi*⁴¹⁵, İkonoklastlar ve Tetraditai (Ben zina ve evlilik dışı çapkınlıktan, yalancı şahitlikten ve kardeş kavgasından, açgözlülük ve diğer günâhlardan bahsetmeye imtina ediyorum [Theophanes'in ara sözüdür]), kutsal ikonlara ve Manastır geleneğine karşı dil uzatmaya ve Constantinus'u, iğrenç ve defalarca yenilen biri olarak anlatmaya başladılar, çünkü o, (bu alçaklar saygısızca bunları iddia etseler de), dindarlığı sayesinde Bulgarlar üzerinde zaferler elde etmişti. Bunların benzerleri İmparatorluk Şehrinde buldukları sırada, Ortodoksluk inancını yıkmak için silahlandılar, üstelik bir Ekümenik Konsil'in sonrasında. Onların ruhları köreldikten sonra, kendileri gibi ruhları körelmiş kişilerin, Tanrı'nın rızasını almadan saltanata gelmelerini arzuladılar, yâni, o sırada *Ponormos Adası*⁴¹⁶,nda yeraltında muhafaza ettikleri, gece vakti kaçırmayı ve ordunun huzuruna getirmeyi tasarladıkları Tanrı düşmanı Constantinus'un oğullarını tahta geçirmek istediler. Fakat Tanrı onları utanç verici bir durumun içine koydu ve hakikatin intikâmını alması için son derece dindar bir kişi olan Michael'i yüceltti. O, iki yüzlülük yapmaksızın, orduya hakikat hakkında bazı önemli bilgiler gönderdi, sonra da İmparatorluk Şehrine geri döndü ve zekice bir kurnazlıkla, birkaç darbe yaparak komplocuların çoğunluğunu korkuttu ve Constantinus'un kör oğullarını *Aphousia*⁴¹⁷,ya sürgüne gönderdi. O, bütünüyle kutlu *Theotokos*'un bir ikonunu kazıyarak temizleyen ve hakarete bulunan ve böylece onu fiziksel ölümünün yanında manevi olarak da öldürmeye çalışan *Hexakionion*⁴¹⁸lu Nicholas'ın büyücü dostunun, yâni sözde münzevi serserilerden bir tanesinin dilini

⁴¹⁴ "Nike" adlı bu yerleşim yeri, bugünkü Edirne'nin güneydoğusunda 26 km. mesafede bulunan "Havsa" adlı yerdir. **A.g.e.**, s.681.

⁴¹⁵ Bizanslılar'ın Çingeneler'e verdikleri isimdir.

⁴¹⁶ Yunanca adı "Antigoni" olan "Burgaz Adası", yâni İstanbul'daki Prens Adaları'ndan biridir. **A.g.e.**, s.681.

⁴¹⁷ Bugünkü Avşa Adası. **A.y.**

⁴¹⁸ İstanbul'da bir bölge.

kestirdi. § 497 *Theotokos* taraftarı olan düşünüre, yâni pişmanlığını ilân eden Nicholas'a gelince o, herkesin önünde suçlarını itiraf etti ve bağımsız bir idâreyi tâkip etmemesi gerektiğine dâir talimatlarla birlikte bir manastır'a yerleşti. O [İmparator Michael], Magnaura'da gerçekleştirilen bir *Slentium*⁴¹⁹da halka hitap etti ve Tanrı dostu ruhunun dindar kuramlarını gözler önüne serdi. Çingeneleri de, müsadereye tabi tuttu ve Küçük Asya Tema kumandanı Leon'un gözetimi altında sürgüne yolladı.

S. 681

A.M. 6305, M.S. 812/813

Michael [I], 2. Yıl

Bu yıl içerisinde Bulgarlar'ın lideri Krum, *Dargameros*⁴²⁰u, yeni bir barış talebi göreviyle, *Adramytion*⁴²¹lu Theodosius'un, o zamanki Bulgar Beyi Kormesios'un ve Patrik Germanus'un zamanındaki anlaşmanın şartlarını yenilemek isteği ile İmparator Michael'e gönderdi. Söz konusu şartlar, Trakya'da bulunan Meleones sınırında belirlenmişti; (haraç ise), 30 Libre altın değerinde giysiler ve kırmızı renkte (boyanmış) postlar idi; ayrıca her iki taraftan gelen mültecilerin, kendi idârecilerine karşı komplo kurmuş olsalar bile, ülkelerine geri iade edilmeleri gerektiği, her iki ülkede ticarî faaliyette bulunanların, ruhsat ve mühürler aracılığıyla tasdik edilmesi gerektiği; mühürlere sahip olmayan herhangi birinin ise, hazine tarafından haczedilmek suretiyle malvarlığını kaybedeceğine dâir idi. Krum mektubunda ayrıca, imparatora karşı ithamlarda bulundu ve: "Barışı gerçekleştirme konusunda acele etmediğin takdirde, senin kabahatin yüzünden *Mesembria*'ya karşı bizzat yürüyeceğim" dedi. S. 682 — § 498 İmparator bu iletiyi aldığı zaman, göstermelik bir dindarlık bahanesi ileri süren kötü danışmanlarının kışkırtmaları üzerine barışı kabul etmedi, fakat bu, cehalet ve müşterek çıkarların tahribatından

⁴¹⁹ İmparatorun ve Senatonun, önemli devlet meselelerini görüşmek üzere gerçekleştirdikleri olağanüstü toplantı. A.g.e., s.693.

⁴²⁰ Yâni, Slavca kökenli bir isim olan Dragomir. A.g.e., s.686.

⁴²¹ Edremit Körfezi kıyısında kurulmuş olan antik kent.

daha ziyade, mültecilerin teslim edilmemelerine yönelik idi⁴²²; onlar teyit etmek için Tanrı'nın İncil'deki şu sözlerini aktarmışlardı, “Huzuruma geleni, asla geri çevirmem”.

Krum, askerî teçhizata sahip olarak, Hıristiyanlar'ın yok edicisi Nikephoros'un hatası yüzünden ustası olduğu kuşatma araçları ile birlikte Ekim ayı içerisinde *Mesembria*'ya karşı bizzat yürüyüşe geçti. Zira yanında, vaftiz olmayı kabul ettikten sonra Nikephoros'un İmparatorluk hizmetine kaydettirip *Adrianople*'a yerleştirdiği, mühendislikte üstün yeteneğe sahip bir Arap vardı. Fakat Nikephoros ona herhangi bir yardım veya ödül vermediği gibi, maaşını da azalttı. Bu Arap, şikâyetle bulunduğu zaman ise, sert bir şekilde dövüldü. Bunun üzerine bu Arap, çaresizlik içinde Bulgarlar'a iltica etti ve araç-gereç yapma sanatı hakkında bütün bildiklerini onlara öğretti. Böylece Krum onun yerini aldı ve o aptallığın yaşandığı⁴²³ zamandan beri, tüm haliç boyunca hiç kimse ona mukavemet gösteremedi ve Krum *Mesembria*'yı işgal etti.

§ 500

S. 683

Şubat ayı içerisinde, Bulgaristan'dan gelen iki Hıristiyan mülteci imparatora, Krum'un Trakya'da bulunanları⁴²⁴ pusuya düşürme gayreti içerisinde olduğunu bildirdiler. İmparator, ayın 15'inde Şehirden [İstanbul'dan] çıkarak ilerledi ve Krum, Tanrı'nın takdiriyle askerlerinin büyük bir kısmını kaybettikten sonra, eli boş bir şekilde geri çekildi. İmparator *Adrianople*'a doğru hareket etti ve burada gerekli tedbirleri aldıktan sonra, keyifli bir şekilde geri döndü. Daha sonra ise, Patrik Aziz Tarasios Manastırı'na gitti ve Augusta Prokopia ile birlikte bir anma töreni⁴²⁵ kutladıktan sonra, onun kutsal türbesini, 95 Libre ağırlığındaki gümüş tabaka ile kaplattırdı.

⁴²² Yazar bununla, Bulgaristan'dan gelen mültecilerin gözardı edilebilir bir unsur olmadıklarını ima etmektedir. Theophanes, **a.g.e.**, s.686.

⁴²³ Yâni Nikephoros'un, bu yetenekli Arap'ın değerini bilmeyerek yapmış olduğu aptallığı kastedilmektedir (Ç.N).

⁴²⁴ Burada muhtemelen, geniş halk kitesinden ziyade, Trakya'da bulunan Bizans ordusuna ait askerî birlikler ifade edilmek istenmiştir. **A.g.e.**, s.687.

⁴²⁵ 25 Şubat, yâni Aziz Tarasios'un vefat ettiği günün yortusu. **A.y.**

S. 684

Mesembria'nın düşüşünün ardından İmparator, Krum ile barış beklentisini bir kenara bıraktı. Tüm Temalardan mecburi olarak asker topladı ve onlara, bahardan önce Trakya'yı geçmeleri gerektiğine dâir emir verdi. Netice olarak, özellikle de Kapadokyalılar ve Ermeniler olmak üzere, herkes huzursuz olmuştu. İmparator Mayıs ayı içerisinde piyade taburu ile birlikte yola çıktı ve Augusta Prokopia ona, *Herakleia* yakınlarında bulunan ta *Akedouktou*'ya kadar bir kere daha eşlik etti. Bu ise, ordunun lanet okumasına ve Michael'i alay konusu yapmasına neden oldu. 4 Mayıs günü, güneşin doğumunda, astronomik tablolara göre Boğa Burcu'nun 14. evresinde bir güneş tutulması gerçekleşti ve insanlar üzerinde büyük bir korkuya neden oldu. İmparator, kumandanlar ve ordu ile birlikte Trakya'da bir gezi gerçekleştirdi, bu gezinti, ne *Mesembria*'ya karşı ilerlemek, ne de düşmanı bozguna uğratmak amacıyla gereken başka türlü tedbirler alma girişiminde bulunmak içindi. O bunun yerine, ülke topraklarında kaldığı sürece, düşmanın kendisine karşı saldırmaya kalkışmayacağını iddia eden barışsever danışmanlarının boş sözlerine kulak verdi. Gerekli levazımdan yoksun, kendi vatandaşlarımızdan meydana gelen böylesine bir ordunun, işgal ve yağmacılık ile mahvolan yerli halkın varlığı, bir barbar saldırısından daha elem verici idi. Bulgarlar'ın lideri Krum, Hıristiyan ordusunun kalabalık olmasından korkarak, kendi askerî kuvvetlerinin başında yer almak suretiyle Haziran ayı başlarında yola çıktı. § 501 Ardından da, imparatorluk ordusundan yaklaşık otuz mil uzaklıkta bulunan *Versinikia*'da ordugâhını kurdu, Küçük Asya Tema kumandanı Patrici Leon ve Makedonya Tema kumandanı Patrici John Aplakes savaşmak için çok istekli idiler, fakat İmparator onları, kötü danışmanları yüzünden engelledi.

S. 685

22 Haziran'da, Hıristiyanlar ve Bulgarlar, *Adrianople*'dan pek de uzaklaşmayarak kendi başlarına tanzim olduktan sonra, Hıristiyanlar ağır bir şekilde yenildiler ve Bulgarlar kazandı, o kadar ki, hattâ onlar paldır küldür kaçmadan önce ilk çatışma için bile beklemediler. Hayrete düşmüş olan Krum, olup bitenlerin bir çeşit pusuya düşürme olduğunu düşünerek, düşman tâkibinde askerlerini bir süreliğine engelledi. Fakat Hıristiyanlar'ın durmaksızın kaçtıklarını gördüğünde,

onları tâkip etti ve büyük çoğunluğunu öldürdü. Ayrıca ordugâh maiyetini ele geçirerek yağmaladı. § 502 İmparatora gelince o, ordu ve kumandanlarına lanet okuyarak ve imparatorluktan el çekeceğine dâir yeminler ederek, ülkesine doğru kaçmaya çalıştı. O, Küçük Asya Teması kumandanı Leon'a niyetini bildirdi, çünkü o [Leon], dindar, son derece cesaretli ve hükümdarlığı üstlenmek için her bakımdan uygun bir kişi idi. Fakat Leon bunu reddettiği zaman, onu Tema kumandanlığında bıraktı ve saltanatından feragat etme ve yerine başka birini getirme konusunda kararlı bir şekilde, kendisi 24 Haziran günü İmparatorluk Şehri'ne geldi, fakat bu niyeti, eşi ve vekilleri tarafından engellendi. Azizlerin azizi Patrik Nikephoros da bu yönde hemfikir idi, çünkü bu şartlar altında başka biri tahta geçtiği takdirde, imparator ve çocukları kurtulmuş olacaktı. Tema kumandanları ve ordu, imparatorun başkente kaçtığını öğrendikleri zaman, artık onun tarafından idâre edilecekleri için ümitlerini yitirdiler ve kendi aralarından bir danışman çıkartarak, Küçük Asya Tema kumandanı (Patrici) Leon'a, mevcut soruna yardım etmesi ve Hıristiyan devletini koruması için yalvardılar. Leon, elverişli durumun güçlüğü ve düşmanın karşı konulmaz saldırısını göz önünde bulundurarak ve imparatora karşı ihânet yoluyla leke sürülmemiş olan sadık tutumunu muhafaza etmeyi arzu ederek, buna bir süre şiddetle karşı çıktı. Fakat düşmanın İstanbul'a karşı saldırmak için sabırsızlandığını görünce, kendi inancından olan, yâni bir Ortodoks olan Patrik Nikephoros'a mektup yazarak onu bir güç olarak kabul ettiğini göstermek amacıyla, dâalarını ve rızasını istedi. Tema kumandanları ve ordu ile birlikte başkent dışında bulunan *Tribunal*⁴²⁶ a gelince Leon, son derece meşru bir şekilde, Bizans İmparatoru ilân edildi. Gün ortasında da, *Charsian Gate*⁴²⁷ yoluyla İstanbul'a girdi ve saraya geldi. Michael, onun ilân imparator edildiği haber alınca, eşi Prokopia ve çocukları ile birlikte Phakos Şapeli'ne sığınma talebinde bulundu, onlar burada, 6. İndüksiyon'un 11 Temmuz'unda, bir Pazartesi günü saçlarını kestirdiler ve manastır kıyafeti giyindiler. S. 686 Ertesi gün Leon, Patrik Nikephoros tarafından Büyük Kilise'nin kürsüsünde taçlandırıldı ve Şehrin savunma durumuna geçirilmesi emrini verdi. § 503 Leon, halkı cesaretlendirerek ve onları, samimi dindar *Theotokos*'un ve tüm azizlerin dâaları aracılığıyla, Tanrı'nın pek yakında bir mucize gerçekleştireceği

⁴²⁶ Hebdomon'da bulunmaktadır. A.g.e., s.688.

⁴²⁷ Bugünkü Edirnekapı. A.g.e., s.688.

konusunda ve günâhlarımızın çokluğuna rağmen yine de bizi utanç içerisinde bırakmayacağına dâir umutlu olmaya çağırarak, gece ve gündüz olmak üzere surları bizzat dolaştı.

Elde ettiği zaferle kabına sığmayan yeni *Sennacherib*⁴²⁸, yâni Krum, erkek kardeşini kuvvetleri ile birlikte *Adrianople*'ı kuşatması için bıraktı ve Leon'un imparatorluk makamını üstlenmesinden altı gün sonra, kuvveti ve atları ile birlikte İmparatorluk Şehri'ne geldi ve askerî kuvvetlerini sergileyerek, *Blachernai*'den Altın Kapı'ya kadar, surların dışında bir gezinti yaptı. Altın Kapı'nın kıyı çayırlıklarında murdar şeytanî kurbanlarını yaptıktan sonra, imparatorun, mızrağını Altın Kapı'ya bırakmasını istedi. İmparatorun bunu reddetmesi üzerine Krum, çadırına geri döndü. Şehrin surlarına ve imparatorun iyi komuta edilmiş birliğine hayran kalarak ve kuşatma hakkında ümidini yitirerek, müzakere talebinde bulunmaya karar verdi ve barış için, bazı kesin olmayan tekliflerde bulundu. İmparator bunu fırsat bilerek, onu pusuya düşürmeye çalıştı, fakat bizim günâhlarımızın çokluğundan dolayı, bu planı gerçekleştirme engellendi, çünkü bu eylemi yerine getirenler, beceriksizliklerinden dolayı, sadece Krum'u yaralamışlar ve ona öldürücü bir darbe indirememişlerdi. Bundan dolayı öfkelenen bu alçak herif, baskın için *Aziz Mamas*'a bir ekip gönderdi ve orada bulunan sarayı ateşe verdirdi. Krum, şık mermerlerin yanında, Hipodrom'un bronz aslanını⁴²⁹, fiskiyedeki ayı ve ejderhayı da arabalara yükledi ve *Adrianople*'ı kuşatıp ele geçirdikten sonra, kendi topraklarına geri döndü.

⁴²⁸ Yahudiye'yi iki kere işgal eden, Babil'i mağlup eden ve Babilliler tarafından yakıp yıkıldıktan sonra Ninova'yı yeniden inşa ettiren, M.Ö. 681 yılında ölen Asur Kralı.

⁴²⁹ Yâni, Aziz Mamas Sarayına bağlı yarış pistindeki bronz aslan. Krum ayrıca Haliç'in kuzey kıyısında bulunan Kiliseleri ve diğer binaları da yakmıştır. **A.g.e.**, s.688.

SONUÇ

Ana yurttan hareketle kendilerine göç güzergâhı olarak kuzey yolunu seçen ve Karadeniz'in kuzeyinden ilerleyerek Avrupa topraklarına akan Türkler, daha doğrusu Doğu Avrupa Türkleri hakkında tarih yazmak, Bizans kaynakları olmadan neredeyse imkânsızdır. İşte bu yüzden, özellikle de Doğu Avrupa Türk Tarihi sahasına mühim bir eser kazandırmak amacıyla, Bizans kronikleri arasında en hacimli ve kıymetli olanlarından, ayrıca henüz Türkçe'ye kazandırılmamış olan Theophanes'in Kroniği, bu tez çalışması yoluyla Türk ilim dünyasına sunulmaya çalışılmıştır.

Türk olup olmadıklarına dâir kesin bir ortak fikrin henüz oluşmadığı İskitler ile menşeleri hakkında tartışmaların halen devam etmekte olduğu Kimmerler'in M.Ö.'ki yüzyıllara dayanan göçleri göz önünde bulundurulmazsa, Doğu Avrupa'ya gerçekleştirilen ilk Türk göçü Hunlar ile başlamıştır. Bununla beraber tercüme, İskitlerin Türk olma ihtimalinin kuvvetli olmasına bağlı olarak, kronikte İskit adının ilk geçtiği paragraf başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir.

Hunlar, Avrupa coğrafyasında beliren ilk Türkistan boy birliğidir. Tarihi Kavimler Göçü'nde lokomotif olma özelliğine sahip olan ve günümüz Avrupası'nın etnik ve coğrafi bakımdan şekillenmesinde etkili olan unsurların en önemlisi olarak kabul edilen Avrupa Hunları'nın adı, Hun hâkimiyeti sona erdikten sonra da dönemin kroniklerinde görülmüştür. Keza kafa karışıklığına yol açan aynı durum Theophanes'in Kroniğinde de mevcuttur. Ancak Hun adı altında anılan bu Türkler, Doğu Avrupa topraklarındaki Ogur boylarından başkası değildirler. Çünkü çağdaş Bizans tarihçileri Ogur boylarını ayrı ayrı isimlendirmemiş ve genellikle hepsini Hun adı altında ifade etmişlerdir.

Tuna Bulgar Hanı Krum'un ölümünden 1 yıl önce, 813 yılında noktalanın kronikte, Doğu Avrupa Türklerinden Avrupa Hunları, Sabirler, Avarlar, Bulgarlar ve Hazarlar ile birlikte, Asya Türklerinden Ak Hunlar (Eftalitler) da bulunmaktadır. Ak Hunların kroniğe girmesi, Bizans İmparatorluğu'nun, sık sık savaş halinde olduğu

komşusu Sâsânî Devleti ile ilişkileri ve mücadeleleri sayesinde, daha doğrusu mücadele yıllarında düşman devlet Sâsânîlerin doğu komşuları olan Türkler ile ilişkilerini takip ederken olmuştur. Aynı şekilde Bizans-İran mücadele yıllarına denk düşen (558) İran-Gök-Türk savaşında İranlıların galibiyetinin anlatıldığı esnada bir defa “Türk” adı ile ifade edilen Gök-Türkler, bir keresinde de, yine İranlılar ile bağlantılı bir hadise anlatılırken “Hunlar” olarak anılmışlardır.

Netice itibariyle Theophanes’in Kroniği, yazarının koyu bir Ortodoks Hıristiyan ve Aryanizm düşmanı olmasına bağlı olarak beliren taraflı tutumu göz önünde bulundurularak okunduğunda, sadece Roma-Bizans ve Türk tarihi için değil, aynı zamanda İslâm, Hıristiyan ve İran tarihi için de kıymetli bir ana kaynaktır.

KAYNAKÇA

Ahmetbeyoğlu, Ali: **GreK Seyyahı Priskos (V. Asır)'a G6re Avrupa Hunları**, İstanbul, TDAV Yay., 1995.

Ahmetbeyoğlu, Ali: **Avrupa Hun İmparatorluğu**, Ankara, TTK. Yay., 2001.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “1550. Yıldönümünde ‘Anatolius Barışı’ Hakkında Düşünceler”, **Tarih Dergisi**, S.36, İstanbul, 2000, s.1-6.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Madara Kaya Kabartması ve Kitabeleri”, **Tarih Dergisi**, S.35, İstanbul, 1994, s.35-54.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Yurt Tutan Hükümdar Asparuh ve Tuna Bulgar Devleti'nin Kuruluşu”, **Omeljan Pritsak Armağanı**, Sakarya, 2007, s.395-402.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Türkistan'dan (Orta Asya) Doğu Avrupa'ya Yapılan Türk Göçleri”, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.II, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.522-529.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Tuna Bulgar Hükümdarı Malamir Han (831-836)”, **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir, 1999, s.217-220.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Büyük Hun Hükümdarı Attila”, **Manas Sos. Bil. Dergisi**, C.IV, S.7, 2003, s.1-20.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Tuna-Bulgar Hanı Krum (803-814) Kanunlarının Eski Türk Töresi Açısından Değerlendirilmesi”, **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri Bildirileri (29-31 Mayıs 1995)**, İstanbul, İ.Ü. Ed. Fak. Yay., 1996, s.15-27.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Roma Tarihçisi Ammianus Marcellinus ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler”, **TİD.**, C.XVIII, S.1, Temmuz/2003, s.1-14.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Hun Devletlerinin Kuruluş ve Çöküş Süreçleri”, **Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri**, Sakarya, 2008, s.1-20

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Bulgar Hakanlar Listesi”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.14, 1994, s.1-8.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Omurtag Han (814-831)”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.34, 1989, s.42-46.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “İstenilmeyen ve Vazgeçilemeyen Bir Roma Generali: Flavius Aetius”, **Prof. Dr. Özkan İzgi'ye Armağan**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yay., 2011, s.35-48.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Hun Akınları Çağında Balkanlar”, **Balkanlar El Kitabı**, Ed. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, C.I, Ankara, Vadi Yay., 2006, s.69-85.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Tarihçi Theophanes Confessor ve Eserinin Türk Tarihi Açısından Ehemmiyeti”, **Sosyoloji Dergisi**, C.III, S.19, 2009, s.285-296.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigurlar ve Utigurlar”, **Tarih Dergisi**, S.51, 2010, s.1-20.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Tervel Han (702-718)”, **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul, 1991, s.563-568.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Attila'nın Oğlu Dengizik'in Devleti İhya Mücadelesi”, **TİD**, C.XXVII, S.2, Aralık/2012, s.301-314.

Ahmetbeyoğlu, Ali: “Tuna Bulgar Devleti-Bizans Múnasebetleri”, **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Zeynep Ískefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Sakarya, SAÜ Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2013, s.135-143.

Ali Ahmetbeyoğlu, “Hun Dış Politikasında Balkanların Önemi”, **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Zeynep Ískefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Sakarya, SAÜ Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2013, s.107-122.

Akbulut, Dursun Ali. “Akhunlar (Kionit/Hyon) ve Eftalitler Çağında Maveraünnehir ve Horasan’da Türkler”, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.831-844.

Akdere, Mevlüt: “Konstantinos Porphyrogenitus, de Administrando Imperio (Açıklama ve Değerlendirme)”, **Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Çanakkale, 2008.

Altungök, Ahmet: “IV. ve VIII. Yüzyıllar Arası Sasaniler Dönemi Türk-Fars İlişkileri”, **Fırat Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Elazığ, 2007.

Apak, Adem: “Emevilerin Irak Siyaseti”, **Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi**, C.XVIII, S.1, 2009, s.103-128.

Arslan, Mustafa: “Antik Eserler Işığında Pisidia’nın Doğal Kaynakları ve Ekonomik Durumu”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.V, No:2, 2013, s.312-321.

Artamonov, Mihail İllarionoviç: **Hazar Tarihi (Türkler, Yahudiler, Ruslar)**, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yay., 2004².

Atalan, Mehmet: “Cenknamelerde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın Yeri”, **Fırat Üni. İlahiyat Fak. Dergisi**, C.XVII/1, 2012, s.1-13.

Ataş, Zilhace: “Bizans İmparatorluğu’nda Saray Teşkilatı”, **Fırat Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Elazığ, 2007.

Avcı, Casim: **İslâm-Bizans İlişkileri**, İstanbul, Klâsik Yay., 2003.

Aycan, İrfan: “Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebû Sufyân”, **İslâmî Araştırmalar**, C.IV, S.2, Nisan/1990, s.130-145.

Aydın, Mithat: “Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)”, **Pamukkale Üni. Eğitim Fak. Dergisi**, S.11, 2002, s.116-126.

Bahadır, Gürhan: “Kuruluşundan IV. Yüzyıla Kadar Antakya”, **Mustafa Kemal Üni. Sos. Bil. Ens. Dergisi**, C.VII, S.13, Hatay, 2010, s.349-372.

Bahadır, Gürhan: “Anadolu’da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)”, **Türkoloji Araştırmaları**, C.VI/1, Kış/2011, s.685-703.

Balaban, Ayhan: “İskit, Hun ve Göktürkler’de Sosyal ve Ekonomik Hayat”, **Gazi Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2006.

Berkok, İsmail: **Tarihte Kafkasya**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958.

Büchner, F. V.: “Sasaniler” **MEB İA**, C.X, 1997, s.244-248.

Bülbül, Cemil: “M.Ö. II. Binyılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar”, **Süleyman Demirel Üni. Fen Ed. Fak. Sos. Bil. Dergisi**, Aralık, 2009, S.20, s.1-8

Chavannes, Edouard: **Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri**, çev. Mustafa Koç, İstanbul, Selenge Yay., 2007.

Confessor, Theophanes: **The Chronicle of Theophanes Confessor (Byzantine and Near Eastern History AD 284-813)**, transl. Cyril Mango & Roger Scott, New York, Oxford University Press., 1997.

Cöhce, Salim: “Hindistan’da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar”, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.815-820.

Çerçi, Faris: “Hunlar’da Sosyal-Siyasî Hayat ve Devlet-Halk İlişkileri”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.V, S.1, 2003, s.59-98.

Chronica de Gestis Hungarorum (The Hungarian Illuminated Chronicle), transl. Alick West, Budapest, 1969.

Çınar, Burak: “Savaş Tarihinde Saldırı-Savunma İlişkisi”, **STRADİGMA e-Dergisi**, S.9, Ekim/2003, s.1-22.

Çog, Mehmet: “Emeviler ve Abbasiler Dönemi Hazar-Arap İlişkileri”, **Türkoloji Araştırmaları**, C.II/2, Bahar/2007, s.150-160.

Demiral, A. Osman: “Bulgarların Menşei Tartışmalarında Orta Asya İhtimali”, **Gazi Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2006.

Demirkent, Işın: “1071 Malazgirt Savaşı’na Kadar Bizans’ın Askerî ve Siyasî Durumu”, **Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)**, İstanbul, Dünya Yay., 2005², s.1-15.

Diehl, Charles: **Bizans İmparatorluğunun Tarihi**, çev. Cevdet R. Yularkıran, İstanbul, İlgı Kültür Yay., 2010².

- Doğan, İsmail: “Macaristan Neresidir?”, **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Zeynep İskefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Sakarya, SAÜ Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2013, s.177-182.
- Doğancı, Kamil: “Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)”, **Ankara Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2007.
- Doğruer, Semra: “Karay (Karaim) Türklerinin Sözlü Edebiyatı”, **Gazi Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2007.
- Donuk, Abdülkadir: “Kuruluşunun 2200. Yıldönümünde Türk Ordusu”, **Türk Kültürü**, S.360, 1991, s.531-545.
- Duman, Ali: “İslâm Halifeliği”, **Hikmet Yurdu**, Yıl.3, S.5, Ocak-Haziran/2010, s.409-415.
- Durmuş, İlhami: **İskitler (Sakalar)**, Ankara, TKAE Yay., 1993.
- Durmuş, İlhami: “Saka-Pers Mücadelesi”, **Bilig**, S.4, Kış/1997, s.49-53.
- Durmuş, İlhami: “İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış Nedenleri”, **Akademik Bakış**, C.I, S.3, Ankara, Yaz/2008, s.199-214.
- Eğilmez, Savaş: “Hun-Alan Mücadelesi ve Yeni Bir Çağın Başlangıcı”, **Atatürk Üni. Sos. Bil. Dergisi**, C.II, S.28-28, Haziran-Aralık/2002, s.191-199.
- Emin, Sevcan: “Bulgarlar'ın Hıristiyanlaşma Süreci”, **Ankara Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2008.

Erten, Oğuz: “Türklerde Mezarlara At Gömme Geleneği (Sanat Tarihi Açısından Bir Bakış), **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, İstanbul, 2006.

Fehér, Géza: **Bulgar Türkleri Tarihi**, Ankara, TTK. Yay., 1999².

Fiedler, Uwe: “Bulgars in the Lower Danube Region”, **The Other Europe in the Middle Ages, 450-1450 (Avars, Bulgars, Khazars and Cumans)**, Vol.II, Leiden-Boston, 2008, pp.151-236.

Genim, Sinan: “İstanbul ve Mimari”, **Şehir ve Kültür: İstanbul**, Ed. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul, 2010, s.233-292.

Gregory, E. Timothy: **Bizans Tarihi**, çev. Esra Ermert, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2011².

Grousset, René: **Bozkır İmparatorluğu**, çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul, Ötüken Yay., 2006⁵.

Gumilëv, Lev Nikolayeviç: **Hunlar**, İstanbul, Selenge Yay., 2005⁴.

Güner, Yasemin: “Ortaçağ Avrupa’sında Yahudi Göçleri ve Yahudi Kültürü”, **Celal Bayar Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Manisa, 2007.

Gürler, Yavuz: “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Eski Türk Yerleşim Bölgeleri ve Adları Hakkında”, **Bilig**, S.4, Kış/1997, s.54-60.

Güveloğlu, Ali: “MÖ. I.–MS. III. Yüzyıllar Arasında Roma–Pannonia–Trakya Siyasal İlişkilerinde Pannonia’nın Yeri ve Önemi”, **Ankara Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2006.

- Hacıyev, Khanoglan: “Mesleme b. Abdülmelik: Hayatı, Siyâsî ve Askerî Faaliyetleri”, **Marmara Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, İstanbul, 2006.
- Hemiş, Osman: “İskit, Frig ve Urartu Kùltürlerinin Mukayesesi”, **Gazi Üni, Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2009.
- Herrmann, Joachim - Zurcher, Erik: **History of Humanity, From the Seventh Century B.C. to the Seventh Century A.D.**, Vol.III, Roudledge Pub., 1996.
- Hye Lee, Jung: “Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık (İkonoklazma) Hareketinin Başlangıç Dönemi”, **İ.Ü. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, İstanbul, 2004.
- İsayev, Elbrus-Özdemir, Mustafa: “Büyük İpek Yolu ve Türk Dünyası”, **ZfWT**, C.III, S.1, 2011, s.111-120.
- Kaçar, Turhan: **Geç Antikçağ’da Hristiyanlık (Doğu’da İsa Doktrini’nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi)**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2009.
- Kaçar, Turhan: “IV. Yüzyıl Constantinopolis Kilisesi’nde Aryanizm’in Yükseliş ve Düşüşü”, **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul, Globus Dünya Yay., 2008, s.145-159.
- Kaçar, Turhan: “Ortaçağ’ın Dinsel Fermantasyonu: IV. Yüzyıl Roma İmparatorluğu’nda Doğu, Batı Kiliseleri ve Devlet”, **Doğu Batı**, Yıl 8, S.33 (Ortaçağ Aydınlığı), Ağustos-Eylül-Ekim/2005, s.97-111.
- Kaçar, Turhan: “Avrupa Hunları ve Hristiyanlık”, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.III, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.385-391.

- Kaçar, Turhan: “Roma İmparatorluğu’nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2002-2003, s.1-18.
- Kaçar, Turhan: “Ebioniteler’den Arius’a: Eskiçağ Doğu Hristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları”, **AÜİFD**, C.XLVI, S.2, 2003, s.187-206.
- Kaçar, Turhan: “Anadolu’da Sasaniler ve Romalılar, M.S. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz”, **Tarih Dergisi**, S.47 (2008), İstanbul, 2009, s.1-22.
- Kaçar, Turhan: “Üsküdar Savaşı ve Bizans’ın Temelleri”, **Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (23-25 Mayıs 2003)**, C.I, İstanbul, Ocak/2004, s.21-28.
- Kafesoğlu, İbrahim: “XII. Asra Kadar İstanbul’un Türkler Tarafından Muhasaraları”, **İED**, C.III, 1957, s.1-16.
- Kafesoğlu, İbrahim: “Türk-Bulgar’ların Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış”, **GAAD**, S.11, İstanbul, 1983, s.91-123.
- Kafesoğlu, İbrahim: **Türk Millî Kültürü**, İstanbul, Ötüken Yay., 2006²⁷.
- Karadeniz, Yılmaz: “I. Hüsrev Döneminde İpek Yolu Üzerinde Sasani-Göktürk Mücadelesi (531-579)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.IV, S.16, Kış/2011, s.207-214.
- Karatay, Osman: “Ziezi Ex Quo Vulgares: Orta Asya’da Bulgar Aramak”, **OAKA**, C.III, S.5, 2008, s.48-67.
- Karatay, Osman: “Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması”, **Balkanlar El Kitabı**, Ed. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, C.I, Ankara, Vadi Yay., 2006, s.86-94.

Karatay, Osman: “Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı”, **TDİD**, C.X, S.2, K1ş/2010, s.1-18.

Karatay, Osman: “Suvarlar: Doğu Avrupa’nın Esrarengiz Kavmi”, **TDİD**, C.X, S.1, İzmir, 2010, s.99-116.

Karatay, Osman: “Balkanların Etnik Teşekkülünde Oğur Katkısı”, **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Zeynep İskefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Sakarya, SAÜ Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2013, s.123-134.

Kayapınar, Ayşe: “Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, **Balkanlar El Kitabı**, Ed. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, C.I, Ankara, Vadi Yay., 2006, s.105-128.

Kelly, Christopher: **Attila: Hunlar ve Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü**, çev. Turhan Kaçar, İstanbul, Turkuvaz Yay., 2011.

Kınık, Kerem: “Göç, Sürgün ve İltica”, **Hayat Sağlık Dergisi**, S.2, İstanbul, 2010, s.36-39.

Koca, Salim: “Büyük Hun Devleti”, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.687-708.

Koca, Salim: “Türklerin Göçleri ve Yayılmaları”, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.651-663.

Koç, Dinçer: “Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti”, **İ.Ü. Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi**, İstanbul, 2010.

Koç, Dinçer: “Bulgar Boylarının Orta İdil Bölgesine Göçü ve Novinkovsk Kurganları”, **Karadeniz Araştırmaları**, S.27, Güz/2010, s.37-58.

Koçak, Fatma: “Türk Tarihi Açısından De Administrando İmperio’nun Değerlendirilmesi”, **Sakarya Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Sakarya, 2011.

Komnena, Anna: **Alexiad**, çev. Bilge Umar, İstanbul, İnkılâp Yay., 1996.

Konukçu, Enver: “Akhunların Kalıntısı Olarak Kalaçlar (Halaçlar)”, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.845-849.

Kramers, H. J.: “Sasan”, **MEB İA**, C.X, 1997, s.244.

Kurat, Akdes Nimet: **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara. TTK. Yay., 1972.

Küçüksipahioğlu, Birsal: **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2007.

Küçüksipahioğlu, Birsal: “Bizans Sarayı’nda Yabancı Elçilerin Kabulü”, **Tarih Boyunca Saray, Hayatı ve Teşkilatı (Bildiriler, 23 Mayıs 2005)**, İstanbul, Globus Dünya Yay., 2006, s.97-104.

Küçüksipahioğlu, Birsal: “Ankhalos Savaşı’nın Sonuna Kadar Bizans-Bulgar İlişkileri”, **GAAD**, S.14, 2008, s.209-226.

Küçüksipahioğlu, Birsal: “Bizans’ın Karanlık Günleri: İmparator Phokas Devri (602-610)”, **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul, Globus Dünya Yay., 2008, s.189-195.

Küçükspahioğlu, Birsel: “IV-VII. Yüzyıllarda İstanbul’da Doğal Afetler”, **Afetlerin Gölgesinde İstanbul**, Ed. Said Öztürk, İstanbul, İBB Yay., 2009, s.15-42.

Küçükspahioğlu, Birsel: “Bizans İmparatoru Iustinianos (527-565) Döneminde İstanbul”, **Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (14-17 Aralık 2010)**, İstanbul, 2011, s.157-168.

Lammens, H.: “Muaviye”, **MEB İA**, C.VIII, 1997, s.438-444.

Mangaltepe, İsmail: “Avar Hakanı: Bayan ve Dönemi”, **İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan**, Ed: H. Alan-A. Kara-O. Yorulmaz, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yay., 2008, s.167-178.

Mangaltepe, İsmail: “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı: 626 İstanbul Muhasarası”, **Karadeniz Araştırmaları**, S.10, Yaz/2006, s.1-24.

Mangaltepe, İsmail: “VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar-Bizans Münasebetleri”, **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul, Globus Dünya Yay., 2008, s.177–187.

Mangaltepe, İsmail: **Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes)**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yay., 2009.

Mango, Cyril: **Bizans, Yeni Roma İmparatorluğu**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2011².

Moses, Kalankatlı: **Alban Tarihi (Son Hunlar, Hazarlar, Ermeniler, Terekemeler)**, çev. Yusuf Gedikli, İstanbul, Selenge Yay., 2006.

Nikolayeviç Grakov, Boris: **İskitler**, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yay., 2006.

- Ostrogorsky, Georg: **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Ankara, TTK. Yay., 1981.
- Ögel, Bahaeddin: **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi**, C.II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1981.
- Özcan, Altay Tayfun: “Hazar Hakanlığı Bizans İmparatorluğu İlişkileri”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, İstanbul, 2005.
- Özcan, Altay Tayfun: “XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Türkmenya Adının Batı Dünyasında Kullanımı ve Sınırları”, **Türkiyat Mecmuası**, C.XXII, Güz/2012, s.63-82.
- Özmenli, Mehmet: “Ortaçağ’da Şüregel (Şirak) Tarihi”, **Atatürk Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi**, Erzurum, 2008.
- Rafe de Crespigny, Richard: “Hun Konfederasyonu’nun Bölünmesi ve Yıkılması”, çev. Bülent Keneş, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.I, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.749-757.
- Rásonyi, Laszló: **Doğu Avrupada Türklük**, Ed. Yusuf Gedikli, İstanbul, Selenge Yay., 2006.
- Roberts, John Morris: **Avrupa Tarihi**, çev. Fethi Aytuna, İstanbul, İnkılâp Yay., 2010.
- Runciman, Steven: **A History of the First Bulgarian Empire**, London, 1930.
- Subaşı, Ömer: “Bizans İmparatorlarının Theodosiopolis ve Çevresindeki Faaliyetleri”, **Türkoloji Araştırmaları**, C.V/3, Ankara, Yaz/2010, s.1827-1859.

- Subaşı, Ömer “Pasinlerin Bilinmeyen Tarihi ‘Ortuzu-Toy-Valarshavan’ ”, **History Studies**, C.II/2, 2010, s.37-57.
- Subaşı, Ömer: “Arap Fethinden Selçuklu Hâkimiyetine Artvin”, **Türkoloji Araştırmaları**, C.VII/3, Ankara, Yaz/2012, s.2329-2351.
- Synkellos, George: **The Chronography of George Synkellos: a Byzantine Chronicle of Universal History from the Creation**, transl. William Adler & Paul Tuffin, Oxford, Oxford University Press, 2002.
- Swain, Brian: “Jordanes Redeemed: A Reconsideration of the Purpose and Literary Merit of the *Getica*”, **The Ohio State University, Master’s Thesis**, 2009.
- Tarhan, Taner, “Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi”, **Tarih Dergisi**, S.24, İstanbul, 1970, s.17-32.
- Tarhan, Taner: “İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri”, **İ.Ü. Ed. Fak. Dergisi**, S.23, İstanbul, 1969, s.145-170.
- Taşagıl, Ahmet: **Gök-Türkler**, C.I, Ankara, TTK. Yay., 2003².
- Taşagıl, Ahmet: **Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları (M.Ö. III - M.S. X. Asır)**, Ankara, TTK. Yay., 2004.
- Tekin, Oğuz: “The Pelamydes of Byzantium and The Golden Horn”, **Anadolu Araştırmaları**, S.14, İstanbul, 1996, s.469-478.
- Tellioğlu, İbrahim: “Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme”, **Türkoloji Araştırmaları**, C.II/2, Bahar/2007, s.654-664.

- Tezcan, Mehmet: “V. Yüzyılda Ermeni-Sasani Savaşları ve Ermenilere Hun Desteği”, **Atatürk Üni. TAED**, S.32, Erzurum, 2007, s.183-202.
- Tezcan, Mehmet: “359 Amida Kuşatmasındaki Örneğe Göre Hunlarda Defin Merasimi”, **Atatürk Üni. SBED**, C.VIII, S.2, 2006, s.81-98.
- Theotokis, Georgios: “The Campaigns of the Norman Dukes of Southern Italy Against Byzantium, in the Years Between 1071 and 1108 AD”, **University of Glasgow, PhD Thesis**, Glasgow, 2010.
- Togan, Zeki Velidî: **Umumi Türk Tarihi’ne Giriş**, İstanbul, Enderun Yay., 1981³.
- Togan, Zeki Velidî: “Hazarlar”, **MEB İA**, C.V/1, 1997, s.397-408.
- Toprak, Adnan: “Doğu-Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu (Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)”, **Gazi Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Ankara, 2008.
- Tunç, Zekiye: “Malazgirt Öncesi Kafkasya’da Türk Varlığı”, **Fırat Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi**, Elazığ, 2012.
- Uca, Alaattin: “Türk Toplumunda Milliyet ve Milliyetçilik Fikrinin Tarihi Gelişimi”, **Atatürk Üni. TAED**, S.6, Erzurum, 1996, s.125-144.
- Uydu Yücel, Muallâ: **İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler**, Ankara, TTK. Yay., 2007.
- Uydu Yücel, Muallâ: “İlk Rus Yıllığı ‘Povesti Vremennih Let’e Göre X. Yüzyılda Rus-Bizans-Türk Münasebetleri”, **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul, Globus Dünya Yay., 2008, s.209-228.

- Uydu Yücel, Muallâ: “Kafkaslarda Arap-Hazar Mücadelesi ve Bu Mücadelenin Hazar Tarihinde Yeri”, **Aktualniye Problemi Razviyiya Pedagogičeskoy Nauki**, C.I, Sterlimak-Ankara, 2010, s.150-161.
- Uydu Yücel, Muallâ: “Hazar Hakanlığı”, **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C.II, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s.445-463.
- Uydu Yücel, Muallâ: “Hazar-Bizans İttifakları ve Sonuçları”, **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Zeynep İskefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Sakarya, SAÜ Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2013, s.145-162.
- Ünsal, Veli: “Doğu Karadeniz’in Tarihi Coğrafyası”, **Atatürk Üni. Sos. Bil. Ens. Dergisi**, C.VIII, S.2, 2006, s.129-144.
- Ünal, Ahmet: “Hitit İmparatorluğu’nun Yıkılışından Bizans Dönemi’nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, **Çukurova Üni. Sos. Bil. Ens. Dergisi**, C.XV, S.3 (Arkeoloji Özel Sayısı), Adana, 2006, s.67-102.
- Üstün, Abdullah: “Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De Origine Actibusque Getarum”, **Balıkesir Üni. Sos. Bil. Ens., Basılmamış YLS Tezi**, Balıkesir, 2007.
- Vásary, István: **Eski İç Asya’nın Tarihi**, çev. İsmail Doğan, İstanbul, Ötüken Yay., 2007³.
- Yalduz, Alparslan: “Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili”, **Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi**, C.XII, S.2, Bursa, 2003, s.257-296.
- Yıldırım, Ercüment: “II. Şapur’un 356 Yılındaki Amida Kuşatmasında Roma ve Parth Ordularının Kullandıkları Silahlar”, **USAD**, C.V, S.23, Güz/2012, s.455-475.

Yurdakök, Murat: “Bizanslılarda Pediatri”, **Hacettepe Üni. ÇSHD**, C.XLVIII, S.1, Ankara, Ocak-Mart/2005, s.93-99.

Zlatarski, Vasil Nikolov: “Krum Han”, **GAAD**, çev. M. Türker Acaroğlu, S.10-11, İstanbul, 1981-1982, s.125-146.

İnternet Adresleri:

<http://www.upenn.edu/pennpress/book/1938.html> (13.09.2011)

<http://www.melkite.org/Melkite.htm> (03.11.2011)

<http://silvan.bel.tr/haber/sayfa.asp?sayfaID=6> (07.01.2013)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Lombards> (17.05.2013)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Jacobite> (01.08.2013)

<http://krotov.info/> (04.08.2013)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Danube> (09.11.2013)

EKLER

AÇIKLAMALI SÖZLÜK

Abydos: Çanakkale’de bulunan antik kent.

Adraigan: “Media” adı ile de bilinen Azerbaycan.

Adramytion: Edremit Körfezi kıyısında kurulmuş olan antik kent.

Adrianople / Adrianopolis: Edirne.

Agros: *Sigriane* Dağı (Karadağ, Balıkesir) eteklerinde bulunmaktadır.

Akys: Eski Yugoslavya’daki Timok Vadisi’nde bulunan “Gamzigrad”.

Albania: Eski Gürcistan.

Alexandrian / Alexandrinum: İskenderiye.

Alexandrina: “Arbela”, yâni Erbil Şehri olması kuvvetle muhtemeldir.

Anastasian Surları: Genellikle “Uzun Sur” olarak bilinen Trakya’daki bu sur duvarları, Marmara Denizi kıyısında bulunan “Selymbria”, yâni bugünkü Silivri’den Karadeniz’e doğru uzanmaktadır. İmparator I. Anastasius (491-519) tarafından yaptırılmış olan Uzun Sur, “Anastasius Surları” adı ile de bilinmektedir. Bulgarlar’ın Hunlar ile birlikte 493 yılında Tuna Nehri’ni geçmeleri üzerine yapılan bu surlar, bütün Trakya Yarımadası’nı boydan boya kateden bir set niteliğinde olup, İstanbul’un ilk savunma amaçlı surları olma özelliğini taşımaktadırlar.

Antai: *Ant’lar*. Aslen Slav olan Ant Kabilesi.

Anchialos / Achelos: Karadeniz kıyısında, bugünkü Bulgaristan’da bulunan “Pomorie” Şehri.

Antioch / Antiochia: Antakya.

Apeiria: “Appiareia” adı ile de bilinmektedir. Tuna Nehri’nin Bulgaristan’daki güney kıyısında bulunan bugünkü “Tutrakan” şehri.

Aphousia: Avşa Adası.

Aquileia: Bugünkü İtalya’nın kuzeydoğusunda bulunan kıyı kenti. Bölgede stratejik olarak oldukça önemli bir yere sahip olan bu şehir M.Ö. 181 yılında, Romalılar tarafından kurulmuştur.

Araxes Nehri: Aras Nehri.

Arkadioupolis: Lüleburgaz.

Arian: Aryan-Aryanist; “Aryanizm” veya “Ariuşçuluk” denilen fikir akımının taraftarına denilir. Bu akımı başlatan ise, Hıristiyanlıktaki “Kutsal Üçleme-Teslis” inancına bağlı olan Baba ile Oğul’un, yâni Tanrı ile Hz. İsa’nın özde aynı oldukları düşüncesini ifade eden “Özde Birlik” kuramını reddederek, Hıristiyanlıkta tek Tanrı inancı kuramını ortaya atan ve bu yüzden de büyük tartışmalara sebep olan, Arius adında, İskenderiyeli bir din adamıdır.

Artanas: Şile yakınlarında, Karadeniz kıyısında bulunan bir yer.

Arxamoun: Bugünkü adı “Zergan (Gümüş Çayı)” olan “Arzamon Nehri”. Tur Abdin/Mardin’in güneyinde, Mezopotamya sahasında bulunmaktadır.

Atel: İdil Nehri.

Athinganoi: Bizanslılar’ın Çingenerler’e verdikleri isimdir.

Athyras: Büyük Çekmece.

Augusta: İmparator eşlerine verilen unvan.

Augustus: İmparatorluk unvanı.

Aurelia: Paris’in güneyinde bulunan Orléans Şehri.

Aziz Mamas (Sarayı): Günümüzde Beşiktaş sınırları içerisinde bulunan, imparatorların yazlık ikâmetgâh olarak kullandıkları saray kompleksi.

Barzan: Bugünkü “Saqqiz”. Arap coğrafyacılar tarafından “Barza” adı ile anılmıştır.

Basrathon: Basra.

Bema: Kiliselerin özellikle doğu tarafında bulunan yükseltilmiş platform.

Beroia: Günümüzde Bulgaristan toprakları içerisinde bulunan ve Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra “Eski Zağra” adını alan, fakat 1870 yılında şehirde Piskoposluk kurulmasıyla, adı, Bulgarca karşılığı olan “Stara Zagora” olarak değiştirilen çok eski bir yerleşim yeridir. Makedonya’da da *Beroia* adlı bir yer bulunmaktadır ve genelde Trakya’daki ile karıştırılmaktadır.

Berzilia: Kuzey Dağıstan.

Bireme: Çift sıra kürekleri olan eski zaman kadırgası.

Blachernai: Bizans başkentinin banliyölerindedir.

Bononia: Tuna Nehri’nin Bulgaristan’daki güney kıyısında bulunan Vidin Şehri.

Byzantium / Constantinople / Constantinoplitanum: Konstantinopolis, İstanbul.

Caesar: Sezar. Bu unvan genellikle İmparatorun müstakbel halefi için kullanılmaktaydı. Bununla beraber Sezar unvanı, “Yardımcı İmparator” anlamını da taşımaktadır. İmparatorlar kendilerine yardımda bulunacak bir ya da daha fazla sayıda İmparatorlar atamakta idiler. İşte atanan bu kişi ya da kişilerin unvanları da Sezar oluyordu. Sezar unvanının kullanılması, Roma İmparatoru *Diocletianus* (284-304) dönemine kadar gitmektedir.

Caspian: Hazar.

Castald: Lombard diline ait “yönetici” anlamını taşıyan bir terimdir.

Centenaria: 100 Libre’nin karşılığı olan ağırlık birimi olup, tekil hali “Centenarion” dur. Bu birim, genellikle altın paralar için kullanılmıştır.

Charsian Gate: Edirnekapı.

Cherson: Kerson. Kırım Yarımadası’nın güney kıyısında bulunmaktadır.

Chelendia: Nakliyat gemileri.

Chronicon: Kronik.

Chrysopolis: Üsküdar.

Cilicia: Kilikya.

Comes Excubitorum: Saray muhafızları birliği mensubu.

Constantia: Bugünkü Romanya’nın Karadeniz kıyısında bulunan Constanta Şehri. Tomis. Köstence.

Constantiola: Tuna Nehri’nin kuzey kıyısında, Morava ve Tuna’nın kesişme noktasının karşı tarafında bulunmaktadır.

Ctesiphon: Median Şehri.

Cubicularius: İmparatorun yatakodasının hizmetinde bulunan saray görevlisi.

Curopolates: Saraydaki tertip ve düzenden sorumlu saray görevlisi. Daha sonraları ise, üstün onursal unvan olarak kullanılmıştır.

Cyprus: Kıbrıs.

Dalmatia: Dalmaçya.

Damatrys: Samandra.

Danapris: Dinyeper.

Danastris: Dinyester.

Daonion: Herakleia'dan yaklaşık 16. km uzaklıkta bulunmaktadır.

Daphnousia: Sakarya Nehri'nin batı ağzında, Anadolu'nun kuzey kıyılarında küçük bir ada olan, bugünkü "Kefken Adası".

Debeltos: Burgaz Körfezi yakınlarında bulunan "Deultum" adlı antik kent.

Decimum: Kartaca'ya 14 km. uzaklıkta bulunan yer.

Dekaton: Hebdomon ve Rhegion arasında, Via-Egnatia yolu üzerinde bulunan bir yerdir. Bugünkü Bakırköy ili sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Drizipera: Türkiye topraklarının Avrupa yakasında bulunan Büyük Karıştıran yakınlarında bulunmaktadır.

Dorostolos: "Dorostolon" adı ile de bilinen bu şehir günümüzde, Bulgaristan'da bulunan "Silistre" şehridir.

Dromon: Savaş gemisi.

Drungarios: Tabur büyüklüğündeki bir askerî birlik kumandanı olan "Drungus"un emri altındaki asker.

Drypia: Bugünkü Ayazma Deresi.

Edessa: Urfa.

Euchaita: Avhat. Bugünkü Amasya ilinin batı tarafını kapsamaktadır.

Euxine: Öksin. Karadeniz.

Excubitor: İmparatorluk muhafızlarının seçkin bir kıtasına mensûp muhafız.

Gangra: Çankırı.

Genikon: İmparatorluğun Hazine Dairesi.

Genikon Logothete: İmparatorluğun Hazine Dairesi Başkanlığı.

Germanikeia: Maraş.

Isauria: "Isaura" antik kentinin bulunduğu yer. Günümüzde Konya ilinin Bozkır ilçesine bağlı Çağlayan kasabası dolaylarında kendini göstermektedir.

Hagarenes: Roma ve Bizans kaynaklarında *Hagaroni*, 'Agarenoi, Hagareni, 'Agareni, Agraei şeklinde anılan bu kavram, Suriye çöllerinde yaşayan ve Roma veya Bizans ile anlaşma yapmış Araplar'ı ifade etmekle beraber, bütün Araplar için de kullanılmaktadır. Bu isim hakkında çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Şöyle ki; aynı ismi taşıyan müstakil bir Arap kabilesinin bulunduğu veya Hz. İsmail'in annesi Hâcer'e izafeten (Hâceroğulları) verildiği söylenmektedir. Yine, özellikle Kilise

yazarları, Araplar'ın aslında bir cariye olan Hâcer'in soyundan geldiklerini vurgulama gâyesi ile bu kavramı kullanmışlardır.

Haimos: Balkan Dağları.

Hebdomon: İstanbul iline bağlı Bakırköy ilçesinde bulunan antik kenttir. İstanbul'un banliyösünde bulunan bu yerde, daha çok dinlenme amaçlı kullanılan Bizans İmparatorluk sarayı da bulunmaktadır. Hebdomon adı aynı zamanda Bakırköy'e karşılık olarak da kullanılmaktadır.

Herakleia: Marmara Ereğlisi. M.Ö. VI. yüzyılda kurulduğu zaman "Peirinthos" adını alan, günümüzde Tekirdağ'daki Marmara Ereğlisi'nde bulunan bu antik kent, M.S. 286 yılından itibaren Herakleia adı ile anılmaya başlanmıştır.

Hierapolis: Günümüzde kuzey Suriye'de, daha doğrusu Halep'te bulunan "Membidj".

Hiereia: Kadıköy'ün banliyösüdür.

Hieron: Boğaz'ın ağzına yakın bulunan Anadolu Kavağı.

Hoptile: Ağır zırhlı piyade askeri.

Illyricum / Illyricus: İliyya. Dalmaçya kıyısında bulunan Roma eyaleti.

Indiction: İndüksiyon. Bizans'ta, 15'er yıllık süreçlere dayanan tarihleme usûlüdür. 1 Eylül 312 tarihini başlangıç noktası olarak kabul eden bu sistem, on beş yılda bir tekrarlanan döngülerden oluşturulmuştur.

Ister: Tuna.

Ister Adası: *Singidunum* (Belgrad)'a 48 km. kadar mesafede bulunan "Singan".

Istros Nehri: Grekçe'de "Istros", Latince'de ise "Ister", "Danubius", "Danuvius" olarak geçen Tuna Nehri.

Itaxes / Vitaxa: Genel vali anlamına gelen, İran-Ermeni (Persarmenia) kökenli unvan.

İberia: İberya. Tarihi coğrafyada doğu ve batı olmak üzere iki parçaya ayrılan bugünkü Gürcistan'ın doğu kısmını ifade etmek için klasik kaynaklarda kullanmış olan isimdir. İberya, Gürcüler tarafından *Kartlı* adı ile anılmıştır.

Jacobite: Yakubî. Süryânî Ortodoks Kilisesi'ne bağlı, VI. yüzyılda yaşamış olan Piskopos *Jacob Baradaeus* tarafından ortaya atılmış bir inanç akımı. Bugün dahi dünyanın çeşitli yerlerinde Yakubî Hıristiyanlar yaşamaktadır.

Jerusalem: Kudüs.

Kaisareia: Filistin.

Kalonymos Adası: İmralı Adası.

Kallipolis: “Gallipoli” adı ile de bilinen Gelibolu.

Kamachon: Kemah.

Kartalimen: İstanbul’un Anadolu yakasında bulunan Küçükyalı.

Katalaunum / Campus Mauriacus: Katalonya.

Kerkesion: Habur ve Fırat nehirlerinin birleşme noktasında bulunmaktadır.

Korasenoi: Kureyşliler.

Kotragoi: Kutrigurlar. Oğuzlar’ın batı kolunu meydana getiren Ogur Boyları’na mensupturlar.

Kouphis: Kuban Nehri.

Kyzikos: Gemlik.

Lazica: Lazika, yâni Lazistan. Günümüzde Kafkas Dağları ile Gürcistan arasında, Karadeniz’e kıyısı olan üçgen bir bölgeyi kaplamaktadır. Tarihi coğrafyası itibariyle doğu ve batı olmak üzere iki kısma ayrılan bugünkü Gürcistan’ın batı yarısı, klasik batı kaynaklarında *Lazica*, *Kolhis*, *Abasgia*, *İmeretia* olarak, Gürcü kaynaklarında ise *Abhazeti*, *Egrisi*, *İmereti* şeklinde görülmektedir. Diğer yarısı olan doğu parçası ise, *İberia* (İberya)’dır.

Libos: İzmit’ten İznik’e giden yol üzerinde bulunmaktadır.

Libre: Yaklaşık olarak 453,5 gr. karşığında olan ağırlık ölçü birimidir.

Ligys Nehri: Loire Nehri.

Maeotid Gölü: Azak Denizi.

Mardaite: *Merdaî’ler*, *Cerâcime*. Amanos Dağı’nda bulunan Cürçüme Şehri’ne nispetle Araplar tarafından Cerâcime (tekil: *Cürçümânî*), Bizanslılar tarafından ise Mardaitos olarak adlandırılan Merdaîler, Bizans İmparatorluğu’na asker olarak hizmet vermişlerdir. Hıristiyan Araplar olarak da bilinen ve Lübnan’daki Amanos Dağları’nda yaşayan bu topluluk, Bizanslılar tarafından Arap saldırılarını durdurmak ümidi ile Halife’ye karşı kışkırtılıp isyana teşvik edilmişler, böylece Emevi Halifesi Muaviye’yi zor durumda bırakmışlardır.

Markellai: Markeli. Günümüzde Bulgaristan’ın Burgaz vilayetine bağlı Karnobat yakınlarında bulunmaktadır.

Markianopolis: “Parthenopolis” adı ile bilinen bu antik kentin yerinde şimdi “Devnya”, yâni Bulgaristan’daki “Varna” şehri bulunmaktadır.

Martyropolis: Günümüzde Diyarbakır iline bağlı yerleşim yeri olan Silvan. “Meyyafarikin” adı ile de bilinen şehre Bizanslılar tarafından verilen isim, yâni Martyropolis (Martropolis), “Şehitler Şehri” anlamını taşımaktadır. Bunun nedeni ise, İranlı Hükümdar II. Şahpur tarafından şehit edilen 40 Hıristiyan askerin kemiklerinin 410 yılında bu şehre getirilerek gömülmesidir. Şehir ayrıca, özellikle de VI. yüzyılda Bizanslılar tarafından İranlılara karşı önemli bir garnizon olarak kullanılmıştır.

Melitene: Malatya.

Melkite: Orta Doğu kökenli Katolik Hıristiyanlar olan Melkite’ler, Roma Katolik Kilisesi’ne bağlıdırlar.

Membidj: Halep’te bulunan bir yer. Antik adı “Hierapolis” tir.

Mesē: İstanbul’un ana caddesidir. Mesē’nin bir bölümü günümüzde Divanyolu adı ile varlığını korumaktadır.

Mesembria: Bugünkü Bulgaristan’ın Karadeniz kıyısında bulunan Nesebar Şehri.

Medeia: Antik adıyla “Salmydessos”, bugünkü adı ile “Midye”.

Mettis: Metz.

Mistheia: Beyşehir.

Mysia: *Moesia* adı ile de bilinen Misya Bölgesi. Burada bahsedilmiş olan Misya Bölgesi, aşağı ve yukarı olmak üzere iki kısımdan oluşan, Makedonya’nın yukarisından Varna’ya kadar uzanan, Trakya’nın kuzeyinde ve Romanya’nın güneyinde bulunan Misya bölgesidir. Diğer taraftan Kuzeybatı Anadolu’da bulunan bir antik bölge de Misya adı ile bilinmektedir. Bu yer ise, günümüzde Balıkesir ilinin -Edremit Körfezi kıyısındaki bölümü dışında- tümünü, İzmir ilinin Bergama dolaylarındaki bölümünü; Manisa ilinin Soma ve Kırkağaç dolaylarındaki bölümünü; Çanakkale ilinin de Anadolu yakasındaki bölümünü kapsamaktadır. Bölge İonyalılar’dan Perslere, onlardan da Makedonyalılar’a geçmiş, son olarak da Romalılar tarafından ele geçirilmiştir. Bugünkü Ege Bölgesi’nden Marmara Bölgesi’ne kadar uzanan bu Misya Bölgesi, günümüzdeki Uludağ’ı, yâni Misya Olimpos Dağı’nı, antik adı ile “Mysia Olympus” ’u da içerisinde bulundurmakta idi.

Narbas: Nahrawan Kanalı.

Nekropela (i): Karkinite Körfezi. Kırım Yarımadası ile Dinyeper'in ağzı arasında bulunmaktadır.

Nepthalite: Eftalit.

Naissos / Naissus: Niş.

Nicaea: İznik.

Nicomedia: İzmit.

Nikaia: "Nike" adlı bu yerleşim yeri, bugünkü Edirne'nin güneydoğusunda 26 km. mesafede bulunan "Havsa" adlı yerdir.

Nikopolis: Niğbolu.

Nomisma: Latince altın para anlamında kullanılan "Solidus" sözcüğünün Grekçe'deki ifadesidir. Çoğul hali ise "Nomismata" şeklindedir.

Novae: Ister-Tuna Nehri yakınlarında bulunmaktadır.

Numeri: "Askerî birlik" anlamına gelen "Numerus" kelimesinin çoğul şeklidir. Düzenli askerî birlikleri ifade etmektedir.

Numidia: Günümüzde, Cezayir'in tamamını ve Tunus'un batısından küçük bir parçayı kapsayan bölge üzerinde kurulmuş olan eski bir krallık ve bölge.

Obaisopolis: "Odysopolis" ya da diğer adı ile "Odessos", yâni bugünkü Bulgaristan'da bulunan Varna şehri olması kuvvetle muhtemeldir.

Odysopolis: "Odessos" adı ile de bilinen, bugünkü Bulgaristan'da bulunan Varna Şehri.

Oglos: Tuna deltasında bulunmaktadır.

Opsikion: Bitinya. Coğrafi olarak kuzeybatı Anadolu'daki dağlık bölgede bulunan Bitinya'nın sınırlarına bakıldığında, topraklarının doğuda nerede son bulduğu tam olarak bilinmemekle beraber, kuzeyde Karadeniz, güneyde Sakarya Nehri'nin orta ağzı ve batıda ise Kocaçay ile sınırlandığı görülmektedir.

Optimati: Müttefik kuvvetler.

Unnogoundour: Bulgarlar'ın bir boyu olan Onogundur'lar.

Pannonia: Macar toprakları; daha doğrusu Batı Macaristan. Bugünkü Macaristan'ın Roma İmparatorluğu dönemindeki ismi olan *Pannonia*, adını, *İllirler* ile akraba oldukları tahmin edilen *Pannonlar*'dan almıştır. Romalıların bu topraklara

hâkim oluşu M.Ö. 35 yılında gerçekleşmiş, M.S. IV. yüzyıla kadar da devam etmiştir.

Paulician: Paulikian öğretisi ve taraftarı. Bu öğreti, Manicilikten türemiş düalist bir Ermeni tarikatıdır.

Peirinthos: Herakleia, yâni Marmara Ereğlisi. Bu antik kent M.Ö. VI. yüzyılda kurulduğu zaman Peirinthos adını almış, M.S. 286 yılından itibaren de Herakleia adı ile anılmaya başlamıştır.

Persarmenia: Sâsânî Ermenistanı'nı ifade etmektedir. Persarmenia adı, V. yüzyılın ortalarında İran hâkimiyetine geçmiş olan doğudaki Ermeni toprakları için kullanılmıştır.

Phalanx: Falanks. Eski zamanlarda mızraklı ve kalkanlı asker alayı ve aynı adla bilinen savaşma tekniği.

Phanagouria: Azak Denizi'nin kuzey doğusunda bulunan bir yer.

Phasis: Kafkas Dağları'ndan çıkarak Karadeniz'e dökülen Rion Nehri.

Philea: Durusu adı ile de bilinen Terkos Gölü ve aynı isimle anılan köy.

Philippoupolis / Philippi: Filibe. Plovdiv.

Pisidia: Roma İmparatorluğu'na bağlı Pisidia Eyaleti, Toros Dağları'nın yükseltileri arasında yer alan dağlık bir bölgede bulunmakta, bugünkü Isparta ve Burdur illerinin büyük bir kısmını, ayrıca Antalya'nın kuzeyinde kalan dağlık alanlarını da kapsamakta idi.

Ponormos Adası: Yunanca adı "Antigoni" olan "Burgaz Adası". İstanbul'daki Prens Adaları'ndan biridir.

Praepositus: Latince'de "Praepositus" olarak görülen kelime, Grekçe'de "Praipositos" şeklindedir ve İmparatorluk sarayının baş teşrifatçısı, baş kâhyası anlamlarını taşımaktadır. Ayrıca "Sacri Cubiculi" olarak da bilinmektedir. Bu unvana sahip memur, imparatorluk gardrobunun bakımını yapar, ayrıca imparatorun şahsî bütçesini de idâre ederdi.

Praetorium: Bizans ordusu karargâhında bulunan kumandanların ikâmet ettiği büyük çadır.

Prinkipos Adası: Büyük Ada (İstanbul).

Probaton: Bulgarca eski adı "Provadija" olan, günümüzde Edirne ilinin Lalapaşa ilçesine bağlı "Sinanköy" adlı köydür.

Promoskrinios: İmparatorluğun, yolsuzlukları önleme dairesi başkanı.

Propontis: Marmara Denizi.

Protector: İmparatorluk ordusunda kıdemli asker.

Protoasekeris: Yüksekokul yöneticisi.

Protospatharios: Evvelce imparatorların özel muhafız birliğinde görev yapmış olan kişilere verilen, İmparatorluk hiyerarşisinde yüksek bir unvan ve makam.

Ratiarna: “Rateria” adı ile de bilinen bu şehir, Tuna Nehri’nin bugünkü Bulgaristan’dan geçen kısmının güney kıyısında bulunan “Arcar”dır.

Ratiaria: Tuna boyunda, Yukarı *Misya* (Mysia/Moesia)’da bulunmaktadır ve genellikle “Arzar-Palanca” ile bir tutulmaktadır.

Ravenna: Kuzey doğu İtalya’da bulunan bir kıyı kenti.

Rhegion: Küçük Çekmece yakınlarında bulunmaktadır.

Round Castle: “Kyklobion” adı ile de bilinen bu yer, bugünkü Bakırköy ili sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Rome: Roma Şehri.

Saber: Sabir.

Salbanōn: Van Gölü’nün kuzeyinde bulunan bir yer olması kuvvetle muhtemeldir.

Saracen: Daha çok Araplar için olmakla beraber, Türk ve İranlılar için de kullanılmakta olan Saracen tabiri Grekçe kaynaklarda, Araplar’ı ifade etmek için “Sarakinoi”, “Saracani” şeklinde kullanılmıştır. Saracen adının anlam ve etimolojisi hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmış, ismin Hz. İbrahim’in hanımı Sâre’ye izafetle verildiği veya “çadır sakinleri” anlamına gelen “Skenitai” kelimesinden türediği belirtilmiştir. Bizanslı yazarlar, özellikle bedevi Araplar’ı ifade etmek üzere “Arabes”, “Skenitai” tabirlerini kullanmakla beraber; Arabes, Sarakinoi ve Skenitai kavramlarını birbirlerinin yerine de kullanmışlardır.

Sardinia: Sardinya.

Scandia: İskandinavya.

Scholarii / Scholare: İmparatorluk sarayına ait muhafız teşkilatına mensûp görevli muhafızlar.

Scholarius: İmparatorluk sarayına ait muhafız teşkilatına mensûp görevli muhafız.

Scholae: İmparatorluk sarayına bağlı muhafız birliği.

Scythia: İskitya.

Slentium: İmparatorun ve Senatonun, önemli devlet meselelerini görüşmek üzere gerçekleştirdikleri olağanüstü toplantı.

Seleukeia: Seleukeia (Lybre) Antik Kenti, Büyük İskender'in haleflerinden I. Seleukos Nikator (M.Ö. 321-280) adına kurulmuş 9 kentten biridir ve günümüzde Antalya ilinin Manavgat ilçesi yakınlarında bulunmaktadır.

Selymbria: Silivri.

Serdica: Sofya.

Sermium / Sirmium: Eski Yugoslavya'daki "Sremska Mitrovica" civarında bulunmaktadır. Günümüzde ise, Sırbistan toprakları içerisinde.

Sestos: Eceabat.

Siazouros: Şehrizor.

Sigriane Dağı: Karadağ (Balıkesir'in önemli dağlarındandır).

Singidunum: Belgrad.

Sinod: Kilise Meclisi.

Sinope: Sinop.

Skamaroi: Tuna Nehri havzasında bulunan soyguncu çeteler.

Sklavin: Slav.

Skrifton: İmparatorluk muhafızlarından seçilmiş subay.

Sophon: Sapanca.

Sosthenion: "Stenia" adı ile de bilinen, Boğaz'ın Avrupa yakasında, bugünkü İstanbul'un kuzey tarafında bulunan "İstinye".

Souania: Kafkas Dağları'nın güneyinde bulunan bir bölge.

Souda (Suda) Lexion: X. Yüzyılda Souda tarafından yazılmış, 30.000 madde içeren sözlüktür.

Spatharios: İmparatoru korumakla görevli muhafız. Çoğul hali "Spatharioi" şeklinde olan bu terim, daha sonraki zamanlarda ise, onursal bir unvan olarak kullanılmıştır.

Strategos: Tema Kumandanı. Çoğul hali "Strategoı" şeklindedir.

Strator: İmparatorluk damadı unvanı.

Strymon: Bugünkü Bulgaristan topraklarından doğarak, Yunanistan toprakları üzerinden Ege Denizi'ne dökülen nehir ve çevresi.

Symbolon: Balaklava.

Synkellos: Patrik danışmanı. Latince kökenli kelimenin çoğul hali, "Synkelloi" şeklindedir.

Tagmata: Sayıları 200-400 arasında değişen piyade taburu.

Talent: 100 Libre'ye karşılık gelen eski bir para birimi.

Tanais: Don Nehri.

Themata: Tema. Bizans İmparatorluğu ordu sisteminde bölgesel askerî birlik. Kolordu anlamını taşıyan "Tema" kelimesi, görüldüğü gibi, İmparatorluğun askerî bölgelerini ifade etmek için kullanılmıştır. Temaların, yâni askerî birliklerin Anadolu'daki bölgelere iskân edilmesiyle meydana gelen ve sadece askerî değil, aynı zamanda idarî birlikleri de bünyesinde barındıran bu müessese, imparatorluğun güçlü ve yerli bir orduya sahip olmasını sağlamış ve böylece imparatorluk, neredeyse hiçbir zaman güven vermeyen, yeterli sayıda elde edilemeyen ve oldukça pahalıya mal olan yabancı kökenli ücretli asker ihtiyacından kurtulmuştur. İlk başta ve uzun yıllar Anadolu topraklarında faaliyet gösteren Tema Sistemi, Balkan Yarımadası'na çok sonraları ulaşmıştır. Keza Bizans Devleti'nin Balkan coğrafyasında karşı karşıya kaldığı felaketin büyüklüğü de bunu açıkça ortaya koymaktadır. Tema, Bizans'ta ayrıca eyalet merkezi anlamını da taşımaktadır. Bizans toprakları temalar yoluyla sadece askerî anlamda değil, aynı zamanda idarî olarak da parçalara ayrılmıştır.

Theodosiopolis: Erzurum.

Theotokos: "Tanrı doğuran, Tanrı'nın Annesi" anlamını taşıyan ve aynı zamanda Hz. Meryem'i ifade ederken de kullanılan bu unvan, V. yüzyılda yeniden alevlenen Hz. İsa'nın beşer olup olmadığı meselesi tartışmasının da adıdır. Hz. Meryem'in Tanrı mı, yoksa çocuk mu doğurduğu konusunun ele alındığı "Theotokos Tartışması"nın en ateşli taraftarları ise, Antakya kökenli İstanbul Piskoposu Nestorius ve İskenderiye Piskoposu Cyrillus'tur. Cyrillus'un teolojisi, daha sonra Mısır Kıpti Kilisesi'nin temelini teşkil edecektir.

Thessalonica: Selanik.

Thrakesian: Trakya Teması askerleri.

Tigris: Dicle Nehri.

Tissos: Tisa Nehri.

Tomis: Constanta, Köstence.

Tounza: Tunca Nehri.

Tribunal: İstanbul iline bağlı Bakırköy ilçesinde bulunan antik kent Hebdomon'da bulunmaktadır.

Turmarch: Tümen kumandanı.

Trikamaron: Kuzey Afrika'da, Kartaca'dan 25 km. uzaklıkta bulunan yer.

Tzigatos: Bu kelimenin ne anlama geldiği çok açık olmamakla beraber, Kafkasya dili ile ilişki kurulduğunda, djigit = cigit, yâni yiğit = "savaşçı" anlamları ortaya çıkmaktadır.

Tzouroluon: Çorlu.

Utus Irmağı: Vidin Çayı.

Versinikia: Asıl konumu bilinmemekle beraber, Edirne'nin kuzey tarafına düşmektedir.

Viminakion Adası: Ister'de, yâni Tuna'da bulunmaktadır.

Vistula Nehri: Bugünkü Polonya topraklarında bulunan ve Baltık Denizi'ne akan Vistül Nehri.

Zabas: Büyük Zab Suyu.

Zardapa: "Zaldapa" olarak da bilinmektedir. Günümüzde, Bulgaristan-Romanya sınırları üzerinde bulunan Loznika yakınlarındaki "Abrit"tir.

Zighcia: Genellikle *Zichia* veya *Ze(k)chia* şeklinde kullanılmaktadır (*Circassia*: Çerkesya). Karadeniz'in kuzeydoğu kıyısında bulunmaktadır.

Zoupara: Lüleburgaz'ın Büyük Karıştıran Bucağı.